

OTÁZKY A NÁZORY

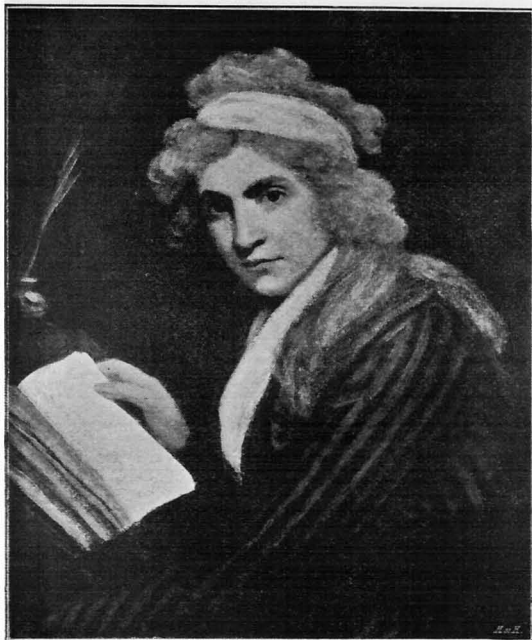
XII.

ANNA WOLLSTONECRAFTOVÁ

OBRANA PRÁV ŽEN

VYDÁVÁ JAN LAICHTER

M. Wollstonecraftova.

OBRANA PRÁV ŽEN.

NAPSALA

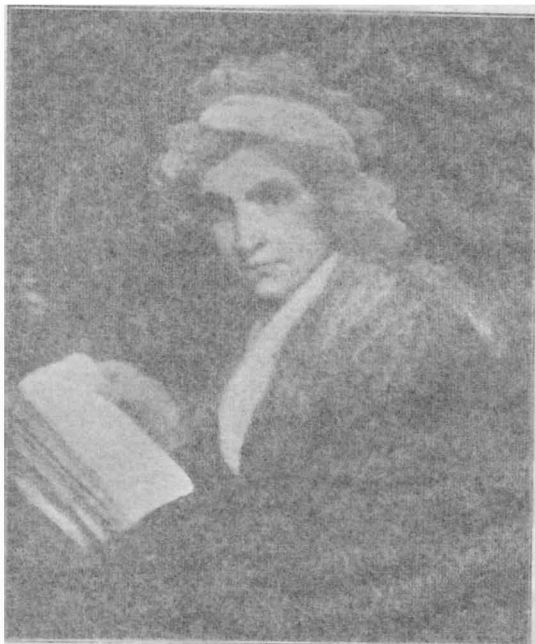
ANNA WOLLSTONECRAFTOVÁ.

Z ANGLICKÉHO PŘELOŽILA

ANNA HOLMOVÁ.

V PRAZE
NÁKLADEM JANA LAICHTERA NA KRÁL. VINOHRADĚCH
1904

M. Wollstonecraftova.

OBRANA PRÁV ŽEN.

NAPSALA

ANNA WOLLSTONECRAFTOVÁ.

Z ANGLICKÉHO PŘELOŽILA

ANNA HOLMOVÁ.

V PRAZE
NÁKLADEM JANA LAICHTERA NA KRÁL. VINOHRADĚCH
1904

Veškerá práva vyhrazena.

PŘEDMLUVA.

»Obrana práv žen« vyšla v Anglii r. 1792, tedy v době, kdy nebylo ještě organisovaného ženského hnutí, kdy otázka emancipace nebyla pokládána za veliký problém ženy — jednotlivce i celé společnosti. Obsahuje celý programm feminismu, vlastně celý ten myšlenkový a citový základ, z něhož roste emancipační úsilí. Zjednala autorce slávu ve vlasti a brzy, byvši přeložena do jiných jazyků, i v jiných evropských státech. Tak mocně působily názory, jež hlásala, na její současníky, — tak uchvacoval zápal, s níž přednášela své myšlenky. Byly tehdy nové a revolucionářské. Vzbudily živý souhlas, ale také vášnivý odpor a výsměch, autorka prohlašována za doklad zhoubnosti duševního zaměstnání pro ženu, za »hyenu v sukních«, za »filosofující saň« a pod.

Naši době její kniha ovšem není zjevením. Kdo věří v možnost emancipace a cítí její nutnost, vycházejí asi z těchže předpokladů, ale hájí své přesvědčení namnoze jinými důvody, hlavně v diskusi

Tiskl Albert Malíř na Král. Vinohradech.

momentů čistě theoretických. Neboť Wollstonecraftová zde podává argumenty veskrze proniklé rationalistickým náboženstvím a rationalistickou filosofií své doby. Rozum je jí bohem, vše, co je ve shodě s ním, má pro ni dogmatickou platnost, a co mu odporuje, není než jakýmsi nedopatřením, které svrchovaná moudrost Stvořitelova jistě časem vymýtí. Ale většina myšlenek a návrhů v jejím spise pronesených jsou naší době zcela blízky, setkáváme se s nimi skoro ve všech programových řečech a publikacích feminizmu a v celé řadě literárních děl, které chtějí řešit jeho problémy. Ovšem, nyní bývají opakovány někdy skoro bezmyšlenkovitě, v ústech mnohých nebývají než rhetorickou ozdobou a prázdnu deklamací. U Wollstonecraftové však jsou bezprostředním výrazem obsahu nitra, nikoli přejaty, nýbrž přímo živě, ba bolestně citěny. Jejich význam vystoupí jasně, když uvážíme jejich osamocení v proudu tehdejšího života. Asi současně vyšlo v Německu »Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber« od Theodora Hippela. Ve Francii hájil Condorcet práva žen na základě abstraktních úvah. Wollstonecraftová je zcela na nich nezávislá a její dílo úplně samostatné.

»Autorka Obrany práv žen« stalo se stálým přívlastkem Mary Wollstonecraftové, neboť v žádném jiném z četných svých spisů nevyjádřila svou osobnost tak plně a žádným nezvířila tou měrou zájem veřejnosti. Nejstarší její biografie jí v titulu ani jmenem neuvádí, nýbrž pouze oním

přívlastkem. Autorem této biografie*) je sám manžel Wollstonecraftové, sociální politik William Godwin. Líčí v ní s co možná největší objektivitou a snahou po pravdivosti charakter a osudy ženy, jež proživila mnoho bouří a smutků, byla po krátký čas jeho chotí.

Od dětství jí bylo bojovati s nepřízní poměrův, a tím byl živěn sklon, přemýšlet o tom, jak by bylo možno setřásti pouta, jež svírají mladé duše, dychtící po volnosti a po rozpjatí sil, — a především, jak ženy vyvéstí z tohoto zajetí. V otcovském domě poznala pramálo rodinného blaha. Otec její, náruživý alkoholik, utrativ zděděné jmění, přivedl svou rodinu do velmi těsných poměrů. Byl postrachem domu, svou surovostí vyvolával často velmi trapné scény. Jistě, kdykoli Mary slyšela později kázat o posvátnosti rodinného života, oblahodárnosti poddanství žen, pro ně i pro celek lidstva, vybavovaly se jí představy o utrpení její matky vedle zhýralého tyranského muže, — představy nízkosti, smutku a beznaděje, v níž vyrůstala. První světlo v toto utrpení přineslo jí setkání s mladou dívkou, Fanny Bloodovou, která vyrůstajíc asi v právě tak smutných poměrech, stvořila si v práci mravní oporu. Obě dívky k sobě přilnuly, — a Mary se snažila dle vzoru své přítelkyně nabýt samostatného postavení. Jejím snem byla dráha literární. Ale

*) Její název: *Memoirs of the Author of a Vindication of the Rights of Woman.*

trvalo dlouho, než mohla uskutečnit své vřelé přání. Byla po více let učitelkou a guvernankou, než jí bylo pečovat o mladší sourozence, odkázané jen na její podporu. Teprve r. 1788 (bylo jí tehdy dvacet osm let) byla potud volna, že se mohla usadit v Londýně a oddat se literárním pracem. Vzbudivši pozornost spiskem o dívčí výchově, vstoupila v styk s nakladateli a literárními kruhy. Za její doby bylo povolání spisovatelky pokládáno za cos úplně nesrovnatelného s ženskou povahou, a současné literátky se téměř bály předstoupiti se svými výtvy před veřejnost. Wollstonecraftová však se neděsila výtky neženskosti a otevřeně pronášela své názory o problémech, jež jí zaměstnávaly. Měla odvahu vyslovit v »Obraně práv žen« protest proti zotročení ženy a víru v krásnější dobu, kdy lépe pochopí své určení a nebude odsouzena bojovati proti světlu a pokroku.

O dalším díle, jež probíralo příčiny francouzské revoluce a mělo vylíčit její politický i mravní vliv, pracovala ve Francii. Proč odešla z vlasti, není jasno. Godwin udává, že chtěla, vzdálena jsouc, utlumiti v sobě city, jež v ní budil malíř Füssli; bylť již poután k jiné ženě. Jiné biografie však upírají platnost tomuto tvrzení. Ať byla jakákoli příčina jejího pobytu v cizině, zažila zde teprve své největší a nejosudnější drama v lásce k americkému kapitánu Imlayovi, s nímž se zde setkala.

Ale štěstí vzájemné lásky dlouho netrvalo, a zoufalství nad zcela zřejmým ochladnutím milence

pudilo Mary k sebevražedným pokusům. Byla však zachráněna a přinucena žítí dále. Vrátila se do Londýna k svým někdejším zájmům a pracem. K jejím bývalým známým a přátelům přistoupili noví, — ač někteří se jí stranili, protože její poměr k Imlayovi neměl formy, společnosti sankcionované; dcera vzešlá z tohoto svazku nesla později všecka utrpení illegitimního dítěte.

V této době se sblížila také s Godwinem. Znali se, ještě než Mary odešla do Francie, ale tehdy si nebyli sympatičtí, zvláště jemu byl její velice živý temperament nepřijemný. Ale nyní hleděl na ni zcela změněně. V přátelství, které mezi nimi vzniklo, Mary našla klid po předchozích bouřích. Stala se chotí Godwinovou. Měla ještě mnoho plánů, ale smrt jí nedala k jich realizaci přistoupiti. Zemřela za krátký čas, několik dní po narození dcery, — pozdější manželky básníka Shelleye.

Mimo práce již uvedené psala povídky a novelly, jejichž umělecká úroveň je však většinou nízká. Nad ně daleko vynikají její dopisy, zvláště listy, které psala Imlayovi, když v jeho záležitostech cestovala po Skandinavii. — Žádná z její prací by jí nečinila významnou pro dnešek. Jen »Obrana práv žen«, přes své četné nedostatky, ji sblízuje s pozdějšími generacemi a zjednává jí jejich zájem. Je to dílo, které bylo napsáno za několik týdnů a činí také svou nepropracovaností dojem improvisace. Nedělá nároků na uměleckou cenu, jak autorka sama kolikráte dosvědčuje. Hlavní váhu klade na

jeho tendenční a polemický ráz. Různorodé prvky jsou v knize smíseny, vedle filosofických úvah, vedle vznícených apostrof Nejvyššího, stojí bez přechodu detaily, odpozorované skutečnosti, přesné a správné, ale pronesené mnohdy příliš bez obalu; kritika společenských poměrů není u Wollstonecraftové právě delikátní. Není v díle suverenity, která látku člení a rovná dle určitých myšlenek a vztahů. Vystupuje sice snaha, ovládnout předmět dle přesného, logického vzorce, sevřít jej ve formu důkazu, — tento pokus je však pouze tu a tam naznačen, ne proveden. Není všude ani postup znatelný, jednotlivé momenty se častěji opakují, nedostatek změn vyvolává mnohdy dojem monotonie.

Těžiště vlastně má spočívat v abstraktních úvahách, práva ženy mají být logicky přesna, zdůvodněna a odvozena z rozumu, jak již s vrchu podotčeno. V tom hlavně je znak doby, v té víře v božskou suverenitu rozumu, v jeho nadvládu nad všemi projevy života. Wollstonecraftová je nadšená vyznavačka této nauky a filosofickou výzbrojí, již jí skytá, hledí uhájit to jí drahé, v citu kořenící přesvědčení o právech žen, o bezpráví jejich poddanství, o nutnosti reformy a o jejím jistém příštím.

V svém biografickém díle píše Godwin o náboženských názorech své ženy: »Její náboženství bylo vlastně jen zcela povrchně spjato s některými pozitivními systémy. Pravila mi často, že se zakládá spíše na vkusu než na přesných pojmech, jež by

mohly být prvky diskuse. Milovala vznešenost a půvab; krásy přírody i nádherné výtvořiny fantazie jí působily nevýslovnou rozkoš«.

O filosofii Mary Wollstonecraftové platí totéž. Nevytvořila z prvků, jež přijala, nový organický celek. Dala se při této volbě vésti aesthetickou zálibou a sympathií k revoltě proti všem zděděným řádům. Vyznává sice víru rozumu, ale při tom má cit v její vlastní povaze daleko převahu nad rozumem. »Byla ženský Werther«, praví Godwin. A tím nechce snad charakterisovat jen její lásku k Füsslimu, ale celý její sklon k sentimentalitě. Ten se projevuje též v její mocné sympathii pro Rousseaua. A vztah k názorům tohoto muže je pro ni zvláště příznačný.

Je nadšena ideály, které staví lidstvu, ale tím bolestněji se jí dotýká, že k ženám vlastně nemluví o svých teoriích, že na nich ani nechce, aby hleděly realizovat dílo osvobození, jež hlásá. Její sympathie nemůže zaznít plným, čistým tonem, protože je u ní z veliké části podmíněna možností, substituovat vlastní já teoriím, které tak vyhovují její individualitě, — až právě na to, že jí nedovolují, aby se k nim postavila jako myslící bytost. Neboť Rousseau chce na ženě koketerii a passivitu, ne aby zaujímal určitě stanovisko vůči jeho názorům, — a dokonce ne, aby se povznesla k abstrakci a všeobecné ideji. Příznává jí pouze schopnost, vnímatí jednotlivosti a spěti od jednoho postřehu k druhému, bez poznání vztahů.

Ale Wollstonecraftová cítí, že takový výměr ženských schopností nevystihuje způsobilost jejího vlastního a i mnoha jiných žen intelektu, kterému spíše odpovídá abstrakce, vše vůbec, co stvořily generalisační schopnosti. A nad to v něm nenávidí důkaz vědomého snižování ženy, protože má být u ní a priori vyloučena možnost, vyvinouti se v dokonalejší typ intelektuality.

Tento druhý moment ji zvláště dráždí, jako ji uráží všechny soudy o ženách, pronesené s tváří příliš znaleckou.

Vědomí, že všechny normy, stanovené pro duševní a mravní rozvoj lidstva, platí jen pro muže, ji plní smutkem. Z tohoto citu vyplývá též, že dedikuje svou knihu biskupu Talleyrandovi, který r. 1791 v národním shromáždění francouzském podal návrh na reformu školství. Mary Wollstonecraftová souhlasila s jeho názory, — jedno však ji bolelo: že chtěl popřát hochům dobrodiní správné výchovy, ale dívky že nepojímal v své reformní plány. Měla se tu stát náprava starých řádů, rozhodný krok ku předu, ale ženy v ní byly bez účasti. A to je pouze jeden případ z nečíslných. Jak mají pak ženy podporovat kulturu a všechny její vysoké hodnoty? — Ovšem, Wollstonecraftová zcela jednostranně akcentuje důležitost přímé a činné spolupráce ženy na díle pokroku, snižuje nebo opomíjí úplně onen kulturní význam žen, který je v jich moci, inspirovat muže a ozařovat život krásou. Vidí jen, jak často bývají ničitelkami

všech vznešených úsilí ducha. Dává za pravdu nepříznivým úsudkům, pronášeným zhusta o intelektu a charakteru ženy, — ale vinu připisuje mužům. Protože na ní nechce vědění a energii, nemůže být než překážkou pokroku. Dokud nezmění svých názorů o ní, nenastane náprava. Velká většina žen nechce vzít na sebe těžký boj proti společnosti, volit cestu samotou, přizpůsobuje se požadavkům, jež na ně kladou muži, a tím zase ničí, ať přímo či nepřímo, jejich dílo. Je to circulus, z něhož není východiska než tehdy, přijmou-li muži v svůj tvůrčí sen jiné prvky. Neboť jen tím dovedou vyprostit také ony ženy, v nichž žije skutečná láska k všem vysokým ideálním hodnotám, z negace, k níž je nutí jich odlišnost od všech uznávaných tradic; pak teprve jim dají možnost krásného kladu.

Je-li správně pochopen vliv, který má uznání muže na obrození ženy i význam jejího obrození pro kulturu, vystupuje jinde, kde je řeč o poměru pohlaví, rušivě autorčin rationalism. Je sice těžko říci o těchto jejích názorech něco definitivního, protože si častěji odporuje, ale celkem nejeví porozumění pro to, že se komplikované životní jevy, o něž tu jde, nedají proniknout a pochopit pouhým rozumem.

Přenáší na vztah muže a ženy téměř učení o sociálním kontraktu. Jakoby se byl stal hned v začátcích nějaký přehmat, nějaká nespravedlivost, která muži udělila superiotu. Možno však zjednat

nápravu, celý vztah uvést ve shodu s rozumem a ctností, tím, že se ženám poskytne vzdělání, politických práv atd., zkrátka, vnějšími reformami. Nerovnost pohlaví je právě tak v rozporu se zásadou abstraktní spravedlnosti jako nerovnost lidí vůbec a stavovské rozdíly ve společnosti. Wollstonecraftová věří, že s těmito zároveň zmizí poddanství žen. Spojuje tedy, řečeno dnešní běžnou terminologií, ženskou otázku se sociální, ale nestanoví správně poměr obou problémů, má-li za to, že prvý je v druhém obsažen, vlastně jen jeho speciálním případem. Necítí, že každý z obou jevů se vyvíjí svým vlastním rytmem, že, ač je jistá vzájemnost, je tu přece podstatná různost. Představuje si asi, že, budou-li moudré a spravedlivé zákony vládnout lidstvu, až nebude ve společnosti dědičného bohatství a dědičných privilegií, zmizí z poměru pohlaví vše, co je v rozporu s rozumem. V snaze, aby jej učinila ethičtější, aby vznešené snahy uchránila před roztržštěním, jež jim hrozí vášní, zahává všechny jeho irracionální prvky — vlastně znehodnocuje je, zneuznává, že bývají-li mnohdy jako ničivé víry, jsou jindy nejmocnější prameny krásy a síly v životě i umění. Vidí v nich živel, nepřátelský kultuře, jak ona ji pojímá, a doufá, že jej budoucnost překoná.

Oporu pro toto tvrzení má v své víře v dokonalou rozumnost světového řádu. Její Bůh je svrchovaná spravedlivost, nejvyšší rozum, a nemůže připustit, aby se nadále děly věci, které jsou

v rozporu s logickými úvahami. Tato víra zakládá její optimism, místy velice plochý, ale nesený její velikou touhou: zhodnotit všechn mravní i intelektuální obsah duše před forem života, — v poměru muže a ženy; dát pohlavím možnost, setkat se na základě společných myšlenek a společné práce. Přeje si, aby společenský život nabyt tím hutnějšího obsahu. S tím souvisí, že tolik akcentuje přátelství mezi mužem a ženou, že mu i v manželství připisuje větší důležitost než lásce.

K tomu, aby ženy mohly být mužům skutečně spolupracovnicemi, má je již výchova připravovat tím, že jim skytá vědomosti, že je vede k samostatnosti a nedává jim utkvítí v začarovaném kruhu smyslnosti. Nelze ani dost ocenit zápal, s nímž protestuje Wollstonecraftová proti zvráceným názorům o dívčí výchově, které vládly za její doby, které ještě dosud se drží u mnohých a volají ze všech zlých a zastaralých zvyků snad nejvíce po nápravě. Její paedagogické návrhy odpovídají úplně moderním teoriím, zvláště důrazem, jež klade na koedukaci a na správný poměr rodinné a školní výchovy. Kapitoly, kde o nich píše, patří k nejlepšímu částem jejího díla, právě tak jako úvahy o poměru rodičův a dětí, a o rozdílu mládí a stáří.

Kniha Mary Wollstonecraftové snad právě tím, že je projevem duše ještě nevyhránné, říká o podkladu emancipace více než pozdější, byť systematictější projevy toho druhu. Vystupuje v ní skoro

elementární silou cit, že změna, obnova je nutná, — a v této bezprostřednosti, v této touze je význam knihy, který vyvažuje její nedostatky logické i stilistické. Osamocuje autorku mezi jejími současnicemi, ale spojuje ji se zápasící a toužící ženou dneška, již nevyhovují staré formy a jež pro sebe žádá volnost, zkoušet a hledat nové cesty. Je to prostě požadavek určitě vyvinuté sensibility. Nedá se odvodit z žádného filosofického systému. Je sám a sebou v duších určitého vývojového stadia, nese v sobě kriterion a negaci principů, systémů, řádů, které s ním nepočítají. Je to nově vytrysklý pramen a prvek, který negací stávajícího pomáhá zakládat novou kulturu.

Překladatelka.

VĚNOVÁNÍ PANU

TAYLLERAND-PERIGORDOVI,

BÝVALÉMU BISKUPU AUTUNSKÉMU.

Sir! ¹⁸⁴⁴ Přečtější s potěšením nařízení, které jste před nedávnem uveřejnil, věnuji Vám tuto knihu. Chtěla bych Vás přiměti, abyste se obíral ještě jednou týmiž úvahami, a dobře si promyslel mé názory o právech žen a o národní výchově. Volám k Vám se vším důrazem humanity, neboť všechny vývody mně vnuklo nezištné smýšlení, hájím své pohlaví, nikoli zájmy vlastní osoby. Vždy jsem svobodu měla za veliké požehnání života, za základ vši cnosti. A byť jsem své požadavky sebe více omezila, svobodu vždy budu hájiti, kdyby mně i proto bylo žiti na poušti.

Láska k celému lidstvu vede mé péro, aby pomáhalo tomu, v čem vidí základ ctnosti. A ona jest důvodem, proč si přeji ženu viděti v postavení, v němž by mohla přispívati k pokroku vznešených zásad, které tvoří jádro morálky, — místo aby je zdržovala. V skutku mé názory o právech a povinnostech žen tak samy sebou vyplývají z těchto principů, že nevidím téměř jiné možnosti, než že oni duchové s širokým rozhledem, kteří pracovali o Vašem výnosu, se se mnou shodnou.

Beze sporu ve Francii jest vzdělání rozšířenější než kde jinde v Evropě. Připisuji to vlivu společenského styku obou pohlaví, ode dávna existujícího. Ovšem, — mám-li býti upřímná, — ve Francii jako by sama podstata smyslnosti byla uchystána pro požitek rozkošníkům. Jakási citlivost spojená s vášní zavládla a tato, ve spojení s dvojakostí, k níž vede jich veřejný i soukromý život, dodává národní povaze Francouzův onu smutnou zchytralost, onu »finesse«, — z které nutně vyplývá uhlazenost mravů, která však v základech je špatná, protože zapuzuje upřímnost ze společnosti. A cudnost, tento nejkrásnější dar ctnosti, ve Francii byla dokonce ještě více zneuctěna než v Anglii, — tak že ženy mají za pruderii, dbá-li se zákonů mrav-

nosti i slušnosti, které i zvířata instiktivně zachovávají.

Způsoby a mravy jsou tak úzce spojeny, že často bývají zaměňovány. Ale ačkoli ony by neměly býti než odrazem těchto, přece, vznikly-li z různých příčin špatné a zkažené zvyky, mravnost se stává prázdným zvukem. Osobní zdrželivost a posvátná úcta pro nedotčenost osobního života, skoro úplně zavržené francouzskými ženami, jsou jemné pilíře cudnosti. Ale místo aby jimi opovrhovaly, měly by, plá-li v jich prsou oheň lásky k vlasti, působiti na mravnost svých rodáků, nejen aby ctili čistotu ženy, ale aby sami u sebe se o ni snažili, — o jedinou možnost získati si jejich úctu. —

[Hlavní můj důkaz v tomto zápase za práva žen spočívá na jednoduchém principu: není-li žena vychována, aby byla muži skutečně družkou, bude překážkou pokroku vědy i ctnosti. Neboť pravda musí býti všem společna, nemá-li pozbýti vlivu na praxi. Možno u ženy očekávati součinnost jindy než ví-li, proč má býti ctnostna? Když volnost dá jejímu duchu sílu rozuměti povinnosti a viděti její spojitost se skutečným dobrem? Mají-li děti správně chápati patriotismus, jich matka musí býti vlastenkou. Láska k lidstvu, toto mocné zřídlo ctnosti,

nemůže vzniknouti než ze zřetele k mravnosti a všeobecnému dobru. Ale nynější postavení ženu vylučuje z takového pátrání.

V tomto díle pronáším mnohé argumenty, o nichž pro mne není pochyby, abych dokázala podvrtnost názoru o vlivu pohlaví na charakter pro mravnost. Tvrdím, že čistota musí zavládnouti, aby tělo i duch se zdokonalily, — a že čistota u mužů nedojde náležitě úcty, dokud nepřestanou z žen činiti idoly, když trochu ctnosti nebo rozumu jim dodávají rysy duševní krásy nebo zajímavou prostotu citu.

Sir, uvažujte, prosím, nestranně o těchto pozorováních. Neboť zdá se mi, že Vám tanula na mysli táž pravda při slovech: »fakt, že jedna polovice lidstva druhou je vylučována z účasti na vládě, je politický jev, jež nemožno vysvětliti abstraktními principy«. — Na čem tedy spočívá zařízení, Vámi navrhované? Snese-li práva mužů abstraktní diskussi, — proč by práva žen z ní měla býti vyloučena? Ač v této zemi vládne odchylný názor, spočívající na argumentech, jichž i Vy užíváte, abyste ospravedlnil utiskování žen, — na předpisech. —

Uvažujte, — mluvím k Vám, zákonodárci, —

bojují-li muži za svobodu a za právo, rozhodovati o vlastním štěstí, — je pak důsledné a spravedlivé, zotročovati ženy, byť i dle svého mínění tím jim zabezpečujete blaho? Kdo učinil muže výhradně soudcem, byl-li ženě také dán úděl rozumu?

Tak argumentují všichni tyranové, počínaje slabým králem až po slabého otce rodiny. Vždy horliví rozdrtili rozum, — tvrdíce, že se zmocňují jeho prestolu, jen aby prospěli. Nejednáte podobně, když nutíte ženy, jimž popíráte soukromá i veřejná práva, aby zůstaly ve svých čtyřech stěnách? Připustíte, Sir, že povinnost, nezaložená na rozumu, nemůže býti závazná. Je-li to skutečně jich osudem, — buďtež argumenty odvozeny z rozumu. Mají-li oporu v tomto, žena, čím je moudřejší, tím více získá, jsouc poutána k své povinnosti, — je-li správně chápána. A když jí nechápe, nestojí-li její morálka na témže neměnném základě jako u muže, žádná autorita jí nepřiměje, aby svým povinností ctnostným způsobem učinila zadost.

Mají-li ženy býti vyloučeny, bez hlasu, z účasti na přirozených právech lidstva, dokažte nejdříve, chcete-li ujíti výtce nedůslednosti a nespravedlnosti, že nemají rozum, nemá-li tato trhlina Vašeho »Nového zřízení« dokázati, že muži v určitém ohledu

si vždy povedou jako tyranové, — a tyranie, kdekoli ve společnosti se vyskytne, vždy bude podrývati moralku.

Stále a stále opakuji, pronáším argumenty, jež se mi zdají nevývratny, abych dokázala, že ženy nesmějí být násilně omezovány na domácnost. Neboť při vší nevědomosti budou se plést do závažnějších záležitostí, zanedbávati domácí povinnosti, jen aby lstivým pletichářstvím zkazily rozumové záměry, jež jsou příliš těžké pro jich chabou inteligenci.

Nad to, protože jsou vedeny jen k péči o vlastní osobu, muži budou hledati požitky v rozmanitosti, — a nevěrní muži stvoří nevěrné manželky. A možno přece omluviti taková nevědomá stvoření, jimž není vštípena úcta veřejného dobra, jež nemají občanských práv, když oplácí stejnou mincí.

Jsou-li takové zlořády ve společnosti, co může zajistiti osobní ctnost, která jediná dává záruku všeobecného blaha a svobody?

Nebudiž žádného omezování, — a dle všeobecně platného zákona tihy jedno i druhé pohlaví zaujme příslušná místa. Jsou-li vaši občané ovládáni lepšími zákony, manželství se stane svátostí; mladí muži volí ženy, jež milují, — a dívky lásce obětují čestnost.

Pak otec rodiny sílu a cit neubije u nevěstky, nezapomene, poslouchaje vášní, účelu jejich. Matka nebude zanedbávati dětí, aby koketovala, zajišťují-li jí rozum a čistota mravů přátelství chotě.

Ale dokud si muži neuvědomí důležitost úkolu otce, jest marno čekati, že ženy věnují dětem čas, který oni tráví při skleničce. Neboť všecko to vypjetí zchytralosti je jen z instinktu, aby nepřímou získaly trochu moci, z níž jsou nespravedlivě vyloučeny. Nemají-li zákonných práv, kazí sebe i muže, aby se zmocnily nedovolených privilegií.

Chtěla bych, Sir, rozšířiti takové úvahy po Francii. Povedou-li k stvrzení mých principů, k revisi Vašeho zřízení, nechť právům ženy se stane po právu. Rozum vymáhá a žádá Spravedlnost pro celou polovici lidstva.

Isem v úctě

Vaše M. W.

OBRANA PRÁV ŽEN.

ÚVOD.

Úvahy o historii i bedlivé pozorování přítomnosti ve mně vyvolaly smutek a rozhořčení; se vzdechem bylo mi přiznati, že buď příroda stanovala veliký rozdíl mezi mužem a ženou, nebo, že civilisace v dosavadním svém postupu byla velmi kusá. Čtla jsem různé knihy o výchování, trpělivě jsem pozorovala chování rodičův i zařízení školská. — A jaký byl resultát? Úplné přesvědčení, že zanedbaná výchova mých bližních je mocným zřídlem vší té bídy, nad níž truchlím, — zvláště však slabost a nedostatečnost žen že je výsledkem působení celého komplexu příčin, které všechny koření v jediném ukvapeném závěru. Chování i zvyky žen dokazují, že se netěší plnému duševnímu zdraví; neboť u nich jako u květin, vsazených v příliš žirnou půdu, síla a užitečnost padají v oběť kráse; nádherná korunka snad se zalíbí na chvíli zraku, znavenému a znuďnému požitky, ale pak vadne, zapomenuta, nepovšimnuta, dlouho než přišel její čas.

Jednu příčinu takového neplodného výkvětu vidím v systému pochybené výchovy. Je čerpán z knih, v němž psali o této otázce muži, jimž šlo spíše o to, z žen učiniti svůdné maitressy než láskyplné manželky a rozumné matky. Takovým lichým dvořením popletly ženskému pohlaví rozum do té míry, že, až na malé výminky, vzdělané ženy tohoto století mají jedinou snahu: budití lásku, — místo aby se řídily vznešenější ctižádostí, svými schopnostmi a cnostmi budití úctu.

V pojednání o právech a zvycích žen nesmím pominouti mlčením knihy, psané k jich zdokonalení, — již proto ne, že přímo tvrdím: Falešné pojmy o jemnosti zeslabily ducha žen. Tvrdím dále, že knihy o výchově, psané geniálními muži, zhusta mají tutěž tendenci jako mnohé frivolní spisy; že, (úplně v smyslu mohamedánů,) ženy jsou pokládány za jakýs druh podřízených bytostí, ne za část lidstva, — spatřují-li v rozumu, schopném zdokonalení, znak, jenž člověka liší od zvířete a dává žezlo v slabé jeho ruce.

Ježto však jsem žena, nechci dát u čtenářů vzniknout domněnce, že mi jde o prudkou diskusi o rovnocennosti obou pohlaví. Ale tato otázka je na mé cestě; kdybych se jí vyhnula, vzniklo by snad nedorozumění. Řeknu tedy stručně, jaký mám o věci názor. V celé přírodě zřím, že samička bývá slabší než sameček. Toť zákon přírody; nezdá se mi, že možno jej popřítí v prospěch ženy. Muži mají tedy stupeň fyzické superiority. Je to vzácná

přednost. Ale muži se nespokojují touto přirozenou výhodou, a snaží se nás ještě více snížití, aby zvýšili naši lákavost pro okamžik. Ženy, otrávené adorací mužů, kterou jim vzdávají, sami jsou ovládnuty smysly, nesnaží se o jich trvalý zájem, nechť ani být svým bližním, hledajícím zábavu v jich společnosti, skutečně přítelkyněmi.

Předvídám námitku, na snadě ležící. Všude se mluví proti ženám — mužatkám. Ale kde jsou? Chtí-li tímto slovem muži čeliti ženské náruživosti v stělbě a hře, souhlasím s nimi zcela srdce. Či jsou proti napodobování mužských ctností, vlastně proti snaze, dojíti cností a schopností, které šlechtí lidskou povahu a které ženu uvádějí v řadu lidstva? V tom případě, doufám, že všichni, kdo s rozvahou na věc hledí, mají totěž přání co já: aby den ze dne se vzcháhal tento mužský ráz.

Tato otázka dělí mé pojednání ve dvě části. Nejdříve budu uvažovati o ženě — člověku, vyslaném na tuto zemi, aby své schopnosti zdokonaloval; pak vytknu důrazně její zvláštní určení.

Nechci upadnouti v omyl, jehož se dopustili mnozí úctyhodní spisovatelé. Neboť všechna dosa-
vadní naučení se spíše hodila pro dámy vyšší společnosti, vyjímám-li nepřímé rady, roztroušené v »Sandford and Merton*); já však se obracím v prvé řadě k ženám středního stavu, neboť myslím,

*) Sandford and Merton je román, jehož autorem je Thomas Day (1748—1789), nadšený přívrželec Rousseau-
ovův, znám svými paedagogickými experimenty. (Pozn. překl.)

že jejich postavení je nejpřirozenější. Setba immorality, ješitnosti, nepravé jemnosti byla zasetá vyššími vrstvami. Slabé, affektované bytosti, které nemají účasti ve všeobecných potřebách a touhách, podřívají ctnost v základech a rozsévají zmar v celé společnosti. Budí v nejvyšší míře soucit; výchova bohatých lidí směřuje k jich oslabení, jich bezmocnosti, — a rozvíjejícímu duchu nedostává se posily praktickým uplatněním cností, které jsou chloubou lidstva. Žijí jen, aby se bavili, — a brzy jsou sami předmětem pouhé zábavy.

Prozatím stačí tato poznámka, neboť později pojednám zvláště o různých společenských vrstvách a o postavení ženy v každé z nich. Zmínila jsem se však již nyní o tom, protože vidím úkol předmluvy v tom, dát stručný nástin obsahu i rázu díla, jež uvádí.

Doufám, že mé družky mi prominou, mluvím-li k nim jako k bytostem rozumem nadaným, místo abych vynášela jejich fascinující půvab a hleděla na ně jako na děti, jež samy nedovedou státi. Chci naznačiti, v čem je sama podstata lidského štěstí a pravá lidská důstojnost. Chtěla bych přimět ženy, aby hleděly nabýt tělesné i duševní síly, aby pochopily, že ta krásná slova o jemnosti citu, duše a vkusu jsou skoro synonymní s epithetem: slabost, — a že stvoření, která budí soucit a onen druh lásky, jenž je jeho sestrou, brzy klesnou v opovržení.

Toť zhruba náčrt mého díla. Podaří-li se mi,

vlíti v ně něco z onoho vznícení, jež ve mně budí přemýšlení o tomto předmětu, pocítí alespoň někteří z mých čtenářů, co vnější i vnitřní zkušenost káže. Jsem cele zaujata touto ideou, — proto si nedám práci vyhledávati fráze, a leštiti i brousití svůj styl. Můj cíl je: prospěti, — jsem upřímná a přímá. Protože raději bych přesvědčila pádností argumentů než omámila krásou řeči, nebudu mařit čas konstrukcemi umělých period, a projevy strojených citů, které vždy jdou z mozku a nikdy k srdci nemluví. Půjde mi o věci, ne o slova! Při své snaze, učinit své pohlaví činitelem, platným společensky, vystřihám se květnaté mluvy, jež z essayí přešla do románů, a z románů do soukromé korespondence i konveršace.

Tyto pěkné superlativy, jež tak lehce plynou od úst, kazí vkus a vyvolávají druh jakési chorobné jemnosti, která ničí požitek z prosté nelíčené krásy. Nepravé a přepjaté city utlumují přirozené emoce, a odnímají půvab prostým rodinným radostem, které mají oslazovati plnění přísných povinností, jež člověka připravují pro nové vyšší pole působnosti.

V poslední době dívčí výchově se věnuje větší pozornost než dosud. Ale stále se o ženách mluví jako o pohlaví lehkovážném a nerovnocenném, spisovatelé, kteří je návody nebo satyrou hledí zdokonaliti, nepojímají je vážně. Přiznává se, že mládí stráví snahou, nabýt některých vnějších předností, — a starostí, zaopatřiti se, zajistiti si místo ve spo-

lečnosti — sňatkem. Takové snahy je snižují téměř na stupeň zvířete. Vdají-li se, jednájí nejinak, než jak můžeme na takových dětech čekat, — strojí se, líčí se, snižují bytost, stvořenou k obrazu božímu. Pro harem by se hodily. Můžeme chtít, aby rozumně řídily rozumné záležitosti, nebo aby se staraly o ubohá nemluvnata, jimž daly život?

Možno-li snadno dokázati z chování žen v přítomné době, z jich záliby v požitku, která jim nahrazuje ctižádost a vznešené, duševní život množící vášně, že dosavadní směr výchovy v spojení se společenskými řády má za cíl, učiniti z nich pouhé předměty rozkoše, pouhé šířitelky šilenství; možno-li dokázati, že snaha zdokonaliti je tělesně, bez zřetele k duši, je odvádí z kruhu povinnosti a činí z nich směšná, neužitečná stvoření, přešel-li čas jich rozkvětu: — doufám, že omluví rozumní muži můj pokus, ženy učiniti hodnější úcty a více — »mužské«.

Slovo »mužský« nesmí nás zstrašiti, není proč se báti, že by ženy nabyly příliš mnoho síly nebo statečnosti, neboť jich zjevná, fysická inferiorita je pro vždy udrží v závislosti na mužích. — Ale proč zvětšovati jeho význam předsudky, jež připisují ctnost jednomu pohlaví a zaměňují prosté pravdy se smyslnými sny?

Ženy jsou tolik snižovány nepravými pojmy o ženskosti, že se ani nejeví paradoxem tvrditi, že jejich uměle vytvořená slabost podporuje sklon tyrannisovati, že dává vznik lsti, — přirozenému

protikladu síly, — a ta živí u nich zálibu v nedůstojných dětinských hříčkách, jež podrývají úctu, ač vzněcují žádost. Ať muži se stanou mravnými a čistými lidmi, — a nepolepší-li se pak ženy, bude tu důkaz, že jsou slabších schopností. Snad netřeba podotknouti, že tu mluvím o pohlaví všeobecně. Mnoho jednotlivých žen má více rozumu než jich druhové mužského rodu; a ježto při všeobecné snaze po rovnováze, nic, není-li skutečně větší váhy, nemá převahu, mnohé ženy ovládají své muže — nesnižující se, — neboť rozum bude vždy vládnouti.

POZNÁMKA.

Začavši pracovati o tomto díle, rozvrhla jsem je v tři části. Měla jsem za to, že jeden svazek obsáhne diskusi všech argumentů, plynoucích z několika prostých principů. Ale ježto v postupu práce mně vzházela nová světla, odevzdávám veřejnosti jen prvou část.

Mnohé předměty však, o nichž se jen zběžně zmiňuji, vyžadují speciálního bádání; míním hlavně zákony týkající se žen a partie o jich vlastních povinnostech. Tyto otázky budou probrány v druhém svazku,*) jenž svého času bude uveřejněn, aby osvětlil některé názory a doplnil mnohé, co je v prvním pouze načrtnuto.

*) Druhý svazek však nevyšel vůbec. (Pozn. překl.)

Kapitola první.

O PRÁVECH A POVINNOSTECH LIDSTVA.

Za přítomného stavu společností se jeví nutným, jíti zpět k prazákladům, pátráme-li po nejprostších pravdách, a bojovati s vládnoucími předsudky o každou píď země. Budiž mi dovoleno, abych pro snazší postup položila několik otázek; — jich zodpovědění bude asi tak málo obojetné jako axiomata, na nichž je myšlení založeno; ač ve spojení s různými motivy jednání jsou v rozporu buď se slovy nebo s činy lidí.

V čem pak spočívá povznesenost člověka nad zvíře? Odpověď je tak jasná jako věta, že dvakrát dvě jsou čtyři: v rozumu.

Která vlastnost povyšuje jednu bytost nad druhou? Ctnost, — odpovíme bez váhání.

Proč byly člověku dány vášně? Aby v boji s nimi došel stupně poznání, který není dopřán zvířatům, — napovídá zkušenost.

Dle toho nutno ceniti dokonalost dle různých stupňů povahy i schopnost štěstí dle výše rozumu, ctnosti a vědění, které vyznačují jednotlivce a řídí společenské zákony. A je také nepopíratelno, že jsou přirozeným výsledkem činnosti, založené na rozumu, ctnosti a vědění, hledíme-li na lidstvo jako na celek.

Zjednodušíme-li takto práva a povinnosti lidské, zdá se pokus, osvětlovati ještě tak samozřejmé pravdy, jistě bláhovým. Ale protože hluboko tkvící předsudky zatemnily rozum a velmi pochybné vlastnosti si osvojily jméno ctností, jeví se nutným sledovati, jak rozum v svém rozvoji se mísil a pletl s klamem, — různými náhodnými příměsky, které měnily původní prostou pravdu.

Zdá se, že lidé všeobecně spíše užívají rozumových schopností, aby předsudky, kterých nabyli ani nevědouce jak, obhájili, než aby se pokoušeli je vyplniti. Jen silná duše si dovede vytvořiti vlastní zásady. Nadvládu má jistý druh intelektuální zbabělosti, jež odstrašuje od tohoto pokusu vůbec, nebo nepřipouští než polovičitost. Nedokonalé konkluse, takto získané, často se zdají přesvědčivé, protože se z části zakládají na zkušenosti a na správných, třeba omezených, názorech.

Jdeme-li zpět k základům, zlo, ve vši vrozené ohavnosti, se vymývá podrobnému rozboru. Ale jistý kroužek stále volá, že tyto argumenty dokazují již příliš mnoho, a že prostředek, byť skrz na skrz prohnílý, může být radný a vhodný. Potom

vhodnost neustále staví proti původním zásadám, — až pravda utone v dýmu slov, dobro ve formalitách, — až z vědění se stane naduté nic, protože, předsudky, jež se zdají pravdou, si osobují její jméno.

Společnost, jejíž řády jsou stanověny ve shodě s lidskou přirozeností, jest bez sporu nejdokonalejší. V theorii je asi každé myslící bytosti tato zásada tak jasná, že zdá se osobivostí, uváděti další důkazy. Přece však jich třeba, — proti obvyklým vytáčkám. Ale míti v tradici argument, který ospravedlňuje vyloučení lidí, — at mužův, at žen, — z jich přirozených práv, je z oněch sofismat, které skoro denně urážejí zdravý rozum.

Většina vzdělání evropského lidstva jest velmi kusá. Je otázka, zda, ztrativše nevinnost, nabyli lidé v náhradu některých ctností, které by vyvážily zlo, jež se spojilo s odpornou hloupostí, — a svobodu, zaměněnou za blýskavé otroctví.

Přání, oslepovati bohatstvím, — které s větší jistotou než co jiného dává povýšenost nad jiné, — požitek vládnouti lichotícím sykofantům, — a jiné a jiné kombinace egoismu se spojují, aby omráčily dav a učinily svobodu zbožím nepravého patriotismu. Neboť v době, kdy úřady a tituly, jimž je Geniovi pokorně se ukloniti, jsou v největší vážnosti, jest pro národ skutečně neštěstím, až na malé výminky, upozorní-li na sebe muž, který má sice talent, ale ani jmění ani vynikající postavení. Oh, jaké strasti bylo vytrpěti tisícům, jen aby zjed-

nali kardinálský klobouk neznámému intrigujícímu dobrodruhu, který toužil státi na témže stupni jako knížata, — nebo strhnouti na svou hlavu trojí korunu, aby jim vládl.

V skutku, tolik budy poslo již z dědičnosti bohatství, důstojenství a monarchie, že lidé větší sensibility dopouštěli se skoro blasfemie, aby ospravedlnili ustanovení Prozřetelnosti. Prohlašovali, že člověk jest nezávislý na vůli Stvořitelově, nebo že je jako oběžnice, která nezákonitě vybočuje ze své dráhy, aby uloupila božskou jiskru ducha. A pomsta nebes, číhající v tenkém plamínku, jako strasti, které tajně přinesla Pandora, dostatečně ztrestala jeho odvalu tím, že seslala zlo do světa.

Rousseau, podléhaje dojmu, jímž naň působila zbědovanost a rozháranost společnosti, znaven jsa srážkami s affektovanými pošetilci, zamiloval si samotu; jsa optimistou, hleděl dokázati s nevšední výmluvností, že člověk od přírody je samotářským tvorem. Jeho úcta k dobrotě Boha, který dal život jen aby šířil štěstí, — a kdo z bytostí rozumem a citem nadaných by mohl o tom pochybovat? — tato úcta ho svádí, že vidí v zlu cosi pozitivního a že je má za dílo člověka. Nepozoruje, že jednu vlastnost vyvyšuje na útraty druhé, která stejně patří k božské dokonalosti.

Důkazy, jimiž argumentuje pro stav blízký přírodě, založeny na nesprávných praemissách, možno sice diskutovati, jsou však nezdravy. Neboť tvrditi, že život bez kultury je žádoucnější než civilisace

ve vši možné dokonalosti, znamená jinými slovy totéž jako obviňovati svrchovanou moudrost. Paradoxní tvrzení, že Bůh stvořil vše dobrým, zlo pak, že se dostalo do světa prací těch, které stvořil, je právě tak nefilosofické jako bezbožné.

Moudrá bytost, která nás stvořila a na zem seslala, určila, aby vášně přispívaly k rozvoji našeho ducha, neboť věděla, že zlo v přítomnosti změní se v budoucí dobro. A mohlo Jeho bezmocné stvoření, kterému dal vzniknouti z ničeho, osvoboditi se od Jeho řízení, a poznávati dobro zlými skutky bez Jeho svolení? Jak mohl jen tento energický zastance nesmrtnosti být tak nedůsledným v důkazech? Kdyby bylo lidstvo pro vždy zůstalo v onom přirozeném, téměř zvířecím stavu, o němž však ani jeho magické péro nemůže dokázati, že by dovedl býti půdou jedině ctnosti, bylo by jasno, že člověk byl stvořen, aby se pohyboval věčně v kruhu života a smrti, a žil na zemi za nějakým účelem, který nemůže býti uveden v souhlas se svrchovanou moudrostí Nejvyššího.

Ale byly-li, jako koruna tvorstva, stvořeny bytostí, jímž je volno vzdělávati a rozvíjeti schopnosti jim vstřípené za tímto účelem, — měla-li svrchovaná dobrota za vhodnou existenci bytostí, které jsou nad zvířata povzneseny, které jsou s to mysliti a zdokonalovati se, proč tento neocenitelný dar (neboť dar to jest, je-li člověk stvořen se schopností povznést se nad stav, v němž sensece budí animalní požitky) má býti zván přímo kletbou? Byl by kletbou,

kdyby naše bytí bylo omezeno na tento svět. Neboť proč by dobrotivý pramen života nám uděloval vášně a sílu reflexe, jen aby ztrpčil naše dny a vnukal nám pochybené ponětí o důstojnosti? Proč by nás vedl od sebelásky k vznešeným citům, které budí objevení Jeho dobroty a moudrosti, ne-li proto, aby byly vzpruhami při zdokonalování naší přirozenosti, jejíž jsou částmi, — a aby nás připravily pro úděl štěstí, bohorovnějšího. Jsouc pevně přesvědčena, že není na světě zla, jemuž by tu Bůh nebyl vykázal místa, zakládám svou víru na dokonalosti boží.

Rousseau se snaží dokázati, že z počátku vše bylo dobré, — mnozí autoři, že vše je dobré nyní, — a já, že vše bude dobré.

Rousseau zůstává věren svému stanovisku, vlebí-li, vedle přirozeného stavu, barbarství; apostrofuje stín Fabriciův, zapomíná, že Římané, dobývající světa, nikdy nesnili o tom, založiti vlastní svobodu na pevné basi nebo rozšířiti vládu ctnosti. V horlivosti uhájiti svůj system, vtiská stigma zla každému vzletu genia. Při apotheose ctností barbarů činí polobohy z těch, kdo byli sotva lidmi. — zbožňuje surové Spartany, kteří, proti vši spravedlnosti a vděčnosti, zcela chladnokrevně obětovali otroky, kteří při obraně svých utiskovatelů se byli osvědčili reky.

Občan ženevský, místo aby látku řádně roztrídil, odhazuje, znechucen strojeností mravův i zvyků, s plevami pšenici, — a netáže se, zda zlo, o.

něhož jeho vroucí duše se s rozhořčením odvrací, je výsledkem kultury či stopou barbarství. Zřel, jak neřest utiskuje ctnost, jak dobro zdánlivé utlačuje skutečné, — jak nadání úplí pod jařmem nekalkulovaných účelů, — a přece nepřipadl na to, hledati příčinu tohoto obrovitého zla v libovůli vlády, v dědičnosti vyznamenání a stavu, — jež jsou v neshodě s duševní výší, jež je základem roztřídění lidí. Nespozoroval, že královská moc v málo generacích z ušlechtilých rodů činí idioty, a je lákadlem, které činí tisíce línými a zkaženými.

Různé zločiny, páchané od těch, kdo bažili po koruně královské, nejvíce snižují celou tuto hodnost. Nízké intriky, nepřirozené zločiny a jiné neřesti, které strhávají s výše, jsou stupně, vedoucí k tomuto důstojenství. A miliony lidí dopouštějí, aby degenerované potomstvo krutých uchvatitelů klidně dále vládlo na zkrvavělých trůnech.

Nad společností nemůže vanouti jiný dech než morový, nezná-li její hlava nic jiného než zločinné myšlenky a hloupé dětinské ceremonie. Což lidé nikdy nepřijdou k rozumu? A budou vždy čekati, že jilek vydá zrní a bodlák ftky?

I za nejpříznivějších okolností je jedinému člověku nemožností, aby dostal povinností absolutního mocnáře, — i co se vzdělání i co se duševní pevnosti týče. Tyto vlastnosti nutně zakrňují u něho, — vysoké společenské postavení mu právě nedovoluje nabýti vědomostí nebo ctností, — protože lidské city jsou v něm zduseny pochlebováním a

přemýšlení vyloučeno požitkářstvím. Je skutečně šilenstvím, činíti závislým osud tisíců na rozmarech slabého jedince, ježž již stav snižuje pod úroveň nejmenšího z jeho poddaných.

Ale takové a podobného druhu výroky vyvolávají hlasitý odpor, — církve a stát se cítí ohroženy, nezachovávali se víra v dokonalost starých institucí. A těm, kdo pohnuti pohledem na bídu svých bližních, odvažují se útočit na autoritu lidí, se spílá nepřátel Boha i člověka. Jsou to trpká obvinění, ale byla vmetena v tvář muži*), jenž byl z nejšlechternějších, jehož popel ještě napomíná k míru a jehož památka vymáhá uctivé odmlčení, mluví-li se o předmětech, tak blízkých jeho srdci.

Když jsem již podnikla útok na posvátnou moc královskou, sotva asi překvapím koho, dodám li své nezvratné přesvědčení, že každý stav, jehož význam jest podmíněn ztročením jiných, je zhoubný pro morálku.

Na př., — stálé vojsko se nedá srovnati se svobodou. Protože podřízenost a přísnost jsou přímo nervy vojenské disciplíny. Despotismus při podnikcích, které má řídit jediný, jest nezbytný. Jen malá hrstka důstojníků může míti porozumění pro romantické pojmy o cti, pro jistý druh modní morálky, vlastní jádro vojska musí býti uváděno v pohyb rozkazy jako vlny moře.

Neboť autorita pohání ku předu zástup pod-

*) Dr. Price.

řízených jako silný vítr, prudce, bez rozmyslu, — ani nevědí kam, a nestarají se o to. Nad to nemůže nic býti zhoubnější pro obyvatele venkovských měst, než zavítá-li k nim čas od času zástuplých povrchních mladíků, jichž jediným zaměstnáním je záletnictví, jichž uhlazené mravy činí neřest ještě nebezpečnější, skrývajíce její ošklivost pod lákavým povrchem.

Nezkušení venkované chtějí mít také něco po modě a tato touha je přiměje k tomu, že napodobují jich způsoby, nejsou však s to dosáti jich kluzké gracie. Každé vojsko je řada despotů, kteří se vzájemně podrobují a tyranisují, a necvičíce svých schopností, stávají se pro veřejnost těžkým břemenem. Muž, který má jmění a společenské postavení, jsa jist, že stoupne ještě ve vážnosti, může se podávati svým rozmarům a choutkám; nemajetný, chce-li postupovati, je nucen státi se parazitou nebo pochlebníkem.

O námořnících možno říci totéž, jenže jich vady jsou ještě hrubšího rázu. Nekonají-li právě své stavovské povinnosti a obřady, jsou mnohem netečnější. Vedle nich jsou vojáci ještě pilní. Omezení na společnost plavců, nabývají záliby v šprýmech a hrubých žertech, kdežto vojáci častějším stykem s dámami nabývají sladce sentimentálních způsobů. Ale duše u těch i oněch zůstává stejně nedotčenou, ať se chechtají, či zdvořile a přihloupě usmívají.

Mohu rozšířiti své přirovnání i na povolání, kde se jistě setkáváme s větší duševní vyspělostí,

neboť kněží mají vhodnou příležitost vzdělávati se, ačkoli jich schopnosti tísní téměř stejná subordinační. Slepá poslušnost článků víry, požadovaná v koleji, je průpravou pro faráře, který musí aktivně přijímati mínění svého představeného nebo svého patrona, chce-li v úřadě postupovati. Není snad výmluvnějšího kontrastu než mezi otrocky poníženým vzezřením chudého faráře a zpupným biskupa.

Je důležité všimnouti si, že charakter každého člověka je částečně vytvářen jeho povoláním. Oduševnělý člověk má obličej třeba jen jako načrtnutý, — a při popisu jeho osobnosti si ho sotva všimnete. Naproti tomu slabý obyčejný člověk má vůbec sotva nějaký charakter, a jen tělo. A jeho myšlenky jsou tak pronikly vlivem autorit, že nemožno rozeznat tu slabou dávku, kterou ze svého já do nich přidává.

Čím osvícenější jest společnost, tím více by měla dávatí pozor, aby nedosazovala za vládců bezduchá těla, která již rázem svého povolání se stávají zločinci nebo šílenci.

V dětství společnosti, kdy člověk teprve vystupoval ze stadia barbarství, náčelníci a kněží, působíce na nejmocnější prameny života necivilizovaných lidí, měli asi neomezenou moc. Aristokracie přirozeně je první forma vlády. Ale zájmy byly různorodé, rovnováha brzy porušena. Monarchie a hierarchie vznikly za těchto vírů, — a obojí v svých základech upevněny feudalismem. To se jeví začátkem kněžské a královské moci a úsvitem civilizace.

Ale tak hořlavá látka nemůže býti dlouho v klidu, vyběhají se boji se sousedy a vnitřními vzpourami, lid v bouřích nabývá moci, která nutí vládců, aby dali násilí vzhled práva. Války, rolnictví, obchod a literatura dodávají rozpjetí duším, — a samovládci jsou nuceni udržovati tajným podplácením moc, která dříve byla zjednávána a udržována zřejmým násilím. Tato otravná nákaza je ještě šířena hýřivostí a pověrou, které leží na dně ctižádosti. Z líného dvorního panáčka se stane zhýralec a bezuzdně smyslný člověk, a nákaza, rozšířená nepřirozeným stavem, se stává nástrojem tyranie.

Jen zákázonosný purpur činí z pokroku civilizace kletbu, — a oslepuje intelekt, takže i rozumní lidé pochybují, zda rozpjetí ducha působí více štěstí či zla. Ale jed sám svou povahou již určuje protijed. A kdyby byl Rousseau postoupil o jediný stupeň dále v svém pátrání, nebo kdyby byl jeho zrak pronikl mlhavou atmosférou, kterou již se téměř zdráhal vdechovati, jeho činný duch by byl spěl ku předu, aby pohleděl na dokonalost člověka v stavu pravé civilizace, místo aby se utíkal zpět v dobu nevědomosti, zatemnělé smyslnosti.

Kapitola druhá.

ROZBOR VLÁDNOUCÍHO MÍNĚNÍ O ZÁVISLOSTI KÁRAKTERU NA POHLAVÍ.

Aby byla vysvětlena a omluvena nadvláda mužů, bylo podáno mnoho důmyslných argumentů, které mají dokázat, že obě pohlaví, co se týče dobrých vlastností, mají se snažit dojít co největší různosti: čili, — bez obalu řečeno, ženám není dovoleno míti dost duševní síly, aby došly skutečné dokonalosti. A přece se zdá, — ježto duše jim je přiznávána, že je jediná cesta, kterou vykážala Prozřetelmost, aby vedla lidstvo k ctnosti a blahu.

Nejsou-li ženy pouhým hejnem slepic, proč mají být udržovány v nevědomosti, které se dává krásné jméno nevinnost? Muži si právem stěžují do rozmarů a pošetilosti našeho pohlaví, neironisují-li břitce naše tvrdošijné vrtochy a nízké nectnosti. Hledte, odpovídám, — toť přirozený výsledek nevědomosti. Mysl bude vždy nestálá, nemůže-li spočinouti leč v předsudcích, — proud,

není li hrází, aby stavily jeho moc, se vždy pozeze zhoubnou silou. Ženám se říká od dětství, matky dcerám ukazují vlastním příkladem, že trochu znalosti lidské slabosti, — zchytralost, správně a otevřeně řečeno, — mírnost povahy, zdánlivá poslušnost, úzkostlivé dodržování předpisů slušnosti, skoro dětinské, jim zjedná ochranu mužů; a že, — jsou-li krásny, je vše ostatní zbytečné, — alespoň pro dvacet let jich života.

Tak Milton líčí naši slabou pramáteř. Ačkoli, praví li, že ženy jsou stvořeny pro mírnost a sladký půvab, nechápu smysl toho, leda že, docela po mohamedánském způsobu, tím nám chtěl upřítí duši a dáti na srozuměnou, že jsme bytosti, významující se jen sladkým svůdným půvabem, slepou učelivostí a poslušností, aby vyhověly smyslnosti mužů, nemohou-li se vznášeti déle na perutech myšlenky.

Jak hrubě nás urážejí ti, kdo nám radí, abychom ze sebe činily krotká domácí zvířata. Na př., ona vítězná mírnost, tak často doporučovaná s takovou vřelostí, — mírnost, která vládne poslouchajíc. Jaké to dětinské výrazy, — a jak nízko stojí bytost, — může být vůbec nesmrtelná? — která svoluje k tomu vládnouti tak nesprávnými prostředky! »Člověk«, praví Lord Bacon, »je svým tělem spřízněn s zvířaty; a kdyby svým duchem nebyl spřízněn s Bohem, byl by nízký a sprostý tvor«. Skutečně, zdá se mi, že muži si vedou velmi nefilosoficky, snaží-li se zabezpečiti dobré chování žen tím, že je udr-

žují v stavu jakés dětinskosti. Rousseau byl důslednější, protože si přál zastavití rozvoj ducha u obou pohlaví, — neboť požívají-li muži ovoce se stromu poznání, ženy si budou přát ochutnati je alespoň, ale protože se jim dosud nedostává než kusého vzdělání, nemůže z toho vzejítí než zlo.

Připouštím, — děti mohou být nevinny, ale užívá-li se toho slova o mužích nebo o ženách, nahrazuje se tak ze zdvořilosti slovo slabost. Neboť připustíme-li, že ženy byly určeny Prozřetelností, aby nabyly lidských ctností a cvikem svých schopností onu pevnost charakteru, která je nejjistějším základem pro naše naděje v budoucnost, musí jim být dovoleno, aby se obrátily k prameni světla, aby nebyly nuceny řídití svou dráhu dle matného svitu satellitu. Připouštím, Milton byl zcela jiného smýšlení. Neboť nemluví o ničem než o nezničitelném právu krásy, ač je velmi těžké uvéstí v souhlas dvě místa, která chci proti sobě postaviti. Ale k takovým nedůslednostem se velicí muži dají svěstí smysly:

Tomu dí Eva, obdařená dokonalou krásou: |
Můj pane, můj vládce, cokoli řekneš | toho bez vlastní myšlenky poslušna budu; tak velí Bůh |
Bůh pánem tvým, — a mně ty jsi Bohem! nevěděť nic než to, | — v tom je štěstí ženy a její cena.

Právě takové argumenty jsem uváděla dětem; ale dodávala jsem: Váš rozum roste a vzráhá se, než dojde určitého stupně zralosti, musíte žádat

mě o radu, — později myslete samostatně a společte jen na Boha.

Ale zdá se mi, že v těchto řádkách Milton souhlasí se mnou, předváděje Adama, jenž činí výčitky Tvůrci:

Neučinil's mě zde svým náměstkem? | A nepostavil's všechny tyto hluboko pode mnou? | Jaká však je společnost mezi nerovnými, jaká harmonie, jaká radost? | Neboť tato musí být vzájemná, v stejné míře skytána a přijímána. | Při nerovnosti však je jeden prudký | druhý netečný, | není shody mezi oběma a přijde omrzelost: | mluvím o přátelství, takové hledám | v němž druhové si sdílí všechny rozkoše duše.

Pojednávajíc o mravech žen, chci, ponechávajíc vše smyslné stranou, naznačiti, k čemu mají směřovati snahy naše, aby pomáhaly Nejvyššímu při jeho díle, — není-li to řečeno příliš směle.

Individuální výchova — Smysl tohoto slova není přesně definován. Rozumím jí takovou péči o dítě, která zvolna bystří jeho smysly, tvoří jeho povahu, řídí vášně jakmile vyklíčily, a povzbouzí poznávací schopnosti k práci, než ještě tělo dospělo. Takže člověk dospělý pokračuje jen v důležitém úkolu: učiti se přemýšleti a uvažovati, — a nemusí teprve začínati od základů.

Abych předešla nedorozumění: nevěřím, že soukromá výchova by mohla způsobiti divy, které někteří autoři jí připisují. Z velké části musí muži i ženy být vychovávaní názory společnosti, v níž

žijí. V každé době proud veřejného mínění všechno unášel s sebou. Dokud společnost se nezmění v svých základech, nesmíme mnoho od výchovy očekávat. Pro přítomný záměr mně však stačí tvrzení, že každý člověk se může stát ctnostným, rozvíjeje své schopnosti, nehledě k vlivu, které na ně měly různé okolnosti. Myšlenka, že byt i jediný člověk byl stvořen se zlými sklony, musila by vésti k atheismu. Ctfme-li Boha, nebyl by pak tento Bůh ďáblem?

Dle mého úsudku nejdokonalejší je ta výchova, která stejně cvičí rozum, srdce i tělo. Čili, — jinak řečeno, — taková, která činí individuum schopným samostatnosti. Je skutečně k smíchu zváti někoho rozšafným, jehož dobré vlastnosti nevyplývají z cviku jeho duševních sil. Rousseau tak smýšlel o mužích; rozšiřuji toto mínění na ženy a tvrdím, že z vlastního okruhu své působnosti byly vyváděny jen umělkováním a raffinovaností, nikoli snahou nabýti mužských vlastností. Dosud však královská pocta, již se jim dostává, je tak svůdná, že, pokud mravy a zvyky se nezmění a nezaloží na rozumnějších zásadách, nebude možno je přesvědčiti o zhoubnosti pocty, kterou přijímají, samy sebe snižující, o nutnosti jich návratu k přírodě a rovnosti, přejí-li si zajistiti klid a spokojenost, kterou zjednává nelíčená náklonnost. Ale dosud je nám čekati, — tak dlouho snad čekati, až králové a šlechtici, osvíceni duchem a dávající přednost ryze lidské důstojnosti před stavem dětinskosti, odvrhnou směšné zděděné trety; a nezřeknou-li se pak ženy libovolné

moci, již jim propůjčuje krása, — pak, ano pak dokáží, že mají méně ducha než muži.

Bude mi snad vytýkána opovázlivost; ale musím ještě prohlásiti svou nezvratnou víru ve fakt, že všichni spisovatelé, kteří psali o výchově a o mravech žen, — od Rousseaua po Dr. Gregoryho,* — učinili je ještě slabšími a nepřírozenějšími než byly samy sebou, a tak i zbytečnějšími v společnosti. Měla jsem snad vyjádřiti své přesvědčení mírnějším způsobem, ale obávám se, že by pak znělo strojeně, ne jako poctivý výraz mých citů a výsledku, k němuž mne zkušenost i přemýšlení dovedlo. Až dospěju k příslušné stránce v svém pojednání, upozorním na ty výroky, které zavrhuji u autorů, o nichž jsem se zmínila. Především však nutno poznamenati, že má výtka je namířena proti obsahu všech oněch knih, které, dle mého soudu, chtějí snížit jednu polovinu lidstva, a ženě přičknouti příjemnost, ubírajíce jí veškeru skutečnou ctnost.

Přijmeme li názor Rousseauův, — že muž, dospívaje fysicky, dosahuje určitého stupně dokonalosti, měla by jeho žena, aby oba netvořili pak než jedinou bytost, úplně spolehati v jeho rozum; útlý břechtan s mohutným dubem, kolem něhož se vine, tvořil by celek, v němž stejně by vynikaly síla a krása. Ale bohužel bývají muži i jejich družky pouze

* John Gregory, professor medicíny na universitě v Edinburghu, je autorem knihy »Odkaz mým dcerám«, — s níž polemisuje M. W. v V. kapitole tohoto spisu. (Pozn. překl.)

příliš staré děti, — vlivem časného hýření sotva se podobají mužům svým zevnějškem, — a vede-li slepec slepce, můžeme si domyslit, k jakým koncům dospějí.

Za nynější depravace společnosti mnoho přičin ženu udržuje v otroctví, vzněcuje její smyslnost a ochromuje rozumové schopnosti. Nejvíce zla snad zavíná, zcela po tichu, jich malá dbalost pořádku.

Předpisu, konati vše důkladně a pořádně, ženy, jimž se skoro všeobecně dostává velmi nesoustavné výchovy, vyhovují mnohem menší měrou než muži, již od útlého mládí jsou vedeni k tomu, aby zachovávali metodu. Ženy pracují nedbale a na zlařbůh, — nemožno jinak říci o jich počínání, při němž skoro nikdy rozumně neuvažují. Taková práce však jim znemožňuje nyslit abstraktně; a tak dělají dnes co dělaly včera, pouze proto, že to dělaly včera.

Následky takového opovrhování rozumem v dětství jsou zhoubnější než obecně se má za to: neboť ta troška vědění, kterou ženy silnějšího ducha si přivlastní, je vlivem různých okolností mnohem prchavější než u mužů. Zakládá se spíše na pouhém pozorování denního života než na srovnání vlastního pozorování s výsledky vědeckého zkoumání. Více se pohybuje ve společnosti, vlivem domácího zaměstnání a odvislého postavení, učí-li se něčemu, tedy jen chvatně; a protože učení u nich bývá zcela vedlejší věcí, neoddají se žádnému oboru s vytrvalostí a zápalem, jež jsou nutny, aby schopnosti došly bystrosti a duch jasnosti.

Za nynějšího stavu společnosti trocha vzdělání je požadována na mužích, hoši se musí po několik let podrobit kázni. Ale při výchově žen pěstění ducha je podřízeno, — důležitější jsou tu okrasa a tělesné přednosti. Tělo, zeslabené stísněním a nepravými pojmy o slušnosti, nemůže dospěti k půvabu a kráse, — umdlené nevyvinuté údy jich nemají. Nad to, za mládí jich schopnosti nejsou tuženy vzájemným zápolením; vážného studia nemají, — a jsou-li od přírody nadány bystrostí ducha, obrací se jen k povrchu života a společenským způsobům. Zastavují se při výsledcích a změnách, nesledující jich zpět k příčinám; a složitá pravidla společenské slušnosti jsou nedostatečnou náhradou pevných zásad.

Důkaz, že výchova dává ženám tento ráz nesamostatnosti a slabosti, poskytují vojáci, kteří, právě jako ony, vcházejí do života, dříve než jich duch byl opatřen věděním nebo sesílen zásadami. Následky jsou podobné; vojáci nabudou něco povrchných vědomostí, které pochytnou v rmutném toku denních rozhovorů, a častým společenským stykem získají tak zvanou znalost života. A tato znalost způsobů a zvyků byla často zaměňována se skutečnou znalostí srdcí. Ale může nezralý plod náhodného pozorování, jež nikdy nebylo prozkoumáno úsudkem, býti hoden takového vyznamenání?

Vojáci i ženy se přesně drží příkazů bon-tonu. Kde pak zůstává, při téže výchově, rozdíl pohlaví? Rozdíl, který dovedu znamenati, spočívá v různém

stupni svobody, jenž prvním dává možnost poznávat více život.

Uchýlím se snad od thematu poznámkou politického rázu; ale vynoří se sama sebou v proudu mých úvah, — nechci jí tedy pomínouti mlčením.

Stálé vojsko se nemůže skládati z různých silných mužů; je snad výborným strojem, ale zřídka udrží v mezích muže velikých vášní nebo velikých schopností. Tvrdím, že vojíní bývají právě tak zřídka hluboké duše jako ženy. A příčina, trvám, je táž. — Důstojníci rovněž věnují velikou pozornost svému zevnějšku, milují tanec, šum plných sálů, dobrodružství, směšnosti. Jako u krásného pohlaví, i u nich je galanterie životním úkolem. Byli vedeni k tomu, aby se líbili; žijí jen proto, aby se líbili. Přece však svou povýšenost neztrácejí; bývají-li pronášeny hodnotné soudy o pohlavích, bývá jim přičtena povýšenost nad ženami, ačkoli po tom, co zde bylo řečeno, je těžko objeviti, v čem spočívá tato superiorita.

Veliká chyba tkví v tom, že ženy i důstojníci získávají dříve společenské způsoby než morálku, a znalost života dříve než přemýšlením dospěli k ponětí ideálního základního rysu lidské povahy. Konsekvence se rozumí samy sebou. Spokojující se nízkým a obyčejným, stávají se kořisti předsudků, a přijímajíce bez kritiky náhledy, podrobují se slepě autoritě. Mají-li trochu ducha, jeví se spíše jako instinktivní chápání poměrů a posuzování dle

vnějšku, — které nedostačuje, třeba sledovati argumenty hloub nebo analysovatí myšlenky.

Neplatí totéž o ženách? Doklad může být rozváděn ještě dál, neboť jsou také vyloučeny od prospěšného působení nepřirozenými rozdíly, které se ustálily v civilisované společnosti. Bohatství a dědičné hodnosti učinily z žen nuly, které mají zvýšit hodnotu čísla; zahálka do společnosti uvedla směs galanterie a despotismu. Tak s jedné strany muži jsou otroky, jsou slepě oddáni ženě, kterou milují; ale při tom si vedou jako tyrani vůči svým manželkám, sestrám a dcerám.

Posilujte ducha žen, rozšiřujte jejich horizont, — konec bude slepé poslušnosti; ale protože moc vždy u druhých vymáhá slepou poslušnost, tyranni a smyslní muži mají pravdu, chtějí ženu udržeti v temnotách, — neboť první netrpí než otroky, a druhým se chce hraček. — Smyslní muži v pravdě bývají nejhoršími utiskovateli, a ženy bývají šáleny svými milenci, — jako knížata svými ministry, — domnívajíce se, že nad nimi vládnou.

Mám zde hlavně Rousseaua na mysli, — karakter jeho Žofie je bez sporu velmi poutavý, ačkoli se mně zdá nepřirozeným. Nechci útočiti na stavbu její povahy, nýbrž na její základy, na zásady, v nichž byla vychována, při všem vřelém podivu, který chovám pro tohoto nadaného spisovatele, jehož názory budu příležitostně ještě často citovati; — kdykoli čtu jeho snění o rozkošech, zmocňuje se mne rozhorlení a přísné svráštění čela zažene vládný

úsměv, který vylákají jeho výmluvné věty, — neboť má ctnost je uražena. Je to týž muž, který vznícen pro dobro by chtěl všechny jemné dary míru zničit a vrátiti nás době spartanské disciplíny? Je to týž muž, který se kochá líčením prospěšných zápasů vášní, triumfů, dobrých vlastností a hrdinných vzletů, které planoucí duši povznášejí? Jak snižuje tyto velebné city, popisuje útlu nožku a roztomilé tvářičky své malé favoritky. Nechci se však nyní tím zabývat; místo abych se zastavovala u prchavých výbuchů bouřící vášně, podotýkám pouze, že kdokoli se láskyplně zadíval na společnost, byl odměněn pohledem na vzájemnou, ale ne vznešenou lásku, která nebyla prozářena velikým citem nebo posílena pospolitostí intelektuálních zájmů. Záležitosti všedního dne skytají látku rozhovorům, a nevinné láskání oslazuje práci, jež nevymáhá ani velikých znalostí ani velikého vzepjetí myšlenky. Ale nevbuzuje pohled na takové mírné štěstí spíše shovívavost než úctu? — pocit podobný onomu, který máme, zřítme-li na hrající si děti nebo na dovádějící zvířata,*) — zatím co vznešené boje

---

*) Tak na mne působí vždy líčení blaha v ráji u Mil-
tona. Ale necítím závist vůči tomu roztomilému párku.
U vědomí své důstojnosti či snad v satanské pyšce se
obracím do pekla, hledajíc větší vznešenost. Kdykoli mě
upoutá umělecké dílo, hledám v něm emanaci božství, —
a vracejíc se se závrtných výší, postřehuji, že jsem po-
žívala rozhledu, z nejbvznešenějších, jež jsou přány lid-
skému zraku.

trpících geniů vzbuzují podiv, a povznášejí duši k světům, kde duch vládne smyslům.

Třeba tedy hleděti na ženy buď jako na by-
tosti mravní, — nebo je míti za tak slabé, že musí
být ve všem podány vyšším schopnostem mužů.

Zkoumejme tuto otázku. Rousseau tvrdí, že žena se nemá cítit samostatnou, že má být udržována v strachu, aby cvičila svou vrozenou lstivost a stala se koketní otrokyní, aby se stala svůdnějším předmětem žádosti a sladčí družkou muže, když se mu zlíbí popustiti uzdu svým chtíčům. Rozvádí ještě dále argumenty, o nichž tvrdí, že se zakládají na zákonech přírody, a má za to, že pravdu a statečnost, úhelné kameny vši ctnosti, je pěstiti v omezené poněkud míře, poněvadž, vzhledem k ženské povaze, je poslušnost cílem, k němuž mají neochvějně směřovati všechny výchovné snahy.

Jaký nesmysl! Kdy povstane veliký muž s do-
statečnou silou ducha, aby rozptýlil dým, který domýšlivost a smyslnost tak rozestřely nad tímto předmětem? Jsou-li ženy inferiorní již od přírody, jich ctnosti musí být přece v podstatě tytéž, byť i ne tytéž co do stupně, — jinak ctnost je re-
lativní pojem; z toho plyne, že mají být vychová-
vány dle týchž zásad a vedeny k týmž cílům. Jsou
k mužům poutány jako dcery, manželky, matky.
Budíž jich morální hodnota měřena dle způsobu,
jak vyplňují tyto jednoduché povinnosti. Ale veliký
účel jich úsilí má být rozvíjeti vlastní schopnosti,
a nabýti vznešenost uvědomělé ctnosti. Necht se

pokouší zpříjemňovati si cestu; ale nikdy nemají zapomenouti, — právě jako muži, — že život neposkytuje blaženosti, která by mohla uspokojiti nesmrtelnou duši. Nechci, aby vznikla domněnka, že obě pohlaví mají být tak zabrána v abstraktní reflexe nebo výhledy v dálky, aby zapomněla na city a povinnosti, které se jich bezprostředně dotýkají. Neboť jen kdo si všímá skutečnosti, která ho obklopuje, sklízí plod života — zkušenost. A správně-li plní své povinnosti vůči ní, vyhovuje tím vysokému účelu býtí a sám sobě získává zadostiučinění.

Vládoucí názor, že žena byla stvořena pro muže, vznikla snad na základě poetické zkazky v knihách Mojžíšových, ale ježto smím snad předpokládat, že málo kdo as běře vážně vypravování o vzniku Evy z žebra Adamova, přizná se mi, že klesá i dedukce, — nebo bude pokládána za důkaz, že muž v nejdávnější době shledal velmi pohodlným zotročiti svou družku násilím, že vynaložil svou vynalézavost, aby dokázal, že šíje její má být stlačena pod jeho, poněvadž celý svět nebyl stvořen než pro jeho pohodlí nebo rozkoš.

Neřeji si nikterak převrátiti řád světa, — tato konkluse by byla chybná. Vždyť připouštím, že muži již svou tělesnou konstitucí zdají se býtí určeni Prozřetelností, aby došli vyššího stupně dokonalosti. Mluvím povšečně o celém pohlaví; ale nevidím ani stínu důvodu pro závěr, že jich ctnosti by se měly lišiti co do podstaty. A jak by mohly, má-li ctnost jediný věčný pravzor? Proto musím,

chci-li být důsledná, tak nezvratně hájiti, že mají tyž prostý cíl, jako že je jediný Bůh.

Z toho plyne, že zchytalost nemá být stavěna proti moudrosti, drobné starosti proti mocným vzepjetím, nebo nechutná sladkost, jež bývá přikrašlována jménem mírnosti, proti statečnosti, již dovede vznítiti jen široký rozhled.

Řekne se mi, že by ženy ztratily mnoho ze svého vlastního půvabu; — budiž uvedeno mínění známého básníka proti mému neoprávněnému tvrzení. Neboť Pope řekl jmenem celého mužského pohlaví: Naši vášeň vzbudí nejjistěji, co úzce hraničí se vším, co nenávidíme.

Ponechávám soudnosti, aby určila, do jakého světla staví tento vtipný nápad muže a ženy. Sebe uspokojím, podotknu-li zatím, že nemohu nalézt, proč by ženy měly vždy býtí snižovány v otrokyně lásky a rozkoše, — ne-li proto, že jsou smrtelné. —

Vím, je velezrádou na jemném citu mluvití neuctivě o lásce. Chci však říci prostě pravdu a mluvití spíše k srdci než k rozumu. Pokus, lásku rozumovými úvahami se světa zahnatí, by byl donquixotiádou, a právě tak by se přičil všem zásadám zdravého rozumu; ale pokus ovládnouti tuto bouřlivou vášeň, dokázati, že by jí neměla býtí přirčena neomezená moc nad tím, co je v člověku vyššího, — tento pokus snad je méně dobrodružný.

Mládí pro obě pohlaví je věkem lásky; ale v dnech bezmyšlenkovitého požitku mělo by se již pomýšlet na nejdůležitější léta celého žití, kdy

reflexe převažuje smyslové dojmy. Ale Rousseau a většina spisovatelů, kteří jdou v jeho šlepějích, kladou čtoucím na srdce, že výchova žen má mít jediný cíl, — učiniti z nich vábné bytosti.

Budiž mi dovoleno diskutovati s oněmi zastanci tohoto mínění, kteří znají poněkud lidskou povahu. Myslí, že manželství může změnit celý způsob života? Žena, jež se nenaučila jinému než líbiti se, brzy shledá, že její vnady jsou jako šikmé sluneční paprsky a že nemohou působiti na srdce jejího chotě, sevšední-li, — když léto prchlo. Bude pak mít dost vrozené energie, aby si pro útěchu zašla v své nitro a pěstila své dřímající schopnosti? Není spíše rozumnější očekávati, že se bude chtít líbiti jiným mužům, a v citech, vzbuzených novými úspěchy, naléztí náhradu a zapomnění pokošení, jež její láska nebo pýcha utrpěla? Přestane-li muž býti milencem, — a ten okamžik nastane, beze vší pochyby, její touha líbiti se buď ochabne nebo se stane zdrojem trpkosti. A láska, nejprchavější všech vášní, ustoupí žárlivosti nebo ješitnosti.

Mluví o ženách, které zásadami nebo předsudky jsou udržovány v mezích. Takové ženy, ač by se se skutečnou ošklivostí odvrátily od milostných pletek, přece si přejí, aby hold jiných jim dokázal, že jich manželé je zanedbávají, nebo celé dny a týdny sní o blahu, které skytá příbuznost duší, až jich zdraví je podryto, a jich duch zlomen neuspokojeností. Jak pak tedy může být umění líbiti se tak důležitým učebným předmětem? Pro-

spívá. jedině kurtysanám. Cudná choť a vážná matka měla by zřítí v své moci líbiti se jen lesk svých ctností, a v náklonnosti mužově oporu, která jí usnadňuje její úkol a její život činí šťastnějším. Ale ať je milována nebo zanedbávána, budiž její první přání zjednatí pro sebe úctu a nezakládati všecko své štěstí na bytosti, která má tytéž nedostatky jako ona sama.

Důstojný Dr. Gregory upadl v týž omyl. Ctím jeho srdce, nemohu však souhlasiti s jeho »Odkazem mým dcerám«.

Radí jim pěstovati zálibu v toilettách, protože tato záliba je jim prý vrozena. Nejsem s to vyrozuměti, co on a Rousseau si představují pod tímto neurčitým slovem. Miní-li, že v některé z dřívějších existencí duše milovala krásný šat a přenesla tento sklon do nového těla, naslouchala bych skoro s úsměvem, jako vždy, slyším-li nadutá slova o vrozené eleganci. Chtěl-li však říci, že tato záliba bude nutným výsledkem cviku schopností, — pak protestuji. Není vrozená. Vzniká z touhy po moci, jako nepravá ctižádost u mužů.

Dr. Gregory jde ještě dále; doporučuje přetvářku a radí nevinné dívce zapíratí své city, netančiti ohnivě, když srdečná veselost dodává výmluvnosti jejím nožkám, ne však vyzývavosti jejím pohybům. Jmenem pravdy a zdravého rozumu, proč pak by nedoznala jedna žena, že snese více než druhá? Čili, jinak řečeno, že je zdravá? A proč má nevinná veselost býti tlumena tím, že

se temně našeptává cosi o důsledcích, jež muži vyvodí z jejího chování, — když sama na něco takového ani nepomyslí? Ať si zhýralec dospívá k jakému chce závěrům; doufám však, že žádná rozumná matka nebude obmezovati vrozenou upřímnost mládí, napomínajíc k tak urážlivé opatrnosti. Co na srdci, to na jazyku; a větší mudrc ještě než Šalamoun řekl, že čistota srdce je hlavní věcí a ne všední obřadnost, již možno ostatně bez obtíží za dost učiniti, byť i zlo sídlilo v mysli.

Ženy by se měly snažiti očistiti své srdce; ale mohou tak, když jich nevyvinuté schopnosti je činí zcela závislými na smyslech, co se zaměstnání i co se zábavy týče, když žádný vznešený záměr je nepovznáší nad marnosti všedního dne, a nedodává jim síly ovládnouti divoké city, jež hýbají třtinou, nad níž každé zavanutí má moc? Je strojenost nutná té, která chce získat náklonnost ctnostného muže? Příroda dala ženě slabší postavu než muži, ale musí žena, která, — cvičíc tělo i ducha, při všech povinnostech dcery, manželky, matky si zachovala sílu, zdraví a neporušené nervy, — snížit se k obvyklým úskokům, a stavěti na obdiv chorobnou zjemnělost, aby si zjistila náklonnost manželovu? Slabost budí snad něhu a lichotí osobivě pyše muže; ale shovívavé láskání milostivého ochrance není vítáno vznešené duši, která touží po zasloužené úctě. Láskání je nedostatečnou náhradou přátelství.

Připouštím, v serailu všecka taková zchytralost je nezbytná; hýřil potřebuje něco, co lehtá jeho

vkus, nebo upadá v lhostejnost; ale což ženy mají tak málo ctižádosti, že se spokojí takovým postavením? Dovedou spíše bezstarostně prosnití život v klíně požitků, v roztouženosti a mdlobě než přiznati se k svým nárokům na rozumnější požitky a dobýti si uznání ctnostmi, které tvoří základ lidské důstojnosti? Jistě nemá nesmrtelnou duši ta bytost, která může promarniti život, věnovaný jen zdobením vlastní osoby, aby oslazovala chvíle zahálky a mírnila starosti svého bližního, který je ochoten dáti se obveselovati jejím žertem a smíchem, když nemá zrovna nic vážného na práci.

Mimo to žena, která sílí tělo a cvičí ducha, stane se, starajíc se o rodinu a uplatňujíc různé schopnosti, svému muži přítelem; přestane být pokorným otrokem. A zaslouží-li si jeho pozornost právě těmito cennými vlastnostmi, neshledá nutným zatajovati svou lásku, ani předstíratí chlad, aby pobouřila vášeň svého chotě. Skutečně, obrátíme-li se k historii, shledáme, že znamenité ženy nevynikaly ani krásou ani mírností nad ostatní.

Příroda, — či přímo řečeno, Bůh vše zařídil dobře; ale lidé připadli na mnohé, aby znešvařili Jeho dílo. Narážím zde na onu část pojednání Dra Gregoryho, kde radí ženám, nikdy nedati mužů znáti míru své náklonnosti. Opatrnost ze smysluplnosti, — stejně neúčinná jako absurdní. V samé povaze lásky leží její pomíjivost. Pátrati po tajemství, které by jí dodalo trvalosti, bylo by právě tak dobrodružné jako hledati kámen mudrců nebo

všelék a nalezení by pro lidstvo bylo právě tak zbytečné, ne-li záhubné. Nejsvětějším společenským poutem je přátelství. Dobře podotkl břítký satirik, že právě přátelství je ještě vzácnější než pravá láska.

Tot samozřejmá pravda, a ježto příčina netkví hluboko, neujde zběžnému šetření.

Láska, — vášeň, v níž náhoda a smysly nastupují na místo soudnosti a vůle, je v určité míře citem celého člověčenstva; neboť pro přítomný okamžik není nutno mluvit o emocích, jež se nad lásku povznášejí nebo klesají pod její úroveň. Tato vášeň, přirozeně vzrůstajíc obtížemi a odkládáním, vyvádí mysl z jejího obyčejného stavu a napíná cit; ale ježto bezpečnost manželství připouští, aby ocha-bovala horečka lásky, — mohou jen ti stav normální mít za zdlouhavý, kdo nemají dost intelektuální síly, aby dali přednost tiché něze přátelství, úctě a důvěře před slepým obdivem a smyslným vzruchem lásky.

To je přirozený průběh, musí takový býti. Po lásce jde buď přátelství nebo lhostejnost. A toto zařízení jeví úplný souhlas s jinými jevy v oboru morálky. Vášně bývají podněty činů, — a rozšiřují mysl; ale klesají na úroveň pouhého pudu, stávají se jen osobním zpřijemněním okamžiku, když předmět žádosti byl dosažen, a uspokojená mysl se odává požitku. Muž, který se mohl ještě honosití ctností, dokud bojoval o korunu, často se stává rozkošnickým tyranem, když tato již zdobí jeho

čelo. A nezašel-li milenec v choti, starý pošetilec podléhaje dětinným rozmarům a žárlivosti, zanedbává vážné povinnosti, a zahrnuje láskáním, které by mu u dětí získalo důvěru, veliké dítě, — svou ženu.

Pán rodiny a choť by se neměli stále milovati vášnivě, chtí-li se zdarem pěstovati různá zaměstnání, která působí na mravní povahu, a řádně plniti životní svůj úkol. Mním to tak: nemají se oddávati hnutím, která porušují společenský řád a lákají k sobě myšlenky, které mají být jinam zaměřeny. Duši, která nikdy nebyla přivábena předmětem jediným, schází síla, — může-li dlouho tak setr-vati, je slabá.

Pochybená výchova, bázlivý nevzdělaný duch, mnoho předsudků v pohlavních věcech se snaží ženu učiniti stálejší než muže. Nejde mi nyní zrovna o tuto stránku věci, ale odvažuji se tvrditi, že často nešťastné manželství je velice prospěšno pro rodinu, a že celkem zanedbávané ženy bývají nejlepšími matkami. (Nepronáším to jako paradoxon.) Kdyby ženy byly vzdělanější, byl by tento následek skoro pravidelný. Neboť zdá se stanoveno Prozřetelností, že co nabudeme na pozemském štěstí, bude nám odečteno od pokladu života, zkušenosti. A kdo sbírá květy dní, kdo plesá a jásá, — tomu nebude dáno utrhnouti plod práce a moudrosti. Cesta je před námi, — je na nás dáti se v pravo nebo v levo. A kdo jde životem, spěje od radosti k radosti,

necht nenaříká, že nenabude ani moudrosti ani úctyhodné povahy.

Připustíme-li na chvíli, že duše není nesmrtelná, a že člověk byl stvořen pouze pro tento svět, — pak právem naříkáme, že smysly kdy vůbec se přesyťí láskou. Jez, pij, miluj, — to by skutečně pak byl příkaz rozumu a mravnosti. Šílenec leda by upustil od něčeho skutečného pro mátožný stín. Ale pozorujíce veliké schopnosti duševní, jsme naplnění úctou a zamítáme omeziti své touhy a myšlenky na poměrně malé pole činnosti, které se zdá obsáhlým a významným jen jsouc spojeno s neomezeným rozhledem a vznešenými nadějemi. Co tedy nutí nás k přetvářce, a proč máme poskvřňovati posvátný majestát pravdy, abychom si uchovali klamné zboží, které podrývá ctnost právě v základech? Proč má být každá duše ženy koke-terij, aby lichotila smyslníkům, — a zabráňovala přechodu lásky v přátelství a soucitnou něhu? Vždyť zde není ani vlastností, na nichž by přátelství mohlo spočívat. Necht srdce se jen poctivě přiznává, — a rozum ať učí vášeň skloniti se před nutností. Či lépe ještě, necht snaha po ctnosti a vědění povznáší mysl nad tato hnutí, jež nápoji života dodávají spíše hořkosti než sladkosti, nejsou-li udržována v patřičných mezích.

Nemíním romantickou vášeň, která doprovází genia. Kdo by mohl ji zadržeti v rozletu? Ale tato vznešená vášeň, která není v žádném poměru s malými požitky života, je pouze citu věrna, a sama

se stravuje. Vášně, které byly oslavovány pro svou trvalost, byly vždy nešťastné. Nabyly síly vzdáleností a melancholií, tkvící již v organismu. Fantasie obletovala krásnou postavu, již sotva kdy oko vidělo; důvěrným stykem by obdiv byl přešel v nechuť nebo alespoň v lhotejnost, — a obraznosti by dal volnost k novým hrám. S dokonalou přesností, vzhledem k tomuto stanovisku, Rousseau dává paní své duše, Héloise, *) milovati St. Preux, když vadne její život; to však není důkazem pro nesmrtelnost vášně.

Téhož druhu je rada Dra. Gregoryho. Radí ženám, aby v sobě nedaly vzniknout přílišné jemnosti citu, rozhodly-li se k sňatku. Tomuto rozhodnutí, v shodě se svými dřívějšími radami, upírá nárok na delikátnost, — a radí svým dcerám zcela vážně, aby se s ním úzkostlivě tajily, byť bylo stře-diskem všech jejich zájmů. — Jako by bylo sprosté, znáti se k všeobecně lidským touhám!

Vznešená morálka! — úplně ve shodě s úzkostlivou opatrností malé duše, jejíž rozhled nejde nad přítomný úsek bytí. Mají-li být u ženy pěstěny jen ty schopnosti, které mají vztah k její závislosti na muži; došla-li svého cíle, vdavši se, a spokojili se, v své malé hrdosti, touto chudičkou korunou, — nechte ji, ať živoří, téměř nepovýšena nad zvíře; ale zdvihá-li svůj pohled nad meze tohoto světa

*) Osoby z Rousseauova románu: Nouvelle Héloïse. (Pozn. překl.)

v boji za své vysoké povolání, nechť má volnost pěstiti své schopnosti bez zřetele na muže, který ji je osudem určen za manžela. Ať jen získává vlastnosti, které rozumnému stvoření jsou ke cti, — hrubý nevkusný muž urazí její vkus, ale nezničí jejího duševního klidu. Nebude svou duši upravovati, aby vyhovovala slabostem svého druhu, — ale aby s nimi měla strpení; jeho povaha budiž zkouškou ctnosti, ne však její překážkou.

Jestliže Dr. Gregory obmezil svou poznámku na romantické očekávání věčné lásky a příbuzné povahy, měl si vzpomenout, že zkušenost zaplaší nemožná přání; to nezmohou rady, dokud fantasie žije na účet rozumu.

Ovšem, mnohé ženy, které četbou v sobě vy-
pěstily romantickou přecitlivělost, tráví svůj život představami, jak by mohly být šťastny s mužem, který by je láskou den ze dne rostoucí miloval. Ale trápily by se stejně, jsouce vdány, jako za svobodna, a takto, toužíce po někom, kdo by jim odpovídal, jsou právě tak nešťastny jako by byly v nešťastném manželství. Přiměřená výchova, přesně řečeno vzdělání, dává ženě sílu snášeti důstojně osamělost. Zanedbat pěstění vkusu, protože by mohl být jednou manželem uražen, znamená opouštět skutečnost pro mátohu. Abych řekla pravdu, k čemu pak je zjemněný vkus, ne-li k tomu, aby člověka učinil nezávislejším na náhodnostech žití a otevřel nové zdroje požitku, závisící pouze na činnosti duševní?

Lidé vkusu, v manželství nebo mimo ně, bez rozdílu, vždy budou cítiti odpor k různým věcem, které se vůbec nedotýkají lidí menší vnímavosti. Na tomto závěru argument nesmí záviseti; ale v souhrnu požitků, — možno vkus nazvatí pozhéhnáním? Jde o to, zjednává více bolesti či radosti? Odpověď osvětlí řádně radu Dra. Gregoryho, ukáže, jak je absurdní a tyranické zakládati otroctví, nebo pokoušeti se o výchovu mravních bytostí jinými pravidly než těmi, jež jsou odvozeny z čistého rozumu a platí pro celý druh.

Mírnost, trpělivost, snášlivost jsou tak bohorovné vlastnosti, že ve vznešených vzletech básnických duchů byly přiřčeny samému Bohu. Žádná představa snad nepůsobí tak mocně na cit člověka, než ta, která Ho předvádí, milostivého a hotového odpouštět. Nazíraná pod tímto zorným úhlem má mírnost všechny charakteristické znaky velikosti, spojené s jímavým půvabem blahovůle. Ale vyhlíží zcela jinak, je-li podlízavostí odvislých, oporou slabosti, jež miluje, protože je jí třeba ochrany, — jež se usmívá pod ranou, protože se neodvažuje protestu. Tento odporný obraz ukazuje ženu, vyhovující běžným názorům o ženské dokonalosti. — Z muže a ženy činí někteří myslitelé jedině stvoření, neopomínajice jí dáti všechny passivní ctnosti. (Rousseau, Swedenborg).

Nedovídáme se ničeho o tom, co je s ženami — v oné říši, kde není ani ženitby ani vdavek. Neboť ačkoli moralisté se shodují, že smysl tohoto

bytí pro člověka je příprava pro život věčný, jenž mu je určen, přece dávají ženám rady, jež mají vztah jediné k přítomnosti. Poddajnost, učelivost, a již ani ne lidská oddanost jsou vychvalovány jako hlavní ženské ctnosti. Kterýsi spisovatel prohlásil melancholii ženy za mužskou vlastnost. Je stvořena za hračku muži, — je povídkou, jejíž štěbetání mu musí znít v sluch, když mu napadne bavit se, zcela bez rozumu. —

Vlastně je to hluboce filosofické, ženám doporučovati poddajnost. Slabá bytost se má snažit, aby byla přijemná. Když však trpělivost již nedělá rozdíl mezi právem a křivdou, není již ctností. Trpělivý společník bývá milý, — ale vždy bývá pokládán za inferiorního, nevzbuzuje než prchavou náklonnost a ta často se zvrhá v opovržení. Kdyby bylo možno, bytost, v jejíž povaze mírnost neleží, učiniti jemnou radami, mohla by být řeč o úspěchu. Ale vede to jen k nepřirozenosti, k strojenosti, — a ta je potom kamenem úrazu na cestě k dokonalosti. Nač tedy obětovati skutečné ctnosti povrchním vděkům, byť i po několik roků zjednávaly královskou moc?

Jako myslící člověk čtu s rozhořčením epitheta, která muži udělují ženám, aby osladili urážku; — a mně, moralistce, není jasno, co znamenají tato různorodá spojení: krásné chyby, roztomilé slabosti etc. Není-li než jedno kritérium mravnosti a jeden vzor lidskosti, zdá se, že s ženami je to tak jako s Mohamedovou rakví, jež je zavěšena ve

vdychu: nemají ani neomylný pud zvířat, ani není jim dovoleno upíratí zrak k dokonalým vzorům.

Ale podívejme se na věc ještě s jiné strany. Jsou z pasivních líných žen nejlepší manželky? Omezíme-li se na pozemskou dobu bytí, — jak pak takové stvoření plní svůj úkol? Starají se ony ženy, jichž povrchní příjemnost pouze ještě utvrzuje běžné předsudky, jen o blaho svých mužů? Uchovávají svůj vděk jen pro ně? Mají dost pevnosti charakteru, aby spravovaly rodinu a vychovávaly děti, — ony, které již z mládí zvykaly poslušnosti a passivité? Docela ne; — přehlížejíc historii ženy, nemohu než souhlasiti s přísným satirikem, jenž ženy nazval slabší a zároveň více utiskovanou polovicí lidstva. Což historie podává důkazy něčeho jiného než inferiority? — Kolik žen se vyprostilo z obtížného jha mužů? Tak málo, že je mi při této příležitosti vzpomenouti trefné poznámky o Newtonovi: — byl as bytost vyššího řádu, náhodně zakletá v člověka. Při též sledu myšlenek mne napadlo, že ženy, které vyšly z okruhu vyměřeného jich pohlaví, byli snad mužští duchové, uvěznění v tělech žen. Není-li i filosofické, mysliti na pohlaví, jde-li o duši, inferiorita je přece asi podmíněna organismem samým. Nebo nebeský oheň, který má oživit hlinu, není rozdělen stejnou měrou na obě pohlaví.

Vyhýbám se přímému srovnání schopností obou pohlaví, — jako dosud, — ba připouštím i inferioritu ženy. Tvrdím však, že muži zvětšovali tuto

inferioritu, až žena klesla pod úroveň rozumného tvora. Dejte jejímu nadání možnost rozvoje a ctnostem možnost siliti, pak teprve určujte, kde stojí celé pohlaví v stupnici intelektuality. Pamatujte, že zde nemluví o té nečetné elitě výtečných žen.

Pro nás, slepé smrtelníky, je těžko předpověděti, k jakému stupni v dokonalosti a vynalézavosti lidstvo může dospěti, až jeho tyranství, které je zarází při každém kroku, bude sňato s jeho šíje. Ale bude-li morálka postavena na pevnější základ, odvažují se prorokovati, — ač nejsem nadána prorockým duchem, — že žena bude muži buď přítelkyní nebo otrokyní. Nebudeme pochybovati, je-li mravním činitelem či článkem, jenž spojuje člověka se zvířaty, — jako dosud. Vyjde-li na jevo, že jako zvířata jsou ženy stvořeny pro požitky mužů, nechají je v tomto stavu a nebudou si z nich tropiti šašky prázdny poklonami. Buďte-li dokázáno, že jsou bytosti rozumem nadané, nebudou jim muži ze smyslnosti klásti překážky na cestu vývoje, nebudou chtít, aby ve všem uznávaly jejich úsudek, nebudou lest a přetvářku doporučovati bytostem, jež s nimi společně jdou za jedním cílem, — za ideálem humanity.

Dobro je jedno a absolutní, má-li mravnost věčný základ. Kdo ctnost obětuje konvenci, nebo jehož povinností je činiti tak, žije pouze den ze dne a nemůže být zařazen mezi zodpovědné bytosti.

Nechci deklamovati, tam, kde se šíří střízlivé

světlo rozumu, — ale jsou-li skutečně schopny jednati jako rozumná stvoření, netrpte, aby byly pokládány za otrokyně, nebo za zvířata, závislá na rozumu muže, mají-li s ním společně pracovati. Vzdělávejte jejich mysl, nechtě se skláněti pod vládou vznešených zásad, nechtě si uvědomují svou důstojnost, uznávající jedině svou závislost na Bohu. Učte je uznávati nutnost, — nebudujte morálku, pro ně platnou, na pohlaví.

Dále, ukáže-li zkušenost, že nemohou dojíti téhož stupně duševní síly, vytrvalosti, statečnosti, — buďtež jejich ctnosti stejné co do podstaty, — byť i se marně namáhaly dospěti téže výše. Povýšenost mužů bude stejně jasná, ne-li ještě jasnější. A pravda, jednoduchý princip, který nepřipouští modifikací, byla by oběma společna. Společenský řád, nyní platný, nebyl by z kořenů vyvracen, neboť ženy by byly na místě, které jim rozum vykázal, a nemohly by užiti lsti, aby rozdily vyrovnaly nebo dokonce celý počet převrátily.

To všechno možno nazvati utopií. Díky oné bytosti, která mi je vnukla a která mi dala sílu k samostatnému myšlení, tak že spolehám jen na její podporu, zřím s rozhořčením na nesprávné názory, které zotročují mé pohlaví.

Miluji muže jako svého bližního; ale jeho nadvláda, ať již je skutečná či násilím přivlastněná, se nevztahuje na mne, leda že superiorita jednotlivce vzbudí mou úctu. A i potom se skláním před duchem, ne před mužem. Skutečně, chování by-

tosti za své skutky zodpovědné musí být řízeno vlastním jejím rozumem. Na jakém pak základě spočívá královská moc boží?

Jeví se mi nutným zdržeti se při této samozřejmě pravdě, — protože ženy byly izolovány. Zatím co ctnosti, zdobící lidskost, jim byly odnímány, byly přistrojeny strojenými půvaby, které jim propůjčují moc tyрана, — ale na krátko. Láska z jich nitra zahání každé vyšší zaujetí, — jich jedinou ctižádostí je, aby byly krásné, aby zvířily vášeň místo aby získaly úctu; a tato nízká žádost ničí sílu charakteru, právě tak jako otroctví v absolutistických státech. Svoboda je matka ctnosti, a je-li žena otrokyní již svou tělesnou konstitucí, nesmí-li vdechnouti čerstvý silící vzduch volnosti, jest jí vadnouti jako exotickému květu, — a nutno jí míti za krásnou chybu v přírodě.

Výtka pro poddanství, v němž celé pohlaví bývalo udržováno, padá na muže. Množství bylo vždy utlačováno menšinou; netvorové, kteří měli na sobě sotva znak lidskosti, utiskovali tisíce svých bližních. Proč se jim podrobovali muži vynikajících vloh? Není uznáno a dokázáno, že králové intelektuálně a morálně stojí níže než muži z lidu, — neprokazuje se jim však úcta, která je posměchem rozumu? Čína není jediná země, kde člověk byl učiněn bohem. Mužové se sklonili větší moci, aby mohli bezstarostně užívatí okamžiku; ženy činily právě totéž, — a dokud nebude dokázáno, že dvořan, který se vzdává dobrovolně dědictví muže,

není bytostí mravní, nemožno dovoditi, že žena je podstatně nižší muže, protože vždy byla zotročena.

Dosud surová síla vládla světem a nejlepší důkaz, že politická věda je teprve v začátcích, dávají filosofové, rozpakující se uděliti toto pojmenování vědění, jež je člověku nad ostatní prospěšné.

Nechci sledovati tento argument dále, — konstatuji pouze, že, až zdravou politikou zavládne svoboda, lidstvo, — ženy v ně počítaje, — bude moudřejším a lepším.

POKRAČOVÁNÍ O TĚMŽ PŘEDMĚTĚ.

Fysická síla, která dříve bývala hlavní chloubou reků, klesla za naší doby tak v nevážnost, že ženy i muži ji mají skoro za zbytečnou; ony, protože je na závalu jich půvabu i jejich roztomilé slabosti; tito, poněvadž se zdá v neshodě s rázem pána z dobré společnosti.

Je snadno dokázati, že oba díly z jedné výstřednosti zašly v druhou. Ale dříve chci upozorniti na omyl, který si získal toho stupně důvěry, že byl posílen nesprávný závěr, v němž výsledek byl vzat za příčinu.

Genialní lidé často porušují své zdraví přílišnou námahou nebo nedbalostí, a protože obyčejně jich vášnivost vzrůstá v téže míře jako jich intelekt, vešlo v přísloví, že meč ničí pochvu; povrchní pozorovatelé z toho vyvozují, že lidé genia bývají slabé — nebo abych se modněji vyjádřila — jemné konstitute.

Myslím však, že pravý opak se shoduje s pravdou. Neboť, bedlivě pátrajíc, shledávám, že duševní

síla bývá spojena se značnou mírou tělesné, se zdravou pevnou konstitucí — nemyslím ovšem na robustní a mohutné svaly, které jsou následkem fysické práce, při níž duch vůbec odpočívá, nebo řídí pouze ruku.

Dr. Priestley v úvodu své biografické stati znamená, že většina velkých mužů žije přes čtyřicet pět let. Uvážíme-li, jak lehkovážně plývají silami, jsouce zabráni v oblíbenou vědu nebo v poetické sny, při nichž fantasie je obklopuje postavami a duše se vzněcuje, až tělem zmítají vášně, vzbuzené sněním, jehož předměty, pouhé fikce, znavenému oku unikají, — nahlédneme, že jsou skoro železné konstitute. Shakespeare nikdy se nechápal dýky ve svých básnických fikcích slabou rukou, Milton se nechvěl, odváděje Satana daleko z hranic jeho hrozného vězení. To nebylo blouznění duševní impotence, žádné chorobné výrony slabých mozků — ale bohatství obrazivosti, která vznášejíc se v krásném šilenství, zapomínala na pouta, jimiž ji spjala hmota.

Pozoruji, že tento argument by mě zavedl od cíle, — zdá se, že směřuje zcela jinam. Já však jdu za pravdou — a ve shodě s tím, co jsem výše tvrdila, připouštím, že fysická síla zajišťuje muži superioritu nad ženou. A to je jediný pevný základ, na němž může spočívatí nadvláda pohlaví jednoho nad druhým.

Ale já trvám na tom, že nejen ctnost, ale i vědění má být u žen totéž jako u mužů, byt

co do stupně, tož svou podstatou, — a že ženy, jsouce pokládány nejen za mravní, nýbrž i za rozumné bytosti, mají se snažit nabýt pravé lidskosti tímž způsobem jako muži, místo aby byly vychovávány dle vzoru fantastického polovičatého stvoření — jakési divoké chiméry to Rousseauovy.*)

Je-li však tělesná síla spolu s nadáním chloubou muže, proč jsou ženy tak pošetilé, že se honosí defektem? Rousseau jim vynalezl výmluvu, jakž takž hodnou víry, jaká mohla připadnouti na mysl toliko muži, jehož fantasie měla úplnou volnost a byla obohacována postřehy neobyčejně jemných smyslů, tak že skutečně mají za omluvu, že se vzdávají

*) »Zkoumání o abstraktních a spekulativních pravdách, o principech a axiomech věd, zkrátka vše, co má snahu generalisovati naše myšlenky, není pravým oborem žen. Jich vzdělání má mít ráz spíše praktický. Na nich je aplikovati všeobecné zákony, objevené mužem, činiti pozorování, která jsou materialem pro myšlení muže. Stvořit něco genialního je nad jejich síly. Nemají také dostatek přesnosti myšlení, aby prospívaly ve vědách, jež vymáhají exaktnost. Také přírodní vědy jsou jen pro lidi velmi činné, velmi vědychtivé, kteří dovedou obsáhnouti velice různé předměty, zkrátka pro ty, kdo mají nejvíce schopnosti a cviku, stanoviti vztah dění v přírodě a jeho zákony. — Žena slabá od přírody, jejíž myšlenky se pohybují v úzkém kruhu, ví, jak posouditi a oceniti vzruch, který sama působí. A tento vzruch — toť vášně muže. Mechanism, jehož při tom užívá, je mnohem účinnější, než náš, neboť nasazuje všechny páky, aby uvedla v pohyb lidské srdce. Dovede nás pohnouti, abychom pro ni učinili vše, v čem jí její pohlaví je překážkou a co je jí užitečné nebo příjemné. Proto je jí třeba důkladné znalosti mužské

přirozené žádosti, neporušující nikterak jakousi romantickou stydlivost, která je příjemná vypínavostí a chtivostí muže.

Žena, zlákána těmito city, často se i chlubí svou slabostí, zchytrale dosahuje moci, útočí na slabé stránky muže. Nechtě se jen honosí úspěchy své svůdnosti, neboť, jako turecký paša, je mocnější, než její pán; ctnost však obětuje vděku dočasnosti a důstojný život triumfu chvíle.

Ženy, jako despoti, snad nyní požívají větší moci, než kdyby svět, rozdělen na království a rodiny, byl ovládán zákony rozumu. Ale jich charakter je snižován způsobem, jímž jí dosahují a mravní hniloba proniká celým složením společnosti. Množství se stává podnoží menšiny. Proto tvrdím, že dokud ženám se nedostane rozumnějšího vychov-

povahy. Ne in abstracto, povšechně, — nýbrž povahy těch mužů, na nichž je závisla buď dle zákonů země, v níž žije, nebo mocí veřejného mínění. Měla by se snažiti poznati je z jich slov, činů, pohledův a pohybů a svými vlastními pohyby, pohledy, slovy a činy v nich buditi city, jež jim jsou příjemny, nedat však znáti, že tak činí úmyslně. — Muži dovedou vědeckěji mluvit o lidském srdci, ale ženy umějí v něm lépe číst. Je úkolem žen, stvořiti jakous experimentální moralku — smím-li tak říci. Ženy mají více vtipu, muži více genia. Ze součinnosti obou plyne nejdokonalejší znalost, již lidský duch je schopen, nejdůkladnější vědění o vlastní osobě a o jiných. Vzdělání pak má tendenci pěstili nadání, přírodou uštědřené. Svět je knihou ženy.*

Rousseau, Emil.

Doufám, že čtenář se rozpomene na místa, kde srovnávám ženy a důstojníky.

vání, budou stále překážkou intelektuálního a morálního pokroku lidstva.

Připustí-li se, že žena není stvořena jen pro rozkoš muže, nebo aby jako služka se starala o jeho stravu a prádlo, plyne z toho, že první povinností všech, jimž je svěřena dívčí výchova, jest, když již ne slítili tělo, tož aspoň neničiti zdraví převrácenými názory o kráse a ženské výtečnosti. A dívky by nikdy neměly vssáti to zhoubné mínění, že nedostatek se může státi předností nějakou chemickou přeměnou. Těší mne, že autor jedné z našich nejpoučnějších domácích knih pro mládež se mnou v tomto bodě souhlasí. Uvádím jeho poznámky, k této otázce se vztahující, abych svým slovům dodala váhy autoritou jeho ducha. *)

*) »Úctyhodný jakýsi stařec vypravoval tímto rozumným způsobem o metodě při výchově své dcery: Snažil jsem se, jejímú tělu i duchu dodati více síly, než bývá u žen pravidlem. Když měla dost síly, aby zastávala domácí a zahradnickou práci, byla mým stálým druhem. — Selena — tak se totiž jmenovala — brzy nabyla v tomto zaměstnání takové zručnosti, že jsem ji pozoroval stejně s radostí jako s podivem. Tělesná i duševní slabost žen tkví častěji svou příčinou ve výchově než v přirozenosti. Podporujeme hříšnou přímo netečnost a nečinnost, již obyčejně zoveme jemností a něžností. Místo, abychom silili jich ducha přísnými pravidly logického myšlení a filosofie, vedeme je k zbytečné, malicherné dovednosti, která pak ustupuje ješitnosti a smyslnosti. Ve většině zemí, jimiž jsem prošel, se neučí jinému, než zpěvu a poklonám. Tráví čas počítáními maličkostmi, ty jediné jsou s to, vzbuditi jejich zájem. Zdá se, že úplně zapomináme, že na vlastnostech žen závisí naše blaho a výchova našich dětí. Jaké

Kdyby bylo dokázanou věcí, že žena je od přírody slabší muže, — kde stojí psáno, že se má snažiti zvětšiti ještě tuto slabost? Důkazy toho druhu urážejí zdravý rozum a mají přichut vášně. Božské právo manželů možno, doufám, popírati v tomto osvíceném století právě tak, jako božské právo králů. Ovšem, přesvědčování neumléí mnohé, budou dále hlučně disputovati, — děje-li se však útok na některý vládnoucí předsudek, moudří o tom budou uvažovati a přenechají lidem úzkého horizontu bezmyšlenkovitý posměch nad novotou.

Matce, která chce v své dceři vypěstiti povahu skutečně ušlechtilou, jest, přes všecky úšklebky nevědomosti, sledovati pravý opak směru, jež Rousseau doporučuje s vším svůdným půvabem výmluvnosti a sofistiky, neboť jeho řečnický talent nemožnostem dává zdání možnosti a jeho dogma-

pak blaho může připravovati, jak dovede vychovávat stvoření, kažené od mládí, neznalé životních povinností. Skoro u všech kulturních národů, jež znám, ženy neumějí než trochu brnkat na nějaký ten hudební nástroj, své vrozené nebo dělané vděky vystavovati pohledům netečných zhýralých mladíků, — a mrhati peníze manželovy zbytečně a okázale. A většinou následky jsou takové, jaké mohou povstati z tak nečistých pramenů, — v soukromém životě bída, otročení a podlízavost ve veřejném.

Ale výchova Selenina byla řízena s jiných hledisek — přísnějšími zásadami, možno-li o přisnosti mluvit tam, kde jde o to, duši otvírati poněti mravních a náboženských povinností, a ozbrojiti ji proti neodvratnému zlu v životě.

Day: Sandford and Merton.

tické závěry lákají za sebou všechny, kdož nejsou s to je vyvrátiti, nepřesvědčujícíce jich.

V celé říši živočišné každé mládě potřebuje neustálého cviku, a tak děti v nejtútlejším věku by měly, ve shodě s tím, co zde bylo naznačeno, trávit čas neškodnou hrou, která cvičí ruce a nohy a nevyžaduje ani přesného řízení mozku, ani neustálé pozornosti chůvy. Starost o sebezachování je první přirozený cvik rozumu, — jako drobné vynálezy pro okamžitou zábavu rozvíjejí obraznost. Ale nevčasná laskavost nebo slepá horlivost ničí toto moudré zařízení přírody. Dítě ani na chvíli není ponecháno samo sobě, zvláště děvče ne — a tak stává se odvislým. Odvislost pak zovou přirozeností.

Aby si zachovaly krásu — chloubu ženy — jejich schopnosti i údy jsou znetvořovány hůře než u Číňanek, — a klidný způsob života, který jsou odsouzeny vésti mezi čtyřmi zdmi, zatím co se hoši prohánějí na čerstvém vzduchu, zeslabuje svaly a nervy. Co se týče pozorování Rousseauových, (opakovaných ostatně od četných jiných spisovatelů) — že nehledě na vychování, mají od mládí zálibu v loutkách, v šatech a breptání, jsou tak dětinská, že nestojí za to, abych je vážně vyvracela. Je zajisté přirozeno, že dívka, odsouzená, aby po celé hodiny neslyšela nic jiného, než tlachání chůvy nebo povídání o maminčině toaletě, pokusí se, vmísiti se v hovor — napodobovati matku i tety — a přirozeným následkem také jest, že okrašluje svou

pannu, jako to dělají s ní, když ji pěkně oblékají — ji ubohou, ubohou loutku. Vždyť nejnadanější muži málokdy měli dosti síly, povznést se nad své okolí. A když předsudky doby se dotkly i stránek, které diktoval genius, smím snad žádat shovívavost pro pohlaví, které, jako králové, dívá se na věci falešným mediem.

Je snadným vysvětliti zálibu žen v toilettách, a netřeba v ní viděti vliv touhy, zalichotiti se pohlaví, na němž jsou závisly. Je tak nefilosofické, mysliti, že dívka je od přírody koketní a že chtivost spolu se snahou udržovati druh se vyskytuje dříve, než nepřiměřená výchova je vyvolala, rozehrávajíc fantasi; že pozorovatel, bystrý, jako Rousseau, by se jistě nebyl přidržoval tohoto mínění, kdyby nebyl měl ve zvyku rozum umlčovati před touhou po zvláštním, neobyčejném a pravdu před paradoxem, které si oblíbil.

Ale takto vylíčiti ženské pohlaví nebylo valně ve shodě s principy muže, který s takovým záplem hájil nesmrtelnost duše. Jak slabou překážkou však je pravda, stojí-li v cestě hypotézi! Rousseau pravdu ctil, ba zbožňoval — a přece sám miloval smyslnou láskou. Jeho obraznost připravovala vždy novou látku pro jeho vznětlivé smysly. Ale aby s tímto uvedl v souhlas úctu sebezapření, srdnatosti a heroických ctností, jimž se nedovedl jen chladně klaněti, snažil se převrátiti zákony přírody a vymýšlí učení plně chyb, odporující povaze srchované moudrosti.

Jeho směšné povídačky, jimiž chce dokázat, že dívky od přírody jsou velmi pozorny na svou osobu, nezasluhují povšímnutí. Pohádka o slečince, která měla tak jemný vkus, že přestala kreslit písmeno o, ač ji to velmi bavilo, pouze proto, že spozorovala nedostatek gracie v příslušném pohybu, patří tam jako anekdoty o učeném prasátku.*)

Měla jsem asi více příležitosti pozorovati dívky v dětských letech než J. J. Rousseau**). Pamatuji se na vlastní city a hleděla jsem také mimo sebe. Rozcházím se s ním úplně v mínění o prvním rozkvětu ženské povahy. Odvažuji se tvzení, že dívka, jejíž temperament nebyl znetvořen nečinností a jejíž nevinnost nebyla poskvrněna nepravým studem, je vždy divochem, a loutek si nevšímne; jen tehdy, když nedostatek volnosti jí vše ostatní znemožňuje. Chlapci a dívky by si beze všeho spolu hráli, kdyby jim nebylo vštěpováno ponětí o rozdílu pohlaví, ještě než si sami jasně uvědomují rozdíl.

*) »Znal jsem kdysi mladou dívku, která se naučila dříve psátí, než čísti, a počala psátí jehlou, než ještě uměla užívatí péra. Z počátku si vzala do hlavy nepsati jinou literu než o; všemožně se o ni pokoušela, vždy však bez zdaru. Nešťastnou náhodou se jednou spatřila v zrcadle, právě když tím byla zaměstnána. Znechutilo se jí skrčené držení těla, které měla při psaní, odhodila péro jako druhá Pallas — a zapřísáhla se, že již nikdy toto písmeno psátí nebude. Její bratr psával s právě takovou nechutí. Ale jemu se protivilo omezování svobody, nikoli negracioso krčení a křivení se.«

***) Mary Wollstonecraft byla po delší čas vychovatelkou. (Poznámka překlad.)

Dále tvrdím jako faktum, jež nemožno popřítí, že pokud já jsem mohla pozorovati, skoro všechny ženy, které to k něčemu přivedly a které se chovaly vůbec jako rozumné bytosti, požívaly volnosti — »byly vychovány jako divočky«, vyjádřili by se oni tvůrci krásného pohlaví.

Následky, které plynou z nedbalosti zdraví za dětských a dívčích let, sahají dále, než se za to má, — a slabost, odvislost fysická je příčinou duševní odvislosti. Jak může být dobrou manželkou nebo matkou ta, která se musí stále šetřiti? Nelze také očekávati, že žena, u níž motivy jednání jsou nakaženy ponětím nepravé krásy a citlivosti, energicky se pokusí upevniti své zdraví a zdržeti se všeho, co ji oslabuje. Mnozí muži často musí snášeti tělesné svízele a mnohdy nepřiježt živilů. Ale krásná žena je doslova otrokem svého těla — a gloriola ji ozařuje v jejím utrpení.

Kdysi jsem znala dámu ze společnosti, neobyčejně hrdou na svou jemnost a citlivost. Pokládala vybíravost a nechut k jídlu za vrchol vši lidské dokonalosti, — a to se zračilo též v jejím jednání. Byla jsem svědkem, kterak tato slabá affektovaná žena zanedbává všechny životní úkoly a choulíc se spokojeně na pohovce chlubí se svou malou chutí k jídlu, jež jí byla důkazem zvlášť vyjmněné citlivosti. Ale současně jsem pozorovala, jak hrubě uráží starou, úctyhodnou šlechtičnu, která jen nepřizní osudu se stala závislou na její naduté dobročinnosti a která, za lepších časů, mohla činiti ná-

roky na její vděčnost. Je možno, aby lidská bytost klesla na takový stupeň chabosti a zkaženosti? Jen tehdy, když jako Sybarité, odevzdání hýření, zapomene ctnosti vůbec a když jí ani naučením nebyla vštěpována; (což ovšem jest jen chudou náhradou duševní kultury, — byť i je obranou proti zlu.)

Taková žena není však hroznější, než někteří z římských císařů, které neomezená moc zničila. Od té doby, co moc králů jest omezena zákonem a jakž takž platnými pojmy o cti, annaly historie nejsou tak plny dokladů nepřírozeného šílenství a ukrutenství, a despotism, dusící ctnost a velikost v zárodku, nevane již nad Evropou morovým dechem, který pustoší dosud Turecko a lidem i půdě běže plodnost.

Ženy všude jsou v tomto politování hodném stavu. Neboť, aby si uchovaly nevinnost, — tak se totiž ze zdvořilosti říká nevědomosti, — jsou udržovány v neznalosti pravdy a vedeny k přetvářce, ještě než jich charakter se vyvinul a nabyl síly. Slyší od dětství, že v kráse je síla ženy, — a tak duch se přizpůsobuje tělu, těká po svém nádherném vězení a všemožně se snaží zbožňovati je. Muži mají různá zaměstnání, která absorbují jejich pozornost a utváří jich ducha. Ženy však k jedinému odkazované, s myslí, k jedinému bodu zaměřenou a spoutanou tím, co je v nich nejnižšího, jen málokdy se dovedou povznést nad triumf okamžiku. Ale kdyby jich duch se vymanil z otroctví,

v které je vrhly smyslnost a pýcha mužů, i jich vlastní touha po vládě, — podobná dychtění tyranů po pozemské moci, — čtli bychom asi s překvapením o jich nedostacích. Laskavý čtenář mi dovolí, abych řekla něco více o tomto předmětu.

Připustíme-li existenci zlé bytosti, která, řečeno allegorií Písma, vyšla, hledajíc, koho by pohltila, nemohla více snížit lidskou povahu než tím, že dala jednotlivci absolutní moc.

Dále se můj argument rozvětňuje několika směry. Urozenost, bohatství a každá výhoda, která povznášá jedince nad jeho bližní, bez stopy duševního napjetí, vlastně ho snižuje. Dle míry své slabosti se stává hříčkou vypočítavosti, až pozbuje všech praedikátů lidskosti. A žádati, aby za takovým vůdcem šli poslušně zástupové, jako stáda ovcí, — je vážným pochybením. Může vzniknouti jen z duševní omezenosti a z dychtivosti po vezdejším požitku. A kde najdeme v tomto ovzduší otrocké závislosti, hýřivosti a lenosti obháje lidských práv a hlasatele morálky, která ukazuje jedinou cestu k výtečnosti? Otročení monarchům a ministrům, od něhož svět ještě dlouho nebude osvobozen a jež smrtelnými ranami zdržuje pokrok, ještě není odstraněno.

Nenecháme tedy mužům pýchu, že oni jsou pány, užijeme týchž argumentů, jako tyraní a prodejní ministři, lstivě tvríme, že žena má být v otroctví, protože vždy tomu tak bylo. Až jednou muž, ovládaný zákony rozumu, bude užívati přiro-

žené svobody, pak teprve ať opovrhne ženou, nedíleli s ním volnost; dokud nenajde tato krásná doba, nechť nezapomíná zatím, co obšírně vykládá o ženské pošetilosti, na svou vlastní.

Pravda, ženy, nabývajíce moci nepravými prostředky, dopouštějíce se neřesti nebo ji podporujíce, zjevně trátí hodnost, kterou by jim jinak rozum uděloval, stávají se otroky nebo rozmarnými tyrany. Pozbývají vši prostoty, vši vznešenosti duševní, získávajíce vládu, a jednají, jak muži jednají, když byli tímž prostředky povýšeni.

Přiblížil se čas, revolucionovati ženy, vrátiti jim důstojnost, již pozbyly, povzbuditi je k obnově vlastní osobnosti, aby — jako členové společnosti — pracovaly o obnově žití. Je čas, odděliti věčné zákony od místních a dočasných obyčejů. Jsou-li muži polobohy, nuž služme jim! Je-li však důstojnost ženské duše tak sporná jako u duše zvířecí — neposkytuje-li jí rozum dostatečného světla a je-li při tom neklamný instikt jí odepřen — pak jsou ženy jistě nejbídnější všech tvorů. A stlačeny železnou pěstí nutnosti, musí doznati, že nejsou než krásnou chybou stvoření. Ale jak pak ospravedlniti cesty Spravedlnosti, jak vysvětliti nevýratnými důvody, proč Bůh tak velkou část lidstva učinil současně zodpovědnou i nezodpovědnou? Nejsubtilnější kasuista by touto otázkou byl uveden v rozpaky.

Povaha Nejvyššího zdá se jediným pevným základem mravnosti. Její harmonie je založena na

rovnováze vlastností, — zdá se, že jedna vlastnost nutně vyžaduje druhou. Musí býti spravedlivý, protože je moudrý; musí býti dobrý, protože je všemohoucí. Neboť — vynášeti jednu vlastnost na účet druhé, stejně velebné a nutné — to již je znakem spoutané duše lidské a uctívání vášně. Člověk, zvyklý v stavu barbarství kořiti se moci, neodkládá ani později tento zažitek, ani když civilizaci je stanovena nadvláda duševní síly nad tělesnou. Těmito názory je zatemněn jeho duch i při myšlence na božství. Tak dávají nejvíce vystupovati všemohoucnosti boží, více než jiným vlastnostem, a ti, kdož tvrdí, že Jeho moudrost vládne Jeho moci, jsou zařazováni mezi bezbožné.

Zříkám se oné okázalé pokory, která, prozkoumavši přírodu, u Tvůrce se zastavuje. Jistě, On, Nejvyšší, který sídlí na věčnosti, má mnohé vlastnosti, o nichž si nedovedeme utvořiti ponětí. Ale rozum mně praví, že nemohou být v přímém odporu s tím, co zbožňuji. A já jsem poslušna toho hlasu.

Zdá se přirozeným u člověka, že pátrá po výtečnosti, — buď ji hledá v předměte své úcty, — nebo slepě ji tomuto uděluje — jako oděv nějaký. Ale jaký pak příznivý vliv může míti tento druhý způsob na chování mravní bytosti? Kořil se moci; zbožňuje temný mrak, který se nad jeho pokorně skloněnou hlavou protrhne v divě strašlivé síle — a neví, proč. — Připustíme-li, že Bůh je puzen k činům nejasnými impulsy nezřízeného chtění,

člověk buď musí být poslušen své vůle, nebo jednati dle principů, jindy za bezbožnost pokládaných. K tomuto dilemmatu došli jak entusiasté, tak chladně uvažující myslitelé, když se snažili, osvoboditi lidstvo ze správného omezení, v němž je udržuje pravé pojetí Boha.

Není nikterak bezbožností, zkoumati vlastnosti Páně : kdo by dovedl se tomu vyhnouti, kdo tříbí své schopnosti? Neboť milovati v Bohu zdroj moudrosti, dobroty a moci, jeví se bytostí, která se snaží dojíti poznání nebo ctnosti, jedinou správnou poctou. Snad slepá oddanost upoutává duši a hřeje srdce, právě jako vášně, — ale zapomíná se na boží milosrdenství a život dle jeho příkazů. Pojednám o tomto předměť, až budu uvažovati o náboženství se stanoviska právě opačného, než Dr. Gregory, který v něm vidí hlavě záležitost srdce a vkusu.

Vracím se z této zdánlivé odchylky. Je žádoucnó, aby láska ženy k muži stála na témže základě, na kterém by měla spočívatí pravá zbožnost. Nic jiného není pevné pod sluncem, — necht se střeží onoho klamného světla citu, který často není než mírnějším výrazem pro smyslnost. Není jiného východiška. Buď ženy od mládí musí být chráněny od každého styku se světem, nebo nutno je vychovávatí tak, aby dovedly samostatně mysliti a jednati.

Proč muži stojí mezi dvěma názory a čekají nemožné věci? Proč hledají ctnost u otrokyně,

u bytosti, která společenskými poměry se stala slabou, ne-li zlou?

Vím že mnoho vody uteče, než vymizí předsudky, jimž dala život smyslnost, než ženy nahlédnou, že jsou samy proti sobě, milující slabost, kterou zakrývají slovem jemnost, a než se lidé přesvědčí, že pramenem ženských nectností je smyslné uctívání krásy, neoduševněné krásy. Německý jeden spisovatel praví docela správně, že hezká žena vzbuzuje žádost mužů nejrůznějších povah; naproti tomu krásná žena, která svou duševní vznešeností budí city vyššího řádu, se netěší pozornosti těch mužů, jimž je štěstím ukájení chťičů. Předvídám námitku : zůstane-li muž státi na tom nízkém stupni dokonalosti, na němž stál dosud, bude větší menší měrou otrokem svých vášní, — a protože ony ženy docházejí nejvyšší moci, které nejmocnější z oněch se zavděčují, zdá se býti ponížení celého pohlaví dáno fysickou nutností — ne-li mravní. —

Připouštím, tato námitka není zcela chabá. Ale ježto existuje přikázání : »Buďte čistí jako váš nebeský otec!«, zdálo by se, že ctnosti mužů nejsou stanoveny bytostí, která jediná má k tomu moc, že není jim bráti ohled na to, vystupují-li z mezi, vzdávají-li se tak vznešené vášni. Divokým peřejím bylo řečeno : »Až sem je jítí; zde však bude staven váš divý val.«

Nadarmo se bouří a pění, neboť je ovládá síla, která vykazuje hvězdám jich dráhy. Hmota se po-

dává vládnoucímu duchu. A nesmrtelná duše, která není řízena mechanickými zákony, která se chce osvobodit od pout hmoty, utvrzuje řád světový, neruší jej, snaží-li se v souhlasu s Otce duší, ovládnouti sebe samu zákonem, jenž řídí celý kosmos v moci a síle, kterou si nedovedeme vůbec představit.

Mimo to, jsou-li ženy vedeny k nesamostatnosti, k poslušnosti, bytostmi, které rovněž nejsou neomylny, — kam pak to povede? Máme v nich vidět místodržící, jimž je svěřena vláda menšího okruhu, — a nad jichž chováním bdí vyšší instance, rovněž podléhající omlyu?

Je snadno dokázati, že taková stvoření si budou počínati jako lidé, podrobení bázní, a že budou tyrannisovati děti i služebnictvo. Ježto se podávají bez rozumu a nemají pevných zákonů pro své chování, jsou laskavy nebo ukrutny dle chvílkového rozmaru. Proč se diviti, snaží-li se občas, těžké jho, jimž jsou ujařmeny, vložit je škodolibým úsměchem na šji ještě slabší?

Žena vedená od mládí k poslušnosti, provdaná za rozumného muže, který tříbí její schopnosti, nedává jí pocítovati odvislost jejího postavení, jedná snad samostatně, — pokud je to možno jí, která rozumovou práci přejímá jaksi z druhé ruky, — ale nemá přece zajištěný život svého ochránce. Dejme tomu, že tento zemře a zanechá ji s četnou rodinou.

Dvoji povinnost spočívá tu na ní: býti dětem zároveň otcem i matkou, — vštěpovati jim zásady a chrániti jich majetek. Ale nikdy nebyla úplně samostatná v myšlení, — natož v jednání! Umí jen lichotiti vkusu mužů, a ovíjeti se jako břechtan.*) Jak pak si získá ochránce, je-li obklopená hloučkem dětí, — jak najde chotě, který by jí nahradil přemýšlení? Rozumný muž, byt jí shledal příjemnou a učelivou, neožení se hned s celou rodinou; — pohybujeme se při této úvaze na půdě skutečnosti,

*) »V spojení pohlaví obě sledují stejný cíl, ale různými cestami. Z této jich různosti vzhází první rozhodný rozdíl mezi jich morálními vztahy. Jednomu přísluší energie a aktivita, druhému slabost a passivita. Nutno, aby jedno mělo vůli a moc, a druhé kladli jen nepatrný odpor.

Připustíme-li tento princip, plyne z něho, že žena je stvořena, aby se libila mužů. Důsledek, že při této vzájemnosti muž by se měl rovněž snažiti líbiti se, není tak bezprostředně nutný. Jeho moc je v jeho síle, — líbí se, protože je silný. Doznávám, — to nepatří k jemným předpisům lásky. Ale je to zákon přírody, který má i před láskou přednost.

Je-li žena stvořena k požitku a poddanství mužů, má se snažiti zpříjemnit mu život, ne dráždit jeho chtivost. Dle jejich vděků řídí se jeho žádosti, — působením těchto ho má k tomu, aby uplatnil vrozenou mu sílu. Nejjistěji budí žádost zdánlivý odpor ženy, — neboť v tomto případě k chtivosti se druží egoismus a triumfuje s ní nad vítězstvím. Odtud ty různé druhy útoku a obrany mezi oběma pohlavími, — odvaha u jednoho, plachost u druhého, — stydlivost a ostýchavost, již příroda vyzbrojila slabé, aby si podrobily silné.« Rousseau „*Emile*“.

Neříkám o tomto duchaplném místě nic víc, než že obsahuje filosofii prostopášnosti.

ne romantiky. — Nuže, co se pak stane s onou ženou? Snad se stane kořistí lecjakého dobrodruha, který připraví její děti o otcovský podíl, — nebo upadne v obět zaslepenosti a laxnosti. Jsouc nešopna vychovávati své syny, nebo vzbuditi jejich úctu (neboť věta, že lidé, kteří nejsou úctyhodní, nejsou ctěni, byt' zaujímali významné místo, je více než slovní hříčkou), — trápí a stravuje se bezmocným smutkem. Jako by had ji uštkl v duši, — hříchy mládí, jeho lehkovážnosti se mstí, — smutek a často chudoba ji přivedou do hrobu.

Toto líčení není přehnáno. Naopak, takový případ je velmi pravděpodobný, a naskytl se asi již každému pozornému oku.

Předpokládám, že základ její povahy je dobrý, ač i v tomto případě, jak zkušenost ukazuje, slepého lze snadno vésti do příkopu jako po ujeté silnici. Ale připustíme li, že bytost, která se neučila než umění líbiti se, je šťastná jen, když se líbí, — jaký to dá příklad svým nevinným dcerám! Koketa v ní umlčí matku, nebude si hleděti získati přátelství svých dcer, — ne, neboť jsou jí rivalkami, které jsou nebezpečnější než všechny ostatní, neboť vyzývají k přímému srovnávání, sesazují ji s přestolu krásy, ji, která nikdy nepomýšlela na to, založiti svou vládu na duševních kvalitách. Není mi třeba ani živých barev ani ostrých, v karrikaturu zabíhajících obrysů, abych vylíčila všecko to zlo, drobné nepřijemnosti a domácí bídu v rodině takové paní. A ona si vede tak, jak žena dle před-

pisů Rousseau-ových si má vésti. Nemožno jí vytýkati mužské způsoby, nebo vybočování ze sféry jí vykázané. Drží se všech norem, jím stanovených, a ježto úzkostlivě dbá na svou pověst, zasluhuje jméno pravé ženy. Ale v kterém ohledu ji smíme zváti dobrou? Nedopouští se ovšem hrubých poklesků, — a nestojí jí to přemáhání. Ale jak plní své povinnosti? Povinnosti! má již dost na myšlenkách o toaletě a pěstění svého slabého těla.

V náboženství se nikdy neodvažuje samostatného úsudku; přizpůsobuje se úplně, jak odvislé bytosti přísluší, všemu, co na ní požaduje víra, v níž je vychována, zbožně věříc, že hlavy moudřejší než její upravily celou záležitost. Její dokonalost je v tom, že nezná pochybností. Platí svůj desátek, — a děkuje Bohu, že není taková jako ostatní ženy. Toť pozeňnaný výsledek dobrého vychování, to jsou ctnosti pomocnice mužovy.*)

Načrtnu jiný obraz, abych poněkud pookřála.

Představme si ženu, jejíž duševní schopnosti nejsou právě vysoko nad průměrem, a jejíž tělo cvikem se stalo silným a otužilým. Současně její

---

*) »Jak je roztomilá její nevědomost,« — praví Rousseau, mluvě o Žofii. »Šťasten, komu určeno poučovati ji. Nikdy nebude chít být učitelem svého chotě, spokojí se být jeho žákem. Nepokusí se přizpůsobiti ho svému vkusu, podřídí se úplně jemu. Muž ji bude ctít více než kdyby byla učená; bude mu radostí, učiti ji.«
Rousseau „Emile“.

Táži se jen po jedné věci, — jak je možno přátelství mezi takovým učitelem a žákem, když láska zajde?

duch se postupně rozvíjel k pochopení životních úkolů a rozeznání dobra i zla.

Takto utvořena vlivem povinností v tom kterém povolání, vdá se z lásky, — ale ne zcela slepě, a protože má rozhled i v jiných věcech než v manželském štěstí, získá si úctu svého chotě, a není nucena užívatí drobných lstí, aby se mu zalíbila a vznítla pomíjivý plamen, jemuž příroda určila zaniknouti ve všedních dnech života, — kdy přátelství a snášelivost nastupují na místo žáru lásky. Tot' přirozená smrt lásky, a domácí mír není rušen zápasem o její záchranu. Předpokládám též ctnost u muže; jinak jest samostatného myšlení ještě více potřebí.

Ale osud ruší i takový svazek. Žena ovdoví a často o ni není s dostatek postaráno. Nezoufá si však. Cítí hluboký žal, — ale když čas změnil bol v melancholickou resignaci, její srdce přilne k dětem se zdvojenou něhou. Starost o ně, prozářená láskou, dodává jejím mateřským povinnostem nádech povádného heroismu. Myslí, že na její ušlechtilé snahy se nedívá jen zrak, který nyní jí může býti jedinou útěchou a v jehož schválení je pro ni život; její obraznost, pobouřena a povznesena žalem, jí těší milou nadějí, že oči, které chvějící se rukou zatláčila, zřít, jak v úsilí býti dětem otcem i matkou, dává výhost vši rozmarnosti. Nešťestím se povznesla k heroismu. Potlačuje v zárodku snad nově vznikající náklonnost, než ještě uzrála v lásku, v rozkvětu života zapomíná na své ženství, — zapomíná i

rozkoši budící se vášně, jež v ní byla vznícena a je opětována. Nemyslí děle na to, aby se líbila a je příliš uvědomělá než aby se vynášela svou zásluhou. Její láska patří jejím dětem, a její nejkrásnější naděje letí v zásvětí, kde tak často dlí její touha.

Vidím ji v duchu v kruhu dětí, zřím, jak sklízí plod své práce. Setkává se u nich s rozumnými pohledy, na jich buclatých tvářičkách se usmívají zdraví a nevinnost; děti dospívající ulevují láskyplnou pozorností starostem matčiným. Tato vidí, jak ctnost, jejíž zásady hleděla vstřípiti v jich duši, jim přechází v krev, jak nabývají síly charakteru, která je činí schopny snášeti protivensství života a nezapomínati při tom příkladu matčina.

Splnivši takto svůj úkol, klidně očekává smrt, a vstávajíc z hrobu může říci: Svěřil's mi hřivnu, — vracím Ti pět hřiven.

V několika slovech chci shrnouti, co bylo dosud řečeno, — házím rukavici nepřítelům nyní a tvrdím: Není ctností, určených pohlavím, — ani cudnost nevyjímaje. Muž a žena musí být morálně si rovni. Ale protože ona fantasie o ženskosti, tak nádherně propracovaná snílky a básníky, nutí pravdu i upřímnost ustoupiti, stává se z ctnosti pojem relativní hodnoty, — nezakládající se než na užitečnosti, — a o této lidé si tvoří různé úsudky, přizpůsobující ji svým potřebám.

Připouštím, — povinnosti žen jsou jiné, — ale jsou to lidské povinnosti, — a principy, na nichž spočívají, musí být principy všeobecně lidské.

Cvik duševních schopností jest pro ně nezbytný, mají-li si získat úctu. Není jiného základu pro samostatnost povahy. Tím míním: jest jim se podrobiti jedině autoritě rozumu, — a ne pokorně otročiti různým domněnkám.

Jak zřídka se setkáváme ve vyšších třídách s lidmi nevšedních schopností nebo i jen průměrného nadání! Rozum mně zjevuje, že stav, z něhož pocházejí, není stanoven přírodou. Povaha lidská vždy se tvoří vlivem povolání, individua nebo celé třídy. Nebystřeli nutnost schopnosti, zůstávají tupé. Tento argument možno prosloviti také o ženách. Neboť málokdy mají co vážného na práci, — a shon po požitcích dodává jim ráz povrchnosti, která právě dodává také společnosti »velkých« nudný ráz. Týž nedostatek pevnosti, vznikající z podobných příčin, nutí je unikati sobě ničemnými rozkošemi a strojenými vášněmi, až ješitnost zapudí i stín lásky k bližnímu a setře k nepoznání rysy lidskosti. Toť jsou výsledky nynějšího systému vládního i společenského v jeho přítomném stavu: bohatství a ženská poddajnost, tkvící v těchže příčinách, hrozí stejně vyvrátiti lidstvo v základech. Připustíme-li však, že ženy jsou stvoření, rozumem nadána, — mělo by se jim dostati povzbuzení, aby hleděly získati ctnosti, jež jsou skutečně jich vlastnictvím. Neboť žádná rozumná bytost nemůže býti povznesena než ctnostmi, jichž nabyla vlastním úsilím.

Kapitola IV.

O PONÍŽENÍ ŽENY A JEHO RŮZNÝCH
PŘÍČINÁCH.

Jest tuším jasno, že žena od přírody jest slabá nebo udržována v poddanství zvláštní shodou okolností. Ale proti tomuto tvrzení kladu závěr, s nímž jsem se často setkala u rozumných lidí, zastávajících se aristokracie: že massa nemůže nic znamenati, jinak by poslušní otroci, kteří se dají trpělivě vodit a hnát, pocítili svou moc a setřásli pouta. Lidé, — pokračují oni, — všude se podrobují utiskovatelům, byť i jim bylo jen prudce zdvihnouti hlavu, aby setřásli jho. Ale místo aby se hrdě přiznali k svému dědičnému právu, spokojeně vdechují prach. »Lezme a pijme, zítra snad umřeme«, říkají. Odvozují ex analogia: Otroctví žen má svou oporu v jich sklonu, užívat přítomnosti. Opovrhují dokonce svobodou, — nemajíť dosti sil, aby o ni bojovaly. — Je mi to obšírněji vyložiti. Jednohlasně se připouští, že v kultuře srdce pohlaví nečiní rozdílu; ale ženy prý se nikdy nevybaví z podříze-

nosti ve věcech čistě duševních. Ženě, která je neomezenou vládkyní svým půvabem, přiděluje se jen malá míra rozumu. Genialita a soudnost jí bývá upírána. Těžko uhodnouti, které znaky intelektu jí ještě zůstávají.

Nejvnitřnější nerv nesmrtelnosti, — smím-li užiti tohoto výrazu, — je možnost zdokonalení lidského ducha. Neboť kdyby člověk byl stvořen dokonalým, nebo kdyby, jakmile dospěje, se vyhrnul v jeho cesty proud poznání dosud stavený omyly, pochybovala bych, zda po rozkladu těla žije dále. Za nynějšího stavu věcí však každá obtíž v mravních otázkách, která se vymývá diskusím a posmívá se stejně hloubání i jasnému blesku z pohledu genia, jest pro mne z argumentů pro nesmrtelnost duše. Rozum jest tedy prostě schopností zdokonalovati se; — nebo, přesněji řečeno, poznávati pravdu. Každé individuum jest v tomto ohledu světem pro sebe. V jednom vyniká více, v druhém méně. Ale podstata rozumu nutně jest ve všech stejná, — je li rozum emanací božství, páskou, která poutá Tvůrce a stvoření. Což duše, která není zdokonalována cvikem vlastních schopností, může míti pečeť nebes?*) — Ale duše ženy, pracně pro vnějšek ozdobena, aby byla potěšením muži, »aby s úctou ji mohl milovati«, dle

*) »Zvířata«, praví lord Monboddó, »trvají v stavu, který jim příroda vykážala. až na to, v kterém stupni jejich přirozený pud jest zdokonalen péčí, již jim věnuje.

Miltona, nesmí být takto vyznamenána — a protože muž stojí mezi ní a duchem bývá líčena jako stvoření, jemuž je souzeno hleděti hustým médii a přijímati bez kritiky, co jí jest podáváno. Ale zanecháme li těchto fantastických teorií, a hledíme-li na ženu jako na celek, — ať již je čímkoli, jen ne částí muže, — jde o to, má-li rozum čili ne. — Má-li, — dejme tomu, — že má, — nebyla stvořena pouze, aby byla útěchou muži, a pohlaví nesmí v ní utlumovati lidství.

Snad muži upadli v tento klam tím, že se jim výchova jevila v nepravém světle, — že v ní neviděli první krok vésti mladou bytost postupně k dokonalosti (volím tento výrok, protože mne nenapadá právě vhodnější), nýbrž pouze přípravu pro život. Na tomto smyslném omylu, — neboť tak jest mi jej nazvati, — byl vybudován celý ten chybný system ženských mravů, který celému pohlaví odnímá důstojnost, — a staví černovlasé i plavovlasé na stejný stupeň s květy, které krásí zem. Tak vždycky smýšleli muži a i nadané ženy velmi často, ze strachu, že by bylo nutno upustiti od běžného dosud pojmu pohlavní povahy.*) Tak schopnost poznávací byla upírána ženě, a nahrazena instinktem, který účelům života vyhovuje pod formou vtipu a zchytralosti.

Schopnost generalisovati, z jednotlivých pozorování vyvozovati všeobecné konkluse, jediná u smr-

*) Mrs Barbould.

telného stvoření zasluhuje jména poznání. Pozorovati a nepokusiti se stanoviti vztahy, platí za prostý rozum, za praktický životní smysl. Kde však v tomto druhém případě, jsou uschovány klenoty, jimiž duše, opustivší tělo, se má ozdobiti?

Tato schopnost byla upírána mnohým, nejen ženám. Ale mnozí spisovatelé tvrdili, že, až na malé výminky, se neshoduje s rázem jich pohlaví. Nechtě muži to dokáží, a já připustím, že žena existuje jen pro muže. Je mi však předeslati, že schopnost generalisace ve větším měřítku není příliš hustá ani u mužův ani u žen. Ale tento cvik je vlastním pěstěním rozumu; a vše se sjednocuje v snaze v světě žen ji učiniti obtížnější než u mužů.

Tímto tvrzením se dostávám k vlastnímu předmětu této kapitoly. Půjde mi o to, vytknouti, které jsou příčiny ponížování pohlaví, a co překáží ženám, aby sevšeobecňovaly svá pozorování.

Nepostoupím zpět až k letopisům starověku, abych načrtla historii ženy; stačí ukázati, že byla vždy buď otrokem nebo despotou, a že jedno i druhé postavení zdržuje rozvoj rozumu. Zdálo se mi vždy, že nejmocnějším zdrojem ženské pošetilosti i neřesti je obmezenost. Ustanovení vlády položila skoro nepřekročitelné překážky v cestu ženám, které by chtěly kultivovati svého ducha; ctnost však nemůže spočívati na žádném jiném základě než duševním. Tytéž překážky stojí v cestě boháčů, a vedou k stejným koncům.

Nouze byla příslovím nazvána matkou umění; na ctnost možno tento aforismus rovněž vztahovati. Jeť vypěstěnou, nabytou schopností, — a nutno jí obětovati požitek. A kdo dovede se zřící rozkoše, je-li v jeho dosahu, než duše, zocelená příkořím? Pro člověka je štěstím, nutí-li ho život k boji, neboť tento zabraňuje, aby se nestal kořistí vysilujících neřestí, které mnohdy mají původ v nečinnosti. Ale jak mohou muži i ženy, vyrůstající v horkém pásmu, vydání poledním žárům slunce rozkoše, utužiti mysl, aby dovedla plniti povinnosti života nebo nalézti zálibu v náklonnosti, která vede z okruhu zájmů vlastního já?

Požitek je obsahem života ženy. Dokud trvá tento stav, možno skládati jen pramálo naděje v takové slabé bytosti. Zřekly se přirozených práv, která cvik rozumu by jim mohl zjednati, raději jsou královnami po krátkou dobu, než aby se zasazovaly o požitky, ovšem střízlivější, které skýtá rovnost. Jich poníženosť je povznáší (zní to jako kontradikce), stále a stále žádají, aby jich ženství byl vzdáván hold, ač skutečnost je může poučiti, že muži, kteří hledí co nejsvědomitěji a nejuctivěji dostáti povinností vůči krásnému pohlaví, jsou nejspíše nakloněni tyranisovati je a opovrhovati slabostí, již milují. Často cítí stejně jako David Hume, který, srovnávaje povahu Atheňanův a Francouzův, naráží na ženy: »Ještě podivnější u tohoto rozmarného národa,« pravím Atheňanům, »je, že hra, kterou u vás sehrávají páni, obsluhujícíe o saty

nalích otroky, u nich trvá po celý rok, ba po celý jich život, a druzí se k ní okolnosti, jež zvěšují ještě směšnost a nesmyslnost. Váš žert pozdvihuje jen na několik dní ty, jimž osud vykázal místo v nížinách života, a které by mohl hravě nad vás povýšiti pro vždy. Ale tento národ povyšuje zcela vážně ty, které příroda jim podrobila, jichž inferiorita a slabost je nevyčísitelná. Žena, byť bez ctnosti, je jim králem a pánem.«

Oh! Proč se ženy snižují, aby jim byla vzdávána úcta a pozornost, tak různá, tak základně různá od oné vzájemné zdvořilosti, kterou příklady humanity a uhlazenosti mravů stanoví v poměru muže k muži? Což nepřipadnou »v záru své krásy« na to, že jsou ctěny jako královny jen proto, aby se úplně vzdaly svých přirozených práv nebo aby vůbec na ně nečinily nároků? Uvězněny v klecích, jako opeřenci nemají nic na práci než upravovati peří a poskakovati se směšnou grandezdou s bidélka na bidélko. Pravda, dostává se jim jídla i šatů, není jim ani přísti ani tkáti. Ale dávají za ně zdraví, svobodu, ctnost. Ale kde i mezi muži se vyskytá duch dosti silný, schopný zřít se těchto výhod, — duch, který vznešenou mocí rozumu se vznáší nad uznávaná mínění a s odvahou přiznává hrdost na zrazenou lidskou důstojnost? Marno jest očekávati něco takového, dokud dědičná moc dusí city a ničí rozum v zárodku.

Tak vášně muže ženu posadily na trůn královský, a dokud lidstvo nenabude rozumu, trvá

obava, že ženy budou hájiti moc, kterou nabývají nejmenším napjetím sil, — a kterou jim nikdo neupírá. Budou se usmívati, ano, budou se usmívati, přes to, že jest jim řečeno:

V království lásky není střední cesty, — a žena, je buď otrokyní nebo královnou; propadá opovržení, není-li zbožňována.

Zbožnění však jde první, — a opovržení předem není cítiti.

Ludvík XIV. rozšířil strojené způsoby a velice zchytrale zajal celý národ v osidla. Neboť zatím co jej oplétal uměle pouty despotismu, učinil úctu před svým postavením povšechným zájmem lidu a tak získal jeho podporu. A ženy, jimž lichotil téměř chlapeckou pozorností vůči celému pohlaví, za jeho vlády se domohly oněch knížecích vyznamenání, tak osudných pro rozum a ctnost.

Král je vždy králem, žena vždy ženou. (A možno přidati: Vtipkař je vždy vtipkařem, neboť plané pošetilosti vtipkařův i kráskek, aby vzbudili pozornost a udělali dojem, jsou asi na témže stupni.) Jeho důstojnost a její pohlaví vždy se staví mezi ně a rozumný rozhovor. Připouštím, má býti taková vůči svému milenci, její city samy vzbudí snahu působiti naň mocným dojmem, ne aby učinila zadost marnivosti, nýbrž srdci. V tom není koketerie, — jen hlas přírody. Jsem jen tehdy proti pohlavní touze dobývati, nehraje-li při ní srdce úlohu.

Tato chtivost není omezena na ženy. »Snažil

jsem se«, doznává Lord Chesterfield,*) »dobyti srdcí mnoha žen, pro jichž charakter jsem neměl nejmenší úcty.« Hýřil, který v záchvatu vášně využije nic netušící oddanost, je světcem vedle takového chladného vypočítavého bídáka, — ano bídáka; užívám ráda důrazných slov. Ženy, vyučené jen v líbivosti, vždy a všude se chtějí líbiti, — a se vznětem v pravdě heroickým se pokoušejí dobytí srdcí, aby je pak, je-li jich vítězství jisté a zřejmé, opustily a zamítly.

Jest mi obrátiti se k detailům této otázky.

Lituji, že ženy jsou systematicky snižovány tou až trivialní pozorností, kterou vzdávati jim muži mají za mužné, zvyšující tím neslýchaně vlastní superioritu. Skutečně, — tak směšnými se mi zdají ony ceremonie, že se stěží ovládám, zřím-li, jak muž s horlivostí a plnou vážností povstává, aby zdvihl kapesník nebo zavřel dvéře, což by dáma byla mohla právě tak dobře udělat, kdyby byla jen krok či dva učinila.

Vřelé přání vyvřelo právě z mého srdce, — a nepotlačím je, ač vím, že vzbudí hlasitý smích. Vážně: chci zřítí základ rozdílu v společenském po-

*) Chesterfield (1694—1773), anglický státník, velikého diplomatického a společenského talentu. S jeho »Dopisy mému synu« (jsou určeny jeho illegitimnímu synu, jenž byl vychován na kontinentu a zemřel co vyslanec v Drážďanech), polemizuje M. W. v V. kapitole tohoto spisu pro jich laxní morálku.

stavení pohlaví, nemám-li ovšem na mysli jich poměr v lásce. Neboť jsem pevně přesvědčena, že v tomto rozdílu koření slabost charakteru, připisovaná ženě, — tato je příčina, proč rozum je zanedbáván a uhlazenost se jeví cílem největší péče, — proč gracie má přednost před heroismem.

Lidé, — všeobecně, — si žádají něčí lásky a úcty, — a dav jde vždy co nejkratší cestou za úkojem svých tužeb. Bohatství a krása mají úctu zjištěnou a nepopřítelnou, a proto přirozeně vždy budou vábiti nízké duše davu. Schopnosti a dobé vlastnosti jsou nutny tomu, kdo chce zaujati významné postavení a učiniti svou existenci slavnou; — přirozený výsledek je na snadě, — v středním stavu je nejvíce ctností a schopností. A tak mají muži, — alespoň v jedné vrstvě společenské, — vhodnou příležitost k důstojnému vývoji a vzestupu uplatněním darů, které v pravdě vyznačují rozumové bytosti. Ale celé ženské pohlaví jest, pokud povaha se tvoří, v podobné situaci jako boháč; — neboť vyrůstá, — máme-li na mysli civilisovanou společnost, — s údělem jistých privilegií. A protože tyto jsou ochotně udělovány, málokterá žena asi pomýšlí na dobrovolné, skutečně dobré a cenné činy, aby získala souhlas nečetné elity lidí.

Kdy slýcháme o ženách, které vystupující z temnot neznáma, odvážně pro sebe žádají úctu na základě velikých talentů nebo ctností? Kde nalezneme takové?

»Nežádají jiného než pozornosti, uslužnosti,

sympathie, povolnosti.« Pravda! řeknou moji čtenáři (muži). Ale necht' se rozpomenou, než ještě dospějí ke konklusím, že toto místo původně bylo napsáno v popisu boháčů, ne žcn. V »Theorii mravních citů« od Dra Smitha*) nalezla jsem povšechnou charakteristiku, urozených bohatých lidí, — a tu dle mého mínění možno aplikovati na ženy. Odkazují důvtipného čtenáře k celému srovnání. Budiž mi však dovoleno uvéstí jeden passus, abych posílila argument, na který míním klásti zvláštní důraz, — proti mínění o závislosti charakteru a pohlaví. Neboť nevyskytli-li se mezi šlechtou znamenití muži, — vojny vyjímaje, — není dovolena domněnka, že společenské postavení setřelo ráz mužnosti a dalo vznik charakteru, jenž se podobá ženskému, — a že celá ta povýšenost tkví vlastně jen v jakési dvornosti jiných? Odporovati dámě je právě tak málo přípustné jako aby ona se nějak namáhala. Nečeká se od ní než negativní ctnost, — žádá-li se vůbec nějaká, — trpělivost, učelivost, dobrá nálada, poddajnost; — ctnosti takové jsou nesmířitelný s energickým rozpjatím intelektu. Mimo to ženy jsou zřídka kdy úplně samy, většinou jsou ve společnosti jiných — a tak jsou spíše pod vlivem citu než vášní. Samota a reflexe jen dovedou dát přáním sílu vášní, imaginaci mohutnost zvětšiti svůj předmět a učiniti jej

*) Dr. Adam Smith (1723—90), professor logiky a morální filosofie, přívrženec Davida Humea.

(Pozn. překl.)

centrem tuh. Totéž platí o boháčích; nezabývají se dost všeobecnými ideami, kterých nabýváme přemýšlením až vášnivým nebo zase klidným zkoumáním, — a tak nedospívají také síly charakteru, na niž spočívají silná rozhodnutí. —

Uvádím tedy, co říká bystrý pozorovatel o nich: »Zdá se snad, že velcí tohoto světa nemají porozumění, za jak malou cenu mohou získat údiv veřejnosti, či si snad myslí spíše, že u nich, jako u jiných smrtelníků, musí být zjednán krví nebo potem? Jak se připravuje mladý šlechtic nésti stavu, a býti hodným povýšenosti nad své spoludůstojnost svého občana, k níž ho vzesla udatnost předků? Snad věděním, pílí, trpělivostí, sebezapřením, — nebo ctnostmi jiného druhu? — Poněvadž každé jeho slovo, každý pohyb jest pod dohledem, zvykne si dávatí pozor na každý detail svého chování, a snaží se dostáti všem takovým nepatrným povinnostem s největší přesností. Protože ví, jak druzí ho pozorují a jak jsou ochotni, podporovati všecky jeho sklony, řídí své konání, i při nejnepatrnější příležitosti tak, jak mu je vnuká myšlenka oné nezávislosti a vznešenosti. Svému vzezření, chování, svému způsobu života dává elegancí a gracií známku povýšenosti, k níž se lidé nízkého původu mohou sotva dopracovati. — Takovýmito vědomostmi nejspíše přiměje lidstvo k tomu, aby uznávalo jeho autoritu, a řídilo své náklonnosti k jeho potěšení. Obyčejně stačí takové umění k vládě nad světem, dodává-li mu váhy urozenost Ludvík XIV. požíval

po nejdlejší dobu své vlády pověsti vzoru knížecí dokonalosti. Přihledněme, — jakými ctnostmi a talenty si zjednal tuto slávu? Snad přísnou spravedlností všech svých podniků, — nezměrností nebezpečí a obtíží při jich realizaci, — neúnávností, neohrožeností, s níž se o ni zasazoval? Či obsáhlým věděním, přesným úsudkem, — nebo rekovností? O ne, — žádnou z těchto vlastností. Ale byl nejmocnější panovník Evropy, — a zaují mal mezi králi přední místo. A pak »převyšoval všechny dvořany krásou postavy i tváře,« — praví dějepisec. »Zvuk jeho hlasu, vznešený a laskavý, dobýval srdcí, jež jeho přítomnost plnila ostychem. Měl chůzi a vystupování, jež nemohly slušeti než jemu a jeho důstojnosti — a u každého jiného by se byly zdály směšny. Rozpaky, v které jiné svým oslovením uváděl, lichořily tajemnému uspokojení, s nimž pociťoval svou povýšenost.« — Takovéto nicotné přednosti, k nimž se družily beze vši pochyby ještě jiné talenty a ctnosti, — ale sotva více než prostřední, — zjednaly, podepřeny vysokým rodem, Ludvíku XIV. slávu u současníků a z velké části i u následujících generací. Zdá se, že vedle těchto žádná jiná vynikající vlastnost nebyla vážena a ceněna. Vzdělání, příčinnost, stařečnost a dobročinnost se chvěly, byly sníženy a bez počty vedle těchto.«

Dle toho žena, žena dokonalá, která se vyznačuje všemi těmito bezcennými vlastnostmi, mění řád věcí »takže co chce říci nebo učiniti, |

se zdá nejmoudřejším, nejctnostnějším, nejopatrnějším, nejlepším | Všechno vyšší vědění je snížováno v její přítomnosti | Moudrost v rozmluvě s ní zahanbená, prohrává a vypadá jako pošetilstvo | Moc i rozum se jí koří.«

A to vše je založeno na její roztomilosti! — Abych pokračovala v srovnání:

V středním stavu muži v mládí se připravují na povolání, — a nepohlížejí nikterak na manželství jako na hlavní rys života, — zatím co ženy nemají jiného, na čem by bystřily své schopnosti. Ani práce, ani obsáhlé plány, ani rozlety ctižádosti nepoutají jich pozornosti. Nezneužívají svých myšlenek k tomu, aby tak vznešené budovy stavěly. Aby měly postavení ve světě a možnost hnáti se za požitky, jest jim výhodné se vdáti. Tomuto předmětu jest věnován jich čas, — a tak často zcela dle zákona se prostituuji. Muž, když vstoupil v povolání, upírá oko pevně na nějaký budoucí úspěch (duch sílí, jsou-li všechny jeho schopnosti napjaty jediným směrem) a pln myšlenek na svou práci pohlíží na požitek jako na pouhé zotavení, kdežto ženy v něm vidí jediný účel existence. Možno říci, že v jich společenské výchově láska k požitkům má hlavní slovo. Ale což tento fakt dokazuje, že pohlaví činí rozdíl v duších? Bylo by pak spravedlivé a rozumné prohlásiti dvořany ve Francii, jichž charakter byl zformován vlivem demoralisujícího despotismu, za ženy, neboť svobodu, ctnost i humanitu obětovali požitkům a ješitnosti. Oh,

nejosudnější z náruživostí které kdy tyranisovaly, — nejen ženy, — ne, — celou raču.

Tato touha po požitcích, podporována celým směrem vychování, dodává ženám za všech téměř okolností rys malichernosti. Na př., vždy jsou plny strachu o věci zcela vedlejší, vždy myslí na možná dobrodružství místo na povinnosti.

Muž, podnikne-li cestu, má obyčejně na zřeteli cíl, — žena náhody, jež ji mohou při této příležitosti potkati, dojem, jímž asi působí na své spolucestující. A úzkostně se stará o všechny ty ozdoby a ozdůbky, jež s sebou vozí a jež jsou téměř součástí její bytosti, — zvláště, má-li vystoupiti na dosud jí neznámém jevišti, chce-li vyvolat sensaci. — Může duševní důstojnost se snášeti s tak malichernými starostmi?

Zkrátka: ženy, jako celek, stejně jako obě pohlaví v rodinách boháčů, nabyly všech vad a pošetilostí civilisace, a ztratily její prospěšné výtěžky. — Není mi snad stále opakovati, že mluvím o postavení pohlaví celkově, — a o výminky že mi nejde. Jich smysly jsou vzníceny, intelekt zanedbán, — stávají se tedy obětí svých smyslů, — (tomu se jemně říká sensibilita). Každá choutka, byť sebe chvilkovější, jimi zmiťá. Ženy civilisované jsou tak seslabeny nepravým zjemňováním, že v mravním ohledu stojí mnohem níže, než by byly za stavu bližšího přírodě. Jich stálá tékavost a úzkostlivost nejen že je připravuje o vlastní klid, ale činí je pro druhé rušivými živly, — řečeno ještě dosti

mírně. Všecky jich myšlenky krouží kolem věci, schopných vznítit emoce. Cítí, když jim je mysliti, — tím jich chování je nestálé, jich názory kolísavé, — ne snad proto, že by pochybovaly a uvažovaly, — nýbrž proto, že jich city přicházejí v kollisi. Při mnohých věcech se zdají horoucími výbuchy nálad, — ale tento žár nemá vytrvalosti, sám se tráví, — nebo se skříží s vlnami jiné pomíjivé vášně, která také nemá bodu, k němuž by gravitovala. Následuje lhostejnost. Skutečně, bytost, u níž celá výchova neměla jiného cíle než roznítit smysly, je politování hodna. Třeba rozlišovati vzněcování smyslů, — a sílení jich. Jaký může být resultát, jsou-li vášně přesyceny a duch bez vzdělání vůbec? Jakási směs pošetilosti a šílenství, jistě.

Neměla bych omeziti toto pozorování na krásné pohlaví. Budiž však, — prozatím nechci ho užiti než o něm.

Romány, hudba, poesie, galanterie, — vše se pojí, aby z žen učinilo bytosti výhradně citové; — jich povaha přijímá rys zpozdilosti v době, kdy se snaží zjemnit své spůsoby, — kterážto snaha je jediný stupeň dokonalosti, k němuž je povzbuzuje jich postavení ve společnosti. Přirozeně, — tato přepjatá sensibilita oslabuje ostatní schopnosti duše, — a brání intelektu dojíti suverenity, která podmiňuje vzájemný prospěch rozumných jednotlivců, — a spokojenost s vlastním postavením. Neboť cvik schopností je jedinou methodou, jež uklidňuje vášně.

Přesycenost mívá různý vliv. Zarazil mě mnohdy emfatický popis zatracení, jak duch s marnou prudkostí polétá kol poskvrněného těla, neschopen jsa radosti, když smysly nevnímají. A přece, přes všecku klamivost smyslů, ženy se nekoří než jim, — neboť ony jim zjednávaly dočasnou moc.

Hodlají snad moralisté tvrditi, že celá polovice lidstva má býti vedena k spokojenosti s takovýmto stavem, k nečinnosti a odevzdanosti? Oh, ti hodní učitelé! — K čemu pak jsme stvořeny? — Abyste uchovaly svou nevinnost, řekne se nám. Nevinnost, to znamená jakýsi stav dětinskosti. Stejně by bylo pro nás, neuzít vůbec světlo tohoto světa, — není-li snad smyslem naší existence, abychom mužům daly schopnost získávati privileje rozumu, moc rozeznávati mezi dobrem a zlem, — samy abychom klesly v prach, z něhož jsme vzešly, ba abychom nikdy se z něho nezdvihly.

Bylo by zbytečnou námahou vypočítávati všecku tu úzkost, starost, bolest, v níž ženy vrhá vládnoucí mínění, že byly stvořeny, aby cítily, ne aby mysly, — a že moc pro ně je dosažitelna jich půvabem a slabostí, — krásné že jsou chybami, roztomilé slabostí.

Žena stává se takto úplně na muži závislou, nedomůže-li se něčeho svým lákáním, — závislou na jeho ochraně i radě; nemůžeme se tedy diviti, že, zanedbávajíc povinnosti, jí rozvahou vytčené, vyhýbajíc se všem příležitostem tříbiti ducha, snaží se pouze, jak by své nedostatky přikryla krásným

pláštěm, který snad v očích smyslnosti jí dodává ceny, ač ji snižuje pod úroveň mravnosti.

Tak křehká stvoření jsou nucena při každé příležitosti od mužů požadovati podporu i útěchu. Při nejmenších obtížích se utíkají pod jich ochranu, s houževnatosti parazitů prosíce a žebronce o pomoc. A jich přírodou prý stanovený král a pán vztáhne rámě nebo pozdvihne hlasu svého, aby roztomilé plaché stvoření chránil před — — čím? Snad nevlídným zabučením staré krávy, nebo skokem myšky; krysa, toť již vážné nebezpečí. Ve jmenu rozumu a zdravých smyslů — co může odvrátiti opovržení od takových bytostí, byť krásných a něžných?

Taková úzkost, není-li strojena, má snad některá roztomilá gesta, — ale svědčí o stupni imbecilnosti, který snižuje rozumné stvoření v míře, již ženy si ani nejsou vědomy, — neboť láska a úcta jsou věci zcela rozdílné.

Jsem přesvědčena, — nebylo by takových dětinskostí, kdyby dívky se směly proháněti, kdyby nebyly vězněny v těsných pokojích, až jich svaly seslábnou a schopnost rozvahy zhyne. A dále, — kdyby strach u dívek nebyl hýčkákn, nýbrž jako u chlapců dostával známku zbabělosti, viděli bychom brzy důstojnější chování u žen. Pravda, neměly by pak právem jméno květů, které pučí na cestách mužů. Ale důstojnějšími členy společnosti by se staly a povinnosti života by řešily světle vlastního rozumu. »Vychovávejte ženy jako muže«,

praví Rousseau, — »čím nám budou podobnější, tím menší budou míti nad námi moc.« Tot právě, k čemu mířím. Nad muži nemají míti moc, ale nad sebou.

Týmž způsobem muži mnohdy argumentují proti vzdělání chudých; neboť aristokracie se vtěluje v mnohé formy. »Učte je číst a psát«, praví, »a činíte jim nemožným, žítí v postavení jim přiděleném.« Výmluvný jeden Francouz jim odpověděl, — vypůjčuji si jeho mnění. Vždyť nevědí, činí-li z člověka zvíře, že jest jim čekati každou chvíli, jak vše zvířecí v něm propukne. Bez vědění není mravnosti. —

Nevědomost je nepevný podklad ctnosti. Spisovatelé, kteří s největší horlivostí hájí povýšenost mužů, tvrdí, že pro stav nevědomosti ženy jsou stvořeny. Aby zmírnili příkrost svého tvrzení, snaží se rytířsky dokázati, že pohlaví nemohou být srovnávána, mužům určeno prý mysliti, ženám cítiti, — a dohromady, — tělo a duch, tvoří nejdokonalější celek, v němž splývá v jedno rozum i sensibilita.

Co je sensibilita? »Rychlost citění, rychlost vnímání, — jemnost«. Tot definice, již dává Dr. Johnson. Definice tato ve mně nevzbuzuje než představu co nejvíce vyjemněného instinktu. Nenít v sensaci jiskry Božího ohně. Zůstává, byť sebe více zjemněna, hmotna; v ní nesídlí duch. Olovo se ohněm v zlato nezmění!

Vracím se oklikou k svému starému důkazu. Smí-li žena míti nesmrtelnou duši, musí míti životním úkolem zdokonalování schopností poznávacích. A svádí-li ji odměna dnešku, snaha, jemu výhradně sloužiti, — ač vše dokazuje, že není než zlomkem velikého celku, — pak zalhává veliké své určení, nebo skutečně nemá jiného úkolu, než aby rodila a — — hníla. Přířkneme-li zvířatům všech druhů duši, byť i ne rozumnou, cvik instinktu a citlivosti je stupeň, k němuž dostoupí v tomto žití, aby v příštím nabyla rozumu. Tak že po věky věků budou za mužem, jenž z příčin nám neznámých, hned v prvé formě existence byl obdařen rozumem.

Čtenáři shledají, že mluvím-li o vlastních povinnostech ženy, — jako bych mluvila s tímto zřetelem o otcích a měšťanech, — nemíním, aby vystoupily z kruhu rodiny, — pokud mám většinu na mysli. Lord Bacon praví: »Kdo má ženu a děti, dal již zástavu osudu. Neboť jsou překážkou velikých podniků, ať v dobru, ať v zlu. Bez odporu nejlepší a pro společnost nejužitečnější díla pošla od mužů, kteří neměli rodiny.« Tvrdím totéž o ženách. Ale blaho lidstva se nezakládá na neobyčejném úsilí. A kdyby byla společnost lépe organizována, nebylo by ani tolik potřebí velkých schopností a heroických ctností.

Pro vedení rodiny, pro výchovu dětí, rozum je v první řadě nutný, — síla duševní i tělesná. Ale ti muži, kteří svými spisy hledí ženu zcela na

domácnost omeziti, snaží se argumenty, vzniklými z hrubých chtíčů, oslabiti jí tělo a zmrzačiti ducha. A kdyby i tímto nepravým způsobem přemluvili ženy, působíce na jich cit, aby dlely stále doma a plnily povinnosti matky a paní rodiny, přece bych se s největší obezřetností postavila proti těmto názorům, které sice vedou ženu na pravou cestu, ale zároveň jí vnukají přesvědčení, že pro ni je jediná povinnost životní, byť i rozum tím trpěl. Ale skutečnost mi dokazuje, že duševní zatemněnost v přecetných případech více vadí plniti domácí povinnosti než intenzivní duševní práce. Budiž mi tudíž dovolen závěr, že ženám jediný rozum dává schopnost plniti jakékoli úkoly, — a citlivost že není rozum.

Přirovnání s boháčem mně zase připadá. Neboť zanedbávají-li muži příkazy lidskosti, ženy se as přidrží jich příkladu. Podávají se bezmyšlenkovitě rychlému proudu. Bohatství a pocty činí mužům nemožným rozšiřovati svůj horizont, enervují je, zvracejíce řády přírody, které podstatu požitku založily v odměně práce. Požitek, vysilující nezasloužený požitek, je v dosahu ženy rovněž. Ale jak můžeme čekati, že muži budou hrdi na ctnost, dokud trvá dědičnost majetku? A dokud trvá tato, ženy budou nad nimi vládnouti, zanedbávající nudné domácí povinnosti, aby zachytily pablesk požitku, třeptící se na křídle pomíjejicnosti.

»Moc žen«, praví kterýs spisovatel, »je v jich citlivosti«. A muži, nejsouce si sami vědomi dů-

sledků, všemožně se přičiňují, aby tato schopnost předčila všechny ostatní. Ti, kdo důsledně pěstí sensibilitu, neminou se cíle, — tak na př. básníci, malíři, skladatelé. (Muži tohoto druhu ji vlévají v svá díla, aby sevřela kypící látku, — a formující tuto s vášní, vdechují duši neživému tělu. Ale ve fantasii žen všechny tyto étherné paprsky se koncentrují v lásce.) Ale vzrůstá-li cit na úkor rozumu, — ba i imaginace, — proč muži myslící jim vyčítají nestálost? Pohlavní napjetí má zvláštní vliv na obraznost žen, — od mládí v nich vzrůstá a se cvičí. Manžel nemůže trvale spláceti pozornost stejnou měrou, — a tak srdce, zvyklé živým emocím, se obrací za svou láskou nebo se v tichu trápí, jsouc obětí ctnosti a rozvahy. Mám na mysli případy, kdy srdce je schopno citu a vkus jest vzdělán. Neboť to, co jsem poznala z života vyšších tříd, mě nutí k závěru, že způsob výchovy a styk pohlaví právě vylíčený živí spíše ješitnost než cit, a líbivost častěji že vzniká z této než z nestálosti, která je následkem přepjaté citlivosti.

Jiný argument, který pro mne má velikou váhu, dojde, doufám, uznání u všech lidí dobré vůle. Divky k takové slabosti vychované často ztratí rodiče, jsou bez zaopatření, a závisí nejen na rozumu, ale i na velikomyslnosti svých bratří. Tito bratří, — uvažujeme-li jen příznivé případy, — jsou dobří lidé, — a udílejí z milosti, co požadovati, vlastně děti týchž rodičů jsou stejně oprávněni.

V této neurčité ponižující situaci poslušná žena může po nějaký čas setrvat s jakýmsi pohodlím. Ale ožení-li se bratr, — což je velmi pravděpodobno, — není pokládána již za paní rodiny, leč za vetřelkyni, za zbytečnou přítěž pána domu a jeho nové družky.

Kdo by dovedl vylíčiti útrapy takových nešťastných bytostí, stejně slabých na těle a na duchu, neschopných práce, stydlících se žebratí? — Manželka, žena chladného malého srdce, — a takový předpoklad je zcela přípustný, neboť platný nyní system výchovy se nesnaží dát citu větší expansi než rozumu, — žálí na tu trochu účasti, již její choť věnuje svému přibuzenstvu. Její cit se nezdvihá k citu lidskosti, a tak jí není vhod, že jmění jejich dětí je ztenčováno podporou, skytanou nemajetné sestře.

Tot fakta, s nimiž se stále a stále setkáváme. Důsledky jsou na snadě; manželka hledí lsti podkopati vrozenou náklonnost, již se neodvažuje otevřeně postavit na odpor. Nešetří ani slz ani láskání, až vyhostí »vyzvědače« z domu, a zanechá ubohou, nepřipravenou bytost v širokém dalekém světě, plném neznámých obtíží, nebo někde o samotě, s nepatrnou summou, — což dokazuje již nevěšdní velkomyslnost.

Třeba obě tyto ženy jsou na stejném niveau humanity a vzdělání, a kdyby vyměnily postavení, jednaly by stejně sobecky. Kdyby však měly jiné vychování, utvářel by se tento případ jinak.

Manželka by nebyla té citlivosti, jejíž středem je vlastní já, a rozum by jí byl naučil nespolehat v náklonnost manželovu, ba nedat si jí ani lichotiti, porušil-li pro ni jiné závazky. Přála by si milovati ho, nejen protože on miloval ji, ale pro jeho ctnosti. — A sestra by byla s to bojovati sama za sebe, místo aby pojídala hořký chléb nevolnosti.

Jsem pevně přesvědčena, že pěstěním roste srdce i duch; — a jejich moc vzrůstá, sílí-li organism. Toto je snad méně jasné. Nemluvím o náhlých erupcích citu, ale o trvalé náklonnosti. A snad při výchově obou pohlaví je přední úlohou tak zaříditi vyučování, aby nezužovalo rozumu, rozehrívá-li se srdce proudem jarních míz, vytrysklých v rozpuku mládí a neuměřovati cit pátráním v končinách, dalekých života.

Z žen, dostane-li se jim pečlivého vychování, buď se stanou dámy plné citlivosti a rozmaru, — nebo dobré měšťanské ženy. Tyto jsou často vlídná, poctivá stvoření, mají zdravý smysl, spojený se znalostí světa, a tak jsou pro společnost užitečnější než vyjemněná lady, ač nemají ani její duševní velikosti ani jejího vkusu. Svět intelektu je jim zavřen. Vyjměte je z jich rodiny a jich okolí, a vše v nich se zastaví, jich mysl nemá zaměstnání, neboť požitku v literatuře nikdy nevyhledávaly. City a záliby duchů větší kultury se zdají směšny i těm ženám, u nichž příležitost a rodinné poměry mohly vzbuditi lásku k nim; —

seznamují se s nimi povrchně, tak že se jim to vše zdá affektační.

Rozumný muž takovou ženu může milovati jen pro její pohlaví, a ctí ji, protože je dobrá služka. Aby měl pokoj, dovoluje jí plísňiti služebné a choditi do kostela v drahých šatech. Muž, který by duševně stál na stejné úrovni s ní, by asi nevyšel tak hladce, jistě by chtěl nějak na ni působiti a pro sebe uchovati vliv v domácích záležitostech. Ženy, jichž duševní obzor nebyl rozšířen vzděláním a přirozený egoismus citu nezmírněn reflexí, nejsou schopny říditu rodinu, nepravým užitím moci vždy tyranisují, aby udržely nadvládu, za niž děkují pouze rozmarům náhody. Někdy toto zlo nabývá vážného rázu, služebnictvu jsou ubírány nepatrné výhody, je mu pracovati nad síly, aby milostivá mohla dávat skvělejší hostiny a elegancí předčítí své známé. Pečuje-li o děti, obyčejně jen proto, aby je mohla nádherně oblékati. Ať tato péče koření v ješitnosti či laskavosti, je vždy stejně záhubná.

A vedle toho, — kolik žen takového rázu tráví své dny, — nebo alespoň své večery, — v nespokojenosti! Manžel uznává, že jsou dobré hospodyně a ctnostné ženy, ale jde z domova, aby vyhledal něco příjemnějšího — pikantního, jak říkají Francouzi. Otrokyň, která plní svůj úkol jako slepý kůň ve mlýně, je tak oloupena o svou mzdu; neboť odměna, na niž má nárok, toť laskavost manželova. A ženy, jež mají tak málo pramenů

života v sobě, těžce nesou, jsou-li zkracovány v svých přirozených právech.

Naproti tomu vznešená dáma si zvykla hledět s despektem na práci všedního dne. Směr její výchovy ji vedl jen k vlastnostem, jež jsou málo nad pouhou smyslností povzneseny; neboť ani tělesné přednosti nejsou dokonalé, nebyl-li duch alespoň trochu podroben disciplíně. Bez principů vkus zůstává povrchním; půvab může vzniknouti jen z něčeho hlubšího než je napodobování. Fantasie však se rozněcuje, a city se stávají pánovitými, ne-li zvrácenými, nezakročí-li v čas svým vlivem soudnost, dokud srdce, byť již příliš rozcitlivělé, je ještě prosté.

Tyto ženy jsou často roztomilé, a jich srdce bývá blahovlnnější, přístupnější citům, jež šlechtí život, než taková neohrabaná služka rodiny. Ale protože se jim nedostává schopnosti uvažování a sebeovládání, vnukají pouze lásku, jsou velitelkami svých mužů, dokud mají oporu v jich náklonnosti, a platonickými přítelkyněmi svých známých mužského pohlaví. To jsou ony »krásné chyby« přírody; ženy, jež se zdají stvořeny, ne, aby byly družkami muže, ale aby jich přičiněním neklesal na stupeň zvířecosti, aby omílaly ostré hrany jeho povahy a hravým mlkáním dodávaly půvabu přirozenému pudu, který k nim vábí. Dobrotivý Stvořitel lidského pokolení! což jsi stvořil ženu, která je s to stopovati moudrost Tvou v dílech Tvých a cítiti, že Ty jediný jsi nad ni povznesen, jen

k onomu účelu? Což může ona se spokojiti myšlenkou, že byla stvořena, aby se sklonila před mužem, bytostí jí rovnou, stvořenou, na svět vyslanou, aby nabyla ctnosti? Může souhlasiti, že jejím jediným povoláním je líbiti se mu, jen zdobiti zemi, když přece její duše je schopna vzletati k Tobě? Což může trvati v slepé odvislosti na muži, je-li jejím určením, aby s ním postupovala po strmých stupních poznání?

Je-li láska nejvyšším dobrem, — necht ženy jsou vychovávány jen proto, aby ji vzněcovaly, necht zdokonalují všechn půvab, aby otrávil smysly. Jsou-li však bytosti, rozumem nadané, dejte jim možnost vzdělávati intelekt! A láska k jednotlivci budiž člověku jen částí onoho šlehajícího plamene veliké lásky, která, objímajíc celé lidstvo, ve vděčném vznětu se vznášá k Bohu.

Plnění domácích povinností vymáhá mnoho rozvahy, vážnosti a vytrvalosti, která vyžaduje jiné opory než citlivost, byť živou a blízkou přírodě. Samu základní podmínku ctnosti, pevnost povahy, stěží možno čekati u bytosti, která od dětství se učila podávati se úplně svým choutkám. Kdokoli chce vskutku prospívati, potřebuje plán, metodu, — v nejjednodušších věcech jsme často nuceni jednati proti okamžitému impulsu citu. Přísnost bývá často nejjistějším a nejvyšším důkazem laskavosti. V nedostatku schopnosti nadvlády nad city — této produševnělé vysoké lásky, která dává sílu, ceniti výše budoucí dobro milované bytosti než to, co je pro

okamžik příjemno — v tomto nedostatku tkví příčina, proč tolik laskavých matek kazí své děti a proč je sporno, zda je zhoubnější nedbalost nebo shovívavost. Jsem nakloněna myšlence, že poslední vlastnost.

Zdá se, že se lidé shodují v myšlence, že děti mají zůstati pod péčí ženskou, dokud jsou malé. Dle svých zkušeností soudím, že ženy veliké citlivosti se pranic nehodí k tomuto úkolu, protože, dávajíc se bez odporu unášeti svým temperamentem, kazí povahu dětí. Vzdělání povahy, první a nejdůležitější část výchovy, vyžaduje klidného dohledu, rozvahy a plánu, stejně dalekého tyranie i mazení. V tyto extrémy však upadají střídavě lidé přílišné citlivosti. Vždy jdou za meze. Přišla jsem svými zkušenostmi k závěru, že geniální lidé bývají nejspatnějšími vychovateli. Takoví vzácní duchové vnímají vše spíše celkově a mají zřídka kdy mírnou povahu. Tato se vůbec zřídka poji s velikou duševní silou a mocnými city. A ti, kdož s nadšeným zájmem sledují vzlet genia, nebo s chladnějším uznáním přijímají výsledky práce myslitelů, nesmí cítit sklamaní a zhnusení, shledají-li onoho prudkým a tohoto mrzutým. Neboť živost fantasmie a obsáhlost myslí jen zřídka se poji s uhlazeností, která dovede strpěti mínění a předsudky jiných, místo aby se na ně prudce obořila.

Ale nemyslím na duchy vyššího řádu, mluvím-li o výchově a mravech. Množství prostředního nadání, jehož povaha se přizpůsobuje okolím, potřebuje vzdělání. A tento valný zástup, muže i ženy čítající,

nemá vzněcovati svou citlivost v nečinnosti, v líném požitku, na úkor rozumu. Neboť bez rozumu nikdy se nedomohou svobody a ctnosti; aristokracie, opírající se o statky movité nebo nemovité, vždy zažene otroky vášní, střídavě divoké a bázlivé.

Nesčetné argumenty hledí získati jiné hledisko na tuto věc a mají pro sebe zdání pravdy, — jako by bylo ve shodě s přírodou, že muži mravně i fysicky snižují ženy. Některé uvedu:

Mluví se často a s opovržením o intelektu ženy, že dříve dospívá než u muže. Nechci vyvracetí toto tvrzení odkazem na předčasné projevy nadání, ba geniality u mužů, jako Cowley, Milton a Pope, ale odvolávám se pouze k zkušenosti, že u mladých mužů, kteří byli předčasně uvedeni do společnosti, se jeví táž vyspělost. Narážím na fakta tak známá a všeobecná, že při pouhé zmínce lidí, kteří vůbec znají trochu svět, si vzpomenou na celé roje mladičků, vstupující v společnost mužů v době, kdy by si měli hrát ještě pěkně s vlky nebo honit obruče.

Také tvrdí někteří přírodovědci, že muži nabývají plné vyspělosti teprve v třiceti letech, žena však již v dvaceti. Ale zdá se mi, že jich vývody stojí na vratkých základech, že se dávají svádět mužským předsudkem, jenž v kráse zří největší přednost žen, — v pouhé vnější kráse, ve všedním smyslu slova, — kdežto mužské kráse se připisuje vztah k duši. Tělesná síla a onen výraz, který Francouzové zvou »physionomie«, u žen

nepřichází před třicátým rokem. Pravda, u dětí drobné prosté hříčky jsou milé a půvabné, ale když zmizí svěžest mládí, nenucenost přechází v strojenost a odstrašuje všechny lidi vkusu. Ve výrazu dívek se hledá jen živost, skromnost a stýdlivost. Ale když přešlo jaro života, pátráme po vážnějším výrazu v tváři, po stopách vznětů, individuality a charakteru, jenž jediný citu dovede dát pevnost. Žádáme hovor, ne pouhé štěbetání, aby nabyly síly výtvořiny fantazie i výchvěvy srdce.

V dvaceti letech krása obou pohlaví je si rovna. Jen libertinism mužů zavádí ono rozlišování a sestarlé kokety většinou bývají téhož mínění; neboť když již nejsou s to vzněcovati vášeň, pykají tak za bujarost a pružnost mladých let.

Francouzové, v jichž ponětí o kráse je více duševních prvků, dávají přednost ženě třiceti let.

Ctí ženy v stadiu dokonalosti, kdy živost ustoupila vážnosti, oné vznešené důstojnosti charakteru, která je známkou skutečné vyspělosti a bodu uklidnění. V mládí, do dvaceti, tělo se rozvíjí, jeho kostra nabývá pevnosti, pohyblivé svaly v obličejí denně se stávají určitějšími a mění výraz tváře; v nich jsou vyryty děje duše ocelovým perem osudu, vyprávějí nejen, jaké jsou síly v nitru, ale také, jak byly užity.

Živočichové, kteří pomalu dospívají, dožívají se dlouhého věku — a jsou právě příslušníky vyšších, dokonalejších řádů. Muži však nemohou zakládati tvrzení o své superioritě na svém dlouhém věku.

Neboť v tomto ohledu příroda zvláště nevyznačila mužské pohlaví.

Polygamie je jiný druh fyzického snižování. Argument pro zvyk, který ničí rodinnou čest, bývá vážen z faktu, že v krajích, kde vládne, se rodí více dívek než hochů. To se zdá pokynem přírody, a této i zjevně rozumné úvahy musí ustoupit. A dále se naskytla konkluse: je-li polygamie nutná, žena je nezbytně inferiorní a stvořena pro muže.

Víme velmi málo o vývoji plodu v mateřském těle. Zdá se mi, že vysvětlení tohoto úkazu podává náhodná přirozená příčina, a dokazuje, že zde nejde o všeobecný zákon přírody. Setkala jsem se s několika sem spadajícími poznámkami v díle Fosterově (»Popis ostrovů v Tichém Oceanu«), jež snad vysvětlí, co myslím. Poznámenev, že u zvířat ono pohlaví, jehož organism je silnější a prudčí, podrží vrch a dá vznik tvorů sobě rovnému, dodává spisovatel: »Jestliže toto aplikujeme na obyvatele Afriky, je zřejmo, že tamní muži, zvyklí polygamií, jsou jí vysílení a tudíž slabší; naproti tomu jsou ženy prudčí, nejen pro větší iritabilitu nervů, větší citlivost a živější fantasií, — ale také protože v manželství polygamním se jim nedostává v té míře fyzické lásky jako v monogamii. A tak z příčin výše vytčených rodí se většinou děti ženského pohlaví.«

Ve větší části Evropy bylo zjištěno nejpřesnějšími daty, že ženy a muži jsou zastoupeni téměř

v stejném poměru, ba, zjeví-li se difference, je více mužů, v poměru 105 : 100.

Nutnost polygamie tudíž, myslím, jasně nevysvítá. Ale svede-li muž ženu, mělo by se to zváti dle mého mínění morganatickým manželstvím, a muž by měl být zákonem zavázán vydržovati ženu i její děti, — až na případy, kdy cizoložství, přirozený rozvod, zruší platnost zákona. A tento zákon by měl státi potud, pokud by slabost žen činila slovo »svedení« omluvou pro jich křehkost a bezzásadnost, pokud závisí v materiálním ohledu na muži, místo aby se živily samy prací rukou nebo hlavy. Ale tyto ženy by neměly být zvány v plném smyslu manželkami, neboť by se tím vyvracel pravý základ manželství; věrnost, všecka něha jí vlastní, která spojení dvou lidí dovede prozářít a posvětit, by neměla většího významu než pouhý egoismus. Žena, věrná muži, jenž je otcem jejich dětí, vyžaduje úctu a nezasluhuje, aby se s ní jednalo jako s prostitutkou; ovšem ochotně připouštím, že, je-li nutno pro muže a ženu, aby žili spolu, mají-li vychovávatí své děti, příroda přece neměla v úmyslu, aby muž měl více než jednu ženu.

Při vši úctě, již mi manželství vnuká jako základ téměř každé sociální ctnosti, nemohu se ubrániti soucitu pro nešťastné ženy, vyloučené ze společnosti, pokleskem zbavené všech oněch náklonností a vyrvané z oněch svazků, které zdokonalují srdce i duši. Často zde ani nemůže být řeči o klesnutí; neboť mnohé nevinné dívky se stávají obětí

upřímného vroucího srdce a jsou zničeny, než si jsou vědomy rozdílu ctnosti a hřichu. Připraveny svým vychováním k bezectnému životu, stávají se bezectnými. Asyly a ústavy, jež chtějí padlé ženy přivést na pravou cestu, nejsou pravým lékem proti tomuto zneužívání. Spravedlivost, nikoli milosrdenství, to je, co schází světu.

Žena, jež pozbyla cti, myslí, že nemůže klesnouti níže, a je skutečně nemožno, aby nabyla dřívějšího postavení; žádným úsilím již skvrny nesaže. Ztrativši vši naději, nemajíc jiného prostředku v boji o existenci, utká se k prostituci jako v poslední útočiště, a její charakter brzy úplně upadá v zkázu, vlivem okolností, nad nimiž ubohé mladé stvoření nemá vůbec moci, nemá-li údělem neobyčejný důmysl a duševní vznešenost. Nikdy muži nejsou nutností dohnáni k tomu, aby z prostitute činili své životní povolání, žen však, jež takto upadají v neřest, je bez počtu. Z velké části však tento neblahý stav povstává z nečinnosti, v níž vyrůstají ženy, naučené, o podporu vždy vzhlížet k mužům, hleděti na svou osobu jako na odměnu, již mu udílejí za jeho námahu.

Vládne mínění, že s cudností žena ztrácí vše, co je v ní úcty hodno. Její charakter závisí na jediné ctnosti, ač jediná vášeň, jí vštípená v srdce, je láska. Skutečně, ctnost ženy ani není závislá na její vůli.

Dá-li Richardson *) říci Clarisse, že Lovelace ji připravil o její čest, měl as divné ponětí ctnosti a cti. Vždyt bídnejší než jména všech béd je postavení bytosti, jež mohla být snížena bez vlastního svolení. Slýchala jsem hájiti tuto přepjatou přísnost jako spasný omyl. Odpovídám slovy Leibnitzovými: »Omyly jsou často užitečné, — obyčejně však jen tím, že jiným omylům pomáhají.«

Mnoho zla v životě povstává z touhy po chvilkovém požitku. Sem spadá též poslušnost, žádaná na ženách v manželství; duše, seslabená závislostí na autoritách, nikdy nenaplní vlastních sil z poslušné manželky se stává netečná slabá matka. Připustíme-li, že vždy se věci takto nemají, přece zajisté nikdy nebývá brán v úvahu budoucí život, jsou-li kultivovány jen negativní ctnosti. Neboť v pojednáních o ctnosti, hlavně mluví-li se o ženách, spisovatelé pojímají ctnost v příliš omezeném smyslu, a činí jejím základem jen světskou užitečnost. A dále se této podivné budově dostalo ještě méně bezpečného základu, — nestálé city mužů učiněny měřítkem ctnosti. Ano, ctnost právě tak jako náboženství podrobena rozhodnutím citu.

Snad by vyvolalo toto líčení dokonce úsměv

---

*) Samuel Richardson, nar. 1689, anglický spisovatel, jehož tvorba měla veliký vliv na román 18. stol. Jeho hlavní díla: Pamela, Clarisse Harlowe, Sir Charles Grandison. Uvádějí do literatury t. zv. rodinný a morální román. Lovelace je milenec Clarissy Harlowe. Pozn. překl.

opovrzení, kdyby ona pošetilost mužů nás nenutila při každé příležitosti pozorovati, jak jsou horlivi snižovati ono pohlaví, o němž tvrdí, že je největší radostí života; a často jsem na ně obrátila Pope-ovy sarkasmy, — vlastně, mám-li mluvití jasně, zdálo se mi, že možno jich užítí o celém pokolení lid-ském. Láska k požitku nebo moci zdá se, že je základem rozdělení lidstva a manžel, který panuje v svém malém haremu, nemyslí než na požitky a pohodlí. Zdá se skutečně, jakoby mnohé rozumné muže i vyžilé světáky sváděla nezřízená chtivost rozkoše k tomu, aby sváděli své ženy. Manželství zapuzuje stydlivost, a čistá láska z něho prchá.

Láska, — hledíme-li na ni jako na animalní pud, — nemůže dlouho sama ze sebe žítí. Toto zničení vlastním plamenem může být zváno násilnou smrtí lásky. Ale žena, jež oním způsobem dává volnost svým chtíčům, pokusí se asi nahraditi ztrátu pozornosti manželovy. Neboť nemůže se spokojiti postavením nějaké lepší služky, byla-li před tím ctěna jako bohyně. Je dosud krásná a místo aby svou lásku přenesla na děti, sní jediné, jak by užila slunce života. Nad to mnozí muži mají tak málo rozumu a otcovského citu, že v rozpuku smyslné lásky nepřipouštějí, aby ženy kojily své děti. Jsou jen proto na světě, aby se strojily a jim se líbily; ale láska, byť nevinná láska, přechází v prostopášnost, padne-li jí v oběť vážná povinnost.

Sympathie je šťastným základem manželství;

ale když i dva mladí ctnostní lidé vstoupí v manželství, je snad přece štěstím, zdrží-li některé okolnosti jich vášeň, činí-li třeba vzpomínka dřívějších nějakých svazků nebo desilluse basí takového soužití spíše úctou. V tomto případě sahal by jich rozhled za přítomnou chvíli, a snažíce se založiti přátelství, které jen smrt může zrušiti, učinili by svůj celý život hodným nejvyšší úcty.

Přátelství je hluboký cit, nejvznešenější všech citů, protože je založeno na zásadách a stmeleno časem. Pravý opak platí o lásce. Většinou se tyto city nesnášejí vedle sebe, v jednom srdci. Byť i jich předmět byl různý, zeslabují nebo ničí se a vzhledem k jednomu předmětu nemožno existovati současně. Marné úzkosti a projevy žárlivosti, které svým dechem rozdmýchují plameny lásky, jsou v rozporu s jemnou důvěrou a upřímnou vzájemnou úctou v přátelství.

Láska, jak ji líčí kouzelné péro geniů, — ta láska na zemi neexistuje, — nejvýše v těch zřehavých fantasiích, jež malují tak nebezpečné obrazy. Nebezpečné, neboť nejen že dávají zdánlivou omluvu rozkošnictví, které čirou smyslností odívá sentimentální rouškou, ale rozšiřují affektaci a odnímají důstojnost ctnosti. Ctnost má mít do sebe vážnost, ne-li přísnost; dávati jí nátěr rozkoše, činiti ji souznačnou s ní, znamená podvracetí ji v základech.

Neboť ctnost a požitky nejsou v tomto životě tak úzce spojeny, jak někteří spisovatelé se snaží

dokázat. Rozkoš plete vadnoucí věnce a nalívá opojení v číš života; plod ctnosti však je odměna námah, — a pohled na to, jak postupně dozrává tento plod, jedině dává klid a spokojenost; obyčejně to uchází pozornosti, protože bývá to pokládáno za přirozený běh věcí. Chléb, všední pokrm života, v němž málokdo vidí požehnání, sílí konstituci a zachovává zdraví. Naproti tomu slavnostní hostiny rozjařují lidské srdce, ať nemoc nebo dokonce smrt v poháru se skrývá či lahůdka, která příjemně lehtá chuť. Vznícená fantasmie maluje obraz lásky tak jako každý jiný, — v žhavých barvách, uloupených z duhy, jejíž oblouk napjal duch, odsouzený v tomto světě, aby svědčil o svém vznešeném původu rozlety za nedostizitelným cílem, za vlnivým snem. Fantasmie takového rodu dovede dáti život netělesným výtvarům a stálost stínům snění, v něž přirozeně upadá duše, zhnusivši si skutečnost. Ta dovede pak vylíčiti lásku, dáti jí všecken půvab nebes a učiniti z ní ideál, vymysliti stupeň vzájemné náklonnosti, jenž šlechtí duši a nemizí když i byla jednou stupněm k nebeskému blahu, jež jako zbožnost zaplašuje všechny nižší instinkty. V objetí, jako v chrámu, jehož věž se ztrácí v oblacích, ostatní svět mizí, každá myšlenka, každé přání, které nevychází z čisté lásky a věčné ctnosti umlká.

Věčná ctnost! Oh Bože! Rousseau, Vy, jehož sny ctím, jak brzy ten Váš ráj by zničil nevitaný nějaký host! Jako v Miltonově, tak i ve Vašem by

nebyli než andělé a lidé, kteří klesli pod úroveň rozumných bytostí. Štěstí není hmotné, nemožno je ani vidět ani hmatat. Teprve horlivá služba dobru, jak každý si ji vytvoří dle svého ideálu, činí z člověka pána tohoto světa a inteligentní bytost, která štěstí nedostává údělem, nýbrž která si je dobývá. Tedy ti, kdo popírají význam sklamaní, nepomýšlejí, že mluví proti mocnému důkazu nesmrtnosti duše.

Ale nechme výminečných vysokých duší, necht samy se ovládají a draze splácejí své zkušenosti. Nutno ještě poznamenati, že nebojují u žen proti silným vytrvalým vášním, ale proti romantickému blouznění, — před tím bych je chtěla uchovat. Neboť takové sny o ráji jsou častěji následky nečinnosti než výtvoři žhavé fantasmie.

Zřídka kdy ženy mají dostatečně vážné zaměstnání, aby mlčely o svých citech. Malicherné starosti tříští jich síly, — přirozeně se stávají hříčkami smyslnosti. Zkrátka, celý směr dívčí výchovy činí z nejlepších romantická nestálá stvoření, z ostatních pak marnivé loutky. Za přítomného stavu společnosti možno vůbec těžko léčiti tyto nedostatky. Ale v případě, že by chvalnější druh ctižádosti nabyl půdy, bylo by nejdříve je sblížit s přírodou a rozumem, působiti, aby se staly užitečnějšími a ctnostnějšími v té míře jako hodnějšími úcty.

Ale odvažuji se tvrditi, že, dokud prvním a největším přáním většiny lidstva bude buditi efekt,

rozum žen nenabude síly k navládě nad jich chováním. Onomu přání padají v oběť požadavky srdce a nejprospěšnější ctnosti. Dívky se vdávají, aby se zaopatřily, jak dí běžná fráze, a mají nad svým srdcem takovou moc, že mu nedovolují zamilovati se, dokud se nenaskytne ženich se značným jměním. O této otázce hodlám ještě šíře pojednati v některé kapitole, byla však nutna nyní již zběžná zmínka o ní, protože ženy tak často se snižují, obětující žár mládí egoistické opatrnosti.

Z téhož pramene plyne mínění, že dívky větší díl dne mají věnovati ručním pracem; ale tato práce spoutává jich schopnosti větší měrou než kterákoli jiná, již by bylo možno pro ně vyhledati. Omezujet jich myšlenky na vlastní osobu. Muž si oblek objedná a má pokoj. Ženy si samy šijí šaty, ať všední ať elegantní, a stále si o nich povídají. Nemyslím, že hotovení šatů by zeslabilo ducha, ale to povídání o šatech!!! Šije-li žena nižších tříd pro muže a pro děti, koná svou povinnost, toť její díl v rodinné práci; ale šijí-li ženy jen proto, aby se mohly oblékat lépe než jim poměry dovolují, pak je toto počínání horší než ztráta času. Má-li být chudás dobrý, třeba mu zaměstnání. Ženy středních tříd, místo aby napodobily šlechtičny, jichž elegance bez toho nedosáhnou, by měly dávat práci chudým ženám a čas, jehož takto nabudou, věnovati výchově dětí, správě domácnosti a pěstění vlastního ducha. Za-

hradnictví, praktická filosofie a literatura by byly předmětem jejich přemýšlení a látkou hovoru, který by do jisté míry cvičil jich schopnosti. Konverzace Francouzek, které nejsou tak připoutány k svým židlím, aby vyšívaly tretky a vázaly pentličky, je často povrchní; ale tvrdím, že není ani z polovice tak hloupá jako těch Angličanek, které celý čas pletou kabátky, čepečky atd., nehledě ani k tomu, kolik se nachodí po obchodech za nákupy. Slušné rozumné ženy nejvíce se tím snižují. Neboť motivem je pouze ješitnost. Ovšem, koketa, která namáhá svůj vkus, aby vášni dodala přitažlivosti, má ještě něco více v úmyslu . . .

Všecka tato pozorování vyplývají ze společného pramene, který jsem shora uvedla a o němž se nemohu ani dost často zmíniti, neboť, ať mluvíme o mužích, o ženách nebo o povoláních, vždy přijdeme k resultátu, že způsob, jakým užíváme síly mysliti, utváří charakter všeobecně i individuálně. Myšlenky žen se vždy točí kolem vlastní osoby. Je tedy překvapující, že svou osobu mají za nejcénnější? Ale jakýs stupeň duševní svobody je nutný pro vytvoření osobnosti. V tom snad tkví příčina, že mnohé hezké ženy mají tak málo přitažlivosti, až na pohlavní. Dodejme k tomu, že nedostatek pohybu činí většinu žen chorou, — a nepravé ponětí ženské znamenitosti je činí hrdými na tuto křehkost, ač tato je jen novým poutem, které, omezujíc pozornost na tělo, ničí aktivitu ducha.

Urozené ženy jen málokdy hotoví vlastníma rukama něco na svých šatech, cvičí jen svůj vkus, a protože myslí méně na okrasu, obstaraly-li svou toaletu, nabývají oné lehkosti, jež jen zřídka kdy se objevuje u žen, strojících se, aby byly ustrojeny. Poznámka o středním stavu, že v něm talentům je dána největší možnost rozvoje, neplatí o ženách. Neboť dámy vyšších kruhů znajíce alespoň trochu literaturu, častěji konversují s muži o všeobecných věcech a takým způsobem získávají více vědomostí než ženy, jež napodobují jejich mody a rozmary, nedostihující však jich předností. Co se týče ctnosti, setkala jsem se s ní spíše v nižších třídách. Mnoho chudých žen v potu tváře živí své děti, a udržuje rodinu, kterou by neřesti otců jinak zcela rozrušily. Ale šlechtičny jsou příliš pohodlné k skutečné ctnosti a civilisací spíše choulitivější, než aby se staly dokonalejšími. Zdravý rozum, s nímž se setkávám u žen nižších tříd, které požívaly pramálo výhod při výchově a přes to jednají s heroismem, neospravedlňuje nikterak tvrzení mužů, že nízkou a malichernou prací se ženy staly malicherny. Muž přijímá tělo ženy, duše ať zhyne; — a tak, co fysická láska ho energuje, pokouší se ztročiti ženu. A kdo může říci, v kolika až generacích nabude síly a schopnosti mužské ženě potomstvo zvrhlých otroků?

Naznačujíc příčiny, pro něž dle mého úsudku jsou snižovány ženy, omezila jsem svá pozorování na taková, jež působí na mravy a způsoby celého

pohlaví; mně je jasno, že tkví všecky v nedostatku porozumění. Čas jedině může rozhodnouti, zdali vznikají z přirozeného či náhodného nedostatku schopností. Nepříkladám přílišné váhy příkladům několika málo žen, jimž se dostalo vychování jako mužům a jež nabyly odvahy i rozhodnosti; tvrdím pouze, že muži v podobných situacích se stejně vytvářeli, — mluvím o průměrných mužích, — a že muži genia se vyvíjejí jen za možností, jež ženám dosud nebyly dány

Kapitola pátá.

NĚKOLIK POZNÁMEK O SPISOVATELÍCH, KTEŘÍ ŽENU UČINILI PŘEDMĚTEM SOUCITU, HRANIČÍCÍHO S OPOVRŽENÍM.

Zbývá mi ještě prozkoumatí mínění, pronesená o povaze a výchově žen v některých dílech moderní doby, která určují ráz většiny pozorování o ženském pohlaví.

Díl první.

Začnu Rousseauem, načrtnu jeho vlastními slovy, jak si představuje ženu a vložím své reflexe a vysvětlivky. Pravda, mé dodatky plynou z několika málo principů, a daly by se odvoditi z toho, co jsem již řekla; ale ona duchaplná budova byla vytýčena tak uměle, že se mi jeví nutným útočiti na ni důkladněji, při čemž mně bude aplikovat mé zásady.

Žofie, — praví Rousseau, — by se stala takovým vzorem dokonalosti ženské jako Emil mužské. Vychovateli však třeba znalosti charakteru, ježž příroda udělila jejímu pohlaví, aby ji mohl vésti k této metě.

V dalším postupu tedy dokazuje, že žena má být slabá a passivní, protože jí příroda dala málo fyzické síly; z toho odvozuje, že byla stvořena k poslušnosti a zálibě silnějšího muže, že její povinností je lichotiti svému veliteli svým půvabem, a v tom že je vznešená podstata jejího bytí. Aby dodal vážnosti — ovšem směšné — rozkoši — praví s důrazem, že muž nemá užívati násilí, ale podrobovati se vůli ženy, u níž hledá požitek.

»Odvozujeme třetí konsekvenci z různé konstituce obou pohlaví, která spočívá v tom, že silnější má být zdánlivě vůdcem, de facto však záviseti na slabším. Činíme tak ne z frivolního nějakého zvyku nebo z ješitnosti, která si chce hrát na ochrance, ale protože neměnitelný zákon přírody ženě dává snáze vzněcovati touhu než muži ukojiti ji, a tak ho činí závislým na její vůli, nutí ho, aby se ucházel o zálibu u ní, protože jen tak se mu dostává svolení, aby vykonal právo silnějšího. Za těchto okolností je pro muže při vítězství největším požitkem pochybovati, zda byla to slabost ženy, jež se mu podala, či zda její náklonnost se mu takto projevila. Ženy většinou velmi dobře umějí udržeti pochybnost

o této otázce. V tomto ohledu duch ženy odpovídá úplně jejich konstituci. Nestydí se za svou slabost, — naopak, honosí se jí; jich útlé svaly neodporují. Dělají, jakoby nebyly s to, zdvihnouti nejmenší břímě a zarděly by se studem, kdyby byly pokládány za silné a jadrné. A k čemu je to všechno? Nejen aby se zdály jemny, ale činí tak i ze zchytralé opatrnosti. Tak si získávají výmluvu, i právo k slabosti, jeví-li se jim vhodnou.◀

Uvádím toto místo proto, aby moji čtenáři nemysleli, že korrumpují vývody slavného spisovatele v prospěch svých argumentů. A již jsem vylíčila, že aplikace takových zásad při vychování vede k systematickému podvádění a k frivolnosti.

Připustíme-li praemissu, že ženy byly stvořeny, jen aby se líbily mužům a jich byly poslušny, nemůžeme nic namítati proti konklusi. Nechtě pak žena obětuje vše, aby se svému veliteli zavděčila, nechtě živočišný pud sebezachování je hlavním pramenem všech jejích činů, je-li dokázáno, že osud chce, aby se jí charakter smršťoval nebo napínal v tomto železném okruhu, bez ohledu na morální a fyzické různosti. Ale má-li být dokázáno, že tato praktická pravidla podřývají samotný účel tohoto života, budiž mi dovoleno pochybovati, že žena je stvořena pro muže. Kdyby sám anděl s nebe přišel a vykládal mi, že poetická krásná kosmogonie v knihách Mojžíšových a vypravování o hříchu prvních rodičů jsou do slova pravdivy, přece bych nemohla uvěřiti věcem, v kterých můj

rozum vidí vyvrácení dobroty Nejvyššího. Uslýším asi, že jsem irreligiosní, ba atheistka, — budiž. A bez strachu před ďáblem pravím, že tento můj názor je vnuknutím rozumu; nehledám opory své slabosti u toho, jenž byl prvním svůdcem mého slabého pohlaví.

Rousseau pokračuje: »Je-li dokázáno, že muž a žena jsou různí povahou a temperamentem, — a nemají-li ani být stejní, — plyne z toho, že každému z nich třeba jiné výchovy. Ovšem mají jednati ve shodě, jde-li o cíle, naznačené přírodou, ale nemají mít stejné zaměstnání. Mají směřovat k témuž cíli, ale různými cestami, a vyvíjeti různost vkusu i náklonností ◀

»Ať mám na mysli určené pohlaví, ať pozoruji jich sklony a povinnosti, vidím, že všechno se sbíhá, aby mi označilo metodu jich vychování. Žena je stvořena pro muže, muž pro ženu, ale jich vzájemná závislost není těž. Muž na ženu je odkazován jen smyslností, ona k němu smyslností i životní nutností. My bez nich bychom snáze obstáli než ony bez nás.◀

»Z tohoto důvodu výchova dívek vždy by měla mít na zřeteli vlastně muže. Nám se líbiti, nám prospívati, vnukati nám lásku i úctu, vychovávatí nás za dětství a starati se o nás, když jsme dospělí, nám raditi, nás těšiti, život nám usnadňovati a oslazovati, — toť povinnosti žen za všech časů a v tom podstata všeho, čemu by se za mládí měly učiti. Dokud se nevrátíme k této zásadě,

vzdalujeme se jen cíle, a všechna jiná naučení nepřispívají ani k jejich, ani k našemu štěstí.«

»Dívky od nejtělejšího mládí milují šaty. Nejsou spokojeny s tím, že jsou hezky, chtějí, aby byla tato vlastnost také uznávána. V každé maličkosti vidíme, že tato myšlenka zajímá všechnu jich pozornost; a stěžl pochopí, co se jim říká, dokud se neřekne: »Co si lidé o vás pomyslí . . .« Užijeme-li u hochů téhož motivu, nedojdeme téhož výsledku. Mají-li volnost jíti za svou zábavou, pramálo se starají o to, co lidé o nich řeknou. Je třeba času a peněz, aby hoši se podrobili platnosti tohoto motivu.«

Přivlastní-li si dívky, k čemu je vede toto první vyučování, je velmi dobře.

»Ježto tělo je jaksi dřívě narozeno než duše, měl by k němu především zřetel být obrácen; tento pořad je týž u obou pohlaví, ale předmět pěstění je různý u nich. U jednoho jím jsou tělesné síly, u druhého osobní půvab. Ne, že by síla nebo krása byly výhradou jednoho pohlaví, ale postup je v tomto ohledu právě opačný. Ženy nabudou jistě tolik síly, aby mohly jednati a se pohybovati s grácií, a muži tolik obratnosti, aby jednali s lehkostí.«

»Děti obého pohlaví mají mnoho společných her; a tak tomu má být; — nemají jich, když dorostli? Dle pohlaví se také vkus různí. Hoši mají rádi hřmotné a živé hry, — tlukou na buben, jezdí

sem a tam v svých malých vozíčkách, hrají si s vlíkem, — děvčátka naproti tomu dávají přednost okázalým a ozdobným věcem, milují loutky a zrcadla. Loutka je největším miláčkem malých dívek. Již v tom jasně vidíme jich určení. Fysická část umění líbiti se záleží v toaletách, a to je též vše, co děti mohou pěstiti z tohoto umění.

— — — — —
»Zde zříme pevně zakořeněný prvotní sklon, — a není než jej sledovati a upevňovati. Holčička si láme jistě hlavu, jak ustrojiti panenku, jaké udělat rukávky k šatům, jaké pentle na ně dát, jak ji učesat etc., a potřebuje k tomu tolik rad a tolik pomoci svého okolí, že by jí jistě bylo mnohem milejší, kdyby za všechno děkovala jen sobě a své pili. Máme tudíž dobrou příčinu pro obvyklý počátek vyučování, při němž jim nedáváme určitých úkolů, ale zavazujeme je k dlku tím, že je učíme věcem, jež jim jsou prospěšny bezprostředně. A skutečně, většina jen s odporem se učí číst a psát; ale velmi horlivě se oddávají šití. Představují si, že jsou již dospělé, a myslí si, jak taková schopnost jim pomůže kráseliti se.«

To vše je jistě jen tělesná výchova; ale Rousseau není jediný z mužů, který nepřímou pronesl, že jen mladé ženy jsou půvabny. Vděk bez duše je láká.

Abý zůstaly sláby, — nebo krásny, dle mínění mnohých, — dívky se nesmějí mnoho pohybovati, je jim hráti si s loutkami a naslouchati poštilému

povídání; výsledek zvyku je brán jako nezvratný zákon přírody. Víím, — bylo plánem Rousseauovým první léta dětství věnovati výchově těla, — ač u Emila se uchyluje od tohoto úmyslu; ale je veliký rozdíl mezi snahou dodati tělu síly, která z veliké části podmiňuje duševní sílu, a mezi snahou učiniti je graciosněm a lehkým.

Nutno dodati, že Rousseau svá pozorování činil v zemi, kde umění koketerie bylo na vysokém stupni dokonalosti, jen aby zvýšilo ještě hrubost neřesti. Nevracel se k přírodě, chtivost, která v něm vládla, ničila pochody rozumu, — jinak by nebyl dospěl k takovým surovým závěrům.

Ve Francii chlupci a dívky, ale hlavně tyto, jsou vedeni k líbivosti, k tomu, aby pěstili svou osobu a dbali bedlivě vnějšku. Záhy jich mysl se nakazí vši tou světskou i zbožnou péčí, jež je má chránit před nemravností. Mluvím o minulé době. Zpověd, k níž dívky již jako pouhé děti byly nuceny, otázky, jež jim kladli »svatí muži«, samy stačily, aby v nich vzniklo sexuální napjetí (mohu svá tvrzení opřítí o spolehlivé autority). A výchova společnosti byla škola koketerie a strojenosti. V deseti a jedenácti letech, — ne, dříve ještě, — dívky začaly koketovat a povídaly si, jaké svatbou zaujmou místo ve světě.

Zkrátka jednalo se s nimi jako s ženami, skoro od jich narození, a místo vyučování naslouchaly komplementům. Tyto zeslabují mysl, — a pak se

řeklo, že příroda jednala jako macecha, tvoříc tyto bytosti.

Nepřipouštěje u nich rozumu, Rousseau chce, aby se podrobily autoritě, ne tomu, co samy za dobré uznají. A dává tuto radu, aby je připravil pro podrobení:

»Dívky mají být pilny a příčinlivy, ale není to vše; záhy mají zvykati omezovat se. Tato nevýhoda, — je-li zde nějaká, — přísluší jich pohlaví; a zbaví-li se této, trpí ještě mnohem horšími. Po celý život je jim se podrobovati nejstálejšímu a nejpřísnějšímu omezení, — vnějšmu dekoru: proto je jim záhy zvykati takovému omezení, aby později jim nebylo příliš těžkým. A rozmary své musí potlačovati, aby tím ochotněji se podrobily cizí vůli. Jsou-li příliš zaujaty pro práci, mají býti častěji vyzvány k oddechu. Roztržitost, lehkomyšlnost, nestálost jsou chyby, jež vznikají z výše uvedených sklonů, jsou-li zkaženy přílišnou shovívavostí. Aby nedošlo k tomuto zneužití, měli bychom je v přední řadě učiti ovládati se. Naše instituce činí z života počestné ženy stálý konflikt s vlastním já: ale je jen spravedlivé, aby ženské pohlaví spolu trpělo zlem, jež nám připravilo.«

A proč život počestné ženy je stálým konfliktem? Odpověď: právě vlivem tohoto paedagogického systému. Cudnost, zdrželivost, sebezapření jsou čisté prameny rozumu. Ale když sensibilita vzrůstá na účet rozumu, nutno omezovati libovolenými prostředky tak slabé bytosti, — a nutně

jsou vydány konfliktům. Ale popřejte většího prostoru jich duševní aktivitě, — a vznešenější motivy a vášně ovládnou jich citění i chtění.

»Všeobecná náklonnost a starost matky, ba pouhý zvyk, získá jí lásku dětí, nečiní-li nic, co by v nich mohlo vyvolat zášť. Ba i ostych, který u nich vyvolává, jich lásky nezmenší, ba zvětší ji; neboť odvislost je od přírody vštípena ženskému pohlaví, a dívky samy se hlásí k poslušnosti.«

Tím mám otázku za vyřizenu, neboť otroctví nejen že snižuje individuum, nýbrž přechází též na potomstvo. Uvážíme-li, jak dlouho ženy jsou v nevolnosti, je ještě divno, že některé lační v svém zajetí a lísají se jako křepeláci? »Tito psi«, praví o těchto kterýsi přírodopisec, »z prvu mají uši vzpřímeny; ale zvyk přemohl přírodu, a následek bázně se stal ozdobou.«

»Z téhož důvodu,« pokračuje Rousseau, »ženy by měly mít co nejméně svobody. Dovedou získat velkou volnost v mezích, jež jim jsou vykázaný. Chýlí se ve všem k extrémům, — a při svých hrách dávají se unášeti víc než hoši.«

Na to je snadno odpovědět. Otroci a mob vždy se oddávali výstřednostem, zlomivše jednou pouta autority. Napjatý luk se hned smrští, když ruka, která jej držela, povolí. Sensibilitě je třeba nadvlády nějaké autority nebo vedení rozumu; jinak je hříčkou vnějška.

»Plyne,« pokračuje, »z tohoto trvalého omezení poddajnosti, v níž se ženy cvičí po celý svůj život, poněvadž zůstávají stále buď podrobeny muži nebo mínění lidí. Nikdy není jim dovoleno jednat proti tomuto mínění. Nejdůležitější a nejlepší vlastností ženy je mírnost povahy: stvořena, aby byla poslušna tvora tak nedokonalého jako je muž, často plného neřestí a vždy plného chyb, měla by si záhy zvyknouti trpět bezpráví, a snášeti urážky manželovy bez reptání. Mírnost není v jeho, nýbrž v její prospěchu. Tvrdošijnost a zlá povaha žen nemají jiného výsledku, než že zhoršují jich vlastní postavení a zvětšují špatné mravy jich mužů; ať jen si úplně ujasní, že takovou zbraní se superiority nedomohou.«

Stvořené k soužití s bytostí tak nedokonalou, jako je muž, měly by se cvikem svých schopností naučiti nutnosti trpět: ale trvat na příkazu slepé poslušnosti porušuje všechna svatá práva lidskosti, — nebo je připustiti, že posvátná práva patří jediné muži.

Bytost, jež trpělivě snáší nespravedlnost a urážky, brzy se sama stane nespravedlivou nebo ztratí schopnost, rozlišovati dobro a zlo. Mimo to popírám, že tato cesta vede k zlepšení charakteru. Celkem muži mají lepší charakter než ženy, — a to proto, že při jich zaměstnání pracuje mozek i srdce; a stálost myšlenek činí cit zdravým a jarým. Lidé veliké citlivosti zřídka kdy mají dobrou povahu. Neboť tato se tvoří chladnou

prací rozumu, v postupu života, jeho slastmi a strastmi. Nesetkala jsem se dosud ještě nikdy s osobou, u níž by se pojila slabost a dobrá povaha, ač vrozený dobrý rozmar a ona učelivost, již vyvolává bázeň, často bývají tak zvány. Mluví o skromnosti v chování, neboť pravá pokora, jež mluví k srdci a duši, je výsledkem přemýšlení. A toto omezení dává vzniknouti v domácím životě mnohým škodným rozmarům, a mnoho rozumných mužů, jichž družky jsou takové něžné nervostní bytosti, připustí, že dovedou být velmi obtížny.

»Každé pohlaví«, pokračuje, »by si mělo zachovati svůj zvláštní ráz; je-li muž povolný, žena se stane příliš troufalou, kdežto poddajnost ženina muže vždy zase přivede k rozumu, (ovšem, není-li tento skoro na zvfěcím niveau) a dřív nebo později oslaví své vítězství.« K tomuto výsledku snad někdy dospívá mírnost, řízená rozumem; ale nízký strach vždy vnuká opovržení; a slzy nemají výmluvnosti, leč tehdy, kdy stékají po krásných lících.

Z jaké pak látky může být stvořena žena, která se rozplývá něhou při urážce, a líbá bič, místo aby se vzbouřila nevolí proti nespravedlivosti? Je snad nesprávně odvozovati pak, že její ctnost se zakládá na omezenosti a sobeckosti, — když dovede s vši něhou ženy láskati muže, který ji tyrannisuje? Nikdy příroda nenakazuje takovou neupřímnost; ač zchytralost takového druhu se zove ctností, pojem mravnosti sám pozbývá určitosti, zakládá-li se, byť z části, na nepravosti. To

nejsou než vytáčky, a vytáčky nepomohou než na chvíli.

Ať jen manžel nespolehá s přílišnou důvěrou na tuto otrockou oddanost. Neboť umí-li ho žena obklopovati vši něhou i tehdy, kdy se hněvá, — ba kdy by se musila hněvati, nebýti poddanství, jež v ní dusí tak přirozenou reakci, — bude si snad vésti právě tak s milencem. To všechno jsou přípravy pro cizoložství; či může snad bázeň před světem nebo před peklem umlčeti její touhu, líbiti se jiným mužům, nemá-li již lásku svého chotě? Jakou pak náhradu může nalézt bytost, vychovaná jen a jen k líbivosti? Co ji může odškodniti za takové oloupení? Kde by se pídila po novém zaměstnání? Kde by našla dost duševních sil, aby se rozhodla vůbec k takovému hledání? Vždyť její zvyky jsou ustáleny, a ješitnost ovládla chaos její mysli.

Ale tento strannický moralista doporučuje lest systematicky a se zdáním oprávněnosti.

»Dcery mají být vždy poddajny, jejich matky však nikoli neúprosný. Učiniti mladou dívku povolnou a nešťastnou, není totožné. Nemusí být hloupá, aby byla cudná. Naopak, nehněval bych se, kdyby dávala důkazy chytrosti, ne tím, že dovede ujíti trestu za neposlušnost, ale tím, jak zná se zbaviti nutnosti poslouchati. Netřeba činiti jí závislost obtížnou, — ale přece citelnou. Chytrost je vrozena ženskému pohlaví; protože jsem přesvědčen, že všechny naše vrozené sklony svou pod-

statou jsou dobré a správné, myslím, že ona vlastnost zasluhuje pěstění právě jako ostatní, — je však žádoucí, zameziti její přílišný vzrůst.«

»Cokoli je, je správné,« odvozuje dále vítězoslavně. Budiž, — ale nikdy snad nebylo paradoxnějšího aforismu. Vzhledem k Bohu je to slavná pravda. On zří vše současně, a v klínu času shlédl pravé vztahy všech věcí, ale člověk, jenž nezná než jednotlivé části, vidí zlo v mnohých věcech; je částí světového řádu a proto správným, že se snaží o změnu toho, co se mu jeví zlem, byť současně se klonil velikosti Stvořitele a ctil to temno, jež se snaží rozptýliti.

Další důsledky jsou správné, připustíme-li platnost principu. »Větší obratnost, vlastní ženám, je velmi cenná náhrada za jich inferioritu, co se síly týče; bez oné by žena mužů nebyla družkou, leč otrokyní. Chytrostí a vrozeným důvtipem uchovává svou rovnost, poroučí, ač se zdá, že poslouchá. Ženě je vše nepřátelské, naše chyby jako její vlastní slabost a stydlivost; nemá jiných výhod než krásu a chytrost. Není tudíž velmi rozumné, aby obě pěstila?« — Velikost duše však se nikdy nesnáší se zchytralostí a obratností, neboť nedám se poplésti slovy, jichž pravý význam je neupřímnost a faleš, — stačí mi poznamenati, že vyžaduje-li povaha části lidstva výchovy, ne přímo odvoditelné z pravdy, pak její ctnost je pouhou konvencí. Jak mohl Rousseau tvrditi, dáváje tuto radu,

že vysoký cíl života pro obě pohlaví je týž? Vždyť dobře veděl, že duše, vytvořené vlivem vznešené touhy po něm, rostou velkolepými výhledy, které však malé duše utlačují.

Muži mají větší tělesnou sílu. Ale nebýti zvrácených pojmův o kráse, ženy by získaly dostatečně sil, aby se samy živily, — v čemž shledávám pravý znak nezávislosti. A rovněž by dovedly snášeti onu tělesnou námahu a napjetí, nutné pro sílu ducha. Budiž volno dívkám cvičiti tělo, nejen po dětství, nýbrž po celé mládí, aby vysvitlo, kde začíná přirozená superiorita muže. Jakou pak můžete čekat ctnost a rozvahu u bytosti, v jejíž žití doba setby byla zmeškána? Pražádnou; kdyby náhodou někdy nebeské větry nezavály zrno v ladem ležící zem.

»Krásu nemožno získati šatem, a koketerie je umění, ne snadno a rychle dosažitelné. Dokud dívky jsou mladé, mohou navykati graciósním pohybům, příjemným modulacím hlasu, elegantnímu chování a vystupování, i umění, přizpůsobovati své pohledy i posy času, místu a příležitosti. Osvědčují-li jiné ještě nadání, jehož užitečnost je zřejmá, nemá se jich vzdělání omezovati na cvičení v ručních pracech.«

»Co se mě týče, přál bych si, aby mladá Angličanka cvičila své vlohy se zřetelem na radost svého budoucího chotě právě s takovou vytrva-

lostí, jako Čerkeska se připravuje pro harem nějakého orientálního paši.«

A dodává, aby ženu učinil zcela bezvýznamnou: »Jazyk žen je velmi ohebný; mluví dříve, příjemněji a dokonaleji než muži; též se jim vytýká, že příliš mnoho mluví. — Ale to je zcela v pořádku, a jsem hotov, tuto výčitku změnit v poklonu; jich oči i rty jsou stejně činné, z týchž důvodů. Muž mluví o tom, co zná, žena o tom, co se jí líbí. On vyžaduje vědomosti, ona vkus; hlavním předmětem konverzáce u mužů má být užitečné, — příjemné u žen. Nic nemá být společno jich rozhovoru než pravdivost.«

»Proto nemáme rušit povídání děvčat, tak jako u hochů, přísnou otázkou: »Za jakým účelem to všechno povídáte?« — nýbrž jinou otázkou, na niž není snáze odpovědět: »Jaký dojem vyvolá váš hovor?« Za dětství, dokud nerozeznávají dobro a zlo, budiž jim zákonem, neřici nikomu nic nepříjemného. V praxi se stane toto pravidlo mnohdy těžkým, protože se musí podříditi vyššímu, — mluvití vždy pravdu.« Skutečně, taková vláda nad slovy vyžaduje velikou obratnost, — a muži stejně jako ženy jí užívají. Kolik jich mluví tak, jak by srdce chtělo? Tak málo, že já, která miluji prostotu, bych s radostí vyměnila uhlazenost za trochu oněctnosti, která byla obětována vlastnosti, jež vlastně je jen lesklý povrch ctnosti.

Dodávám ještě, aby nástin byl úplný.

»Je jasno, že nedovedou-li si chlapci utvořit správné pojmy o náboženství, děvčata tím méně jsou s tento úkol; právě proto bych si přál, aby se s nimi dříve začalo o něm mluvit; neboť čekat, až dovedou methodicky rozbírat náboženské otázky, znamená, vůbec s nimi o nich nehovořit. Rozum žen má zcela praktický ráz, dává jim schopnost voliti chytře prostředky k cíli jim známému, — ale nemá sly, aby tento cíl odkryl. Společenské styky obou pohlaví jsou skutečně podivuhodné: jich spojením vzniká mravní osobnost, jejíž okem můžeme nazvati ženu a rukou muže; jsou v tak těsné vzájemné souvislosti, že žena se učí u muže, co jí jest viděti, a muž u ženy, jak má jednati. Kdyby žena dovedla sestoupiti k prazákladům bytí jako muž, a muž měl její schopnost, zabráti se podrobnostmi, obě pohlaví by žila v stálém sporu a jich svazek by neměl trvání. Ale v harmonii, která od přírody mezi nimi vládne, jich různé schopnosti směřují k společnému cíli, a je těžko rozhodnouti, či snaha přispívá více k úspěchu: jeden sleduje impuls druhého, jeden i druhý poslouchá, a oba jsou pány.«

»Protože chování ženy je podrobno veřejnému mínění, má z téhož důvodu i její náboženská víra být poddána autoritě. Každá dcera má být téhož vyznání jako její matka, a každá žena téže víry jako její manžel; byt i jejich náboženství bylo nepravé, poddajnost, s níž matka i dcera se kloní příkazu přírody, před Bohem smývá hříšnost jejich

klamu.*) Protože nejsou schopny samostatně souditi, měly by se podávati rozhodnutí otcův i manželův s toužou důvěrou jako příkazům církve. Ježto tedy autorita má spravovati vřru žen, není tak nutno jim vysvětlovati důvody víry, jako stanoviti přesně její články, jež jim je přijati, neboť víra, která obsahuje jen temné představy, je zdrojem fanatismu, a nesrozumitelnost vede k nevěře.«

Myslváme, že někde musí existovati absolutní nevývratná autorita; ale ony názory ji vlastně negují. Adamem počínaje, práva lidskosti jsou omezena na muže, muži si je výhradně přivlastňují, usurpují je pro sebe.

Rousseau by šel ještě dále v svém mužském aristokratismu, neboť dodává, že by nehanil těch, kdož chtí ženu nechat v největší nevědomosti, kdyby z ohledů na její cudnost a ospravedlnění volby mužů v očích světa nebylo nutno, dáti jí trochu vědomostí o muži a stavech, vyvolaných lidskými vášněmi. Ale jinak, — at jen se zdržuje doma, at rodí děti, — at zanedbává svůj rozum, at trvá dále v stavu nevědomosti a smyslnosti, vyjímaje první rok manželství, chce-li jej strávití takovou péčí o svou toalettu jako Žofie.

*) Co kdyby náhodou byl rozpor mezi názory matky a manžela? Rozumovými důvody nepřesvědčíte nerozumnou bytost, — a zamění-li pouze jeden předsudek za jiný, mysl tím nenabude klidu a pevnosti. Manžel by vlastně neměl mít náboženství, k němuž by vedl svou chof. Za takových poměrů ženě ovšem chybí podklad ctnosti, který by na světských zřetelech nebyl závislý.

»Její šat se zdá velmi prostým, je však ve skutečnosti velice koketní: nevystavuje své vděky, skrývá je, ale skrývajíc je, dovede roznítit vaši obraznost. Kdokoli ji uvidí, řekne: Toť jemná stydlivá dívka; ale přiblížíte-li se jí, její osobnost vábí k sobě váš zrak i cit, že se nemůžete od ní odtrhnouti. A dojdete snad k závěru, že celý její šat, přes všecku svou prostotu, není k jinému, než aby fantasmie jej roztrhala.« Je v tom cudnost? Nebo příprava pro nesmrtnost? A co máme myslit o paedagogickém systému, praví-li autor o heroině: »Je vedlejší, že svou práci koná dobře, — hlavní věc, že tak činí uhlazeně.«

Skutečně, její dobré vlastnosti jsou zcela vedlejší, neboť její rodiče praví k ní, zvyklé poslušnosti (jde o náboženství): »Manžel tvůj tě poučí, až přijde čas.«

Takto zaráží vývoj ženiny duše, z touhy, aby uchoval její krásu, — ale pak ji navádí k přemýšlení, aby myslící muž se nenudil v její společnosti, je-li znaven láskáním. O čem pak má přemýšleti ona, již jest poslouchati? Nebylo by raffinovanou ukrutností, vyvésti ji z tmy, aby plně poznala svou bídu? Ale takové jsou jeho rozumné poznámky. Nechtí laskavý čtenář sám posoudí, v jaké jsou shodě s tím, co mi bylo uvéstí z jeho systému.

»Kdo pracují, aby si vydělali vezdejší chléb, nemají myšlenek, vzlétajících nad jejich práci nebo zájem; zdá se, jako by všechny jejich schopnosti ležely v konečcích prstů. Tato neznalost však nepo-

rušuje jich mravní zachovalosti, — naopak, často jim je k prospěchu. Někdy přemýšlením se dostáváme v konflikt se svou povinností a pak si pomáháme tím, že na místo skutečnosti klademe pouhá slova. Naše vlastní svědomí je nejosvěceniším filosofem. Netřeba znáti Ciceronovo »De officiis«, a přes to možno býti poctivým mužem, — a snad nejctnostnější žena ve světě nemá poněti o definici ctnosti. Ale je stejně pravda, že teprve vzdělání činí společnost příjemnou. A je smutné pro otce rodiny, který se rád zdržuje doma, uzavírat se vždy do sebe a nemíti na blízkou nikoho, kdo by dovedl sdílet jeho city.

»Nad to, jak by nemyslivcí žena mohla vychovávat své děti? Jak by dovedla rozeznati, co se pro ně hodí? Jak by je vedla k ctnostem, jichž nezná nebo k zasloužilým skutkům, o nichž nemá poněti? Umí se s nimi mazlití nebo vaditi, vychovávat u nich opovázlivost nebo bázlivost; učíní z nich affektované hejsky nebo nevzdělané hlupce, ale nevychová z nich rozumné láskyhodné bytosti.« Jak pak by mohla, když její manžel není vždy při ní, aby ji vedl k rozumu? A přece dva teprve tvoří jednu mravní osobnost. Slepá vůle, »oči bez pomoci rukou«, daleko se nedostane. A nešťastnou náhodou snad on dává svému abstraktnímu rozumu, který má jednotit rozptýlené paprsky jejího praktického rozumu, posuzovat chuť vína a snad je zabrán v hovor o želví polévce. Nebo snad má vážnější věci na práci, hraje karty, utrácí

peníze, — a zatím, co takto uplatňuje generalisační schopnosti svého intelektu, přenechává »všecky detaily« výchovy své lepší polovici nebo náhodě.

Připustíme-li, že žena má být krásná, nevinná a hloupičká, aby z ní byla laskavá a půvabná družka, — uvažme, proč obětovala svůj rozum? Jakému štěstí? A k čemu všechny ty přípravy, je-li dle vlastního Rousseauova přiznání jí jen na krátko přáno ovládati muže? Neboť s určitostí jako nikdo jiný, on tvrdí, že láska je pomíjivá. Tak mluví filosof: »Smyslná rozkoš prchne. A vašeň slábne a hasne, když se jí dostalo úkoje. Fantasie, která ozařuje předmět touhy, zhasne, když se přání splnila. Vyjímaje Nejvyššího, který je sám a sebou, není krásy než v ideálu.«

Ale vrací se opět k svým nesrozumitelným paradoxům, obraceje se takto k Žofii: »Emil stane se tvým chotěm a tím zároveň tvým pánem, — budeš mu povinna poslušností. Takový je řád přírody. Vezme-li si však muž takovou ženu jako je Žofie, dá se jí zcela přirozeně ovládati. To se rovněž shoduje s přírodou. Abys měla tolik moci nad jeho srdcem, jako jeho pohlaví nad tvým tělem, dal jsem ti vrchní moc nad jeho požitky. Snad sebezapření, zde nutné, ti není příjemné; ale jistě obdržíš nad ním vládu, dovedeš-li se sama ovládati. A mé dosavadní zkušenosti opravňují domněnku, že tento těžký úkol nepřesahuje tvé síly.«

»Chceš-li zřít svého muže vždy u svých nohou, udržuj ho v určité vzdálenosti od své osoby. Dlouho

budeš královnou v lásce, dovedeš-li učinit důkazy přízně řídké a drahocenné. Takovým způsobem užiješ umění koketerie v službě ctnosti, a lásky v prospěch rozumu.«

»A přece nemysli, že takové chování na vždy dostačí. Přes všecku opatrnost, — vášeň otupí požitkem. Ale když láska trvala tak dlouho jak jen možno, zvyk nastoupí na její místo, vzájemná důvěra následuje po divokých vznětech. Děti bývají pevnějším pojtkem manželů než sama láska. Přestaneš-li být Emilovi královnou, budeš mu přece choti, přítelkyní a matkou jeho dětí.«

Zcela pravda: Děti poutají manžele k sobě pevněji než láska. A správně také dí, že po pololetním soužití krása nepoživá již pocty, ba vůbec ne pozornosti: koketerie a strojený půvab rovněž pozбудou působivosti na smysly. A proč tedy chce, aby dívka byla vychovávána pro muže právě tak pečlivě jako pro orientální nějaký harem?

Zanechávám takových fantastických raffinovaných snů a odvolávám se k zdravému lidskému rozumu: je-li úkolem výchovy, připravovati ženy k povolání ctnostných manželek a rozumných matek, je vhodná metoda, v předchozí črtě podaná? Což dojde schválení tvrzení, že nejbezpečnější cesta, učiniti ženu cudnou, je vésti ji k planému umění maitressy, (jemuž se říká ctnostná koketerie), protože pro smyslného muže nemá již půvabu prostota a upřímnost, ani delikátní inti-

mita, při níž důvěra není rušena podezřívavostí a kořeněna smyslností?

Muž, jemuž stačí soužití s hezkou užitečnou družkou bez duše, pozbyl rozkošnictvím smysl pro vyšší požitky; nikdy nepocítil uklidnění, jež je pro srdce jako rosa nebes, nezná štěstí, které je v lásce bytosti, jež mu rozumí. V společnosti své ženy je sám, neklesl-li na stupeň zvířete. »Půvab života«, praví kterýs hluboký myslitel, — »je v sympathii; není větší rozkoše než setkat se v duších jiných lidí s družnými city, se všemi emocemi vlastního nitra.«

Ale v souhlasu s názorem, jenž nedává ženám přistoupiti k stromu poznání, vše u nich padá v obět určení, aby na kratičký čas byly úkojem žádostí, — vše, důležitá léta mládí, rozkvet života a naděje v budoucnost. A jak mohl Rousseau čekati na nich ctnost a vytrvalost, nesmí-li jich ctnost být založena na rozumu, a nesmí-li být pravda předmětem jich zkoumání?

Všecky omyly Rousseauovy však vznikají z citlivosti, a ženy milerády prominou přístupnost svému půvabu. Místo aby chladně uvažoval, dává se unášeti vášni; přemýšlení rozněcovalo jeho fantasií; neosvěcovalo však jeho ducha. I jeho ctnosti ho vedly ještě více na scestí; byl od přírody nadán horkou krví a živou obrazností, a instinkt ho pudil k ženskému pohlaví s takovou prudkostí, že se jeho smyslnost záhy vyvinula. Kdyby byl pustil uzdu vášni, jeho žár by se byl strávil vlastním

plamenem, přirozenou cestou; ale ctnost a jakás romantická delikatnost ho vedly k sebezapírání. Ale zdržovaly-li ho strach, jemnost nebo ctnost s jedné strany, přál s druhé úplnou volnost své fantasii, a přemýšleje o sensacích, jimž ona dodávala síly, maloval je v nejjhavějších barvách a ponořil je hluboko v duši.

Pak vyhledával samotu, ne však, aby tam spal, jako syn přírody, — také ne, aby zkoumal příčiny jevů v stínu, který tolik miloval Sir Isaac Neuton, — nýbrž pouze proto, aby se mohl oddati svým citům. A s takovou vroucností napsal, co silně cítil, že jeho čtenáři, vzníceni dle síly své fantasie jeho líčením, mají za to, že je přesvědčil, — zatím však cítí pouze sympathii k poetovi, který vypravuje o rozkoších smyslnosti, hale je dráždí vými stíny a jemnými závoji. Sugeruje nám, že rozumně uvažujeme, kdy vlastně jen sníme, a tak se vkrádají v duši klamně konkluse.

Proč byl rozštěpen život Rousseauův mezi bídou a ekstasí? Což možno odpověděti jinak, než proto, že jeho imaginace dávala vznik obému? Ale kdyby byla mohla jeho fantasie trochu ochladnout, možno, že by byl nabyt větší síly duševní. Je-li účelem života, vyvíjeti intelektualitu člověka, vše bylo správné u něho; kdyby však smrt neotvírala vznešenější pole činnosti, je pravděpodobno, že by byl klidněji užíval darů země a těšil se z tichých požitků syna přírody, místo aby se připravoval k no-

vému bytí, tím, že živil v nitru vášně, které zmítají civilisovaným člověkem.

Ale pokoj jeho popeli! Nebojuji s jeho stínem, nýbrž s jeho názory, s jeho sensibilitou, která ho svedla, že ženu učinil otrokyní lásky.

... »To kleté poddanství! Bohyně zprvu, dokud plá lásky žár, pak otrokyně těch, kdo klaněli se nám, — « praví Dryden.*)

Nemohu ani dost často ani dost přísně mluvití proti knihám, v nichž spisovatelé snižují ženské pohlaví, kloníce se jeho vděkům.

Volám k svým vrstevnicím: Vzneste se nad tak úzkoprsé předsudky! Je-li žádoucná moudrost pro svou vlastní cenu, má-li ctnost, jež zasluhuje toto jméno, být založena na věděni, tužte přemýšlením svého ducha potud, až hlava dovede srdce udržet v rovnováze. Nevěnujte všecku svou pozornost drobným příhodám všedního dne, nespckojte se znalostí srdce manželova nebo milencova, — ale při každé povinnosti buďte pamětlivý velikého úkolu: zdokonalovati duši, a city připravovati pro život vznešenější.

*) John Dryden (1631—1700) debutoval sbírkou »Heroic stanzas«, v níž oslavuje Cromwella. — Ale návrat Stuartovců na trůn oslavuje rovněž (v »Astraea redux«). Za Jakuba II. přešel ke katolicismu. — Psal četná dramata, bajky, poetické povídky atd., které jsou významny po stránce formální.

Nedejte, drahé družky, rozechvěti se svým srdcím každým všedním nárazem. Třtina se kloni každým vánkem a zmírá každého roku, ale dub stojí pevně a po věky vzdoruje vichrům.

Kdyby bylo účelem našeho bytí zahýřit životem a zemřít, bylo by vhodno poddati se citům a zavrhnouti přísná pravidla rozumu . . . Oh, ale i tehdy by se nám nedostávalo tělesných i duševních sil, — a život by přešel v horečce rozkoši nebo stravující touze. Ale system výchovy, o jehož potlačení mně jde se vši opravdovostí, zdá se předpokládat, co nemožno tvrditi ve shodě se zkušeností: že je ctnost ochranou proti útokům života, — že osvobozená štěstěna se bude usmívati dobrým dívkám a učiní z nich manželky Emilův a Telemachů. Je tomu naopak, — odměna, kterou udílí ctnost, se omezuje na nitro těch, kdo ji vyznávají; často je jim zápasiti se světskými svízely, a snášeti rozmary a špatné vlastnosti příbuzných, pro něž necítí přátelství.

Četné ženy si již dodaly odvahy, vystoupiti bojovně proti neřestem a zvrácenostem svých otcův i bratrův, místo aby se daly vésti jich vůli. Ale nikdy se nesetkaly s manželem — heroem, jenž by jim splatil dluh, jímž lidstvo je jim zavázáno, vrátil je v stav přirozenosti a neslýchanými zásluhami muži opět udělil superioritu, již si osobuje.

Kázání dra Fordyce*) ode dávna jsou v knihovně každé mladé ženy; školní děti mají dovoleno čísti je. Já však bych se postarala, aby zanechaly této lektury, když bych je chtěla vychovávat v zdravých zásadách, k síle rozumu nebo správnosti vkusu, ač je mi doznati, že onen spis obsahuje mnoho správných pozorování.

Snad dr. Fordyce měl na zřeteli účel velice chvalitebný. Ale tyto rozhovory jsou psány tak strojeným slohem, že, kdybych neměla ani co namítat proti jich tendenci, nedovolila bych již z tohoto důvodu dívkám jich četbu. Neboť by v nich potlačila všechnu pravou přírodu, a změnila jejich lidské vlastnosti v ženskou neupřímnost a strojenost. Ano, — v chtěný strojený půvab, — neboť pravý předpokládá jakýs stupeň svobody.

Děti, jimž nejde o efekt, nýbrž o zábavu, bývají rozkošny. Šlechta, jež většinou se stýká s podřízenými a má moc nad penězi, nabývá lehkosti v chování, která zasluhuje spíše jména tělesné pružnosti než půvabu, který je skutečně výrazem duše. Ale takový půvab, nepřístupný prostému zraku, často se mihne v drsném třeba obličejí a prozáří každý rys odleskem duše. A v takových

*) Fordyce, presbyterianský duchovní, starší současník M. Wollstonecraft, získal popularitu právě kázáními, v nichž hledí stanovit normy pro vztah mladých mužů a mladých dívek.

okamžících postřehujeme v oku svit nesmrtelnosti, vidíme projev duše v každém pohybu, — byť jinak ani v líci ani v údech nebylo mnoho krásy, — ani v chování cos pozoruhodného. Ale většina lidí chce k smyslům mluvící krásu; prostota dochází obdivu, nevědí-li lidé, čemu se díví. Je možná prostota bez upřímnosti?

Ale nechci pokračovati v poznámkách, které odvádějí od thematu, byť jím byly přímo vyvolány. —

V dlouhých periodách dr. Fordyce deklamatorsky rozvléká styl Rousseauův; podrobně rozvádí své názory o ženskosti, o způsobu, jímž ženy mají získávat lásku.

Takto dává přírodě mluvit k mužům:

»Hleď na tato smavá nevinná stvoření. Udělila jsem jí své nejvábnější dary, a světila je tvé ochraně. Chovej je v aktivosti a lásce, buď k nim něžný a pečlivý. Jsou bázliví, — je jim třeba ochrany. Jsou křehcí, nezneužívej jejich slabosti. Budtež ti drahí svými rúmenci a úzkostmi. Kéž jejich důvěra v tebe nikdy je nesklame! Je možno, aby někdo z mužů byl takovým barborem, takovým bídníkem, že by jí zneužil? Že by dovedl oloupati něžnou důvěřivou bytost o její poklad, nebo že by jí připravil o závoj ctnosti? Budiž prokletá hříšná ruka, jež by se něčeho takového dopustila. Necht neodvažuje se takový bídník doufat v milost nebes!«

Nevím, jaká vážná poznámka by se hodila

k tomuto podivnému místu. Mohla bych uvést mnoho jemu podobných. A některá z nich jsou tak sentimentální, že od rozumných mužů, mluvčích o nich s nechutí, jsem slyšela, že jsou až neslušná.

Je to veskrze hra chladných vyumělkovaných citů, vystavování jejich; chlapci i dívky by měli pojeti opovržení proti takovým projevům malichernosti duševní. V těch květnatých osloveních nebes a krásných nevinných bytostí, jež v tomto světě jsou zábleskem jiných krajů, není hlasu srdce, nebude ho nikdy v nich, byť uchu lichočila.

Snad se mi namítne: Obecenstvu ony svazky jsou milé. Pravda. — Meditace Herveyovy také mají mnoho čtenářů, ač stejně hřešil proti rozumu i vkusu.

Mé námitky se týkají hlavně těch v celém díle roztroušených vět, které jsou plny nepravé vynucené vášně. Proč ženy lákají k ctnosti lichocením a poklonami, jež platí jen a jen sexu? Mluvte k nim řečí pravdy a střízlivosti, nechte těch blahosklonných ukolébavek! Dejte jim volnost ctní v sobě oduševnělé bytosti, ne volnost klanění se vlastní nepatrnosti. Bouřím se, slyším-li kázati o šatech a o šití, a tím více, obrací-li se kazatel »k britské krásce, krásnější všech«, jako by ona samojediná měla cít.

Doporučuje zbožnost, užívaje tohoto argumentu: »Krásná žena nevyvolává snad nikdy tak hlubokého dojmu, jako když ponořena v zbožné rozj-

mání, stkví se, bez vlastního vědomí, odleskem výsosti a nových vznešených vděků; tak že se zdá ozářena paprsky svatosti, a její okolí mní viděti ji již mezi anděli, jichž sestrou jest.»

Proč vychovávají ženy v touze dobývati? Nenesu ani tohoto slova v tomto významu a užití. Což náboženství a ctnost neskytají silnějšího motivu, žádné vyšší odměny? Což je nutné toto snižování stálými poukazy na pohlaví? Proč ženy se mají učit umění líbivosti. Proč říkati jim, když vysílají střely koketerie po srdcích mužů, že nezvratně vyjdou vítězně z tohoto boje? »Jako baví u ženy trocha vědění, tak, — ač z jiného důvodu, — okouzluje u ní drobný projev něhy, zvláště je-li krásná.« Řekla bych, že důvod v obou případech je týž.

Proč říkati dívkám, že jsou podobny andělům, a snižovati jich ženskou důstojnost. Proč říkati, že taková mladá čistá stvoření jsou bližší představám andělů než kdo jiný? Ale současně se dovídají, že jen dokud jsou v rozkvětu mládí a krásy se podobají andělům, — děkují tedy za takové povzneseení jen tělu, ne ctnosti.

Prázdňá lichá slova! K čemu jinému než k pošetilosti a ješitnosti může vésti takové klamné dvoření? Pravda, milenec má volnost velebit paní svého srdce, — jeho rozum je zmítán vášní, a nelže, mluví-li slovy adorace. Nechť povznáší jeho fantazie idol nad meze lidskosti; bylo by štěstím ženy, kdyby jí nelichotil než muž, jenž ji miluje,

— jenž miluje individuum, ne pohlaví. Ale hodí se takové výroky do řeči vážného kazatele?

Ať v kázání, ať v románě, — smyslnost vždy zůstává smyslností.

Mužům dovolují moralisté kultivovati dle vůle přírody různé vlastnosti a přijímati různé karaktery, jež táž vášen, v tisícových modifikacích, vtiská individuí. Ctnostný muž může být melancholikem nebo cholerikem, smutným či veselým, nikdo mu nebrání, — může být pevným nebo poddajným, a bez vlastních názorů. Naproti tomu všechny ženy mají přijati týž ráz povolnosti a měkkosti?

Chci mluvití vlastními slovy kazatele. »Pozorujte, že u vašeho pohlaví se mužské způsoby nevyjímají pěkně, — že u něj vadí vše, co přízvukem, gestem, chováním připomíná muže, že sensitivní muž hledá u každé ženy měkké rysy, měkký hlas, jemnost postavy a delikatní způsoby.«

Nedává v následujícím obraz otrokyně? »Divím se pošetilosti těch žen, které vyčítají manželům, že je nechávají o samotě, že jinou společnost milují více než jejich, že přecasto jim dávají důkazy lhostejnosti. Nechci snad hájiti, co je nesprávné v chování mužů. Ale kdybyste jim byly prokazovaly více úcty a pozornosti, studovaly jich nálady, promíjely jich chyby, poddávaly se jim v maličkostech, nevšímajíce si nepatrných nesrovnalostí, mírně odpovídajíce prudkým slovům, zřídka žalujíce; kdybyste byly viděly svůj úkol v tom, abyste se dohadovaly jich přání, zdržovaly od nich všechny

strasti, oblažovaly je v hodinách trudu: pak by jich úcta k Vám byla zůstala, nevrostla-li by. Měly byste vliv, pokud to vůbec možno, — a vaše domácnost by dosud byla sídlem požehnání.« — Taková žena by musila být anděl, jinak je . . . osel, neboť nevidím v tomto tažném zvířeti stopy lidské důstojnosti, — celá bytost se rozplývá v já tyranově.

Dr. Fordyce zná asi velmi špatně lidské srdce, myslí-li, že takovým způsobem přiměje k návratu lásku; nevyvolá jí, nýbrž opovrzení. Snad krása, půvab dovedou získat srdce; ale úcta, jež jedině má trvání, předpokládá ctnost, — úcta před duchem dává život lásce, již vnuká nám jiná osobnost.

Věnovala jsem těmto svazkům nezaslouženou pozornost, protože jsou oblíbenou četbou mládeže, nemohla jsem je přejíti mlčením, neboť jsou to ony, jež zhrubily vkus a zeslabilily rozum mnohých mých družek.

Oddíl III.

V »Odkazu mým dcerám« dra Gregoryho je tolik otcovské lásky, že mně vnuká mnoho úcty, i při tomto kritickém pokusu; ale protože onen svazček má mnoho vlastností, jimiž na sebe upozorňuje velkou část žen, nemohu mlčením pomínouti argumenty, které dle mého mínění nejvíce upevňují zhoubný system výchovy, proti němuž bojuji.

Lehký konverzační styl se úplně shoduje s tonem jeho rad, a melancholická něha, která s památkou na milovanou choť proniká celkem, dodává dílku mnoho poutavosti. Ale na mnohých místech vystupuje přílišná přesnost a uhlazenost, která působí rušivě; mluvit v nich náhle spisovatel, kde jsme čekali pouze otce.

Nad to, — má na zřeteli dva předměty, — a zřídka jen se vážně zabývá jedním; neboť chce mít ze svých dcer roztomilé bytosti, a přece se obává, aby neštěstí nebylo následkem citů, jež odvádějí ze štvance všedního života, ale nedávají schopnost jednat samostatně a důstojně. A tak zadržuje přirozený tok myšlenek, neradí ani k tomu ani k onomu.

V předmluvě proslovuje smutnou pravdu, že alespoň jednou v životě uslyší dívka upřímný projev citu z úst muže, jenž nemá zájmu na tom, aby ji oklamal.

Neblahá ženo! Co možno čekati na tobě, když bytosti, na něž tě prý sama příroda odkazuje, jedině si přejí tebe oklamati? Tot kořen zla, jež jako snět užívá všechny tvé ctnosti, jež v poupěti dusí tvé schopnosti a učinilo z tebe to slabé stvoření, jímž jsi! Toto rozštěpení zájmů to je, jež podrývá morálku a dělí lidstvo v dva nepřátelské tábory.

Zkazila-li láska některé ženy, čím více jich se stalo prázdnými, bezvýznamnými galanterií a flirtem! Zájem o ženskou pohlaví je pokládán za cos

velmi mužného, za velikou zdvořilost, a dokud společnost nebude organisována na zcela jiném základě, tento zbytek barbarství neustoupí ušlechtiljším mravům. Snad setru něco s jeho imaginární vznešeností, podotknu-li, že kvete právě v těch evropských státech, v nichž je nejmenší civilisace. V Portugalsku na př. předpis galanterie má platnost vážných závazků; muže v společnosti dámy šetří i vrazi. Rytířskost odzbrojuje jich ruce; a nemohou-li otálet s pomstou, prosí dámu za odpuštění a dávají jí volnost odejít bez úrazu, -- byť i krev chotě nebo bratra, prolitá vrahy, ji poskvrnila.

Opomím autorovy názory o náboženství, protože o tomto předmětu hodlám jednat v zvláštní kapitole.

Neschvaluji věty o chování, ač některé z nich jsou zcela rozumné. Ale zdá se mi, že se nechápají věci s pravého konce. Vzdělaný intelekt a cituplné srdce nikdy nepotřebují těch pravidel, jak zachovávat dekorum, dojdou vlastností, které mají ryzejší podstatu než pouhá zdvořilost. A všechny předpisy bon tonu, bez rozumu užívané, vedou jen k veliké affektaci.

Skutečně, dekorum je jediné nutné, dekorum má nahradit přirodu, zahnat upřímnost, nivelovat charakter žen. — K jakým výsledkům vede taková moudrá rada? Je ovšem snazší označiti předem ten onen způsob chování, než přenechat rozumu rozbor jednotlivých případů, — ale je-li mysl

opatřena nutnými vědomostmi, sílena cvikem a zkušenostmi, možno jí klidně přenechat vedení.

Proč, na př., uváděti následující pravidlo, poskvrňuje-li každá přetvářka sama sebou duši; proč směšovati vznešené motivy, které vědění i náboženství posilují, s ubohými světskými ohledy, s ohledy na pochvalu a souhlas počtelců: »Budte vždy opatrní, ukazujete-li své vzdělání. Lehce přijdete v pověst, že se vyvyšujete nad ostatní společnost. Máte-li hlubší vědomosti, tajte je, — hlavně před muži, kteří z pravidla hledí zlostně a závistivě na ženy velikého nadání a veliké kultury.« Sám později dodává, že muži skutečně schopní a vzdělání jsou povýšeni nad takové malichernosti; proč tedy se má snižovati celé ženské pohlaví? Aby se zalíbilo hlupcům? Nebo mužům, kteří mají pramálo naděje, že si zjednají úctu co individua a opírají všecko tvrzení o superioritě jen o pohlaví? Ti, kdo nedovedou pro svou superioritu uvést jiných důkazů než své pohlaví, jistě zasluhují, abychom je omluvili.

Nebylo by konce pravidlům o dobrém chování, kdyby bylo vždy nutno přizpůsobiti se tonu té které společnosti, a transponovat ad hoc všechny zvyky třeba z dur do moll, nebo pod.

Více smyslu by mělo, napomínati ženy, aby se snažily dojíti toho stupně dokonalosti, až by se povznuly nad lichost zdání. — Pak ať se nahrne na ně »veřejné mínění,« — neboť pravidla akkomodace nemají mezi. Úzká stezka pravdy a

dobra se neuchyluje ani v pravo ani v levo. Kdo jde zpříma svou cestou, opomíjí snad mnohá pravidla dobrého chování, ale uchová si neporušenost duše. Očistte srdce svá, kaďte pracovatí svým myšlenkám, a nebude nic, co by uráželo ve vašem chování, věřte!

Nátěr modnosti, po němž tolik touží naše mládež, mě uráží tak, jako nepřirozené posy na některých nových malbách, které úplně bez vkusu napodobují antiku; duše schází, a jednotlivé části nejsou spojeny tak, že by z nich vyplýval charakter. Takový lesklý modní povrch láká snad slabého člověka; — ale dejte volnost přírodě, — a jsem jista, že zřídka kdy moudrý pocítí nechuť vůči ní. Má-li žena dost rozumu, že si neosobuje úsudek o věcech, jichž nezná, není třeba aby skrývala své nadání. Dejte každému volnost jíti svou cestou, — a bude dobře . . .

Opovrhují tím systemem přetvářky, jenž plní celý svazek. Ženy vždy se mají zdáti tím či oním, — nuže, ať promluví k nim ctnost slovy Hamleta: »Nezdá se, nýbrž jest. Já zdání neznám.«

Na jiném místě doporučuje jemnost a dodává: »Muži budou mít zalíbení ve vaší zdrželivosti. Budou tvrditi, že větší volnost zvýší ještě vaši roztomilost. Ale věřte mi, ta slova nejsou míněna upřímně. Připouštím, — staly byste se snad lepšími společníci, ale snížily byste ženu v sobě: a tož důležitý

rozdíl, jehož mnohé z vašich družek si nejsou vědomy.«

Toto přání, »být vždy ženou« snižuje právě pohlaví. Vyjímaje styk s milencem, — s důrazem opakují, co jsem již dříve řekla, — bylo by lépe, kdyby nechtěly být než rozumné a příjemné společnice. Ale v tomto ohledu jeho rada je v rozporu s místem, které uvádím a které má můj plný souhlas: »Názor, že žena má připustiti všecu nevinnou volnost, — není-li ohrožena její ctnost, — je stejně nejemný jako nebezpečný, a stal se osudným mnohým vašeho pohlaví.« Úplně se shodují s tímto míněním. Muž nebo žena jemného citu vždy budou chtít přesvědčit milovanou bytost, že rozkoš je v lásce individualisované, a ne v pohlaví pouze, — a ona že mluví spíše k srdci než k smyslům. Bez této delikátnosti stává se láska sobeckým požitkářstvím a klesá stále níže —

Rozvádím dále tento názor. Sympathie, v níž není lásky, dovoluje mnohdy projev něhy, který plyne z nevinného srdce a oživuje a prohřívá styk. Ale to neplatí tehdy, když chtivost, záletnost nebo planá galanterie se tak projevují, — ty zasluhují opovržení.

Stiskne-li muž ruku hezké ženy, již vede třeba ke kočáru a již nikdy před tím neviděl, urazí ji tímto projevem důvěrnosti, je-li ona delikátní bytost; není-li, pak ji potěšil holdem, jež vzdal její kráse. Zneužil tím projev přátelství, výraz zbožnění, jež

cítí srdce před velikou ctností, — pouhá smysluplnost nemá práva užívati této mluvy náklonnosti.

Chtěla bych přemluvití své družky, aby jednaly s větší prostotou. Budtež hodny lásky a dojdete jí. Ale nepravím vám: »Moc krásné ženy nad srdcem mužů je nad všecko pomýšlení —«

Zmínila jsem se již o té úzkostlivé pozornosti vzhledem k ženské měkkosti a jemnosti, neboť kolem těchto stále krouží autor, — pravda, s větší grácií, než Rousseau. Ale cíl je týž, — a kdo si chce dát práci a analysovat tyto názory, shledá, že základy nejsou vždy tak jemné jako myšlenky, na nich zbudované.

Zábavy jsou probrány příliš zběžně, ale v témž duchu.

Vyjde na jevo, že jsem zcela jiného mínění o přátelství, lásce a manželství. Nechci prozraditi předem, co o nich řeknu, omezují se na to, označit hlavní tendenci, která je proti vši úzkoprsosti, proti úzkostlivé rodinné opatrnosti, proti omezenosti, proti strannické, egoistické, neosvícené náklonnosti, která vylučuje radost a zdokonalení marnou snahou zaplašit smutek a klam, a ničtí takovou opatrností energii srdce i duše. Stokrát lépe, zažiti sklamání než nikdy nemít důvěry, — být sklamán v lásce než nemilovati vůbec, — ztratiti lásku manželovu než pozbyt vážnosti v jeho očích.

Bylo by štěstím pro svět a pro jednotlivce, kdyby energie, věnovaná hledání pozemského štěstí, přešla v touhu zdokonaliti ducha. »Moudrost je

hlavní věcí; proto snažte se získati ji; a vši silou hledejte poznání.« A Moudrost praví dcerám lidským: »Jak dlouho ještě, zpozdilá stvoření, budete milovat poštilost a nenávidět vědění?«

Oddíl IV.

Nemám v úmyslu, probrati všechny spisovatele, kteří psali o mravech a způsobech žen, — znamenalo by to monotonii opakování, neboť ve většině takových úvah zaznívá táž struna. Ale při svém útoku na hlasitě hlásanou povýšenost muže, — povýšenost, kterou, chcete-li, můžete nazvati železným žezlem tyranství i jeho prvotním hříchem, — vypovídám boj vši moci, založené na předsudcích, byť úctyhodně starých a zplesnivělých.

Kdyby poddanství mělo být založeno na spravedlnosti, nebylo by již odvolání k vyšší moci, neboť Bůh je spravedlnost sama. Tož uvažujme společně jako dítky jednoho otce, ač nejsme li snad co mladší zbaveny svých práv. Učme se kloniti se Rozumu, ozve-li se jeho hlas. Ale bude-li dokázáno, že tento prestol povýšenosti a moci spočívá jen na směsi předsudků, v nichž není jednotícího a třídícího principu, nebo na slonu, na hlemýždi*) či na mohutných plecích nějakého syna země, — necht předstoupí pak, kdo mají odvalu, bez porušení

*) Toto místo obsahuje as reminiscenci na Lockeovy námitky proti pojmu substance v jeho essayi o lidském rozumu (kn. II. kap. 13 § 19)

povinnosti, bez hříchů proti světovému řádu, pohleděti v tvář následkům.

An rozum vznáší člověka nad úroveň zvířete, a smrt činí tolik krásných slibů, jsou jen ti slepě poslušni autority, kdo nemají důvěry ve vlastní sílu. Kdo chce být volným, je také volným.

Člověku, jenž sám sebe dovede ovládati, není se báti ničeho ve světě. Ale jen tehdy, miluje-li ctnost pro ni samu. Nevidí-li v ní však nic více než oporu dobré pověsti, a necítí-li jí z jiného důvodu, než protože poctivost je nejlepší policie, neobdrží od ní onen mír, jenž je krásnější než si můžeme představit.

Nemožno popřít, že život, nám již v tomto světě skytá nejvíce blaha a spokojenosti, který dává nám schopnost v jiný stav bytí přijít s určitým stupněm intelektuální a mravní dokonalosti. Ale přes nespornost tohoto principu málo lidí se jím řídí. Okamžikový požitek, okamžikový úspěch zahánějí takové rozumné úvahy. Jak málo lidí dovede snést malé zlo v přítomnosti, aby ušlo většímu v budoucnosti!

Žena, jejíž ctnost se zakládá na měnivých předsudcích, málo kdy dochází této duševní výše; je otrokyní vlastních citů a snadno podlehá citům jiných. Tak její rozum, její zatemněný rozum, dodává ještě lesku jejím řetězům místo aby hleděl je strážiti.

Rozčiluje mě, slyším-li ženy argumentovati týmž

způsobem jako muže, — přijímají-li v své nevědomosti názory, které je snižují na stupeň zvířete. Jest mi dovésti mé tvrzení několika příklady. Mrs. Piozzi, která zhusta papouškuje věci, jimž nerozumí, uvažuje v periodách à la Johnson:*)

»Nehleďte štěstí ve výmínečnosti, moudrosti se střežte, jeť spíše známkou bláznovství.« Tak oslovuje novomanžela, a dodává k vysvětlení tohoto úvodu: »Řekla jsem, že vaše paní nebude stoupat ve vaší přízni, — ale pro Bůh, nedejte jí znát, že se vám stává méně drahou. Všeobecně je známo, že žena mnohem snáze promine urážku svého intelektu než svého těla. Nikomu nenapadá opponovati tomuto tvrzení. Všecka naše touha, naše umění, má jediný cíl: získati srdce mužovo. A jaké utrpení je větší našeho sklamání, nemůžeme-li dojíti tohoto cíle? Není zkoušky dost těžké, trestu dost krutého, jenž by se ženě temperamentní nejevil malým vedle takové ztráty. A dovede-li jí nést bez stesku, dává jen důkaz, že pozorností jiných chce si získat náhradu za netečnost manželovu.«

To jsou city v pravdě mužské. »Naše umění je v tom, získati a uchovati si srdce mužovo.«

*) Samuel Johnson, častěji uvedený v tomto díle, — slavný anglický kritik 18. století; ač v celku přívrženec francouzských klasiků a antických ideálů doby, přece již začíná chápat genia Shakespeara, zneužívaného dlouhý čas právě vlivem špatně pochopených teorií o antické kráse. — Mrs. Piozzi — Johnsonova přítelkyně.

A jaký je následek? Je-li žena zanedbávána, — a kdyby byla krásná jako medicejská Venuše, neujde tomuto osudu, — bude hledat náhradu v pozornosti jiných. Vznešená morálka! Uráží rozum celého pohlaví a ctnost vyvrací v základech. Žena musí vědět, že manželé nemůže být tak drahá jako kdysi milenci, a trápí-li se nad tím, že je mu pouze lidskou bytostí, pak ať pláče právě tak nad ztrátou jeho srdce jako nad kteroukoli jinou pošetilostí. A již tento moment dokazuje, že muž by neměl možnosti, změnit lásku k ní v úctu jejich schopností.

Dokud ženy přijímají toto mínění, zasluhují ono opovržení, v němž muži, kteří nikdy nezavrhnou jejich tělo, chovají jejich ducha. A ženy přijímají bezmyšlenkovitě názory těchto zdvořilých mužů, kteří si nepřejí žádné záplavy vědomostí. Ale měly by vědět, že jedině duše dovede udělit onu posvátnou zdrželivost, která teprve propůjčuje lidskost lidským citům, — neboť trocha nízkosti je vždy smíšena s lidskými city, pokud se tak shoduje s velikým účelem existence — zdokonalením.

Baronka de Stael mluví tímž tonem, jako výše uvedená dáma, — jen že s větším ještě entuziasmem. Náhodou jsem měla v rukou její panegyrikon na Rousseaua. Uvádím text, který tlumočí názory až příliš mnohých mého pohlaví, — a připojuji své poznámky. Praví: »Rousseau, jenž ženy vylučuje z veřejné působnosti, dává jim, mluvě dále o nich, stkvělou náhradu. Přál-li si, aby neměly právo, jež

nepřisluší jejich pohlaví, přičkl jim všechna, na něž mají nárok. Snažil se, zmenšiti jejich vliv na úvahy mužů, — ale jak posvětil moc, již mají nad jich štěstím! Pomohl jim sestoupiti s trůnu, jenž jim nepřisluší, ale uvedl je za to v jich vlastní království. Rozhořčuje se nad nimi, chtěl-li napodobiti muže, ale přijdou-li k němu se vším půvabem, se slabostí, ctností i s omyly svého pohlaví, ctí je jako bohyně.« Pravda! Nebylo nikdy smyslného člověka, jenž by byl více zbožňoval smrtelnou schránku krásy. Tak ji zbožňoval, že, vyjímaje cudnost, nepřál si u ní jiných okras než půvabu, slabosti, omylů. Báł se, aby přísný rozum nezničil jemnou hravost lásky. Pán a velitel toužil po něze nevěstky-otrokyně, jež by se úplně vzdávala jeho vedení, jeho vůli; nepřál si družky, jež by na něm požadovala úcty, — ani přítelkyně, jež by dovedla vychovávat jeho děti, kdyby smrt jim urvala otce. Popírá rozum žen, nedává jim přistoupiti k zřídům vědění a pravdy. Ale, »budiž mu odpuštěno, připouští vášeň lásky.« Proč vlastně ženy by mu za to měly být vděčny, nerozumím, — vždyť je jasno, že jí připouští jen pro požitky mužů, jen pro zachování druhu. Ale v jeho slovech je vášeň, a ta strhuje mladou rhapsodku, tak že pokračuje: »Co může znamenati pro ženy, že jeho rozum jim upírá nadvládu, — je-li jeho srdce celé jejich.« Oh, — ale vždyť nejde o nadvládu, nýbrž o rovnost. A chtějí-li ženy prodloužit dobu své vlády, proč tak spoléhají na půvab své osoby? Jím snad dovedou

srdce dobýti, ale ne udržeti si jeho přízeň, není-li krása prozářena duchem. —

Až ženy budou dost osvíceny, aby poznaly svůj pravý zájem, jistě dají klidu přátelství a jemné, na úctě založené důvěře přednost před dary lásky, které nejsou trvale vzájemné. Před svatbou nebudou se vyznačovati volnými způsoby, v manželství se nebudou bezectně podrobovati, nýbrž v obou případech si vésti jako bytosti, duchem obdařené.

Madame Genlis*) napsala několik zábavných knížek pro mládež; její »Listy o výchově« dávají mnoho dobrých pokynů; ale její obzor je úzký, a její předsudky pevně zakořeněné.

Opomímám důkazy, jimiž argumentuje pro věčnost posmrtných trestů, protože se rdím při pouhé myšlence, že člověk prudce diskutuje o takových předmětech. Podotýkám jen, jakým skoro absurdním způsobem dává autoritě rodičů nahrazovati rozum. Požaduje na dětech nejen, aby slepě poslouchaly rodičů, ale také veřejného mínění.

Vypráví o mladém muži, který se zasnoubí s bohatou dívkou, protože otec si to výslovně přeje. Ale před sňatkem dívka přijde o peníze a zůstane ve světě bez přítele. Otec hledí zrušiti svazek, ježž

*) Mme de Genlis (1746—1830), autorka velikého pedagogického spisu »Le théâtre de l'éducation«, — též prakticky vychovatelsky činná (vychovatelka pozdějšího krále Louis Philippe; za Napoleona byla inspektorkou školní.)

Pozn. překl.

dříve sám podporoval, syn však, rozhorlen nad jeho nízkostí, se ožení s onou dívkou. Jich manželství však je velmi nešťastné a to proto prý, že nemá pozehnání otcovo. Na jakém základě může spočívat morálka nebo náboženství, když tak se bojuje proti spravedlnosti? — V téchže intencích předvádí autorka mladou dívku, která je hotova provdati se za kohokoli mama jí vybere; stane se chotí muže, ježž si sama vyvolí, — ale necítí k němu lásky, neboť dobře vychovaná dívka k tomu nemá čas. Zasluguje takový system výchovy pozornosti a úcty? Hřeší stejně proti přírodě jako proti rozumu.

V spisech této dámy se stále setkáváme s těmito názory, a vedle nich zase s takovými, jež dělají čest jejímu srdci i rozumu. Ale v jejím náboženství je příliš mnoho pověry, v její mravnosti tolik světské chytrosti, že bych mladé dívce nedala do rukou její knihy, kdybych neměla možnost, pak s ní hovořit a ukázat jí, jaké jsou v ní neshody.

Listy Mrs. Chapone*) jsou psány tak rozumně a upřímně, že se o nich zmiňuji jen proto, abych projevila spisovatelce svou úctu. Pravda, ve všem se s ní neshoduji, — ale vždy si k ní zachovám úctu.

*) Mrs. Chapone (1727—1801), spisovatelka prosaických i poetických pieč, jež vycházely v časopisech, kritikem Johnsonem redigovaných, i v samostatných dílech. M. W. zde as míní její »Letter to a New Married Lady« (List mladé paní) a »Matrimonial Creed«, — sedm článků víry, v nichž shrnula své názory o manželství. Pozn. překl.

Slovo »úcta« mně připomíná Mrs. Macaulay.*) Byla to žena největších schopností, jež se kdy zrodila v této zemi, a přece zemřela, nedoživši se náležitého uznání.

Doufám, že potomstvo bude spravedlivější a uzná, že Kateřina Macaulay se vyznačovala dary ducha, o nichž se tvrdívá, že jsou nesrovnatelný s povahou jejího pohlaví. V jejím stylu skutečně není stopy ženskosti, jeť pravým zrcadlem jejího ducha, který byl jasný a silný.

Neříkám, že měla mužského ducha, neboť popírám, že by pro duševní povahu bylo pohlaví rozhodujícím činitelem; ale nevšední duch byla zajisté, a její úsudek, vytržbený hlubokým myšlením, dokazuje, že žena může nabýti soudnosti v plném smyslu slova. Je spíše hloubavá než vtípná, rozum u ní má nadvládu nad fantasií; plše strážlivě, energicky, její argumenty jsou pádné. Ale přes to mluví z celého jejího díla soucitnost a dobrotivost; a tyto vlastnosti dodávají jejím argumentům životní teplo, které vábí čtenáře, aby se jimi zabýval.**)

Když jsem pojala úmysl, psáti tyto črty, předem

---

*) Mrs. Macaulay, autorka četných filosofických i historických spisů, z nichž největší vyličuje dějiny Anglie od nastoupení Jakuba I. po nastoupení brunšvické linie. Současní kritikové chválí její styl pro tytéž vlastnosti, jež jsou svrchu vytčeny.
Pozn. překl.

**) V otázce výchovy, jakož i v mnohých jiných shodují se s názory pí. Macaulay. Odkazují čtenáře k jejímu dílu, místo abych citovala příslušná místa.

jsem se radovala, že budou mít souhlas pí. Macaulay. Oddávala jsem se této radosti s vší prudkostí svého temperamentu, která je mi stále ještě vlastní, ač všechny mé životní zkušenosti se snaží, ji ve mně potlačiti. Ale za nedlouho jsem uslyšela, v mdlobě sklamané naděje a v hlubokém tichu smutku, že této ženy není již mezi živými.

Oddíl V.

V úvaze o paedagogických spisech nesmím pominouti mlčením listy lorda Chesterfielda.**) Nepůjde mi o analysu jeho nemůžného nemorálního systému, ani o výbor z řady jeho chytráckých a prospěchářských poznámek, jichž je hojně v jeho dopisech. Ne, — chci říci jen několik slov o jich přiznané tendenci: naučiti umění, jak poznati záhy život. Tvrdím, že toto umění užívá rozvíjející se síly jako červ skrytý v poupěti, že mění v jed mízy, které by jinak, proudíce mladým stvořením, vnukaly vřelé city a veliká rozhodnutí.

Vše, — praví tento moudrý pán, — má svůj čas; a kdo by se ohlížel po plodech jeseně za jara, jež víří životem? — Ale to je čirá deklamace. — Chci se postavit proti těm moudrým, světa znalým učí-

---

**) Lord Chesterfield (1694—1773), známý anglický diplomat. — Zde jsou míněny dopisy, jež psal svému ilegálnímu synu, udíleje mu poučení, snad prospěšná pro život a politickou kariéru zvláště, — postrádající však hlubšího mravního podkladu.
Pozn. překl.

telům, kteří vštěpují předsudky místo aby vzdělávali soudnost, — zatvrzují srdce, jehož žár by jinak schladl jen dlouholetou zkušeností. Časná znalost lidských nedostatků či tak zv. znalost světa je dle mého mínění nejbezpečnější způsob, jak udusiti přirozený žár mládí, který dává velikému nadání i velikým ctnostem. Neboť zbytečná snaha uspíšiti zrání plodu zkušenosti než vypučely listy na mladém stromku, vyčerpává jen jeho síly a je překážkou přirozeného vývoje.

Rcete mi, vy, kdo znáte lidskou duši, není podivné, vštěpovati mladým lidem principy poukazem na to, že zřídka bývají zachovávány? Proč dusiti tak vznět mládí a zkracovati bohatství fantazie? Pravda, taková opatrnost může uchrániti před srážkami se světem, ale zajisté vylučuje velikost v kterémkoli ohledu. Kámen úrazu, vhozený v každou cestu, zabráni každému mocnému rozpjetí, každému rozběhu za velikými cíly, a srdce budou chladna a mrtva dávno před tím, než se skloní večer života.

Mladý muž, vychovaný v společnosti druhů, který měl volnost, ducha svého vzdělati četbou a reflexemi, v nichž se súčastní jeho mládí vši vřelou citovostí, vstoupí do světa s krásnými a klamnými nadějemi. Ale to se zdá zákonem přírody; a v morálce právě jako v dílech, jež mluví ke vkusu, si máme uvědomiti její posvátné příkazy, a nechtít veleti, když je na nás skloniti se v poslušnosti.

Málokdo ve světě v svém jednání se řídí zásadami. Nálada okamžiku, zvyklosti mládí, jsou zřídly

aktivity. Předčasné poznání skutečnosti by je však umrtvilo a zvyky by změnilo v železná pouta. Neboť jedině zkušenost nabytá vlastním pozorováním, ať nitra, ať vnějšku, je s to, mladé lidi naučit oleranci. Bez ní nedovedou hledět na své bližní jako na bytosti, křehké jako jsou sami, odsouzené k boji s lidskou slabostí, rozvinující někdy světlé, jindy tmavé stránky své povahy, vyvolávající střídavě sympathii a antipathii. Ne, — obávají se jich jako dravců, až všechen sociální cit, — správně řečeno, všechna humanita, — zajde.

Naproti tomu v životě jako postupně poznáváme nedokonalosti své povahy, odkrýváme i její dobré stránky, různé okolnosti nás pojí s našimi bližními, stýkáme-li se s nimi a zajímáme-li se o stejné předměty, které však nejsou v žádném spojení se snahou »poznat svět«. Vidíme, jak pošetilost přechází v neřest postupem téměř neznatelným. Ale když taková příšera se náhle vynoří vedle nás, nechť a strach činí nás přísnějšími než přísluší člověku; jich působením si osobujeme všemohoucnost, vyslovujeme rozsudek nad bližními svými, a zapomínáme, že nám není dáno číst v srdcích jiných, že v našem vlastním jsou zárodky zla.

Řekla jsem již, že od vyučování čekáme víc než vyučování může poskytnout. Neboť místo, aby připravovalo mladé lidi k vytrvalosti v boji proti zlu, aby je vedlo k ctnosti a pravdě cvikem schopností, — kupí pravidla na pravidla a žádá po-

slušnost, neučí rozum, aby v první řadě se hleděl přesvědčiti.

Dejme tomu, že mladá dívka v prvním roznětu náklonnosti zbožňuje předmět své lásky. Jaké pak zlo může pojití z tak pochybeného entusiastického oddání? Snad je nutné, aby se ctnost zjevila zprvu v lidské podobě, aby mohl vzniknout dojem na mladou mysl; ideální vzor, k němuž vzhlíží vznešenější a zralejší duše, by unikal mladému zraku. »Jak by mohl Boha milovati ten, kdo nemiluje svého bližního, jež na vlastní oči viděl?« táže se největší všech mudrců.

Je vrozeno mládí, předmět své první lásky zdo-bití všemi ctnostmi; nevědomost, správně řečeno nezkušenost, dává možnost, aby taková náklonnost v duši vzrostla, a když časem přijde poznání, že není na zemi dokonalosti, připisuje se ctnosti krása a moudrosti vznešenost. Obdiv ustoupí přátelství, pravému přátelství, neboť jeho tmel tvoří úcta. Cesta takové bytosti pak vede samotou, a jde jí, s plápolající touhou po dokonalosti v srdci. Ale k takovým výsledkům nedocházíme než uplatněním vlastní síly; a takový plod sklamaných nadějí je pozhnán. Neboť On, Jehož radostí jest šířiti štěstí a prokazovati milost slabým stvořením, jež chtějí Ho poznati, nevštípil nikdy ušlechtilý sklon, aby z něho vzešla muka, aby byl trýznivý sžrající plamen.

Stromům dovolujeme růst a bujeti vši silou jich mladých štáv, a nenapadá nás, chtít spojit důstojné znaky stáří s vděkem mládí. — Čekejte jen, až

hluboko zapustí kořeny, až několik bouří nad jich korunami přeletí. — A zaslouží mysl, která jde zvolna k dokonalosti, snad méně úcty proto, že jde zvolna? Argumentem ex analogia budiž pozorování, že kolem nás vše je v postupu; když nevítané zkušenosti v nás vyvolají přesycenost, když poznáme, že všechno pod sluncem je marnost nad marnost, — pak jsme u samého smutného konce dramatu. Dny činnosti a naděje prchly, a přešly také vhodné příležitosti, jež skytal život pro intelektuální růst; vědomí o marnosti života v této periodě, získané zkušenosti, je užitečné, neboť je přirozené. Ale ukazovati mladé bytosti křehkost a neřesti světa, aby její srdce, otupené těmito zkušenostmi, si nedělalo žádných illusí, — to je pouhá světská schytralost vedle oněch ušlechtilých plodů zbožnosti a zkušenosti.

Odvázím se říci paradoxon a zcela bez obalu projevim své mínění. Kdyby člověk nebyl stvořen k jinému, než aby šel v kruhu života a smrti, bylo by velmi moudré, starati se se všemožnou opatrností o vše, čím život se stává šťastným. Zachovávatí ve všem míru by bylo vrcholem moudrosti; opatrný rozkošník by právem požíval štěstí, byť ani nepěstil svůj rozum ani srdce nezachoval čistým. Chytrost by byla moudrostí, kdybychom neměli nesmrtelnou duši. Dávala by největší možnost blaha, a znáti více než výhody životní by bylo kletbou.

Jaký by mělo smysl, ničiti si zdraví úmorným

studiem? Požitek z práce by nevyvážil únavu, jež jde jí v zápětí a není v žádném poměru s pochybnostmi a sklamaním, jež může připravit bá-dání. Pocit marnosti a jiná duševní muka jsou spojeny s každým zkoumáním: neboť příčina, k níž bychom rádi pronikli, stále nám ubíhá, tak jako náš obzor se mění, čím dále jdeme. Nevědomý člověk je jako dítě, myslí si: »Půjdu-li stále ku předu, dostanu se jistě k místu, kde nebe a země se stýkají.« Zkoumání snad nevede k cíli, ale duch sílí cvikem, nabývá schopnosti pojetí odpovědi na otázky, jež se vyskytají snad v jiném úseku bytí a které nutí rozum, aby sestoupil v jich hlubiny a nedotýkal se jich pouze na povrchu.

Vášeň, tyto mocné víchry života, by byly zcela neprospěšny, kdyby podstata našeho ducha, po všem marném a zbytečném přemýšlení, přešla v jinou formu života, — zkvétala v růži třeba nebo podporovala vzrůst kapusty. Žádosti by od-povídaly pojmům o vezdejší blahu a dávaly by možnost stálejšího mírnějšího štěstí. Ale síly duše, jež nejsou k velikému prospěchu zde na zemi a v rozporu mnohdy s tím, co působí rozkoš ani-mální části naší bytosti, — ač zase jsme hrdí, že je máme, — dokazují, že život zde na zemi není než průpravou, než dětstvím, jemuž nesmí padnout v obět vyšší forma žití. Myslím, že by-chom si nejdříve měli ujasnit, co zamýšlíme vý-chovou, neboť mnozí lidé, kteří praví, že věří v nesmrtnost duše, vyvracejí toto tvrzení svým

jednáním. Chcete-li zajistiti pozemské štěstí a za-necháváte prozatím starosti o budoucnost, je zcela správně, dáváte-li dítěti pohledět v slabost jeho povahy. Ovšem, tím z něho ještě neděláte dřevě-ného panáka. Nemyslete však, že se povznese nad úroveň, určenou zákony, — a ta je dosti nízká. Nebude mít za nutné zdvihnouti se nad průměr. Vystříhá se hrubých poklesků, neboť opatrnost skytá nejvíce bezpečnosti; ale nikdy se nebude snažit dojít vznešených ctností. Příklady, které sky-tají umělci a spisovatelé, snad osvětlí tuto po-známku.

Jest mi však nejdříve proslovit pochybnost, zda věty, v morálce pokládáné za axiomata, nejsou spíše dogmata proslovená muži, kteří na svět hle-děli mediem knih a kteří praví, že ovládání vášní není vždy moudrostí. Já však myslím, že příčina větší soudnosti a větší síly mužů je v tom, že vášni popřávají více volnosti a častými úchytkami s pravé cesty rozšiřují svůj horizont. Když pak prací vlastního rozumu se domohou pevných prin-cipů, děkují snad za ně svému vřelému tempera-mentu, jenž se zprvu vzněcoval nepravým pojetím života, a jenž měl volno jít za meze, v něž svírá spokojenost. Ale kdybychom již v ranním šerení života hleděli na věci střízlivě a chladně, — jak by mohly vášně tak vzrůst, aby v jich žáru zkvetly všechny síly duše?

Myslím si, že se s povýšeného místa dívám na svět, zbavený všech omamných vděků. Vzduch

je jasný a čirý, vidím každý předmět na místě, jež mu přísluší. Mé srdce mlčí. Jsem klidna jako krajina za jitra, osvěžená odpočinkem noci, když mlhy se rozestupují nad ní a dávají pohlédnout ve všecku její krásu.

V jakém světle se pak zjeví svět? Protírám si zrak, jako bych se právě probouzela z živého sna.

A vidím, jak synové i dcery lidské jdou za mátohami, jak ničí své síly vášní, již chybí přiměřený předmět. (Ale právě nemírné napjetí takových slepých úsilí, jež živí imaginace, — tato průvodkyně, jež lže a přece požívá důvěry, — činí samo sebou smrtelné lidi moudřejší bez jich vlastního přičinění, neboť je připravuje pro vznešenější stav života, zatím co jdou za pomíjivými statky země.)

Hledíme-li takto na věci, nejsme fantastičtí, máme-li svět za divadlo, na němž každodenně se sehrává pantomima k potěše bytostí vyššího řádu. Jak by se bavily pohledem na člověka — ctižádostivce, jenž se pachtí za fantomem, za přízrakem slávy, jenž ho svádí, za jejími bublinami, jež ho zničí. A kdyby mu útrpně ukázaly trnitou cestu, jež vede k slávě, cestu, která jako písek se pod ním probojuje a snižuje, čím výše stoupá, která klame jeho naděje, když splnění zdá se již v dosahu, — nepřenechal by jiným čest, hráti roli v tomto dramate? — Nepracoval by spíše se zřetelem na přítomnost, byť mu i dle celého založení jeho povahy nebylo zrovna nejlehčím, zachytiti

proud času, jenž uniká, v omezeném okamžiku přítomnosti? Tak jsme otroky naděje i bázně.

Ale budtež si třeba marny snahy ctižádostivého člověka, — snad touží po něčem podstatnějším ještě než po slávě. Tato ovšem se může jeviti jako nejdivější plamen, jenž člověka kláá v zkázu. Jakže! zřci se všeho, i nejmenšího uznání, pro posmrtný úspěch! K čemu by byl ten zápas, ať je člověk již smrtelný či nesmrtelný, kdyby vznešené takové vášně neměly úkol povznésti nad řady bližních?

A láska! Jak zábavné sceny by vytvořila; šprýmy pantalona by vedle nich pozbyly účinnosti. Jak směšně — smrtelník, jenž nějakou bytost ozdobi božskou krásou, pak poklekne a vzývá idol, který je jeho dílem. Ale jak vážné následky by mělo, kdyby lidstvu byl odňat tento úděl blaha, který Bůh vysílaje je v život beze vší pochyby mu přislíbil! V tom případě by t. zv. fyzická láska mnohem lépe vyhovovala účelům života. Pohled přímý, neprocházející mediem imaginace, by vznešenou vášeň snadno redukoval na pouhou chtivost, kdyby reflexe, tento vzácný úděl člověka, jí nedodávala síly a neměnila ji v prostředek, jenž povznáší nad pozemskou tíhu; jenž učí nás lásce k centru vší dokonalosti, která v díle přírody tím jasněji vystupuje, čím je duch osvěcenější a kontemplaci povýšenější, čím je otužilejší a pevnější, právě bojem s vášní.

Zkušenost, již nabýváme, oddávající se nějaké

vášni, je užitečna, byť i nás celkem vašeň sklamala. Také tato zkušenost by se nám zjevila v světle čehos klamného a marného, kdyby ji neozářovala ta nejvyšší touha, již nám Tvůrce dal, zamýšleje popřáti vzrůst schopnostem každého individua: touha poznávati, jež se již u dítěte, ač neuvědoměle, začíná projevovati.

Sestupuji se svého povýšeného stanoviska a družíc se k svým bližním, cítím, jak mě proud unáší. Ctížádost, láska, naděje, bázeň napínají síly, ač víme, že nejkrásnější sliby a cíle nejsou než klamné sny; ale kdyby chladná rozvaha utlumila všecken vznět, než ještě vlivem života, srážkami s ním, charakter se vyhráněl, co bychom mohli čekati než sobectví a rozum, jenž jakž takž se odlišuje od instinktu? Kdo po četbě a uvázení Swiftova nechutného líčení Yahoů a Hoyhuhmů*) nevidí, jak je nízké, snižovati vášně nebo člověku dát za cíl línou spokojenost?

Mládí má jednat, neboť kdyby mělo zkušenosti starých hlav, hodilo by se spíše k smrti než k životu; jeho ctnosti, sídlíce spíše v hlavě než v srdci, by nedovedly dát vznik ničemu velikému, — a jeho duch, připravený pro tento svět, by neuměl dokázat mocnými rozlety, že je určen k něčemu vyššímu. A nad to, je nemožno dát

---

*) Yahoové, Hoyhuhmové — vybájení národové, kteří jsou líčení v Swiftově díle »Cesty Gulliverovy«.

Pozn. překl.

mladému člověku správné poněti o životě; je mu znáti boj s vlastní vášní, aby dovedl posouditi sílu pokušení, jemuž podlehl jeho bratr. Ti, kdo vstupují na dějiště světa a ti, kdo odcházejí, hledí na život s tak různých hledisek, že není možna shoda jich mínění, — leč za podmínky, že by duch mládí se nikdy neodvážil osamělého vzletu.

Slyšíme-li o nějakém hrozném zločinu, působí na nás celým svým černým děsem a vzbudí naše rozhořčení; ale oko, jež vidělo postup, jak houstnou stíny zla, bude pohlížeti soucitněji. Správně o světě nemůže soudit chladný, ničím nehnutý pozorovatel; je nám cítit, jak lidé cítí, než smíme soudit jich city. Chceme-li, zkrátka řečeno, ve světě žíti, nabývati moudrosti a dokonalosti, a nejen milovati požitky, je nám poznávati postupně jiné jako poznáváme sebe. Jiná znalost světa a lidí jen zatvrzuje srdce a plete rozum. Řekne se mi snad: Taková zkušenost je příliš draze vykoupěna. Mohu dát v odpověď, že dle mého mínění žádné vědění se nezjednává bez námahy a strádání; a ti, kdož chtějí šetřit svých dítek, ať nenařikají, že nejsou ani ctnostné ani moudré. Snažili se jen učinit je opatrnými, a opatrnost za mládí není než chytrá lest nevědomosti a egoismu.

Pozorovala jsem, že mladí lidé, jichž výchově se věnovala zvláštní péče, bývají celkem povrchní, — a neuspokojují v žádném ohledu, neboť nemají ani teplo a vznět mládí, ani chladnou rozvahu stáří. Příčinu tohoto nepřírozeného jevu zřím v tom

systemu vychování, který jim příliš časně hleděl vstřípít znalost světa, a tak přemrštěnou starostlivostí je po celý život činí otroky předsudků.

Duševní i tělesné napjetí je z počátku tak nepřijemné, že většina by nejraději dala jiným za sebe mysliti a pracovati. Pozorováním, jež jsem často činila, chci vysvětliti co míním. Zastává-li se nějaká osoba, která si obyčejně vede mírně, s velikou prudkostí nějakého mínění, bývá to obyčejně předsudek nějaký. Takový člověk bývá ozvěnou některého ze svých přátel, jehož ducha velice ctí, — a hájí pak jeho názory s takovou horlivostí, že by i samého původce myšlenky tím uvedl v úžas.

Vím, že je nyní modou ctíti předsudky; a odváží-li se někdo jim čeliti, lidé se na něho udiveně podívají, jako by se chtěli ptáti, je li při rozumu. Jsem, — bych odpověděla. Je pravděpodobno, že každý názor vzniká a utvrzován byl přemýšlením a proto že každý byl zakládán na důvodu; ovšem, že často spíše na takovém, jenž byl výhodný pro přítomnou právě chvíli, než na nějaké všeplatné pravdě. Názory, omšené stářím, se stávají tehdy předsudky, jsou-li přijímány proto, že mají úctyhodně staré vzezření, ač důvod, na němž se zakládaly, pozbyl platnosti nebo vůbec zmizel beze stopy. Proč milujeme předsudky právě jen z lásky k předsudkům? Předsudek je hluboce zakořeněné přesvědčení, které neumíme nikterak motivovati. Neboť jakmile dovedeme zdůvodnit

mínění, přestává být předsudkem, — je snad nesprávným úsudkem. A nám se tedy radí, abychom přijímaly a milovaly názory, jen proto, abychom desavuovaly rozum?

Takový důkaz, — smí-li se vůbec důkazem zváti, — připomíná mi to, čemu se obecně říká »ženský rozum«. Neboť ženy prohlašují někdy, že něco milují, v něco věří, právě proto, že to milují, že v to věří.

Není možno kloudně hovořit s lidmi, kteří znají jen klad a zápor. Než s nimi dospějete k východisku nějakému, je vám s nimi jíti zpět k prostým principům, které předcházely předsudkům; vsadím se, — je to alespoň velmi pravděpodobné — že některé principy jsou v praxi falešné, in abstracto však správné. Rozum snad našeptává pochybnosti, neboť obyčejně lidé tehdy hájí své mínění s největší vytrvalostí, když se začíná v nich viklat; chtějí se zbavit vlastních pochybností, — odtud jejich úsilí, přesvědčiti protivníka o správnosti svého tvrzení, — odtud jich zloba, když hlodavé pochybnosti jsou vrženy zpět ve vlastní jejich mysl.

Faktum je, že lidé čekají na výchově něco, co výchova nemůže skytati. Moudrý otec nebo vychovatel je s to, siliti tělo svého svěřence a bystřiti schopnosti, jež mají zjednávatí vědomosti; ale med je odměnou vlastní píle každého jednotlivce. Je právě tak absurdní věřiti, že mladý člověk zmoudří zkušenostmi jiných, jako mysliti, že

tělo nabude síly cvičením, o němž se pouze mluví, nebo na které se oči dívají.*) Mnohé z oněch dětí, jichž výchově byla věnována taková péče, stávají se velmi slabými lidmi, protože vychovatel jim vštěpuje mnohá mínění, jichž jediným základem je jeho autorita. Jsou-li milování nebo ctění, je omezován jejich duch a je váhavý ve všem, co podniká. V tomto případě výchova znamená jen nalézt vhodnou tyč pro útlou úponku.

Rodiče myslí, kup-li tak v myslí dítěte předpis na předpis, že mu udávají zároveň, jak jednat v daném případě, a že mu předávají pro začátek života moudrost, již mají na konci svých dní. Nepomýšlejí, že strom i lidské tělo neslí v svých tkáních, dokud nedorostly své plné výše.

U duše jeví se jakási analogie. Smyslové vněmy a fantazie formují za dětství i mládí povahu; a rozum v postupu života dává sílu prvním krásným plánům, až ctnost, která vychází spíše z rozumu než ze srdce, dává morálce spočinouti na podkladě, proti němuž marně zuří vichry.

Doufám, že nedám vznik nedorozumění, řeknu-li, že náboženství, dokud nebude založeno na rozumu, nebude s to vnuknouti takovou energii. Není-li než útočištěm fanatismu nebo slabosti, a ne vedoucím principem jednání, který vyplývá ze

*) »Člověk nic nevidí, spokojí-li se pouhým pozorováním: má-li viděti, jak jiní jednají, je nejdříve jemu samému jednati.«
Rousseau.

znalosti vlastní osoby, co můžeme čekati na něm ? Náboženství, jež nedovede než roznítit cit a fantazii, je sice poetické, skytá individuu požitek, ale nečiní je morálnější. Může být náhradou světských záměrů, ale nerozšiřuje srdce. Ctnost však je nám milovati pro ni samu, bez zřetele k dobru, jež zjednává nebo k zlu, jež odvrací, chceme-li dospěti výše v dokonalosti. Lidé nenabudou více mravnosti, myslí-li na krásu, s níž se setkají na onom světě, aby si zjednali náhradu za sklamaní, jež utrpěli v tomto; také tehdy ne, odvrátí-li se od povinnosti k nábožnému snění.

Mnoho je v životě zkaženo světskou moudrostí lidí, kteří zapomínají, že nelze Bohu a mamonu současně sloužiti, a pokoušejí se slíti v jednotu kontradikce. Chcete-li bohatství pro svého syna, jděte jednou cestou, chcete-li ctnost, dejte se druhou; a nemyslete, že můžete s jednoho směru přejíti v druhý. Ztratili byste cestu*).

*) O tomto předmětu jedná znamenitě Mrs. Barbauld v jednom ze svých sebraných essayů.

Pozn. překl. S touto svou současnici M. W. nesouhlasí všude tak, jako na tomto místě. Vytýká jí mimo jiné, že snižuje ženy, protože je přirovnává ku květům. Byla vůbec mnohem radikálnější než tato spisovatelka, která v pravém opaku k Wollstonecraftové se bála, nevybočuje-li svým literárním povoláním z kruhu ženskosti.

Kapitola šestá.

O VLIVU ČASNĚ NABYTÝCH ASSOCIACÍ NA POVAHU.

Je divno, že se žena jeví chybou v přírodě, je-li vychována dle systému, o němž jsem psala na předchozích stránkách, a nemá li naděje, že vyjde z toho stavu poníženosti, v němž ji udržuje společnost? Uvážíme-li, jak asociace představ za mládí působí na další vývoj charakteru, nesmíme se diviti, že zanedbává intelekt a všecku péči věnuje ozdobě své osoby.

Následující úvaha snad osvětlí, jaké veliké výhody má duch, vzdělává-li se a obohacuje vědění. Asociace našich představ řídí se buď zvyklostí nebo okamžikem. Tento druhý způsob, zdá se, že spíše závisí na vrozené povaze naší mysli než na naší vůli. Když jednou jsme pojali ideje i konkrétní představy, leží v mysli připraveny, až nějaká náhodná okolnost je zdvihne nad práh vědomí.

Jako blesk jsou mnohé upomínky, — jedna

idea si připodobuje a vysvětluje druhou s úžasnou rychlostí. Nemíním tím intuitivní poznání pravdy, které překonává všecko zkoumání, a o němž nevíme, je-li vzpomínkou či resultatem rozumových úvah a které jako zablesknutí otvírá černý mrak. Nad takovými okamžikovými asociacemi máme malou moc; neboť je-li zmocněna a rozšířena mysl náhlými rozlety nebo hlubokými úvahami, nastřádaný material se do jisté míry uspořádá sám. Pravda, rozum nás chrání, abychom nevycházeli z vytčených mezi, třídíme-li své představy nebo zachycujeme-li obrazy, jež maluje fantasie. Ale barvu dodá individualita. Jak malou moc máme nad tímto prchavým elektrickým fluidem, — a jak málo dovede je vůbec rozum ovládnouti! Zdá se, že tyto životní duchové jsou samou esencí geniality, a že dávají vznik oné šťastné síle asociací, jež překvapuje, těší a vzdělává. Takové jsou ony žhavé duše, jež tvoří obrazy v sobě, vnukajíce svým bližním zájem pro předměty, jak je obráží roznicená jejich fantasie, zvětšené a dokonalejší než ve skutečnosti.

Budiž mi dovoleno, abych vysvětlila, co myslím. Veliká většina nevidí ani necítí poeticky, nemá fantasie, proto opouští samotu a hledá konkrétní předměty; ale dá li jim umělec svůj zrak, pak vidí tak jako vidí on, těší se z obrazů, jichž dříve si nevěšovali, ač ležely před nimi.

Výchova tedy genialnímu člověku dovede dát bohatství a pestrost asociací; vedle toho je tu

však zvyková asociace představ, která roste našim vzrůstem a má veliký vliv na naši mravní povahu. Udává směr, kterého duše se obyčejně přidrží pak po celý život. Tak podajná je mysl a přece tak zatvrzelá, že asociace, závislé na různých okolnostech, v době než tělo dospěje zralosti, málokdy se dají rozpojit rozumem. Jedna představa vyvolává druhou, s níž byla dříve sdružena, a paměť věrna prvním dojmům, hlavně nejsou-li asociace zeslabovány intelektuální silou, opětuje je s mechanickou přesností.

Tato otrocká závislost na prvních dojmech má na ženskou mysl zhoubnější vliv než na mužskou, protože povolání a jiné přísné práce umrtvují city a oslabují asociace, které porušují rozum. Ale bytosti, jež z dětí se ihned stávají ženami, a vracejí se v stav dětství, když by měly jednou pro vždy přestat být dětmi, nemají dost duševní síly, aby setřely vše, čím strojenost v nich zatemnila přirozenost.

Vše, co vidí a slyší, nemá jiného účelu než vyvolat impresse, emoce, asociace, které jich myslí dávají pohlavní ráz. Pochybené ponětí krásy a jemnosti zdržuje jejich tělesný rozvoj, a činí z nich churavé bytosti. Tak zeslabeny, rozvíjejí dále prvotní asociace, místo aby je zkoumaly; vše v okolí jim je připomíná. Jak by nabyly síly, již vymáhá boj proti jich znetvořené přirozenosti? Kde nabrat síly pro návrat k rozumu, jak se povznést nad systém utiskování, který ničí krásné

sliby jara? A tato krutá asociace představ, která proniká všecko jejich myšlení, — správněji řečeno, citění, — vzroste, když začnou jednati samostatně. Pochopit pak, že nedosáhnou rozkoše a moci, neroznítí-li obratnými manévry city mužů. Všecky knihy, psané výslovně pro ně, jim vnukají tytéž názory. Jsou stísněny více, než kdyby byly vychovány v egyptském otroctví. A je tedy stejně nerozumné jako nespravedlivé, vytýkati jim chyby, jimž se nemohou vyhnouti, — leda mají-li nadání zcela výminečné, s jakým se vůbec zřídka kdy u lidí setkáme.

Ženskému pohlaví je snášeti mnoho posměchu a sarkasmu, protože prý neumí než opakovat naučené fráze, — a přece vzhledem k jeho vychování je to věc zcela obyčejná. A jeho největší cena spočívá v bezpodmínečném poddání se vůli mužově. Nedovolí-li se ženám, aby získaly tolik duševní samostatnosti, aby jim nebylo nikým jiným se řídit, ovšem se všemu musí učit z paměti. Vyčerpává-li se všechen jejich důmysl v úpravě toalett, je náruživá záliba v nádherných šatech tak přirozena, že jsem se jí nikdy nedivila; a připustíme-li, že Pope-ův soud »každá žena je v hloubi srdce sprosta«, je správný, nezasluhují přece ženy tak kruté kritiky za to, že hledají kongenialní bytost, a raději než rozumné muže mají hrubce a nevzděance.

Libertinové vědí, jak roznititi smyslnost, kdežto tiché zásluhy vzdělaných mužů působí méně na

cit, a nemohou k srdci ženy dostat se cestou rozumu, protože mají s ní příliš málo společného.

Zdá se poněkud absurdním čekat, že ženy si budou při svých zálibách vésti rozumněji než muži a na základě této neschopnosti jim upíráti plně neomezené užívání rozumu. Kdy pak se muži rozumně zamilují? Kdy pak, při vši své superioritě, se od těla obrátí k duši? A jak mohou čekat, že ženy, které nedovedou než zachovávat *bon ton* a spíše jemné chování než mravnost, zavrhnou, k čemu byly vedeny celou svou výchovou? Kde mají najednou nabrat kritického ducha, aby uznaly zásluhy ctnostného, ale neobratného muže, je-li jeho chování neuhlazené? Vždyť toto je jediné, co dovedou posouditi. A jeho konversaci nazvou nudnou a chladnou, protože se neskládá z poklon jak jsou zvykly. Je nám znáti alespoň poněkud podstatu toho, čemu se díváme, má-li náš údiv nebo naše úcta míti trvání. Neboť co přesahuje sílu našich představ, to nedovedeme oceniti. Tak založená úcta, hluboce cítěná, je velmi vznešená; a neurčitý pocit poníženosti dodává snad zajímavosti takové bytosti. Ale lidská láska má potřebi hmotnějších prvků. Tělo v ní žádá svůj podíl, — a má jej také!

Láska je značnou mírou vášní, v níž vládne zvůle, a nemá žádného zření k rozumu. Snadno ji rozlišiti od úcty, která je básí přátelství, neboť prchavé vděky ji často vyvolávají; ale má-li mít cit větší intenzitu, je třeba ještě něčeho závažněj-

šího, aby dojem prohloubilo a vznítilo fantasií, aby nejvyšší krása se spojila s nejvyšším dobrem.

Nízké vášně vznikají nízkými vlastnostmi. Muži hledají krásu, poddajnost, učelivost. Ženám se zamlouvá elegantní chování. Pravý gentleman obyčejně u nich vyvolá mocný dojem; žltznivě pijí všechny nicotné poklony a odvracejí se od nerosozumitelných čarů kouzelníka — rozumu. Co se týče vnějšku, je hýřil jistě ve výhodě, a v úsudku o tomto jsou ženy kompetentní. Protože celý jich život z nich činí lehkovážné, nestálé bytosti, odstraňuje je i každá zmínka o přísne ctnosti nebo o moudrosti; vzniká jakýs napjatý poměr, před nímž couvají, a před nímž couvá i láska, hravé dítě. Nemají vkusu, — jen jakýs nižší a lehčí jeho druh, — neboť pravý vkus má zřídlo v soudnosti; jak by pak mohly postřehnout, že pravá krása je v záření ducha? Jak čekati na nich, že v milenci by cenily a milovaly vlastnosti, jež nemají buď vůbec nebo jen ve velmi nepatrné míře? Sympathie, jež poji srdce a vede k důvěrnosti, u nich je velmi slába; nemůže se vznítit v plamen vášně. Opakují: lásce takových stvoření je třeba hrubších požitků.

Důsledky jsou zjevné. Dokud ženy nejsou vedeny k tomu, aby vzdělávaly svého ducha, nezaslужuje jich záliba pro muže hrubé, nevzdělané, výsměchu, ani jsou-li samy hruby v svých citech, ho nezaslужují — vždyť tím jsou jen vlivem výchovy. Žijí proto, aby se libily; v čem jiném pak má spočívat jich blaho než v zálibě, již budí? Je

stará pravdivá věta, že nikdy žádnou věc dobře neděláme, nemilujeme-li ji pro ni samu.

Kdyby ženy nějakými budoucími převraty se staly tím, čím je chci mít, láska sama by nabyla více důstojnosti a vznešenosti, a očistila by se vlastněm žárem. Ctnost by učinila jejich cit v pravdě jemnějším, prostopášník by v nich budil jen nechuť. Necitily by však pouze, jako dosud, nýbrž by také rozumně uvažovaly a byly by tak chráněny proti lákavosti krásných pohybův a allur. Opovrhly by smyslností, živěnou ženami, jichž povoláním je neřest, opovrhly by vši dovedností koket.

Vzpomněly by, že zár, jenž by chtěly vznítit, byl zdusen rozkošnictvím, že přesycená žádost ztratila zálibu pro čistý a prostý požitek, a nemůže vzplanout než při rozmanitosti a prostopášnosti v požitku. Co by jemná žena mohla čekati na sňatku s takovým mužem, jeví-li se mu prostota její lásky pošetilostí? Dryden *) takto popisuje tuto situaci: U žen je láska povinností. U mužů požitkem smyslů, který vyhledávají s jistotou vítězů.

Ženám je poznati ještě jednu velice důležitou

---

*) Dryden (1631—1700), anglický básník, spíše vynikající jako didaktik a satirik než dramatik, — vylíčil v satirě »Absolon a Achitophel« současné politické intriky. Přestoupiv ke katolicismu, hájil zásady římské církve v básni »Hind and Panther« (Jaň a panther; jaň mu reprezentuje katolicism). Z nejlepších jeho prací jsou metrické překlady Vergila, Juvenala, Persia, pak »Oda na den sv. Cecílie«.

pravdu, — záleží mnoho na tom, aby se jí řídily. Voltce manžela, by se neměly dát zlákat vlastnostmi milence, neboť milencem manžel nemůže dlouho zůstat, byť byl rozumný a dobrý člověk.

Kdyby ženy byly rozumněji vychovány, kdyby byly schopny širšího rozhledu, stačilo by jim milovat jedenkrát za celý život. Po svatbě by s klidem daly přejíti lásce v přátelství, — v takovou jemnou a teplou intimitu, která je nejmilejším útlkem po strastech; zakládá se na tak čisté a tiché náklonnosti, že by planá žárlivost nemohla ani rušiti plnění životních povinností, nebo odváděti myšlenky s jich vytčené dráhy. V takovém stavu žije mnoho mužů, ale žen málo, pramálo. Tento rozdíl je zcela pochopitelný, a nepotřebujeme k vysvětlení žádné domněnky o zvláštním vztahu charakteru a pohlaví. Muži, pro něž prý ženy jsou stvořeny, příliš zaměstnávají myšlenky žen; tato asociace proniká lásku s všemi jejími motivy. A ženy, — abych opakovala starou písničku, — vedené jen k tomu, aby vzněcovaly lásku, nedovedou žít bez lásky. Udržuje-li u některých smysl pro povinnost koketerii v mezích (v takové pak není sice delikátnost, ale také ne zločinnost), volí-li milovati jen svého manžela až do krajnosti, hrají pak úlohu, již žádaly v své pošetilosti na milencích, — stávají se z nich zvrhlí lichotníci a podlézaví otroci.

Muži nadaní rozumem a fantasií nezřídka bývají zhýralí. A fantasie živí lásku. Takoví lidé

vzněcují vášeň. Polovice všech žen, v tom stavu dětinskosti, v němž nyní jsou, by se utrápila pro člověka jako Lovelace*); takový vtipný, graciosní a udatný muž! A zasluhují hanu za to, že tak pevně se drží principů jim vštěpovaných? Je jim třeba milence a ochránce; ale ať klečí před nimi, — síla a statečnost se pokoříž kráse! Láska za tlačuje v pozadí zřetel k vlastnostem manžellovým, blahé naděje, živé dojmy zatlačují přemýšlení, — až přijde den súčtování. A tento jistě přijde, milenec se změní v tyrana, jenž zavrhuje a uráží tu slabost, již dosud zbožňoval. Nebo, připustíme-li, že hýřivý člověk se polepší, — nemůže se přece lehce zhostiti dávných zvyků. Dá-li se muž talentu unášeti vášni, je třeba vlivu vkusu a rozumu, aby shladily poklesky neřestí a zamezily oddávání se zvířecím pudům. Ale když lesk novosti je setřen a rozkoš pozbude své působivosti na smysly, prostopášnost se zjeví ve vši nahotě, a požitkářství nebude se zdátí ničím jiným než zoufalým úsilím, ujíti myšlénkám, jakoby byly řadou ďáblů. Oh, ctnosti, nejsi pouhým zvukem! Co život může dát, je v tobě obsaženo!

Nemůžeme-li věřiti v přílišnou krásu přátelství s velice nadaným, hýřivým člověkem, jenž se chce polepšiti, — jak teprve je s člověkem, jenž nemá rozum a nemá principy! To je pak bída v nejděsnější formě. Utvrdil-li čas zlé vlastnosti slabých

*) Vizte pozn. na str. 115.

lidí, je těžko, ba nemožno, aby se vrátili na cestu dobra; a lidé, kteří se nedovedou těšit z nevinných požitků, klesají v zkázu. Bezklidné myšlénky uštvou jejich schoulené životní síly.*) Ústraní, v němž žijí, ještě zvětšuje jejich bídu, neboť není v něm roznětu, jenž by v líných duších vzbudil naději nebo bázeň, jež dříve jimi zmítaly.

Taková-li síla zvyku, takové-li otroctví pošetilosti, jak je nám chránit duši falešných asociací! S jakou pečlivostí je pěstiti ducha, aby taková ubohá stvoření byla vyvedena ze stavu nevědomosti! Neboť užívání rozumu nás zbavuje závislosti na čemkoli jiném, — jen ne závislosti na zdravém rozumu. Jemu sloužiti znamená skutečnou svobodu.

*) Pozorovala jsem doklady toho přechasto u žen, jichž krása nenávratně odkvetla. Straní se všech veselých zábav. A nestanou-li se právě methodistkami, pocívuji přece ve společnosti svých známých a svých přítelkyň jen prázdno. Odtud jich podrážděné stesky, — zahálka z nich činí úplně zbytečné lidi, a jsou mnohem nešťastnější, než dokud žily v závrtném víru života.

SKROMNOST (MODESTY*) — POJATA VŠEOBECNĚ NE JAKO VÝ- HRADNĚ ŽENSKÁ CTNOST.

Skromnosti, — ty svaté dítě rozumu a citu, pravá vznešenosti duše —! Kéž smím pátrati, jaká je tvá podstata, a sledovati tiché tvoje kouzlo v jeho úkryt, kouzlo, které mírní všecky ostré rysy charakteru a vnuká lásku, kde by jinak mohl povstati jen chladný údiv. Ty hladiš vrásky moudrosti, oslazuješ hlas nejvznešenějších ctností, až nabudou zcela lidského tonu. Ty šíříš etherný oblak, který obklopuje lásku a zvyšuje všecku krásu, šíříš polostín sladké plachosti, jež vlní v srdce a okouzluje smysly. Dej ty mým slovům přesvědčivost a vý-

*) Modesty znamená skromnost, — pak cudnost, mravnost. Autorka mluví nejdříve o „modesty“, v širším smysle, bez ohledu na tuto specifikaci významu, — již teprve dále uvádí. V českém překladě bylo mi vždy mít na zřeteli tuto specifikaci.

Pozn. překl.

mluvnost, abych vyburcovala ženy z lůžek, posetých květy, na nichž spí po celý svůj život. —

Když jsem mluvila o asociaci představ, vytkla jsem dva různé druhy; a rovněž mám-li definovati skromnost, zdá se mi vhodným, rozlíšiti čistotu duše, která pochází z cudnosti, od přimosti povahy, již vedeni si tvoříme pravou představu o sobě, stejně odlišnou od ješitnosti a osobivosti, ač ne nerosovatelnou se vznešenou představou o naší vlastní důstojnosti. To je skromnost, — střízlivost, která nedopouští, aby člověk o sobě pojal příliš vysoké mínění. — Není totožna s pokorou, neboť tato v sobě uzavírá již snížení vlastní osoby.

Skromný muž často mívá velké plány, a mnoho se jimi zabývá, vědom jsa své vlastní síly, až dobrý výsledek jim dá sankci, jež utvrdí jejich charakter. Milton nebyl osobivým, když proslovil myšlenku vnuknutou rozumem, jež se osvědčila býti proroctvím; a rovněž nebyl osobivým general Washington, když vzal na sebe vrchní vedení amerického vojska. Mluví se vždy o jeho skromnosti; kdyby však byl býval pokorný, byl by se asi sotva rozhodl převzítí takový úkol, nebyl by si důvěřoval, že provede se zdarem podnik, na němž tolik záleželo.

Skromný člověk je pevný, pokorný je ostýchavý, ješitný je osobivý: k tomuto úsudku jsem dospěla pozorováním mnohých charakterů. Ježíš Kristus byl skromný, Mojžíš pokorný, Mohammed osobivý.

Tedy: rozlišuji skromnost od poníženosti a nechci ji také zaměnití s ostýchavostí. Tato je tak odlišna

od skromnosti, že nejostýchavější děvče nebo neomalovaný venkovský hoch často je úplně bez studu. Jejich ostýchavost nebývá než instinktivní bázní nezkušenosti, a brzy nabudou zkušeností jistoty.

Nestoudné chování prostitutek, které znešvařují ulice této metropole, vyvolávající střídavě hnus a soucit, osvětlí tuto poznámku. Šlapou po dívčí stydlivosti, glorifikují svou kleslost, -- a s větší odvahou než se kdy jeví u zvrhlých mužů se oddávají neřesti. Ale tato ubohá stvoření neztratila mravnost teprve tehdy, když se vrhla v náruč zlu, neboť mravnost je ctnost, ne vlastnost. Oh ne, byly jen ostýchavé, a jejich nevinnost dávala jim výraz studu; ztratily nevinnost — a ztratily stud; ctnost však by byla v duši zanechala stopy, byť i byla podlehla vášni, a budila by naši úctu.

Čistota duše, taková vrozená jemnost, která je jediná ctnostná opora cudnosti, je spřízněna s onou dokonalenou lidskostí, jež nesídí než v myslí, pečlivě pěstěné. Je něco vznešenějšího než nevinnost, — a to je půvab myšlenky, ne plachá nevědomost. Rozumnou zdrželivost, jež se nevyskytá než u lidí, jichž duše je činna, snadno rozeznáme od sprostého chytráctví nebo plaché ostýchavosti. Je nejkrásnější plod vzdělání. Muž, jenž napsal poznámku, již tu uvedu, měl o cudnosti velmi hrubé ponětí. »Jistá dáma se tázala, nebude-li poučení o moderním botanickém systému na úkor pravé ženskosti. Lidé se jí vysmáli pro pruderii. Kdyby se byla zeptala mne, byl bych odpověděl, že takové poučení se

skutečně pro ženy nehodí.« Tak tedy krásná kniha vědění má nám zůstat na věky zapečetěna. Při četbě takových míst povznáším své zraky k Němu, jenž žije od věčnosti do věčnosti: »Oh, otče můj, což vyloučilš své dítě z říše vědění, učiniv je ženou? Nesmí patřiti na zjevení Tvé v různých vtěleních Pravdy? Což může vědění, jež ji vede v zbožnosti k Tvým oltářům, poskvrnití její duši?«

Takové myšlenky jsem filosoficky sledovala a došla závěru, že u žen, jichž duch je nejvzdělanější, bude největší mravnost v době, když u nich klidnější chování nastoupilo na místo rozkošné hravé plachosti mládí. *)

A takto jsem argumentovala. Má-li být cudnost pravým zdrojem mravnosti, nesmí se pozornost obíratí předměty, které vzněcují jen a jen smyslnost, a srdce musí pláti pro celé lidstvo, nejen se chvět láskou k jednotlivci. Ženy, jež většinu času věnují čistě intelektuálním zájmům, jichž city rostou koncepcí plánů, veškerému lidstvu blahodárných, mají, musí mít víc duševní čistoty než nevzdělaná stvoření, jichž čas i myšlenky jsou věnovány požitkům a hrám a plánům, jak dobýti srdcí.

Uhlazené způsoby nejsou mravností, ač ženy, které přísně studují pravidla bon-tonu, bývají chváleny pro mravnost. Očistte srdce svá; nechtě cítí a chvějí se pro vše, co je lidské, místo aby za-

*) Cudnost je vděkuplná ctnost zralého věku; stydlivost je půvab živého mládí.

krněla v sobectví; nechť duch často se obírá předměty, jež cvičí jeho schopnosti a nerozněčují imaginaci, — a pravá mravnost bude výsledným rysem díla. —

Žena, která v mlhách všednosti a nevědomosti dovede postřehnout zář nesmrtelnosti, slibující jasnější dny, bude ctítí jako posvátnou schránku tělo, v němž sídlí duše, schopná zdokonalení. Pravá láska stře kolem milované bytosti cos tajemně svatého, a milující je co nejtíšší a nejmírnější v její přítomnosti. (To platí o ženách i o mužích, — jeť mnoho čistých mužů.) Tak cudná je láska, že při všech svých projevech hledí uniknouti profanace lidským okem, že chce se obklopiti šerem a mraky, aby vyhostila zářící sluneční paprsky. Ale láska, v níž není mnoho vznešené a přece něžné a tiché melancholie, nezasluhuje epitheta »cudná«. Neboť ta dovoluje duši zastavit se u rozkoše okamžiku teprve tehdy, když pocítila přítomnost božství, a jen v takovém postřehu je pro ni příčina radosti.

Sleduji ráda každý platný zvyk zpět k jeho pramenům. A tak si často myslím, že uctívání svatých ostatků, tolik zneužívané hrabivosti kněží, má původ v lásce, již cítíme pro vše, čeho se dotkla milovaná osoba, vzdálená nebo již mrtvá. Zbožnosti i lásce je volno, uctívati šat právě tak jako osobu, — milenec, jenž necítí jakous posvátnou úctu pro střevíček nebo rukavice své paní, nemá asi žádnou fantasii. Nemohl by je jinak zaměňovati

s obyčejnými předměty téhož druhu. Takový krásný cit snad nesnese přesné analyzy. Ale taková je již povaha lidského nadšení. Mátožný stín se sune před námi a halí vše ostatní; a když se rozptýlí lehký mrak, formy se rozplývají ve vzduchu, — zbývá sladká vůně fialek, jež dlouho, dlouho zůstává drahou památkou. — — — Ale nepozorovaně jsem zabloudila v říši pohádek, — omamovaly mě vůně jara, — a zatím je zima, zima. — —

Celkem jsou ženy cudnější mužů; a protože mravnost vyplývá z cudnosti, zasluhují, aby jim byla připísána tato ctnost. Ale přece váhám to tvrdit, — neboť pochybuji, že cudnost a mravnost skutečně budou spojeny, dokud se vše děje se zřetelem na veřejné mínění, a když duše je plna koketerie a zamilovaných historek. Nuže, zkušenost i úvahy mě vedou k tomu, že u mužů čekám více mravnosti, prostě proto, že cvičí více své schopnosti než ženy.

Ale co se týče chování, ženy jistě obdrží palmu vítězství, — vyjímaje jedinou kategorii žen. Je něco hnusnějšího než drzé pohledy, které zhýralí muži upírají na každou ženštinu, kterou potkají, — než všecka ta nemravnost, všechno záletnictví, o němž se říká, že je tak mužně krásné? Může to se zvat úctou k ženskému pohlaví? — Ne, toto chování svědčí o takové zkaženosti, takové duševní slabosti, že je zcela marno, čekat, že mravnost se celkově zdvihne, dokud muži jako ženy nebudou čistší, dokud muži nepotlačí smyslné zaujetí pro

ženu a způsoby »mužně sebevědomé« — nestoudné, správně řečeno. Měli by si prokazovat vzájemně úctu, neřídí-li vášeň chování a nedává mu ráz, jí vlastní. Myslím skutečnou úctu před osobou, úctu lidskosti a pocit vzájemnosti, a ne zvůli, ironii galanterie, — ani smělou shovívavost s gestem milostivého ochránce.

Mravnosti je zdvihnouti hlasitý odpor proti oné zhýralosti, s níž mnohdy muži vyslovují nestoudné narážky a sprosté vtipy, v přítomnosti svých bližších. O ženy tu nyní nejde, — pak by to bylo prostě zvířecí. Úcta pro člověka jako člověka je podmínka každého vyššího citu. Oč je mravnější libertin, jenž je poslušen chťičů, než člověk, jenž nestoudnými šprýmy rozchechtá celou tabuli!

Tot jediný příklad z množství těch, jež dokazují, jak je podvrtné pro blaho a ctnost, různiti pojem ctnosti dle pohlaví. Zachází se však ještě dále: žena, slabá žena, vychovaná jen k smyslnosti, má jí klásti odpor při každé příležitosti. Knox praví: »Je něco absurdnějšího než udržovati ženu v nevědomosti a přece na ní žádati, aby vzdorovala pokušení?« Tak žádá-li čest nebo ctnost zadržeti vášeň, složí se břímě na slabší šíji, — proti všemu rozumu a pravé mravnosti, která žádá alespoň zdrželivost na obou stranách, — nemluví-li o velkodušném ovládnání sebe, jež bývá pokládáno za mužnou ctnost.

Takové je též Rousseauovo a dra Gregoryho mínění o mravnosti, jež jako omylem má u nich toto jméno, neboť oba dva chtějí, aby žena sama

si neuvědomila, zda smyslnost či slabost je vedla k muži. Nemravná je žena, jež snese, byť jen chvíli, stín takové pochybnosti v manželově duši.

Ale nedostatek cudnosti, jenž se mi zdá zvlášť podvrtným pro morálku, má svůj původ v boji mezi oběma pohlavími, v němž vidí smyslní muži podstatu mravnosti, ač je její největší kletbou. Neboť je v tom raffinement rozkoše, jež působí na muže, kteří ztratili smysl pro nevinné požitky lásky. — Představy jemného muže sahají dál, neboť neuspokojuje ho ani slabost, ani smyslnost, — hledát lásku.

Dále. Muži se chlubí svými úspěchy u žen. Na čem si tolik zakládají? Tedy smyslné stvoření se dalo smyslností strhnouti k šílenství, k neřesti, (jako když noční motýl, poletující kolem plamene svíčky, si spálí křídla), a hrůzné súčtování padne mu zpět na bedra, když se vědomí vrátí. Kde najdeš útěchu, ty ztracená, ubohá? On, jenž měl vésti tvůj rozum a být oporou slabosti tvé, tě zradil. V snu vášně jsi přivolila jít rozkvetlými nivami, šla's bez rozmyslu k propastem, k nimž vedou a které na tebe číhají; probouzíš se ze svého snu a hledíš tváří v tvář zlému posměšnému světu. Jsi sama, v pustinách, — neboť on, jenž triumfoval nad tvou slabostí, jde za novými vítězstvími. Ale pro tebe není vykoupení zde na zemi. A čím přispívá tvá vyčerpaná duše k potěše srdce?

Ale je li určeno pohlavím, aby žila v boji, chce-li tomu přiroda: nechť si vedou důstojně,

necht řekne jim jich hrdost, že jich vítězství je nicotné, když za ně děkují smyslnosti. Skutečně zvítěziti znamená dobýti citu, jenž není přemožen smysly, — tak když žena jako Heloisa dobrovolně se pro lásku zřekne světa. Nyní nemluví o tom, je-li taková oběť moudrá, — konstatuji, že byla vyvolána citem, ne pouhou smyslností, ač tato na ni měla také podíl. Je mi ji nazvati cudnou ženou, ještě než zanechám této části svého pojednání. Dokud nebudou muži čisti, ženy nebudou cudny. Kde pak čistá žena by jinak našla muže, od něhož by se neodvracela s nechutí? Cudnost stejně přísluší oběma pohlavím, nemá-li zůstatí pro vždy churavým květem sklenníku, — jinak zůstane jen rouškou, kterou si dluží smyslnost, aby její požitky byly svůdnější.

Muži snad budou dále ještě tvrditi, že ženám je dbáti vyšší měrou cudnosti. Ale nesetkávám se u vážných nepředpojatých mužů s největším odporem proti svému tvrzení, — nýbrž u fantastů, miláčků žen, kteří zdánlivě je ctí, vlastně však jimi pohrdají a tak si z nich tropí blázny. Nedovedou se zřící největšího smyslného požitku, ani pocítiti nejvyšší blaho ctnosti — sebezapření.

Podívám se na věc ještě s jiného stanoviska a omezím se při tom na ženy.

Dětem se říkají směšné nepravdy,*) protože

---

*) Děti vidí kočky s kofaty, ptáky s jich mláďaty atd. Proč jim zatajuvati, že jich vlastní matky je právě tak

vládnu zvrácené pojmy o mravnosti. Tím je vznečována jejich zvědavost, a jejich rozumek začne se obíratí věcmi, které dle řízení přírody by je měly zaujati teprve, až tělo poněkud dospěje; pak teprve vášně mohou působit na rozvoj schopností a charakteru.

Obávám se, že dívky vdechují morální náказu již v dětském pokoji a v pensionátě, — zvláště v tomto. Více dívek spí a strojí se v témže pokoji. Bylo by mi líto, vnukati mladému nevinnému stvoření nepravé ponětí o slušnosti, nebo vychovávatí v něm pruderii, k níž vede předčasný ohled na druhé pohlaví. Ale bála bych se, aby si neosvojily neslušné, dokonce nemravné návyky. Mnohé je přijaly snad od nevzdělaných služek a proto nemohu souhlasiti s takovým jich nenuceným stykem, o němž svrchu byla zmínka.

Abych pravdu řekla, — ženy bývají mezi sebou příliš důvěrné, — tím si navykají onen hrubý druh familiarity, jímž se manželství stává tak často nešťastným. Proč bývají sestry, přítelkyně, nebo

---

živí a nosí? Nepřemýšlely by o věci, kdyby jim nebyla tajemství. Můžeme klidně a vážně říci dětem pravdu. Ale nepravé pojmy o mravnosti působí tu veliké zlo. Nejistota rozněcuje fantassi, a při tom je snaha, zatajiti jisté věci, zcela marna. — Ovšem, kdyby děti nikdy nepřišly do společnosti, pro ně se nehodící, nebylo by se nám o takových předmětech vůbec zmiňovati. Protože to však je nemožné, je nejlépe říci jim pravdu, již proto, že takové poučení je nezajímá a proto u nich nevyvolá pražádný dojem.

velitelky se služkami vzájemně tak intimní, že zapomínají na distance, jež člověka dělí od člověka? Odsuzuji nepravou »jemnost«, která se léká služeb u lůžka nemocného, ale proč ženy jsou vždy ve spolek tak familierní, je mi nerozřešitelné.

V prospěch krásy a zdraví radím vážně k častému omývání; doufám, že má rada neurazí choulostivý sluch. Dívky všech stavů se však mají samy mýti a strojiti, — je-li jim třeba pomoci, necht jí požadují teprve tehdy, když jsou s toaletou tak dalece hotovy, že mohou, bez urážky lidské důstojnosti, před jinými v ní pokračovati. Ne z ohledu na cudnost, nýbrž z ohledu na slušnost. Ženy, které úzkostlivě skrývají své nohy a při tom všemožně upozorňují na tuto starost, vedou si stejně dětinsky jako nemravně.

Mohla bych vytknouti ještě mnohé zlé návyky, v něž muži nikdy neupadají. Ženy vyzrazují tajemství, ač by měly zachovávat přísné mlčení; příkazy pořádku a čistoty (přehnané u některých sekt, — jako u Essaeů mezi židy, kteří z hříchu proti lidskosti činili hřích proti Bohu), porušují nejhrubším způsobem. A není pravděpodobno, že ženy, jež nedovedou míti v úctě, co je lidského u jich vlastního pohlaví, nebudou dlouho dbáti rozdílu v pohlaví u svých mužů? Pozorovala jsem často, že ženy, sotva že ztratily svou dívčí plachost, upadají v své staré návyky a chovají se k svým manželům právě tak, jako k svým sestrám a družkám.

Nad to, — ženy, jimž schází vzdělání, libují si ve velmi důvěrných vtipech, v takových, jež bych nazvala »tělesné vtipy«. Zkrátka, jsou příliš intimní, i co se těla i co se ducha týče. Přiměřená reserva, která je základem důstojnosti charakteru, musí státi mezi ženami, jinak jich charakter nenabude síly ani mravní dokonalosti.

Proto tedy vytýkám, že dívky jsou spolu v kláštrech, školách, pensionátech. Nemohu bez rozhořčení vzpomínati na sprosté vtipy, v nichž si libovaly mladé ženštiny, s nimiž mě svedla za mého mládí nešťastná náhoda, — mě, prostě, ostýchavé, venkovské děvče. Byly právě tak dvojmyslné jako žerty ve společnosti, v níž volně koluje sklenka. — Ale je marno chtít zachovat čistotu srdce, dokud duch není vzdělán a obdařen ideami, dokud duch nenabude schopnosti generalisovati a souditi. A mravnost nebude vládnout, dokud rozum nebude pánem smyslnosti.

Řekne se snad, že kladu přílišný důraz na zdrželivost, ale ta je vždy úzce spojena s cudností; kdyby mně bylo udati půvaby, jež zvyšují krásu, řekla bych: čistota, spořádanost a rezervovanost. Snad je zjevno, že ta zdrželivost, již míním, nemá do sebe pranic sexuálního a je nutna stejně pro obě pohlaví. Tak nutna, že beze vší pochyby z žen v rodině bude požívatí největší úcty u mužských jejích členů ona, která sama sobě prokazuje tuto poctu; láska zde nehraje žádnou roli.

Sejde-li se domácí kroužek z rána, bývá v něm

nálada vážné sympathie, — hlavně hledí-li každý z členů vstříc svým denním povinnostem. Řekne se snad: To je fantastika, — ale u mne se často opakuje dojem, že táž svěžest jako v ranním vzduchu, je v lících lidí, mně zvláště drahých. Těšívá mne pohled na ně, připravené jako slunce k denní pouti. Je více úcty v ranních •pozdravech než v důvěrnosti prodloužených večerních hovorů. Ale uráží mě, zjeví-li se nějaká známá, kterou jsem minulého večera zřela v elegantní toaletě, za jitra nedbale oblečena, protože se jí zlíbilo vstát v posledním okamžiku. A přece může jen dbalostí takových povinností udržeti harmonii domácnosti; kdyby ženy se oblékaly alespoň s trochou té pečlivosti, již věnují výzdobě t. j. znetvoření svého vnějšku, pokročily by tím již blíže k očistě duše. Ale ony se oblékají, jen aby se líbily mužům, kteří se jim koří, — záletným mužům. Neboť milenci by se líbily v prostém šatě, který sluší jejich postavě. V ozdobách je cosi, co umlčuje řeč citu; a láska se přimyká vždy k představě domova.

Ženy jsou většinou netečné; a všechny okolnosti podporují ještě tuto vlastnost. Nezapomínám těch výbuchův aktivity, které vyvolává smyslnost; ale ježto tyto záchvaty citu jen zhoršují ono zlo, nesmíme je zaměňovati s pomalým systematickým postupem rozumu. Jejich tělo je líné jako jejich duch, a dokud v těchto ohledech nebude zjednána náprava, je illusorní čekati, že mravnost nahradí

pouhou stydlivost. Snad ženy shledají výhodným přijati ji na oko, ale nebudou nositi její šat než o slavnostních příležitostech.

Není snad jiné ctnosti, která by tak jemně a harmonicky se pojila s jinými, jako cudnost. Je jako bledý svit měsíce, který oprádná zajímavostí každou ctnost, když v jeho stříbře se tají její obrysy.. Není větší poesie nad mythus, který z Diany s jejím stříbrným měsíčním srpem činí bohyni čistoty. Tak mne někdy napadlo, že as nějaká zbožná a čistá žena starověku, tichým krokem jdouc osamělou cestou, pocítila — záblesk uvědomělé důstojnosti v nitru, když v měkké vznícenosti vzývala při pohledu na kraj, oblitý měsíčním světlem, svou sestu, aby svými paprsky vlinula v její čisté srdce.

Křesťanka má vznešenější ještě motivy, aby uchovala si cudnost, neboť její tělo bylo nazváno chrámem živoucího Boha; toho Boha, jenž chce víc než ctnost povrchní. Jeho oko hledí v srdce. Nechť vzpomene, chce-li naléztí milost před pohledem čistoty nejvyšší, že je jí dbáti čistoty z mravnosti, ne ze světských ohledů. Jinak nebude mít jiné odměny než dobré jméno. Neboť posvátný a zbožný vztah, který ctnost stanoví mezi Tvůrcem a stvořením, nemůže než dát vznik touze, abychom byli čisti jako On.

Po tom, co jsem dosud řekla, asi nepřekvapí, řeknu-li, že mám za nemravné všechno to umění žen zralého věku, jímž, když přemohly mladistvou

plachost, hledí si zajistit srdce mužovo; či vlastně, jimž chtí ho přiměti, aby byl milencem v době, kdy příroda chce, aby místo lásky již nastoupilo přátelství. Něha, již cítí muž pro matku svých dětí, úplně nahrazuje žár věčně neukojené vášně, a je nedelikátní, nemám-li říci nemravné, chtějí ženy probuditi vášeň strojenou chladností. Ženy i muži nechť se znají k vášním jim vrozeným, zvířaty se stávají teprve tehdy, nedají-li se vésti vůbec rozumem. Povinnost, mírniti je, jest však všeobecně lidská, nikoli omezena na jedno pohlaví. V tomto ohledu můžeme přírodu úplně ponechati samu sobě; nechť ženy nabudou vědění a humanity, — láska již je naučí cudnosti.*) Netřeba strojenosti, jež znechucuje a nemá trvání, neboť dle pravidel vyumělkované chování nepůsobí než na mělké pozorovatele; rozumný člověk je prohlédá a má affekci v opovržení.

O tom, jak mladí muži a dívky se mají k sobě chovati, by se mělo při výchově přemýšleti na posledním místě. Myslí se většinou tolik na to, že při četných příležitostech ztrácí chování všecku přirozenost; kdyby však lidé veškeru péči věnovaly pěstění ctností, aby se pevně mohly v duši zako-

---

*) Protiví se mi velmi často vystupování žen, nedlouho teprve vdaných. Jako by stále chtěly upomínati svého manžela na privileje manželství, jako by neměly požitku z jeho přítomnosti, nehraje-li roli milence. Jen krátce může trvat vláda lásky, je-li její plamen vždy znova rozdmýchován, není-li však živěn novou látkou, jež by mohla hořeti!

řeniti, zahladil by přirozený půvab, jejich vnější znak, všecku affekci a zbavil ji jejího lesku. Neboť chování, nezaložené na pravdivosti, je stejně nestálé jako klamné.

Chcete-li, sestry mé, nabýti skutečné mravnosti, je vám si především uvědomiti, že pravá ctnost je nesrovnatelná s nevědomostí a ješitností; je vám nabýti jasnosti ducha, již zjednává jen plnění povinností a vědecká práce, — ne-li, zůstanete pro vždy v odvislém nejistém postavení a budete milovány jen, pokud jste krásny. Sklopené oko, ruměnec, plachá gracie, — to vše je vhodné svou dobou. Ale mravnost, — dítě rozumu, — nemůže se snést se sensibilitou, neovládnutou myšlenkou. Nad to, bude-li láska, byť nevinná láska, jediným obsahem vašeho života, srdce vaše bude příliš měkké, než aby poskytlo ctnosti klidný útulek, v němž ráda sídlí, v těsném spojení s humanitou.

Kapitola osmá.

O ZHOUBNÉM VLIVU, KTERÝ MÁ POHLAVNÍMI OHLEDY URČENÝ NÁ- ZOR O DŮLEŽITOSTI DOBRÉ POVĚ- STI, NA MORÁLKU.

Ode dávna mně připadá, že všecka ta tak bedlivě ženám vštěpovaná pravidla dobrého chování, všecko to umění, jak si zachovati dobrou pověst, jsou patrné jedy, které samu podstatu morálky užívají. Takové měření stínů dalo vzniknouti falešnému počtu, neboť jejich délka závisí příliš na výši slunce a mnoha nahodilých okolnostech.

V čem má původ obratné zchytralé chování dvořana? Bez pochyby v jeho společenském postavení, neboť je odvislý, musí umět lhát, ale nikde nenarazit, musí klamnými slovy budit klamné naděje; tak mísí zdvořilost s pravdou, ničí upřímnost a cit humanity, vrozený člověku, a resultat je — pán jemných společenských mravů.

Právě tak ženy mají za nezbytné, aby získaly

strojenost mravů. Ale hříchy proti pravdivosti nezůstávají bez trestu, neboť posléze obratná herečka se stává obětí vlastní zchytralosti a ztrácí onu schopnost, jíž se říká všeobecně zdravý lidský rozum, totiž rychlé chápání zcela všeobecných pravd, které mysl, neproniklá skrz na skrz předsudky, okamžitě pozná, — byť i sama na ně nepřišla, částečně jsouc zatemněna. Většina lidí přejímá od jiných hotové mínění, nekriticky; aby si uspořili práci, přikládají pak přirozeně větší význam liteře než duchu zákona, ať božského ať lidského. Nepamatuji se, který spisovatel praví, že ženy jsou nedbalé, nemají-li jiného svědka než nebesa, A proč by se také o koho staraly? Bylo jim vštípeno, že není se jim báti než oka muže — a uspí-li jednou svého Arga, myslí pramálo na Boha nebo na vlastní já, protože tím již jich dobrá pověst je zabezpečena; jen z ohledu na dobrou pověst, ne z cudnosti, hledí zůstatí zcela bez poskvrny, — ne protože jsou ctnostny, nýbrž protože dbají svého postavení ve společnosti.

Abych dokázala pravdivost tohoto tvrzení, není mi teprve upozorňovati na intriky vdaných žen, hlavně ve vznešené společnosti a v těch kruzích, kde rodiče vdávají výhodně své dcery, s přisným ohledem na společenské postavení. Klesne-li nevinná dívka z lásky, je pro vždy znamenána, ač její duše není poskvrněna všemi těmi úskoky, jež provádějí vdané ženy pod ochranným pláštěm manželství; neporušila tím jiné povinnosti než povin-

nosti k vlastní osobě. Naproti tomu, vdaná žena, je-li svému muži nevěrna, porušuje nejsvětější svazek a stává se krutou matkou. Má-li ještě lásku svého chotě, zaslouhuje si opovržení všech lidí pro lest, již je jí ho klamati; a v každém případě snaha, zachovati dekorum, udržuje jejího ducha v onom dětinském a hříšném zmatku, jenž ničí všecku energii. Mimo to, — takové ženy jsou pak jako lidé, kteří pijí alkohol, aby zvýšili své životní síly; jim je třeba intrik, aby oživily jejich myšlenky, neboť požitky, kterých silně nestupňuje bázeň a naděje, nemají pro ně půvabu. Někdy si vdané ženy vedou s větší ještě drzostí. Uvedu příklad.

Urozená jakás dáma, proslulá svými milostnými pletkami, ač nikdo jí nezařazoval do kategorie, v níž vlastně patřila, poněvadž žila se svým mužem, urazila nejhrubším způsobem mladé bázlivé stvoření, které jakýs vznešený pán svedl a později pojal za ženu. Ona dáma si pletla ctnost a dobré jméno, a sebe samu cenila dle toho, jak se chovala za svobodna, ač když jednou byla zaopatřena k spokojenosti své rodiny, byla svému choti právě tak nevěrna jako on jí, — a polomrtvý dědic ohromného jmění přišel Bůh ví odkud.

Nebo, — abych na věc popatřila v jiném světle ještě.

Seznala jsem již dosti žen, které, když již nemilují svého muže, nemilují vůbec nikoho, — rozhazují peníze a žijí své marnivosti, zanedbávajíce všechny povinnosti k rodině. Mrhají penězi, urč-

nými výchově dítek, a při tom si zakládají velice na své neposkrvrněné pověsti, — jako by tím již všechny povinnosti manželky a matky byly splněny, zachovají-li si dobré jméno. Jiné ženy mají zase za to, že si udrží lásku mužů, chovají-li se v tomto jediném ohledu, jak se sluší a patří.

Slabé povahy vždy milují předepsané formy, — motivy však, jež zná pravá mravnost, jsou mnohem prostší; škoda, že povrchní moralisté řekli tolik o chování a kráse forem, neboť dokud ctnost nebude založena na rozumu, nedá vznik než jakémus druhu povrchní slušnosti. Ohled na mínění světa byl výslovně nazván přední ženskou ctností; praví Rousseau, že dobré jméno je právě tak důležité jako cudnost. Dodává: »Muž, jenž je si jist svou počestností, není na nikom jiném závislý a může vzdorovat veřejnému mínění, ale žena, vedle-li si sebe ctnostněji, nekoná než část své povinnosti, co se o ni myslí, je pro ni alespoň tak důležité jako to, čím vskutku je. Z toho plyne, že system divčí výchovy má být v přímém kontrastu s tím, jenž je platný pro nás. Ohled na mínění je hrob ctnosti u muže, ale je její korunou u ženy.« Je zcela logické uzavírat, že ctnost, která se ohlíží po mínění jiných, je ctnost světská, — že nemůže být než ctností bytosti, již se rozum upírá. Ale jsem přesvědčena, že filosofové tohoto druhu jsou zcela na omylu.

Tento ohled na dobré jméno, — nehledě k tomu, že toto bývá odměnou ctnosti, — vzniká z příčiny,

v níž vidím mocný pramen ženské zkaženosti, totiž v té nemožnosti, nabýti opět cti návratem k ctnosti, kdežto muži svou čest podrží i hově-li neřesti. Je zcela přirozeno, že si ženy snaží uchovati, co jednou ztraceno, je na vždy ztraceno; tato péče zatlačuje všechny ostatní zájmy, a dobrá pověst jeví se jediná nutnou pro ženské pohlaví. Ale péče nevědomých je marna. — — Sídli-li, naproti tomu, v srdcích nábožnost a mravnost, nevyžadují pouhé ceremonie takové dětinské péče, protože, jsou-li motivy jednání ryzí, i toto samo celkem nalezne správnou formu.

Své mínění mohu podepřítí velmi vážnými autoritami. Dr. Smith*) hovoří o všeobecných zákonech morálky a poznamenává: »Nešťastnou shodou okolností může počestný muž upadnouti v podezření, že se dopustil nějakého zločinu, po celý ostatní život může zůstat v opovržení společnosti a být postřachem svých bližních. Takovým neštěstím přijde o všechno, asi jako opatrný člověk může přes všechnu péči být zbaven všeho jmění zemětřesením nebo nějakou jinou živelní pohromou. Neštěstí onoho druhu je řídicí než toto, naposled uvedené, — a ještě více odporuje pravidelnému chodu věcí. A zůstává pravdou, že humanita, spravedlivost a pravdivost jsou nejjistější methodou, jak získati důvěru a lásku lidí. Každému člověku se může přihoditi, že jednotlivý jeho skutek přijde v nepřívznivé světlo,

*) Vizte pozn. na str. 92.

ale je skoro nemožné, aby se tak stalo s celým jeho jednáním. O nevinném člověku může vzniknout domnění, že se dopustil zla, ale stane se tak málokdy. Naopak, spíše nás dovede ustálené mínění o jeho dobrých mravech k tomu, že mu odpustíme, i v případech, kdy se skutečně nějak prohrěšil.«

Souhlasím úplně s tímto spisovatelem, — věřím, že málokdo, ať muž, ať žena, upadne v podezření a opovržení bez nějaké viny. Nemluvím o chvilkové pomluvě, která zastíní charakter, jako ranní mlha, která v listopadu se vznáší nad touto metropolí*) a ustoupí pak dennímu světlu. Tvrdím jen, že soud o člověku řídí se dle dojmu, jímž obyčejně působí jeho chování. Klidně jasné světlo, jež svítí den ze dne, rozptyluje zlobné výmysly, které poskvřňují ryzost povahy. Nepravé světlo na krátko snad zkřiví její stín, — dobré jméno, — ale náprava nastává skoro vždy, když se rozprchne mrak, který zaviňuje takovou chybu vidění.

Není pochybno, že mnoho lidí má lepší pověst, než zasluhuje. Neboť v každých závodech vytrvalé napínání sil vede k cíli. Tak i zde. Kdo touží po slávě takové, jakou si přáli fariseové (kteří se modlívali na otevřené ulici, aby je lidé viděli), nalezne, co hledá. Neboť člověk nedovede číst v srdcích svých bližních. — Ale dobrá pověst, již získává ten, kdo jde pravou cestou (ovšem, nejde-li jí k vůli těm, kdo naň hledí), je konečně nejen po-

*) t. j. nad Londýnem.

ctivější, ale také na bezpečnějších základech spočívající.

Ovšem, jsou těžké chvíle, kdy dobrému člověku je utéci se k Bohu před nespravedlností lidskou, kdy kolem něho se ozývá sykot závisti nebo sténání potlačované počestnosti. V svatyni srdce je mu vyčkávati, dokud se bouře nepřezene. I v nevinná ňadra se mnohdy vetkne dýka nezasloužené hany. Ale to jsou přece jen výminky. A lidské chování se má řídit zákony všeobecně platnými. Nepravdivosti v oběhu komet nevyvracejí astronomických výpočtů, stanovících neměnné zákony o pohybu hlavních těles sluneční soustavy.

Tvrdím tudíž, že člověk, jakmile dospěl, má přesně určený charakter vůči vnějšku, — ovšem s výminkami, výše vytčenými. Neříkám, že člověk chytrý, s vlastnostmi pouze negativními, nezjedná si často lepší pověst než člověk dobrý a moudrý. Zkušenost učí, že z dvou lidí stejné asi úrovně mravní ta osoba, jejíž charakter má více negativních vlastností, se těší větší přízni u veliké většiny, kdežto druhá as má více přátel v soukromém životě. Ale výše i doliny, světlo a stín, jež vystupují při dobrých vlastnostech vynikajících lidí, se střídají. A pravý charakter se probojuje k světlu — byť byl terčem útoků zavistné slabosti a raffinované zlomyslnosti.

Nechci přidávati na snadě ležící komentář k tomu úzkostlivému úsilí, jak zachovati stěží nabytou dobrou pověst, která pudí důvtipné lidi,

aby ji analysovali, ale bojím se, že mravnost v ženském světě je úplně podřývaná tím, že pozornost místo k podstatě se upíná k vnějšku. Jednoduchá věc se tím velmi komplikuje, ba, ctnost je zaměňována se svým stínem. Snad bychom nikdy nebyli slyšeli o Lucretii, kdyby byla zemřela, aby uchovala svou cudnost, — a ne svou pověst. Zasluhujeme-li vskutku svou vlastní úctu, obyčejně máme i úctu ostatních; ale jde-li nám o vyšší stupeň dokonalosti, nestačí hleděti na vlastní já, jak dle našeho mínění jiní na ně hledí, ač tato zásada má velmi důmyslné obhájce, kteří v ní vidí základ všech morálních citů. Neboť každý člověk má vedle předsudků, podmíněných jeho dobou a jeho vlastní, ještě své osobní předsudky. Spíše bychom se měli snažiti, abychom na sebe hleděli tak jako On hledí na nás, jenž sleduje zrání každé myšlenky v čin, a jehož soud nikdy se neuchyluje od věčných zákonů pravdy. Spravedlivé jsou všecky soudy Jeho, — spravedlivé a milostivé.

Pokorná duše, jež hledá milost před Jeho zrakem a klidně zkoumá své počínání, cítí-li jen Jeho přítomnost, málokdy si utvoří nepravý obraz o svých vlastnostech. V tichých chvílích rozjímání se zachvěje před obrazem uražené Spravedlnosti, nebo si uvědomí spojení člověka s božstvím, v čistém citu zbožnění a úcty, jenž srdce rozechvěje bez bouřlivých emocí. V takových posvátných chvílích člověk odkrývá zárodky oněch neřestí, které rozšiřují v svém okolí jedovatý dech, patří na ně

v úděsu, protože cítí, jak mocná láska ho víže k všem jeho bližním. Hledá omluvu pro jejich všechna pochybení v jejich přirozenosti.

Takto as uvažuje: »Naleznu li já, jenž cvičím ducha svého, v některém záhybu srdce vajíčka hadí a podaří-li se mi jen po dlouhé námaze potlačiti je, — jak bych neměl slitování s těmi, kdo mají méně síly, nebo živí bezstarostně nebezpečného hada, až otráví proud životní mízy, již ssaje? Což mohou já, jenž zná všechny své skryté hříchy, zavrhnouti své bližní, a klidně hleděti, jak klesají v propast záhuby, jež se otvírá, aby je pohltila? Ne, ne, — srdce se hlásí v chvatu: Já také, já jsem člověk, mám své vady, snad skryté lidskému zraku, ale před Bohem mě vrhají v prach a volají ke mně, když vše kolem mlčí, že všichni jsme z téže hlíny a dýcháme týž vzduch!« — Tak humanita přirozeně vzniká z pokory a napíná struny lásky od srdce k srdci.

Tato sympathie sahá ještě dál. Člověk poznává sílu v argumentech, které ho nepřesvědčují, — ale jež mu ukazují v pravém osvětlení příčiny, které svedly jeho bližní na scesti. Těší ho, že v omylech lidských je jiskra rozumu. Tak zdánlivě podává ruku zkaženosti, současně stojí pevně na zemi, kráčí s mužným odhodláním k nebesům, a zve se příbuzným duchů vyššího řádu.

Ctnosti, nepostřehnuté člověkem, vysílají svůj vonný dech v tuto chladivou chvíli, a žitnívá niva, osvěžená proudy milosti, jež se náhle uvolnily,

odívá se smavou zelení: toť ona živá zeleň, na niž nechť v radosti patří oko, jež je příliš čisto, než aby pojalo bezpráví.

Ale cítím, jak ochabuji; je mi v tichu dosniti sen, k němuž vedou takové reflexe, — nejsemť schopna vylíčiti city, které oblažily klidem mou duši, když za svítání mi připadalo, že šustícím listovím nedalekých stromů mží vláha v mou znavenou, ale klidnou mysl, aby zrosila srdce, vzniklé vášněmi, jež se rozum snažil potlačiti.

Principy, které jsou osou všech mých vývodů, by mi uspořily šířiti se ještě o tomto thematu, kdyby nebylo často umění, jak uchovati vnější náěr povahy v dobrém stavu, pokládáno za summu vši ženské povinnosti, — kdyby naučení, jak se chovati a jak si uchovati dobrou pověst, často nepotlačovala všechny mravní závazky. Vzhledem k pověsti, pozornost se omezuje na jedinou ctnost — na cudnost. Je-li čest ženy — tak se jí říká, — nedotčena, má sankci zanedbávati všechny sociální povinnosti, třeba přivesti rodinu na mizinu hrou a marnotratností, — a přece smí hleděti bez studu světu v tvář, neboť v pravdě, je počestnou ženou!

Mrs. Macaulay správně dí, že není než jediná chyba, již se poctivá žena nemůže beztrestně dopustiti. Dodává spravedlivě a humáně: »Tak vzniklo ono početilé, často citované mínění, že první poklesek proti cudnosti u ženy má veliký vliv na zhoubu jejího charakteru. Ale příroda netvoří by-

tostí tak křehkých. Lidská duše je vznešenějšího složení, než aby tak snadno podlehla zkáze; a při všech nevýhodách výchovy i společenského postavení, ženy zřídka kdy úplně klesnou, neupadnou-li v stav úplné beznaděje jedovatými intrikami vlastního pohlaví.«

V téže míře jak ženy vychvalují ohled na veřejné mínění, muži jím opovrhují: a oba extremy jsou pro mravnost stejně zhoubný.

Jistě, muži podléhají svým chtíčům více než ženy, — nezřízeností a přesyceností jsou jich vášně zvrhlejší než u žen. Rozmařilost zavádí labužnictví, jež podrývá konstituci, a zároveň skoro zvířecí hltavost, tak že je třeba zhostiti se všech pojmů o slušnosti, na př. při pohledu na člověka, který jí, v přítomnosti jiných, přes míru a pak si stěžuje na následky nestřídmosti. Některé ženy, hlavně Francouzky, pozbyly veškerý stud v tom ohledu, mluví třeba o zkaženém žaludku s největším klidem. Oh, kdyby lenost na půdě bohatství nedávala vznikat hmyzu, jenž se živí hnilobou! Pak bychom se nesetkávali s pohledem na tak brutální výstřednosti.

Myslím, že pro výchovu platí jedno hlavní pravidlo, jež dle mého mínění má ovládat všechna ostatní; spočívá v tom, aby úcta před lidmi nám zabraňovala, zhnusiti se jim, pro okamžitý požitek porušení všechny příkazy krásy a slušnosti. Vdané a vůbec mnohé věkem pokročilé ženy svou nedbalostí často se prohřešují proti jemnosti. Ač jsou

přesvědčeny, že pouze tělo je pojítkem pohlaví, přece tak často vzbuzují hnus, buď z pouhé nečetnosti, nebo aby měly chvilkový požitek.

Zvrhlost pudů, jež poutá pohlaví, má jiné ještě osudné následky. Vždy musí být příroda vůdkyní vkusu a mírou žádosti, — ale jak hrubě ji uráží smyslnost! Nechme prozatím stranou raffinement lásky; příroda činí ukojení chtíče v tomto, jako v každém jiném ohledu, podmínkou zachování rodu, vzněcuje vášně, a mísí ducha a cit se smyslností. Cit otcovský nebo mateřský posvěcuje animální pud, s nímž se mísí; styku muže a ženy dítě dodává důstojnosti. Ženy, kdyby měly na starosti povinnost vážnější než ozdobu vlastní osoby, nebyly by otrokyněmi namanuvší se vášně; takové však je nyní postavení velíké většiny jich, které jsou doslova mlsy, z nichž každý může si vzíti.

Řekne se mi snad, že, ať toto zlo je sebe větší, týká se přece jen malé části pohlaví, části, jež je obětována pro spásu ostatních. Ale je snadno dokázat nepravost každého tvrzení, které vyslovuje sankci nad malým zlem, aby dalo vzniknouti velikému dobru. Zlo toto se nedá omezit zde, neboť mravní povaha a klid duše cudných žen je podkopáván chováním těch žen, jimž nepřejí odpuštění viny. Neúprosně je odsuzují, aby provozovaly pletky, jimiž vlastní jejich manželé i synové se dávají zlákat, a — cudné ženy, nezhrozte se! — přijímají částečně pro sebe tytéž způsoby. Neboť pravím, že všechna ženská slabost a zkaženost, o níž

tak široce jednám, má jeden společný pramen, — a to nedostatek cudnosti u mužů.

Tato nemírnost ničí vášně v takovém stupni, že jim je třeba raffinovaných popudů, aby se vzpružily. Účel rozmnožití rod, jež příroda má na mysli, upadá v zapomnění, tělesnost ovládne úplně myšlenky. V takové rozkošnictví pak upadá požitkář, že mu již ani nestačí rozkoš, již skytají ženy, — touží po čems ještě měkčím, sladčím, hříšnějším, — chce ještě jiné sense než dává styk s ženou . . .

Abyste tento druh mužů byl uspokojen, ženy jsou systematicky vychovávány k smyslnosti. Ač všecky neklesnou tak hluboko, přece styk pohlavní, který je tak zcela bez duše, hubí obě pohlaví, protože kazí vkus mužů. A přirozeně ženy všech tříd upravují své chování tak, aby získaly co nejvíce požitku a moci. Ženy tak slábnou na těle a na duchu, — mnohem více než kdyby měly na zřeteli jeden z velikých a důležitých úkolů své existence, — totiž péči o děti, jejich výchovu. Ztrácejí sílu plnit první povinnost mateřskou.

Obětují prostopášnosti lásku mateřskou, která šlechtí instinkt, ničí děti, buď v embryu, nebo sotva narozené. Příroda vymáhá úctu před svými příkazy v každém případě, a málokdo beztrestně hřeší proti jejím zákonům. Energovaná slabá žena, jež především poutá pozornost smyslných mužů, nemůže být matkou byt i počala, — a chce-li bohatý prostopášník, když se nabaží zá-

letnictví, když zasel dost bídy a depravace mezi ženami, máti další nositele svého jména, kteří by byli vlastně prodloužením jeho vlastního života, neobdrží od své ženy než zakrnělé, nezdravé děti, jež po otci i po matce dědí všecku slabost.

Často se mluví o rozdílu mezi humanitou přítomnosti a barbarstvím starověku; lidé se děšívají nad tím, že rodiče pohazovali děti, jichž nemohli uživit. Snad právě ten cituplný muž, jenž se tak hrozí, promiskuitou svých lásek působí větší mravní zhoubu. — Příroda jistě neměla v úmyslu, aby žena ukojením chtíce zničila účel, jemuž je právě zasvěcen!

Zmínila jsem se již, že by muži měli se dále starati o ženy, jež svedli. To by byl jeden způsob, jak reformovati mravy žen a zameziti zlořád, který je stejně zhoubný z ohledů populačních jak mravních. Druhý právě tak na snadě ležící, by spočíval v tom, aby ženy obrátily svou pozornost k skutečné cudnosti; neboť žena, která se vlídně usmívá na libertina a při tom se s pohrdáním odvrací od bytosti, jež je obětí jeho nezřízených chtíčů a vlastního šilenství, stojí v mravním ohledu nízko, byť její pověst byla jako sníh bílá. Ostatně, znak téhož šilenství je jí vtištěn, — přes to, že má sebe za čistou, — zdobí-li se jen, aby upoutala pozornost mužů, aby vyvolala zbožné vzdechy a všecko to, co patří k rekvisitům tak zv. nevinné galanterie. Kdyby ženám šlo o pravou podstatu ctnosti, nehledaly by v marnivosti náhradu za

zdrželivost, již jest jim dbáti, aby zachovaly svou dobrou pověst.

Obě pohlaví se vzájemně kazí a zdokonalují. Myslím, že tato pravda je nesporná a že platí o každé ctnosti. Nebude-li celé lidstvo dbáti cudnosti, mravnosti a lásky k obecnému dobru a všech těch vznešených ctností, na nichž spočívá dobro a ctnost společnosti, — všecko k vyšším vzpjaté úsilí bude míti jen malý výsledek. Bylo by moudřejší říci, že příroda nečiní žádných rozdílů, že nečistý muž dvojnásob hřeší proti účelům jí stvořeným, tím, že ženu činí neplodnou, a ničí vlastní organismus, — byť i jemu je uspořena pohana, jež je spojena s poklesem druhého pohlaví; moudřejší by to bylo, než dávatí lenosti a zhýralosti výmluvu, tím, že posvátné povinnosti, kterou porušují, se říká »pohlavní«. Takové jsou fyzické následky, morální jsou ještě horší. Neboť ctnost pak není než pouhé jméno, když povinností otce, chotě, manželky, matky klesnou na pouhá konvenční pouta sobectví.

Proč žádají myslitelé pak sociální cit? Sociální cit bez ctnosti jednotlivce nemůže se udržeti, leda v podobě toho umělého citu, jenž u žen se jeví v té převeliké starostlivosti o dobré jméno a u mužů v starosti o čest. A tento cit často existuje bez opory ctnosti, bez opory oné vznešené moralky která v hříchu proti jediné povinnosti vidí hřích proti mravnímu zákonu vůbec.

Kapitola devátá.

O ZHOUBNÝCH NÁSLEDČÍCH NEPŘIROZENÝCH TŘÍDNÍCH ROZDÍLŮ VE SPOLEČNOSTI.

Úcta, již požívá majetek, je jedovatý pramen neřesti a zla, jež ze světa pro rozjímavého ducha činí tak příšerné divadlo. Neboť v nejuhlazenější společnosti se skrývá hřích jak jedovatý had v svěží trávě; dusným nehnutým vzduchem vane smyslnost, která ničí každou dobrou disposici, než se ještě může vyvinout v ctnost.

Jedna třída tísní druhou, — každá se snaží nabýti bohatstvím úcty, — bohatství zjednává respekt, jenž náleží vlastně jen talentu a ctnosti. Lidé zanedbávají lidské povinnosti, ale požívají úcty polobohů. I náboženství je rouškou obřadův odděleno od mravnosti, a pak lidé se diví, že svět je, téměř do slova, skrýší podvodníků a utiskovatelů.

Národní přísloví praví, že je zahálka matka ne-

řesti. A jaký může být výsledek dědičných hodností a dědičného bohatství než zahálka? Leží v povaze člověka, že jen náležitým cvikem jeho schopnosti se zdokonalují, ale k cviku ho přiměje jen nutnost. A tak možno nabytí ctnost jen plněním příslušných povinností; ale význam těchto povinností stěží pocítí člověk, jehož cit lidskosti sykofoanti svým lichocením umrtvují. — Větší rovnost ve společnosti! Jinak mravnost v ní nikdy nezapustí kořeny, — a rovnost se neudrží, ani kdyby byla založena na skále, dokud celá jedna polovice lidstva je osudem připoutána k její patě; neboť vždy ji bude podřívati nevědomostí nebo domýšlivostí.

Je marno čekati ctnost na ženách, dokud nejsou do jisté míry na mužích nezávisly, — je marno čekati, že naleznou v sobě dost lásky a síly, aby se z nich staly dobré manželky a matky. Dokud úplně jsou závisly na svých mužích, jsou lstivé, malicherné, sobecké; muži, jimž je přijemna taková — skoro psí — oddanost, nejsou příliš delikátní, neboť láska není na prodej. Všechno úsilí, které za lásku chce něco jiného než lásku, zraňuje její vzdušné perutě.

Ale dokud bohatství vysiluje muže, a dokud ženy žijí jen pro krásu a krásou svého těla, jak čekati, že učiní zadosť vznešeným povinnostem, jež vymáhají napjetí a sebezapření? Dědičné bohatství znetvořuje ducha, a neblahé jeho oběti, smím-li tak říci, zřídka kdy uplatňují schopnosti

těla nebo ducha a ježto na vše hledí jediným mědiem, a to ještě nepravým, nejsou s to poznati, v čem spočívá pravá zásluha a pravé štěstí. V nepravém světle zří jistě všecko, — vždyť lidé ve společnosti nosí masky, jež mění dle situace. A v takovém přestrojení se vrhají z požitku do požitku, s tělem vysíleným a otupeným. Jich vypoulené oči zřetelně praví, že v nich není ducha.

Chci tím říci, že společnost, která nečiní plnění povinností pro muže a pro ženy podmínkou a mírou úcty, již žádají na svých bližních, není správně organisována. Úcta, vzdávaná bohatství a pouhým přednostem vnějšku, je jako chladný severní vítr, jenž ničí útlé květinčky náklonnosti a ctnosti. Příroda rozumně pojí k povinnostem náklonnost, aby snahám ducha dodala onu sílu, již jen srdce může udělit.

Abych vysvětlila, co míním, je mi jen uvéstí, jak se prohřešuje žena, slavená pro svou krásu, dá-li se otrávití holdem jí vzdávaným a zanedbává první povinnosti mateřské. Tím v sobě utlumuje cit, který by ji učinil šťastnou a který by oblažil její okolí. Hřeší sama proti sobě. Pravé blaho (tím míním všecku spokojenost a klid, jež jsou v tomto nedokonalém přechodném stavu bytí zde na zemi vůbec možny) nemůže vzniknouti, leč je-li citový život přesně spofádán. Ale takový v sobě zahrnuje povinnosti. Muži ani nepozorují, jaké neštěstí působí, jakou záhubnou slabost milují, nemají-li ženy k jinému, než aby se snažily jim se líbiti. Nepo-

váží, jaký konflikt přirozených a uměle stvořených povinností tím vyvolávají, když obětují klid a počeštnost života ženy smyslným názorům o kráse, — proti přírodě, v níž je vše v harmonii.

Jen muž chladného srdce, — není-li jinak již zkažen zhýralým životem, — nepocítí nejvyšší slast při pohledu na svou ženu, kojící své a jeho dítě. Více naň působí tento pohled než největší raffinement koketerie. Ale bohatství nepřipouští, aby ženy upevnily takto rodinné svazky. Chtí si zachovat svou krásu, být královnami společnosti, a tak opomíjejí příležitost, vyvolat u svého chotě dojem, na něž by vzpomínal i v pozdním stáří snad více, než na všechen mladistvý půvab. Mateřská starostlivost rozumné milující ženy je velmi poutavá; mírná laskavost, s níž vrací otci svých dětí něhu, již prokazuje rodině, vraceje se od práce k svým drahým, skytá rozmilý pohled. Kdykoli se znavim pozorováním prázdných formalit a hluchých ceremonií, které mnohde nahrazují rodinný cit, hledám jiné scény, abych se osvěžila a zotavila pohledem na ně. Je mi velikou radostí pozorovati ženu, jež pečuje o své děti a svědomitě vede domácnost, snad s pomocí jediné služky, jež za ni vykonává nejhrubší práce; připravuje sebe i své děti bez jiného luxu než čistoty a pořádku, aby, až pán domu večer se vrátí v kruh rodiny, nalezl hostinný krb a smavé dětské líce. Mé srdce se chvěje tímž blahem jako celá tato skupina, když zvuk známého kroku v ní vzbudí radostný nepokoj a nedočkavost.

Dle mého mínění mají manželé, kteří vedou takový život, všechno štěstí země, — neboť oba díly jsou si vzájemně nutny a při tom na sobě nezávisly, plníce své povinnosti. Předpokládám, že nejsou v tak těsných poměrech, že by jim bylo každý halíř obrátiti než jej vydají. A pak tvrdím, — ano, tak nízce smýšlím! — tvrdím, že pak neschází nic k úplnému štěstí než záliba pro literaturu, aby konverzace nabyla zajímavosti, — a trochu přebytných peněz pro koupi knih a pro úlevu bídě chudiny. Neboť je v tom pramálo půvabu, nemůžeme-li provést plány, jež mají oblažiti lidstvo, nebo nemůžeme-li poslechnout hlasu srdce a soucitu, proto, že malý zlomyslný diblík zachycuje naše rámě a nedá nám sáhnouti do kapsy pro peněženku, (která je beztoho skoro prázdná), šeptaje současně nějaké věty o prioritě spravedlnosti.

Vliv bohatství je pro ženy ještě zhoubnější než pro muže, neboť tito mají přece možnost uplatniti se v státní službě nebo ve vojenství.

Ale přešly doby pravého heroismu, za nichž rekové jako Fabricius nebo Washington bojovali za vlast, a po válce se vrátili k svému hospodářství, aby svým snahám dali klidnější, ale neméně prospěšný směr. Naši britští heroové přicházejí častěji z herny než od pluhu. Jejich vášně planou mocněji při hře v kostky než při četbě o velikých rozletech, o dobrodružných výpravách ctnosti v dějích staletí, jak je zaznamenává historie.

Pravda, věc se má trochu jinak u státníka.

U tohoto je hra v karty a podobná vyrazení zcela vhodnou přípravou pro funkci, již mu je zastávati: řídití záležitosti státu. Neboť celý system britské politiky — (jen z velké zdvořilosti zde může vůbec být o systemu řeč) — spočívá v tom, že se stále a stále vypisují nové daně, které vykořisťují chudinu v prospěch boháčů. Hlavním a nejdůležitějším uměním pro ministra je: dovést se udržet u vesla. Jeho účelem je uchovat své rodině všechny nespřávně nabyté výhody, — a k tomu slitování schudinou není nikterak nutným a vhodným prostředkem. Někdy snad zdánlivá úcta pro to, čemu se okazale říká přirozené právo Angličana se může zdát vhodným způsobem, jak ošálit toho těžkopádného bručivého medvěda, massu, jež vodit za nos, je úkolem vlády. Je zde příležitost uspořádat laciné divadlo, státník odevzdá svůj hlas zvlášt, a svým věrným dá se přidati k druhé straně. Jde-li o nějakou otázku humanity, omočí sousto v mléku lidské dobroty a umlčí jím Cerbera. Mluví o tom, jak mu záleží na tom, aby země nekřičela o pomstu pro své děti, jichž krev jí rosí. A současně snad chladnou rukou sevře těsněji řetězy, dávaje sankci hanebným rejďům. Ministr je ministrem, pokud dovede hájit a provést návrh, jež provést mu je uloženo. Ale cítit po lidsku je proň zbytečno.

Tato pozorování mají však spíše episodický ráz. Od nich se vracím k onomu zcela zjevnému otroctví, v němž strádá duše ženy, pro vždy udržovaná v poutech.

Dědičné stavovské rozdíly, které činí z kultury kletbu, dělíce svět v zástup smyslných tyranů a závistivých otroků, kazí všechny třídy obyvatelstva skoro stejnou měrou, protože jednotlivec není ctěn dle toho, jak plní své povinnosti, nýbrž dle postavení, které má ve společnosti. Je ještě několik možností pro muže, zachovati si samostatnost myšlení i jednání; ale pro ženu to je herkulská práce, protože je jí překonati obtíž, jež nejsou kladeny než jejímu pohlaví, a které se nedají přemoci než nadlidským téměř úsilím.

Zákonodárce, chce-li být pravým dobrodincem lidstva, hledí ctnost učiniti zájmem každého jednotlivce; tak se stává soukromý mravní život tmelem veřejného života, — všechny části celku směřují k jednomu společnému středu. Ale pojem osobní nebo všeobecné mravnosti ženy je velmi problematický, — neboť Rousseau a s ním mnozí jiní spisovatelé tvrdí, že po celý život má zůstat podrobena přísným pravidlům slušnosti. Ale proč ji podrobovati slušnosti, je-li schopna činů, jež vznikají z krásnějších motivů, má-li nesmrtelnou duši?

Má celá polovina lidstva zůstat v takovém poddanství jako ubozí afričtí otroci, v otroctví předsudků, — jsou-li zásady bezpečnějšími vůdci? — Neznamená to tak nepřímou upírati ženám rozum? Neboť dary, které k ničemu nejsou, jsou jako výsměch.

Ženy i muži požitky, jež skytá bohatství,

slábnou na těle i na duchu; ale vedle toho jsou otrokyněmi celou svou osobností, je jím potřebí lákavosti a svůdnosti, aby muž ráčil svým rozumem řídit jejich nesmělé, nejisté krůčky. Jsou-li ctižádostivý, je jim ovládati tyrany podvodným způsobem, — neboť kde není práv, není také závazných povinností. Zákony týkající se žen (promluví o nich v dalším), činí jakýs nemožný celek z muže a jeho ženy. Zodpovědnost se připisuje pouze jemu; ona je pouhá nula.

Člověk, jenž plní povinnosti v svém povolání, je nezávislý. První povinností žen je povinnost k vlastnímu já; a nejbližší jejich povinnost, jejich tak významná občanská povinnost, je úkol ženy — matky. Vysoké společenské postavení je zbavuje těchto povinností a činí z nich pouhé loutky. Mají-li i nějaký vážnější zájem, než věsiti na sebe cetky a šaty, bývá tato jejich záliba jen velmi platonická; provedení nějaké intriky nejspíše ještě rozvíruje někdy jejich myšlenky. Neboť když zanedbávají své povinnosti v domácnosti, nemají příležitost se cvičiti pochody atd. v širém poli jako vojáci nebo se hádat v parlamentě, aby jejich schopnosti nezrezavěly docela.

Vím, že Rousseau na důkaz inferiority ženského pohlaví, řekl: »Jak by mohly dětský pokoj zaměnit s bojištěm!« — A toto některými moralisty bylo nazváno školou největších heroických ctností. — Ale jistě, — i obratný kasuista by jen stěží

dovedl dokázat rozumnost válek, které kdy v lidstvu vyvolaly heroismus.

Nemíním kriticky rozbírat tuto otázku. Nebot vidím v takovém propukání ctižádosti, (totiž v boji), první projevy civilisace, v době, kdy třeba zemi orati a lesy mýtit. Proto neříkám o něm, že je morovou nákazou. Ale nynější způsob války má jistě v sobě málo skutečné ctnosti, — a je spíše školou zženštilosti než statečnosti.

Jestliže však obranné válce --- (jediná, již možno ospravedlniti za přítomného stavu společnosti), přičkneme nárok na spravedlivost a slávu, nechť pravý antický heroism se vrátí v srdce žen. Nelekejte se, laskaví a jemnocitní čtenáři, páni a dámy, neboť ač jsem přirovnala charakter moderního vojína ke charakteru dámy ze společnosti, přece této neradím, aby si vyměnila přeslici za ručnici, ač si ze srdce přeji, aby se bajonet změnil v zahradnický nůž. Kochala jsem se jen chvíli ve výtvorech imaginace, znavena jsouc pohledem na neřesti a pošetilosti, které všechny mají pramen v bohatství. Těším se fantasii, že jednou přec bude společnost tak upravena, že muž bude plniti povinnosti občanské, chce-li požívatí úcty, a že zatím, co je zaměstnán v některém z oborů veřejného života, jeho žena, rovněž činná občanka, se stejnou bedlivostí bude pečovati o své děti, starati se o svou rodinu i o své bližní.

Ale má-li veřejnosti konati platné služby, nesmí zůstatí osobně bez ochrany zákonů. Nesmí zůstat

závisla v hmotném ohledu na milosti manželově, dokud žije, a na podporách, když jí zemře. Jak někdo, kdo nemá prázdného vlastnictví, může být štědrý? Nebo ctnostný, není-li svoboděn? Za přítomného stavu věci, žena, která je sice věrna svému muži, ale ani nekojí ani nevychovává děti, nezasluhuje jméno manželky, o jmeně »občanka« ani nemluvě. Ale kde není přirozených práv, není také povinností.

Na ženu nemožno pohlížeti jinak než jako na potěchu smyslů muže, když tak je slába na těle a na duchu, že jí nedovede rozlítit než nějaký požitek nebo nějaká přepjatá moda. Je pro myslícího člověka smutnější pohled než ten, který za jitra poskytnou četné kočáry, v nichž sedí samé blede vyhublé bytosti, které samy sobě jako by utíkaly? Jako Dr. Johnson, i já si často přeji, aby tak některá z nich se ocitla v nějakém malém krámku a aby půl tuctu dětí vzhlíželo k její unylé tváři s prosbou o chléb. A pak jistě nějaká skrytá síla by jí dodala pružnosti a oživila její pohled, rysy by nabyly výraznosti cvikem rozumu, ztracená vznešenost charakteru by se vrátila, vlastně jeho schopnost uvědomiti si všecku vrozenou důstojnost. Ctnost nezískáme ani filosofickou spekulací, tím méně zcela negativní vlastností, — leností, která je přirozeným výsledkem bohatství.

Vedle toho, neurážíme mravnost v její vlastní podstatě, máme-li v ošklivosti více chudobu než neřest?

Ač mám za to, že ženy jsou celkem určeny, aby plnily povinnosti manželky a matky, přece nepřestávám želeť, že ženy vyššího nadání nemají otevřenu cestu, na níž by mohly sledovati záměry extensivnější důležitosti a volnosti. Lidé se mi dají do smíchu, řeknu-li, že dle mého mínění by ženy skutečně měly mít své zástupkyně před zákonem, nezůstat vždy bez přímého podílu na záležitostech vládních.

Ale za nynější doby je celá konstituce jen podporou despotie; ženám se nevede hůř než celé třídě dělného lidu, která musí platit, aby udržela království, i nemá-li peněz na chléb pro děti. Jaké pak mají ve vládě zastoupení ti, kdož v potu tváře zjednávají kočár maitresse, která dávno zapoměla, co je stud, nebo vydržují nákladné konírny právoplatných dědiců.

Daně z nejnütnějších životních potřeb dávají celému zástupu nečinných šlechticů a šlechticěn možnost, oslepovati nádherou zdívené množství, jež v úžasu zapomíná, kolik jeho vlastní krve a potu stojí tato nádhera. Toť pouhá gothická*) nádhera, asi taková, jako stráž na koni, která paraduje před Whitehall**). Nemohu na ni hledět bez opovržení a rozhořčení.

*) Gothická nádhera. Gothický zde užito jako protiklad klasického, jako typ nevkusy a barbarství. Tento význam mělo v aesthetice 18. století. Pozn. překl.

***) Whitehall je královský zámek. Pozn. překl.

V jak nepravých drahách se pohybuje duševní život, může-li takový stav v něm zanechatí mocný dojem! Dokud ctnost neodklidí projevy takového šílenství, celé lidstvo bude jím trpěti. Neboť onen ráz bude mít nadvládu ve společnosti. A přepych stejně jako závistivá chudoba nedají vzniknouti ctnosti v té míře, aby ona byla charakteristikou společnosti, a ne pouze kusem z harlekýnského pláště, který nosí vzdělaný člověk občas.

Ve vyšších společenských vrstvách všechny povinnosti se svěřují najatým silám; život plný požitků, k němuž boháči jsou nuceni, aby si nějak zkrátili dlouhý čas, jeví se lidem z nižších tříd tak lákavým, že by obětovali vše, jen aby mohli kráčet přesně v jejich šlépějích. Nikdo nevidí v úřadech, které vlastně důvěra uděluje, nic jiného než sinecury, protože o jich obsazení rozhoduje osobní zájmy; každý si váží takového postavení, protože mu zjednává úctu společnosti. Ženy všechny chtějí hrát veliké dámy. Totiž nemít nic na práci, chodit sem a tam, bez cíle, a starat se, — bůhví oč.

Ale co mají ženy za práci ve společnosti? Na tuto otázku není těžko odpovědět. Jistě neodsoudíte všech, aby kojily děti nebo zapisovaly, co utržily za pivo. Ať ženy studují lékařství, aby mohly být lékařkami nebo ošetřovatelkami, nebo porodními babičkami. Slušnost, zdá se, že je volá k tomu povolání. Bojím se však, že název »porodní babička« brzy v našich slovnících ustoupí jinému, —

accoucheur, — a tak zmizí z řeči doklad někdejší stydlivosti ženského pohlaví.

Nechť studují politické vědy, a své dobročinnosti dají široký základ. Četba historických spisů je sotva užitečnější než četba románů, jsou-li čteny jako pouhé biografie bez zřetele k celku doby, k vývoji státních zřízení, věd a umění atd. Zkrátka, není-li historie brána jako věda o člověku, lidstvu vůbec, a ne o vyminečném jedinečném člověku, který zaujme místo v chrámu slávy, ale pak zanikne v tmavém, v před se ženoucím proudu času, jenž bez hlesu vše strhá v nekonečnou prázdnu tůň věčnosti.

Mnoho a mnoho povolání by mohly zastávat, kdyby byly řádněji vychovány. A tisíce by se uchránily prostituce, tajné i té zákonem posvěcené. Nevdávaly by se, aby měly živitele, (as jako muži se zavazují vládě, plniti úkol úředníka, a pak zanebávají všechny své povinnosti). Pokus vydělávati si chléb samostatně, — velice chvály hodný pokus — nesnižoval by ženu v očích lidí skoro na stupeň těch ubohých bytostí, jež se živí prostitucí. Modistky a švadleny bývají skoro zařadovány do této kategorie. Těch několik málo odvětví pracovních, jež jsou ženám otevřeny, většinou je úzce spojeno s domácností, nejsou na ní nezávislá. A činí-li jim vyšší vzdělání možným zastávati místo vychovatelky, nejedná se s nimi jako s vychovateli synů, (ač s vychovateli stavu duchovního se nejedná také vždy tak, aby v očích žáků nabyli úcty), nemluvě

ani o tom, že se nikdo neptá, co jim osobně je vhod či nevhod. Ale ježto ženy, vychované jako dámy světa, nejsou připraveny na příkoří, jež někdy je čeká v povolání, jehož jim se chopiti, pohlží se na postavení onoho druhu jako na ponížení. Ti, jimž třeba teprve říci, že nic na světě bolestněji se nedotkne citlivosti než taková, právě uvedená nehoda, jsou špatní znalci lidského srdce.

Některé z těchto žen zdržuje od sňatku zvláštní delikátnost, a jiným zas není poskytnuta příležitost, zachrániti se z otroctví, oním žalostným způsobem (t. j. sňatkem bez lásky). Není tedy vláda, která se tak málo stará o polovici všeho obyvatelstva, velmi nedostatečná, nesnaží-li se opatřiti počestným, nezávislým ženám řádnou výživou? Má-li jejich osobní ctnost být požeňnáním celku, musí míti ve státu, ať jsou vdány, ať svobodny, postavení jako občanky, jinak mnohé dobré ženy, jichž citlivost nezaslouženým příkořím je chorobně vydrážděna, budou i dále hynouti a vadnouti »jako lilie zlomené pluhem«.

To je smutná pravda! Ale takové jsou výsledky civilisace. Ženy, jež by zasluhovaly největší úctu, jsou nejvíce utlačovány. A nestojí-li duševně mnohem, mnohem výše než průměr obou pohlaví, klesají znenáhla, tak že konečně opovržení, v němž původně nezaslouženě žijí, skutečně zasluhují. Kolik žen tak z nespokojenosti se zahazuje, které by výtečně dovedly zastávat lékařskou praxi, vést obchod nebo hospodářství, které by stály s hlavou vztyčenou a hrdy svou prací, — kdežto takto kloní malomyslně

hlavu, pod přílišnou tíhou citlivosti, jež užírá krásu, ač jí dala kdys největší zář. Já skutečně pochybuji, jsou-li láska a soucit si tak blízky, jak tvrdí básníci, — neboť nevidím, že by utrpení žen budilo přílišnou účast, leč jsou-li krásny. A pak útrpnost snad je služkou lásky, nebo předchůdkyní rozkoše.

Oč úctyhodnější je žena, která sama vydělává svůj chléb, než největší kráska! Jsem tak zaujata duševní krásou, že je mi stydno činiti takové srovnání. Žel Bohu, že tak málo žen se snaží nabýti této úcty, a tak se zachrániti ze závrtného viru požitku nebo z líné nečinnosti, již také dobré ženy otupují, vsaje-li se v ně.

Jsou hrdy na svou slabost, potřebují vedení, ochrany, a jest jim se varovati všech těžkých vzepjetí, jež šlechtí ducha. Je-li to vůlí osudu, aby tak promarnily život, necht nečekají úcty, až jednou jejich krása uvadne, neboť je osudem nejkrásnějších květů, že je roztrhá a pohodí táž ruka, která je utrhla s keře. Kéž by se mi podařilo vštípati mému pohlaví tuto pravdu! Ale bojím se, že neuposlechnou pravdy, která je výsledkem dlouholetých zkušeností mnohých lidí, — a že se nevzdají rády třídních a pohlavních výhod pro skutečně lidská práva, na něž nemá nároku, kdo neplní svých povinností.

Dle mého mínění jsou ti spisovatelé nejprospěšnější, kteří v člověku budí cit pro člověka, bez ohledu na společenské postavení. Ráda bych přesvědčila moudré muže o důležitosti některých mých poznámek, ráda bych je přiměla k tomu, aby ne-

stranně uvážili všechny mé vývody. Dovolávám se jejich rozumu, a ježto jsem jich blížní, žádám jménem svého pohlaví i zájem jejich srdcí. Prosím je, aby byli pomocníky při emancipaci své družky, aby z ní vytvořili platnou spolupracovnici.

Kdyby muži velkodušně zlomili naše pouta, a spokojili se rozumným přátelstvím místo otrocké poslušnosti, měli by v nás poslušnější dcery, laskavější sestry, věrnější manželky, rozumnější matky — lepší občanky, slovem. Milovaly bychom je pravou láskou, když bychom znaly úctu k vlastnímu já. Planá zahálka ženina nerušila by duševní klid úctyhodného muže, a nemluvnata by neuvykla cizím prsům, nenalezše nikdy přijetí v prsou své matky.

Kapitola desátá.

O LÁSCE RODIČŮ.

Láska rodičů bývá z nejslepějších projevů zvrácené sebelásky. Nemáme jako ve frančině dva výrazy, abychom rozlišili přirozenou rozumnou žádost a nevědomou vypočítavost slabosti (*l'amour propre*, *l'amour de soi* — *même*).

Rodiče milují své děti často zcela zvfěcím způsobem a obětují všechny povinnosti, aby jim zabezpečili světský úspěch, aby pojistili budoucí blahobyť bytostí, jimž přítomnost svým despotismem ztrpčují. Tak zvrácené jsou předsudky, jimž nevládne žádný princip. Moc vždy zůstává věrna svému životnímu principu, neboť vládne v každém svém projevu, bez omezení a dohledu. Její sídlo je v tmavé propasti, již prozkoumatí není dáno žádnému oku. Neboť pod dotekem pronikavého pohledu celá její fiktivní budova by se zřítla.

Poslušnost, bezpodmínečná poslušnost, toť heslo tyranů všech druhů, a jeden druh despotismu podporuje druhý, aby si zajistil bezpečnost. Tyranům by se bylo chvěti, kdyby rozum nabyl vlivu

na záležitosti skutečného života; světlo by se rozšířilo, kdyby nadešel bílý den. A kdyby přišel, jak by se usmál člověk při pohledu na strašidla, jichž se lekal za noci nevědomosti nebo v polosvitu nesmělých otázek!

Otcovská nebo mateřská láska je skutečně mnohým pouhou výmluvou a příležitostí tyrannisovati, kde se tak může díti beztrestně, neboť jen moudrým a dobrým lidem stačí úcta, která strpí rozumný rozbor. Tito jsou přesvědčeni, že jejich požadavky jsou oprávněny; neobávají se tedy rozumu, nelekají se, volají-li je k zodpovídání poddaní, kteří se utíkají k přirozenému právu. Neboť věří, čím osvěcenější je lidský duch, tím hloub že v něm mohou zapustiti kořeny prosté, spravedlivé zásady. Nežůstávají stát u kompromissu, nepřipouštějí, že metafysické pravdy snad neplatí v praxi. Opovrhují vytáčkami a klidně čekají, až čas umlčí sykot sobectví nebo závisti a upevní vše nové v duši.

Je-li schopnost, přemýšlet o minulosti a směly okem pronikati mlhy budoucnosti, přednosti člověka, je doznati, že mnozí lidé jí nemají než ve velmi nepatrné míře.

Co je nové, zdá se jim špatné. Nedovedou rezeznati, co je ve skutečnosti možné od různých strašáků, bojí se, kde není příčiny strachu, děsí se světla rozumu, jako by bylo požárem. — Ale meze možnosti a nemožnosti nejsou vytčeny proto, aby zadržely odvážnou ruku obnovitelovu.

Žena, jež vždy a všude je otrokyní předsudků, zřídka kdy je rozumem osvícenou matkou; neboť buď své děti zanedbává nebo je kazi nepřiměřenou shovívavostí. Poznamenala jsem již dříve, že láska mnohých matek k dětem má ráz zcela zvířecí, — není v ní jiskry lidskosti. Spravedlivost i pravdu, vše, vše obětují tyto Rebekky, káže-li tak prospěch vlastních dětí; porušují nejsvětější povinnosti, zapomínají svazků, které pojí celou velikou rodinu lidstva na zemi. Rozum však, zdá se, praví, že ti, kdož nechají všechn obsah života pohliti jediným citem nebo jedinou povinností, nemají dost síly v srdci nebo duchu, aby ji řádně plnili. Ale pak se úplně ztrácí ctihodný ráz povinnosti a stává se rozmarnou hříčkou.

Péče o malé děti, přírodou určená ženám, zřena v pravém světle, by pro posílení rozumu žen poskytla mnoho platných prvků.

S kulturou ducha třeba začítí záhy. Zvláštní pozornosti vymáhá povaha, — pozornosti, jíž není schopna žena, která miluje své děti, právě proto, že to jsou její děti a nehledá pro své povinnosti jiného základu než náladu okamžiku. Nedostatek rozvahy v otázkách citu působí, že ženy tak často zabíhají v extremy, a jsou buď nejlaskavější, nebo úplně nedbalé a zcela nepřirozené matky.

Má-li být žena dobrou matkou, je jí třeba rozumu a oné duševní samostatnosti, jež je dána jen zřídka kdy ženám, většinou závislým na úsudcích

mužů. Podajné manželky bývají obyčejně pošelilé matky; přejí si, aby měly je a jen je rády, aby stály při nich potajmu proti otci, který jim bývá líčen v nejčernějších barvách. Je-li nutný trest, je na otci, aby jej vykonal, — ač matka byla uražena, — ve všech hádkách připadá jemu úloha soudce. V stati o soukromém vychování promluvíme obšírněji o tomto předmětu. Prozatím nyní jde jen o to, že žena, dokud jí nebude přáno pěstiti své schopnosti a řídití své jednání, nebude mít dost důmyslu ani vlády nad sebou, aby své děti dovedla řádně vychovávat. Její mateřská láska ani nezasluhuje tohoto jména, nedovede-li ji přiměti, aby kojila své děti, neboť plnění této povinnosti má za nutný následek posílení svazku mezi matkou a dítětem. A je nevývratně povinností mužův i žen, plniti povinnosti, které dávají vzniknouti citům, jež dovedou nejjistěji uchrániti před neřestí. Tak zvaná vrozená láska je dle mého mínění velmi chabým poutem, myslím, že, kde má být náklonnost, je nutný častý styk a časté projevy vzájemné sympathie. A jakou pak lásku ukazuje matka, jež děcko svěřuje chůvě, a béře jí je, aby je poslala do školy?

Prozřetelnost dala ženě v mateřství náhradu lásky. Když milenec se stane přítelem, a na místo zbožnění nastoupí vzájemná důvěra, pak dítě jemně upevňuje uvolněná pouta, a společná starost dává vznik nové vzájemné sympathii. Ale dítě, — ač zůstává zástavou lásky, — přece jí nedodá

svěžího života, svěřil-li je otec i matka najatým lidem. Ti, kdož jiným dávají plnou moc, aby je zastupovali v jich povinnostech, nemají příčiny žalovati, nedostane-li se jim odměny povinnosti; — neboť teprve láska rodičů budí lásku dětí.

Kapitola jedenáctá.

O POVINNOSTECH DĚTÍ K RODIČŮM.

Zdá se, jakoby vlivem jakéhos sklonu k pohodlnosti lidé vždy autoritám dávali přednost před rozumem, a každé povinnosti dávali libovolný základ. Práva králů jsou přímo odvozována z práv krále králů, a práva rodičů z práv Otce nás všech.

Proč jdeme tak daleko pro principy, které by vždy měly spočívat na téže basi a míti dnes právě tak platnost jako před tisíci lety, a o nic více než tehdy? Plní-li rodiče své povinnosti, jich nárok na vděčnost dětí je posvěcen a má pevný základ, ale jen málokterí rodiče spokojí se za takovýchto podmínek uctívou láskou dětí. Vyžadují slepou poslušnost, protože nezasluhují, aby se jim s rozumem sloužilo: a aby tyto požadavky chabosti a nevědomosti měly ještě větší závaznost, obklopuje jakás tajemná posvátnost nejlibovolejší všech principů. Či možno jinak nazvat povinnost, poslouchat slepě slabých nebo špatných bytostí, pouze proto, že poslechly kdys mocného pudu? Několika slovy možno vyjádřiti vzájemné povinnosti rodičův i dětí. Rodiče,

kteří se skutečně starají o děti v jich dětské bezradnosti a bezmocnosti, mohou po právu tutéž péči na dětech žádat pro sebe, když je schvátí slabost stáří. Ale je krutým násilím, podrobovati bytosti, jež již se dovedou zodpovídati před společností za své činy, zvůli jiných, — snad je to právě takový hřích proti morálce jako ony náboženské systemy, které zlu a dobru nepřipisují existenci jinde než ve vůli boží.

Neznám rodičů, kteří by svým dětem vzdávali více než zcela všední péči. A přece tak těžko se zhošťujeme návyku mládí, věřiti úplně míněni otcovu, byť i dozrávající rozum nám řekl, že otec není nejmoudřejší člověk na světě. Proti této slabosti, — neboť je to slabost, byť se k ní hodilo příjmi »roztočilá«, — jest se rozumnému člověku postavit; neboť ta absurdní povinnost, příliš často vštěpovaná, poslouchati rodičů, jen protože to jsou rodiče, se slabuje duši a připravuje ji k otrockému poddanství každé jiné moci spíše než rozumu. Rozeznávám přirozenou a druhotnou povinnost k rodičům.

Otec nebo matka, jenž pečlivě hledí vzdělat srdce i rozum dítěte, dává povinnosti, společně všem živočichům, posvěcení ducha. Tot láska rodiče-člověka, která o mnoho předstihuje pouhý animalní pud. Takoví rodiče získávají všechna práva nejsvětějšího přátelství, a jejich rada, byť i dítě zatím dospělo, vždy vymáhá uvažení.

Vzhledem k manželství, — ač po skončeném jedenadvacátém roku se zdá, že nemají rodiče práva

upíratí svůj souhlas, — vymáhá přece dvacet let péče tolik ohledu, že syn by měl svatbu o dva tři roky odložití, nesetkává-li se jeho volba se souhlasem jeho nejstaršího přítele.

Ale celkem je úcta k rodičům princip mnohem nižší, je to většinou jen sobecká úcta před majetkem. Otec, jenž požívá slepé poslušnosti, děkuje za ni pouhé slabosti nebo motivům, jež snižují lidskou důstojnost. Je uznáno, že veliká část bídy na světě má původ v nedbalosti rodičů. A to jsou ještě lidé, kteří nejvíce lpí na tom, co zvou přirozeným právem, ač právě vyvracejí přirozené právo člověka, — právo jednat dle vlastního rozumu.

Často jsem měla příležitost pozorovat, že líní nebo špatní lidé vždy horlivě hájí neoprávněné privileje, v témž poměru, v němž zanedbávají povinnosti, které jediné dovedou oněm privilejím dát rozumný základ. Je to konečně smysl pro sebezachování, který nevědomost nutí k takovému jednání, podobný instinktu, jímž puzeň, ryba kalí vodu, v níž plove, aby oklamala své nepřátele, místo aby se jim odvážně vzepřela v průhledném čistém proudu.

Vskutku obhájci autoritářství vždy se hledí vyhnouti čistému proudu argumentace, — utíkají se v temno, jímž vznešená poesie obklopuje prestol Všemohoucnosti a odvažují se pro sebe požadovati neomezenou úctu, jež nenáleží než Jeho nevyzpytatelným úmyslům. Nechci se zdát osobivou, — ale temno, jež Boha nám skrývá, halí jen spekulativní pravdy. Netýká se mravních zásad; tyto jsou jasny,

neboť Bůh je světlo a nikdy nám neukládá povinností, jichž závislost na rozumu nezáfí každému otevřenému oku.

Nedbalí rodiče ve vyšších třídách společnosti ovšem na dětech vynucují důkazy úcty, a ženy hlavně na kontinentu jsou podrobeny názorům své rodiny, která se nikdy neptá po jich náklonnosti, nebo po blahu ubohých obětí své pýchy. Důsledky jsou zřejmé: z poslušných dcer se stávají cizoložnice, které zanedbávají výchovu dětí, na nichž žádají poslušnost právě tak slepou.

Pravda, ve všech zemích jsou ženy příliš pod vládou rodičů; a málokterí rodiče se k dětem obracejí tímto asi způsobem, ač samými nebesy se zdá předepsán: »Je ve vašem zájmu, poslouchati nás, než vaše soudnost nabude sly. Všemohoucí Otec vštípil v naše srdce něhu k vám, abychom pečovali o vás v době, kdy se rozvíjí váš rozum. Když však duševně dospějete, pak jen tehdy nás poslouvejte, — vlastně beřte v úvahu naši radu, shoduje-li se se světlem, které svítí ve vaší duši.«

Otrocká oddanost vůči rodičům ničí každou schopnost. Správně praví pan Locke: »Jsou-li děti pod příliš přísným dohledem, jsou-li příliš omezo-
vány a snižovány, ztrácí všecku sílu a chuť ku práci.« Ta slova o příliš přísném dohledu platí v přední řadě o ženách; z různých příčin rodiče omezují dívky více než hochy. Povinnosti, jež se jim ukládají, týkají se více vnější formy než rozumných požadavků. Přísná poslušnost, v níž je

udržují rodiče, je připravuje pro otroctví v manželství. Namítne se mi: všechny ženy nejsou otrokyněmi svých mužů. To je pravda, ale to jen v těch případech, v nichž jsou samy tyrany; neboť nepoživají pak rozumné volnosti, nýbrž úplně bezzákonné moci, která se podobá vlivu, jaký mívají milci absolutních panovníků. Nechci tím také říci, že by hoši a dívky vždy žili jaksí v otroctví. Tvrdím pouze, — jsou-li nuceni slepě poslouchat autority, jich schopnosti slábnou a jejich povaha se stává pánovitou nebo se zvrhá. Lituji, že rodiče, strážníci své domnělé privileje, potlačují první vznět rozumu, a z povinnosti, již s takovým úsilím hledí dodat platnosti, činí pouhý zvuk, — neboť podkopávají jediný základ, na němž bezpečně ctnost může spočívat. Neboť není-li založena na vědění, nemůže nabýt dost síly, aby umlčela výkřiky vášně nebo zadržela egoismus v jeho tajném destruktivním díle. Ale rodiče, kteří prokazují dětem největší něhu, — správně řečeno, kteří plní nejsvědomitěji své povinnosti, — a tak přirozenou cestou nabývají lásky dětí, nežádají na dětech poslušnost tou měrou, jako sobečtí domýšliví lidé, kteří chtějí, aby se děti podrobily jejich vůli, jen protože to je jejich vůle. Naopak, kde rodiče jsou dětem vzorem, kde dávají volna působit svému příkladu, zřídka kdy se minou výsledkem, — lásky dětí.

Děti si nemohou ani dost záhy zvyknout poslouchat rozumu, — tot pravá definice oné nutnosti, na níž trvá Rousseau, nepodáváje bližšího určení.

Poslouchati rozumu znamená, podrobovati se pravé povaze věcí a Bohu, jenž je takovými stvořil s ohledem na náš skutečný zájem.

Proč zdržovati duši dítěte v jejím vývoji jen k vůli rodičům, kteří chtějí si udržeti privilej a neplatiti zaň cenu, přírodou stanovenou? Již dříve jsem řekla, že právo vždy v sobě zahrnuje povinnost a myslím, že je dovoleno uzavírat: Kdo neplní povinnosti, ztrácí práva.

Připouštím, snáze je poroučeti než rozumně odůvodňovati. Ale z toho neplyne, že by děti nemohly rozuměti, proč to a to mají konati. Neboť stále užívání stejných zásad dává rodičům zdravý vliv na mysl dětí. Tento vliv nabývá síly, působí-li stejnoměrně projevovaná náklonnost na srdce dítěte. Neboť dle mého mínění je všeobecným pravidlem, že cit, který vzbudíme v jiných, se podobá tomu, který pěstíme sami v sobě; vyjde na jevo, že přirozené náklonnosti, jež jsou pokládány za podstatně různé než rozum, jsou mu bližší než se obecně za to má. Nuže, toť nový důkaz pro důležitost vzdělání pro ženy, ta zkušenost, že city, jichž jediným zřídlem je srdce, mají do sebe cos animalně-rozmarného.

Nepravidelnost v projevech rodičské autority především uráží mysl, a dívky jimi trpí více než hoši. Vůle lidí, kteří nikdy nestrpí kritiky svých rozkazů, nejsou-li zrovna v dobré náladě, v níž bývají poměrně shovívaví, je skoro vždy nerozumná. Dívky, snažice se vyhnouti se libovůli takových autorit, velmi záhy si osvojí umění, které později provozují i na

svých mužích. Často jsem pozorovala, jak malá slečinka ovládá celou rodinu, — až na to, že někdy náhle propuká mamčin hněv z nějaké nahodilé příčiny; buď měla špatně upravený účes*), nebo snad prohrála minulého večera při kartách více peněz než chce přiznati svému manželu. Nebo z jiné příčiny, která je asi téže mravní hodnoty.

Pozorování takových výbuchů budí ve mně melancholické myšlenky o ženách; soudívám, že, svádí-li ženy jich první náklonnost na scestí nebo redukuje li jich povinnosti na rozmary a zvyky, nemožno na nich čekati více na další jejich dráze životní. Jak pak může výchova působit proti tomuto zlu? Vštěpovati jim ctnost na rozumných základech znamená učiti je opovrhovati rodiči. Děti nemají být vedeny k shovívavosti s chybami rodičů, protože taková shovívavost oslabuje sílu jejich rozumu a protože tím mírnější jsou v boji proti svým vlastním chybám. Z nejkrásnějších vlastností zralého věku je přísnost vůči vlastnímu já a shovívavost v posudku jiných. Děti však mají být vedeny jen k jednoduchým ctnostem, neboť zvyknou-li předčasné shovívavosti vůči vášním a mravům lidí, otupují ostří kriteria, jímž by své vlastní chování

---

*) Slyšela jsem jednou jak malá dívka pravila služce: „Mama mě dnes ráno pěkně vyhubovala, protože nebyla učešána po svém vkusu“. Tato poznámka byla sice trochu opovážlivá, ale pravdivá. A jak může dívka, má-li zdravý rozum ctíti takovou matku?

měly řídit, — a v téže míře, v níž roste jejich shovívavost, roste i jejich nespravedlivost.

City dětí a slabých lidí jsou vždy sobecké; milují své příbuzné, protože tito je milují a ne proto, že jsou ctnostní. Dokud v první všech náklonností nesplyne láska s úctou, dokud se rozum nestane základem první všech povinností, mravnost nevkročí k lidem. Bojím se však, že, dokud se společnost nezmění v své podstatě, rodiče budou žádat na dětech poslušnost, protože jim se tak líbí, a stále se budou pokoušeti založiti tuto moc na právu božím, které však před zkoumáním rozumu nemůže obstáti.

Kapitola dvanáctá.

O NÁRODNÍ VÝCHOVĚ.

Dobré výsledky pečlivé domácí výchovy budou vždy omezeny na úzký kruh, — a rodiče, kteří věnují tomuto úkolu své úsilí, přece do jisté míry se dožijí sklamaní, dokud se výchova nestane velkým úkolem národním. Jednotlivec nemůže odejít se svým dítětem někam na poušť, a kdyby i to šlo, nemohl by se přece změnit v pravého kamaráda, účastníka všech her dítěte. Jsou-li děti omezeny na společnost mužův i žen, brzy nabývají oné předčasné vyspělosti, která je překážkou každého mocného rozvoje duše i těla. Potřebují samostatně přemýšlet, mají-li se vyvíjetí jejich schopnosti. To je jedině možno v společnosti dětí, které jdou spolu za týmž cílem.

Dítě upadává v mrazivou duševní netečnost, klade-li pouze otázky, místo aby se skutečně staralo o vysvětlení, a spoléhá-li pak bezpodmínečně na odpověď, již se mu dostane.

Málokdy nalezne později sílu, aby se zhostilo tohoto zvyku. Je-li v společnosti vrstevníků, ne-

může nastati tento případ, — a pak také as nejsou předměty bádání řízeny úplně člověkem, jenž často tlumí, ba dokonce ničí schopnosti, tím že urychluje nepřiměřeně jejich rozvoj: a tomu vždy tak bude, je-li dítě omezeno na společnost jediného člověka, byť sebe duchaplnějšího.

Nad to, — v mládí má být zaseto sítě všech náklonností, a úcta k otci není nikterak totožna se sociálními city, která mají založit štěstí života v jeho postupu. Rovnost je jich základem a podmínkou, jakož i nenucený styk a výměna názorů, jaká nemůže nastat v přítomnosti nějaké autority, byť tato nežádala absolutní poslušnost pro sebe. Chová-li dítě takový cit pro svého otce, přece se mu vždy bude stýskat po hrách a styku s dětmi; úcta, již cítí, — v lásce synovské je vždy přimíseno trochu strachu, — nevychová-li je k lstivosti, přece mu nedovoluje sdíletí drobná tajemství, jež kladou v srdce první sítě přátelství a důvěry a vedou k dalším stupňům přízně. Nenabude nikdy oné volnosti a přirozenosti v chování, již mladí lidé získají jen, jsou-li často ve společnosti, kde mohou svobodně pronášeti své mínění, bez strachu, že se jim dostane pokárání za osobivost nebo výsměchu za pošetilost.

Byla jsem dříve zaujata spíše pro soukromou výchovu; podléhalat jsem příliš dojmů, jimž na mne působí řízení škol v přítomném stavu. Ale pozdější zkušenosti mi daly jiné hledisko na věc. Ovšem, mám dosud školy přítomnosti za pařeníště pošeti-

losti a špatnosti, a i v znalosti lidské povahy, které pry učí, vidím pouze lstivé sobectví.

Hoši ve škole zvykají nepořádku a hltavosti, nepěstí rodinný cit, naopak zvykají hýření, — příliš záhy než ještě se organism vyvine; tak zatvrzují srdce a oslabují ducha.

Jsem nepřítelkyní pensionátů, nebýt jiné příčiny než oné duševní rozháranosti, již způsobuje očekávání prázdnin. Myšlenky dětí se jimi obírají snad po polovinu všeho času, ve škole stráveného, (nepřeháním), jejich představy a naděje se k nim upínají. A když konečně prázdniny přijdou, žáci je stráví v nečinnosti a hýření.

V opačném případě, — jsou-li vychovávání doma, vyučování může být rozvrženo dle rozumnějšího plánu než ve škole, kde čtvrtina roku uplyne v nečinnosti. Ale nabudou pak příliš vysokého pojmu o důležitosti vlastní osoby, o své urozenosti; jeť jim volno tyranisovati služebnictvo a pak, — mnohé matky jsou příliš horlivy, aby v svých synech vypěstily dary společensky platné a pravé mužné ctnosti v nich dusí v zárodku. Hoši přicházejí do společnosti, v době, kdy by jim bylo vážně pracovati, jedná se s nimi jako s dorostlými v době, kdy jsou ještě chlapci, — a tak nabývají ještěnosti a zženštilosti v chování.

Jedinou nápravu může zde zjednatí šťastné nějaké spojení veřejné a soukromé výchovy, jež by se stejně vystříhalo obou extrémů. Jen stejné zření k oběma činitelům je s to, z dětí vychovati řádné

občany. Tedy: výchova, při níž se pěstí rodinný cit, a při níž děti přece mají volno trávití hodně času hrou s jinými dětmi. Je však třeba, aby je měly za úplně sobě rovné.

Ráda vzpomínám venkovské školy. At svítí slunce, at prší, hoch z rána k ní odchází; nese si knihy, po případě, — bydlí-li velmi daleko, — i oběd. Služka nevodí mladého pána za ruku, neboť sotva že se z rána oblékne, je po celý den přenechán vlastní péči, až do večera, kdy se vrací domů, a zde na otcově klíně vypravuje, co robil celý čas. Otcovský dům je mu skutečně domovem, a ještě v pozdních letech s láskou naň vzpomíná. A táži se znamenitých mužů, z nichž mnozí tímto způsobem byli vychováni, zda vzpomínka stinných křovin, v nichž se učivali úlohám, nebo cest, na nichž pouštivali draka, nečiní jim ještě dražší rodný kraj?

Ale který pak hoch rád vzpomíná let, jež strávil blíže Londýna, v nějaké akademii, pod přísným dohledem? Ač nevzpomíná-li právě nějakého ubohého podučitele, jež trápíval, — nebo kuchaře, od něhož bral zákusek, aby jej snědl mlsně jako kočka. Zábavou menších hochů v pensíonátech tvoří samé nezbednosti, a větších — neřestí. A co může být mravnímu rozvoji škodnější než system tyrannie a otroctví, který vládne mezi hochy, nemluvím-li ani o otrocké dbalosti forem, které z náboženství činí farci. Co pak dobrého možno čekat na mladíku, který přijímá večeři Páně,

jen aby neplatil guinen pokoutou, již snad o něco později obětuje nějaké smyslné rozkoši. Všecko úsilí mladíků směřuje k tomu, aby se zbyli účasti na veřejné bohoslužbě; je to vysvětlitelné, neboť opakování téže ceremonie je jejich přirozeností a velmi nepříjemné. — Proč vlastně mají být zachovávány tyto obřady, mají-li tak zhoubný vliv na mravnost, a nezřídli nyní již církev v ceremoniích, při nichž jen rty jsou účastny, — ne srdce a duše, — poklad, z něhož mají být vykoupěny ubohé duše v očištění?

Ale v této zemi strach před obnovami zachvacuje vše. Je to všecko jen strach, bázeň nečinných darmochlebů, kteří hledí na své společenské postavení jako na dědičný statek, kteří jedí, pijí a baví se, místo aby plnili povinnosti, jež jsou vlastně podmínkou jejich vyznamenání; jen několika prázdných forem si hledí. To jsou ti lidé, kteří hlásají, že prý je šetřiti vůle zakladatelů, kteří se staví proti každé reformě, jako by byla hříchem proti spravedlnosti. Mám teď na mysli hlavně zbytek papeženství, jež se zachovaly v kolejích, ač se protestantští členové zdají tak horlivými zastanci vládnoucí zde církve. Ale při tom nezapomínají vykořisťovati nevědomé, a zvětšovati bohatsví, které nashromáždili jejich předchůdci, využitkovavše pověru. Nezapomíná ani tato generace, ctí právo na majetek, dlouhým užíváním získané, jako pevnou záštitu, dává zvonkem vyzvánět k modlitbám, jako za dní, kdy se věřilo, že pozdvihování smývá hříchy lidu.

Tyto římské zvyky mají na mravnost našich kněží velmi zhoubný vliv; neboť líná kasta, která dvakrát, třikrát denně vykonává posvátné obřady, o jejich zbytečnosti je přesvědčena, jež však zve svou povinností, ztrácí vůbec smysl pro povinnost. V koleji jsou nuceni buď se účastnit služby boží nebo se jí nějak vymknouti, — zvyknou opovrhovati obřady, které však, vykonávají-li je, jim dávají možnost žít v nečinnosti. Odbudou si je jako obchodní záležitost, tak as, jako hloupý hoch si přefíkává svou úlohu. A sotva že kněz sestoupí s kazatelny, mluví surovou řečí, obvyklou ve škole, — třeba hned při obědě, který si získal způsobem tak málo počestným.

Nemůže být skutečně větší bezbožnosti než bohoslužba v té formě, jak je nyní uvyklá v této zemi, a není též společností slabší než ta, jež se účastní skoro otrocky těchto obřadů. Kostra dřívějších zvyků je ještě patrna, ale zmizelo z ní vše, co by mohlo zaměstnat fantazii nebo očistit srdce. Na pevnině velká mše jistě vyvolá mocný dojem v každé duši, v níž je jen jiskra obraznosti; podmaní svou bolestnou melancholií, vznešenou láskou, která je tak blízka zbožnosti. Nepravím, že tyto nábožné city jsou v mravním ohledu cennější než jiné emoce, ale tvrdím, že tato theatrální nádhra zasluhuje přednost před tím střízlivě — chladným pochodem, jenž uráží rozum a nemluví k srdci.

Mluví-li se o národní výchově, jsou takovéto

poznámky na místě, již proto, ze řiditelé škol, snižující se k dětinskosti, si hrají na horlivé zastance náboženství. Náboženství, — čistý zdroji útěchy v tomto slzavém údolí! jak zkalili nepovolání tvůj čirý proud! Pokoušejí se stěsnati v úzké řečiště živé vody, jež plynou k Bohu, — vznešenému oceanu bytí. Čím byl by život bez míru, který může udělit láska k Bohu, spojena li s humanitou? Každá pozemská vášeň časem začíná užirat srdce, které je živilo. K Němu však mohou spěti nejčistší výrony lásky, které člověk mnohdy surově ničí, jen k Němu, jenž jim dal vznik a Jehož jsou matným reflexem.

Náboženství však, jak se mu vyučuje ve školách, s velikými ceremoniemi a donucovacím systemem, skytá pohled velmi neutěšený. Nepůsobí oním vážným, přísným dojmem, který vymáhá úctu a současně budí strach, nýbrž je terčem vtipu, jeví se směšnou hříčkou. Většina šprýmův a šfavnatých anekdot, jimiž se bavívá společnost při whistu, má za předmět nehody, jimž právě ti lidé, kteří pod podporují nepoctivost všeho druhu, kyne li jim z ní prospěch, hledí dodat ráz směšnosti.

V celém království snad není lidí pánovitějších a rozmařilejších nad pedantské tyrany, jakými jsou ředitelé kolejí a učitelé veřejných škol. Prázdniny jsou učitelům stejně škodlivy jako žákům, a styk oněch se šlechtou vnáší v jejich rodiny tutéž marivost a výstřednost, která z domácností lordů zapuzuje rodinné štěstí a cit povinnosti. Hoši, kteří

žijí velmi draze s učiteli a jejich assistenty, nepožívají výchovy, byť v této měl být účel soužití. Mlčky s nimi obědvají, vypijí chvatně sklenku vína, pak odejdou, aby se oddali lecjakým ničemným myšlénkám, nebo si tropí šprýmy právě z těch lidí, jimž se před chvíli klonili a v nichž by měli ctít zástupce rodičů.

Je pak ještě divno, že hoši, takto vylučováni ze společnosti a z rozhovorů, se stávají egoisty a špatnými lidmi? Nebo že často mitra zdobí hlavu těchto bedlivých pastorů?

Každý jednotlivec, každá třída si přeje žítí tak, jako se žije ve vrstvě, která je o stupeň výše. Duševní nízkost provází toto neušlechtilé přání. Ona povolání, k nimž cestu rovná protekce, nejvíce snižují. Učitelé obyčejně jsou z kruhů, kde vládne tento system. Smíme pak čekati, že ti, jimž se je míti na pozoru, aby nějakou neopatrností si nezkažili kariéru, budou v svých chovancích pěstiti cit samostatnosti?

Učitelé ani nepomýšlejí na mravní výchovu chlapců; myslí, že dostali svému úkolu, když jim vpravili trochu latiny a řečtiny, a když několik z jejich žáků, dobře připravených, vstoupilo do koleje.

Může být, že donucování a ctižádost vypěstí několik dobrých žáků, — ale tělesné i mravní zdraví většiny jejich druhů bývá obětováno dobrému prospěchu těchto několika hochů.

Synové šlechticů a boháčů jsou většinou vychováni v těchto seminářích. A tvrdí snad někdo,

při vši možné shovívavosti, že jich jádro se skládá z žáků alespoň prostředních?

Není v zájmu společnosti, aby několik málo znamenitých jednotlivců prospívalo na úkor celku. Pravda, — zdá se, že velicí mužové jako veliké revoluce povstávají čas od času, aby zahnali mraky, které zastírají tvář Pravdy. Kdyby však společnost byla spravedlivěji zařízena, nebylo by třeba takovýchto bouří. Veřejná výchova vždy a všude má mít na zřeteli výchovu občanů. Ale kdo má být dobrým občanem, nejdříve musí být dobrým bratrem a otcem. Tot jediná možnost kultury srdce; neboť láska pro veřejnost stejně jako občanská ctnost nemůže růst než ze zdatnosti v soukromém životě, — jinak není než meteor, který se mihne na temném nebi, zazáří a zmizí, vzbudiv úžas na chvíli.

Málokdo, myslím, může milovat lidstvo, kdo nemiluje v přední řadě rodiče, bratry, sestry, ba domácí zvířata, s nimiž si hrával za dětství. Uplatnění mladistvých sympatií určuje morální povahu; a vzpomínka těchto prvních sympatií oživuje lidi, jichž další život je skoro výhradně řízen rozumem. V mládí vznikají nejvřelejší přátelské svazky, — mizy života, které stoupají stejným tempem, se v sebe přelévají. A srdce, schopné pojeti přátelství, je zvyklé hledat požitek v něčem vyšším než v pouhém hrubém ukojení chťičů.

Děti by tedy měly být vychovávány doma, aby pojalas lásku k domácnosti a rodinnému životu.

Ale prázdniny, které neživí ony city, jen přerušují studium a ničí všechny zdokonalovací snahy, pokud v sobě uzavírají zdrželivost. Kdyby jich však nebylo, děti by byly úplně odloučeny od svých rodičů, a tu se zase naskytá otázka, zda by se z nich stali lepší občani, kdyby byla zničena síla příbuzenských citů, které činí stav manželství tak nutným a úctyhodným. Je li však výsledkem domácí výchovy přečeňování vlastní osoby nebo osamocení jedince, zlo je změněno, ale není mu pomocieno.

Tímto postupem myšlenek vracím se k předmětu, o který mi tu jde: že nutno zříditi vhodné školy, veřejné, v nichž by však děti byly pouze za dne.

Musily by to však být národní podniky, neboť závisí-li učitelé na libovůli rodičů, nesmíme na nich čekati velikého napjetí sil. Zvyk, že učiteli je dávati rodičům důkazy vědění a umění synova, dává vznik většímu zlu, než by se řeklo na první pohled.*) Neboť málokdy dítě se k tomu má dobrovolně; pak učitel podporuje přetvářku, nebo nutí ubohý stroj k nepřiměřenému napjetí, jež snad porouchá jeho mechanism a zničí další postup v zdokonalování. Paměť je zatížena slovy, jimž nerozumí, které mají buditi efekt; rozum při tom nenabývá žádných nových představ. Ale jen o té výchově, která učí mysliti, možno říci, že je pěstěním ducha.

*) Mám nyní hlavně na mysli četné akademie londýnské a chování obchodnických kruhů tohoto velikého města.

Imaginace by neměla zaplaviti rozum, dokud ne-nabude síly, — jinak marnivost bude průvodkyní špatnosti. Neboť ať jsou jakýmkoli způsobem vlastnosti dítěte stavěny na odív, vždy se tak děje na úkor jeho mravnosti.

Kolik času padne v obět, aby se naučily děti recitovati věci, jimž nerozumějí! A maminky pak v největší paradě naslouchají se svých sedadel pathetickému papouškování, které má nadutost hlouposti a nevědomosti. Takové produkce rozechvějí celou mysl ješitností. Tot jejich jediný výsledek. Neučí děti ani plynné řeči ani přiměřenému chování. Naopak, — možno je nazvat pravým studiem affektace; neboť zřídka kdy se nyní setkáváme s prostým, stydlivým hochem, — ač lidé dobrého vkusu vždy si hnuší a budou hnusiti onu neobratnost mládí, kterou škola a předčasný styk společenský změnily v nestoudnost s opičími téměř gesty.

Ale jak je možna náprava, dokud učitelé jsou závislí materiálně na rodičích, dokud je tak veliká konkurence jiných škol, lákajících ješitné otce i matky, jichž jediným přáním je, aby jejich děti vynikly nad ostatní?

Nebýt zvláště příznivých okolností, rozumný svědomitý člověk netroufal by si založit školu, má-li v opovržení ty lsti z povolání, jimiž se dávají oklamat slabí rodiče.

V dobře zřízených školách, kde nejsou zástupy dětí stěsnávány, šíří se přece mnoho zlých návyků;

v obecných školách však otupuje stejně tělo jako srdce a rozum, neboť rodičům jde velmi často pouze o to, aby našli školu co nejlevnější, — a učitel by se neuzivil, kdyby nepřijal mnohem větší množství žáků, než sám může řídit. A malý plat, který přijímá od jednotlivých žáků, mu nedovoluje najati vyučitele, kteří by mu pomohli vykonávat mechanickou část celé práce. Mimo to, byť dům a zahrada měly sebe lepší vzhled, žáci nepožívají v nich pohodlí, neboť přísné předpisy jim připomínají, že nejsou doma, že nesmějí rušiti pořádek v zahradě, v parádních pokojích atd., jež jsou rezervovány pro zotavení rodičů. Ti někdy v neděli přijdou se podívat do školy a jsou velmi překvapeni právě tím pořádkem, který činí situaci jich dětí tak nepříjemnou.

Jakým odporem plní mě líčení rozumných žen, vypráví-li o vězení, jimž jim byla škola; neboť dívky jsou ještě více omezovány než hoši. Nemají snad vůbec dovoleno procházeti se jinde než po jedné široké cestě v parku. A zde chodí, do předu, do zadu, hlavu vzpřímenou, ramena na zad stažena, špičky při každém kroku obracejíce ven, místo aby dováděly a pohybovaly se v různých posicích, jak je ve shodě s přírodou a jejími záměry*).

*) Vzpomínám okolnosti, s níž jsem se jednou setkala a jež mě plní rozhořčením. Šla jsem navštívit malého chlapce do školy, v níž se malé děti připravovaly vstoupit do vyšší. Učitel mě uvedl do učebny atd., — ale když jsem šla dlážděnou, širokou cestou, pozorovala jsem, že

životní síla, již pučí tělo i duch, a již rozkvétají útlé květy naděje, churaví, přechází v marné touhy a v mrzuté nálady, jimiž zakrňují schopnosti a kazí se povaha. Nebo bystří rozum nepřirozeným způsobem, než ještě nabude přiměřené síly, a tvoří onen zvláštní druh lstivosti, který bohužel charakterizuje ženskou mysl, a který ji bude as charakterisovati, pokud ženy jsou otrokyněmi.

Jsem přesvědčena, že malá vážnost, již muži chovají pro cudnost, je z hlavních pramenů všeho zla, jímž trpí člověčenstvo, a všech těch neřestí, jež snižují a ničí ženy; ve škole chlapci ztrácejí onu stydlivost, která by se pod vlivem domova byla jistě vyvinula v cudnost. Co špatných zvyků přijímá jeden hoch od druhého, spí-li jich mnoho v jednom pokoji, nemluvě o neřestech, které oslabují tělo a brání každému ušlechtnění duše! Malá dbalost cudnosti u mužů vyvolává ve všech třídách společnosti velikou zvrhlost; neboť v obět předčasné rozkoši nepadá pouze láska, — láska, která očistuje srdce a dává všem silám mládí chuť k po-

---

po obou jejích stranách roste velmi bujná tráva. Tázala jsem se hocha hned na různé věci, a tu vyšlo na jevo, že ubohým dětem není dovoleno prohánět se po oné cestě, že pán domu tam někdy vyhánil ovce, aby se napásly té svěží nepošlapané trávy. Sedával u okna, z něhož byla vyhlídka na dvůr vězení, a oddělil od něho ještě kus prostranství, kde se ubohé děti mohly volně prohánět, aby tam nasázely brambory. Jeho žena pečovala právě tak úzkostlivě, aby chovanci měli šaty v pořádku.

vinnostem života. Ale všecken sociální cit je ničen sobeckými požitky, které záhy poskvřňují duši a ochuzují srdce. Hrozným, nepřirozeným způsobem je mnohdy ničena nevinnost; ze soukromých neřestí často bývá svými následky mor pro veřejnost. Nad to, — pravidelnosti v zvyklostech, jež má na mravnost větší vliv než se obecně za to má, nelze nabýti než doma, kde vládne počestná zdrželivost, nedovolující, aby mladí lidé klesli pod stupeň lid-skosti.

Upozornila jsem již na špatné zvyky, jež nabývají dívky, jsou-li pohromadě stěsnány. Myslím, že o druhém pohlaví platí táž pozorování, která, — dle mých intencí, — by měla vést k závěru, jež mám na zřeteli při svém celém líčení: že mládež obou pohlaví má být společně vychovávána. Je-li manželství tmelem společnosti, má být lidstvo vychováváno dle téhož vzoru, — jinak styk pohlaví nikdy nebude stykem druhu s družkou, a ženy nebudou plniti povinnosti, příslušné jejich pohlaví, dokud nebudou osvícenými občankami, dokud nedovedou samostatně, bez podpory mužů, vydělávati svůj chléb. A žena pochopí teprve tehdy posvátnost manželství, když, byvši vychována společně s hochy, bude muži spíše přítelem než maitressou. Neboť dokud ji útisk činí bázlivou, bude vždy zasluhovati opovržení pro svou lstivost. Jsem úplně přesvědčena o této pravdě, a tvrdím, že dokud ctnosti obou pohlaví nebudou založeny na rozumu, dokud plnění příslušných povinností nedodá налеžitě síly

citům obou pohlaví, ctnost nebude královnou společností.

Kdyby chlapci a dívky měli příležitost studovati společně, vznikla by v nich záhy ta půvabná dbalost slušnosti, která vede k cudnosti bez oněch sexualních rozdílů, jež poskvvrňují duši. Byly by zbytečny lekce, v nichž děti by se učily zdvořilosti a dbalosti forem, jimž v zápětí jde přetvářka.

A jich zdvořilost by byla pravá, upřímná, nestavěly by jí jen k vůli světu na odiv, neodkládaly by jí jako sváteční šat. Byla by pravým odrazem jejich smýšlení. A nebyl by prostý půvab upřímnosti jako hold, který cudnost vzdává rodinným citům, a který daleko předčí všechn ten falešný lesk společenského života? Ale dokud ve společnosti nebude více rozumu, nebude v ní víc citu a vkusu, líčidlo nevěstek bude náhradou ruměnce, jimž jen tváře ctnostných se mohou zardít. Galanterie a t. zv. láska mohou existovati u lidí bez charakteru. Ale jedinou oporou přátelství je úcta a důvěra, ty vždy musí vědět co je jejich základem!

Záliba v krásných uměních je podmíněna vysokým stupněm kultury, právě tak jako porozumění ctnostným náklonostem, předpokladem obou pak je duševní bohatství, jež je zřídlem tolika niterných požitků. Proč pak se lidé hrnou ke křiklavým divadlům a do přeplněných společností? Řekla bych: »Chce se jim duševní činnosti, protože si nezamilovali ctnosti srdce«. Proto vnímají a cítí jen

mezi davem, honí se za rozmanitostí, a vše, co je prosté, zdá se jim pošetilým.

Tento argument možno sledovat dále než si filosofové uvědomují, neboť určila-li příroda ženu, aby plnila domácí povinnosti, podrobila ji přece též značnou měrou citům. Je známo, jak ženy milují radovánky, musí být takové, — vysvětlila jsem již, proč: jejich duch, jemuž chybí soudnost a porozumění, nedovede se vnořiti v jednotlivosti domácnosti. A porozumění, — přes všechny sarkasmy smyslných lidí, — jediné je s to zjednat srdci pravou radost.

Viděla jsem, jak dáma znavena a znuděna odkládá nádhernou báseň, k níž vzdělaný muž se opět a opět vrací s nadšením. Při přednesu skladby, která svou krásou až zastavuje dech, táže se mne má sousedka, kde kupují své toiletty.

Oko, jež se kochá pohledem na nízké karikatury, bez účasti hledí na obraz, který je skutečným uměleckým dílem. Mou duši plní údiv nad nějakým nádherným divadlem přírody, — tu jsem vyzvána, abych se dívala na panáčkování psíka, jsouc nešťastnou náhodou odsouzena, cestovati v společnosti jeho majitelů. Překvapuje ještě, když bytost, která má tak málo vkusu jako žena dnešku, raději se mazlí se svým psíčkem než se svými dětmi? Či že raději slyší lichocení než upřímná slova?

Je mi ještě podotknouti, že muži genia pro krásy přírodní mívají velmi vyvinutý smysl, cítí velmi intenzivně, co tak úchvatně líčí, totiž

všecko kouzlo, které přirozené nelíčené city dávají lidské povaze. Schopnost, čísti v srdcích a chvěti se cizími emocemi, dává básníku moc personifikovati vášeň a malíři vládnouti štětcem, z něhož plynou žhavé barvy.

Dobry vkus a smysl pro krásu je rozum, užiti při pozorování přírody. Dokud ženy nenabudou více rozumu, nepocítí lásku k své domácnosti. Jich živé smysly vždy budou prudké a prchavé, nedá-li přiměřená výchova mysli náležitě vzdělání.

Ne vědění, ale nedostatek lásky k domovu ženy odcizuje vlastní rodině, a odlučuje útlé dítě od prsu, z něhož by mělo ssát první potravu. Po mnohá léta byly ženy ponechávány v nevědomosti a otrocké odvislosti, a přece neslyšíme o ničem jiném než o jejich zálibě v požiticích, v lehkovážné společnosti, jejich dětinské radosti z hraček, o jejich marnivosti, která povrchní přednosti staví nad skutečné ctnosti.

Dějiny zaznamenávají celou řadu zločinů, jež způsobila schytralost, když slabé otrokyně byly dost obratny, aby přelstily pány. Což ve Francii a v mnohých jiných zemích králové nebyli despoty, a ženy jich zchytralými ministry? Dokazuje to, že nevědomost a závislost zušlechťuje? Neříká se o libertinech, kteří v jich společnosti ochabli, že jsou »zženštili«? Neříkají rozumní muži, že nemírná záliba pro nádherné šaty a marnotratnost matku úplně odcizuje domovu? A není to vzdělání, nejsou to vědecké zájmy, které odvádějí na scesti jejich

srdce i duši. Neplní také povinnosti, které jim, ženám, přírodou jsou vykázány. Ale právě boj, který stále trvá mezi oběma pohlavími, nutí ženy k intrikám, které často dovedou zmařit úmysly mocných.

Nazývám-li ženy otroky, tož tehdy, mám-li na mysli politické a sociální poměry; neboť nepřimo mají příliš velikou moc a snižují se svým úsilím, dojíti moci nezákonným způsobem.

Necht se pokusí vzdělaný národ*) přivesti je zpět k přírodě a jich povinnosti vlivem rozumu; necht pozoruje, zda budou lepší a moudřejší, sdílějce s muži výhody výchovy a vlády. Škodit jim nemůže tento experiment, neboť není v moci lidské, učiniti z nich stvoření ještě bezvýznamnější než jsou nyní.

Má-li tento plán přejíti v skutečnost, je třeba, aby vláda zařídila veřejné školy, v nichž chlapci a dívky by byli společně vychovávaní. Pro malé děti, od pěti do devíti let, by škola měla být úplně bezplatná a přístupna všem třídám**). V každém farním okrsku by měl být zvolen výbor z učitelstva, a tomu by se předkládaly stížnosti, podepsané rodiči alespoň šesti žáků.

Nebylo by třeba podučitelů. Myslím, že zkušenost všude ukáže, že tento druh podřízených autorit

*) Myslím Francouze.

***) V této části se přidržuji velmi rozumného spisu bývalého biskupa autunského: »O veřejné výchově«. — Pozn. překl. Vizte věnování na začátku spisu.

zvlášt škodí mravnosti mládeže. Což může něco zkazití karakter více než podlízavost pro vnějšek a opovrzení v nitru? Jak mají se hoši chovat uctivě k podučiteli, vidí-li, že učitel s ním nakládá jako se sluhou a sám podporuje úsměšky, jež se stávají hochům nejmilejší zábavou v hodinách zotavení?

Ale v elementární veřejné škole, kde by byli společně vychováváni chlapci a dívky všech tříd, by nemohlo nastat nic podobného. Aby ješitnost mezi nimi nezaváděla rozdílu, měli by být stejně oblečení, všichni zavázáni zachovávatí tutéž disciplínu nebo vystoupiti ze školy. K školní budově by měla patřit veliká zahrada, v níž by se děti užitečně zaměstnávaly, neboť v tomto věku by nepracovaly v sedě déle než hodinu najednou. Ale zotavení by mělo být částí elementárního vyučování, neboť mnoho jevů, jsou-li předváděny ná-zorně, poutá a jemní smysly, ač by jejich theoretický rozbor nedovedl vzbudit zájmu dětí. Na př. botanika, astronomie, mechanika, čtení, psaní, počty, přírodopis a několik prostých experimentů a přírodní filosofie nechť plní rozvrh dne; ale nikdy by neměly nabýt rozsahu na úkor tělocvičných her ve volném vzduchu. Též prvkům náboženství, historie, politiky by se učily dle způsobu Sokratova.

Dívky a hoši, překročíví stáří devět let, kteří jsou určeni buď pro domácnost, nebo pro řemeslo, by přestoupili do jiné školy, kde by se každému z nich dostalo vzdělání, přibližně přizpůsobeného

individualitě jednotlivců. Dopoledne by byla obě pohlaví pohromadě, ale odpoledne by bylo děvčatům navštěvovati školu, kde by se učily šití prádla i šatů, vyšívání, paličkování krajek atd.

Mladí lidé vyšších schopností nebo z bohatších rodin učili by se v jiných školách mrtvým a živým jazykům, studovali historii a politiku v rozsáhlejším měřítku, jež by nevyučovalo krásnou literaturu atd.

Chlapci a dívky společně? slyším se ptát čtenáře. Ano. Nevidím horšího následku, než že se může velmi záhy vyvinout nějaká náklonnost. Ovšem, ta snad nebude mít schválení rodičů, byť sebe blahodárněji působila na mravnost, neboť bude dlouho trvati, než rodiče pečující vždy o ctnost svých dětí, nahlednou, že je právem dětí, aby si sami volili životní druhy.

Mimo to by se staly možny časné sňatky, jež mají nejlepší vliv v ohledu fysickém i morálním. Ženatý občan se chová zcela jinak než sobecký hejsek, který nežije než sobě, a který se často bojí manželství, protože by mu bylo se vzdáti určitého způsobu života. Nehledě k vyminečným případům, jež by as byly velmi řídké v společnosti, založené na rovnosti, platí o člověku, že jen tehdy je schopen plniti povinnosti veřejného života, dostojí-li povinnostem nižšího řádu, které ho formují.

Při této výchově neničili by hoši svůj organism předčasnými výstřednostmi, které nyní z mužů činí takové sobce, dívky pak by nebyly tak marnivý a slabý, jako jsou nyní svou leností a svými mali-

chernými zájmy. Předpokládám, že by mezi oběma pohlavími byla taková rovnost, že galanterie a koketerie by byly úplně vyloučeny; za to by přátelství a láska připravovaly srdce pro vyšší povinnosti.

To by byla škola mravnosti, — a připustíme-li, že štěstí lidské plyne z čistých zříděl povinnosti a lásky, kdož dovede pak vytknouti meze pokroku ducha? Štěstí a svoboda společnosti jsou v přímém poměru s její ctností; ale stavovské rozdíly, jak nyní v ní existují, ničí všecku osobní i občanskou ctnost.

Vystoupila jsem již proti zvyku upoutávat dívky při ručních pracech a vylučovati je z vši účasti na politice a veřejném životě vůbec. Jejich duševní obzor se úžl, a pozbývají schopnosti plniti úkoly, přírodou jim vytčené.

Jejich zchytralost přirozeně vyplývá z toho, že se nezaměstnávají než drobnými příhodami dne. Mou duši často zranilo pozorování úskoků, jichž ženy užívají, aby dosáhly nějaké trety, drahé jejich pošetilým srdcím. Nemají vlastního majetku, jímž by mohly disponovat, — skrblí tedy penězi, jež dostávají, aby jimi hradily výlohy v domácnosti. A manžel, jenž svou ženu pohněval nebo jí dal příčinu k žárlivosti, usmíří ji, daruje-li jí nové šaty nebo leckaké lesklé cetky.

Kdyby však ženy k sobě chovaly úctu, kdyby měly morální a politické zájmy, nesnižovaly by se takovými malichernostmi. A jen pak by měly pravé porozumění pro povinnosti vůči své rodině. Cinný

duch obsáhne celý okruh svých povinností a má čas pro ně pro všechny.

Opakuji s důrazem: Není to snaha napodobiti ctností mužů nebo vědecké zaujetí, jež ženy odvádí od jich povinností, nýbrž jejich lenost a ješitnost, touha po požitku a po moci, která prázdnou mysl úplně ovládá. Prázdná mysl; pravím tak výslovně, protože výchova, jíž se nyní ženám dostává, sotva zasluhuje jméno výchova. Neboť ta trocha vědomostí, jichž v mládí nabývají, je jen k tomu, aby ozářila jejich společenskou obratnost; takovou povrchní, nudnou rutinu bez ducha. Jsou jako krása nalíčené tváře, která upoutá smysly v davu, ale doma nevábí; jeť v ní příliš málo změny. Je lehkou uhodnouti konsekvence; v rozpustilé veselé společnosti se setkáváme s ženami, jež mají líčidlo na líci i na duši. Domácí kruh je děsí stejně jako samota. Nedovedou jiné bavití nežo buditi jejich zájem; cítí svou nicotu, a nic nedovede upoutat jejich zájem.

Může být něco hrubšího než uvedení dívky do společnosti? Znamená to jinými slovy přivésti na trh slečnu na vdávání, a voditi ji, bohatě vyzdobenu, z jedné společnosti do druhé.

Ale tito motýlkové nemají volnost v tomto závrtném víru a touží do dálky; jejich nejsilnější cit je láska k vlastní osobě, neboť v letech, v nichž se připravovaly pro nejdůležitější fází svého života, se ničemu jinému nenaučily. Jak odlišný od prázdného formalismu, nevkusného vystavování se a ne-

citnosti by byl poměr obou pohlaví, k němuž by dospěla společnou výchovou školní, již jsem výše zběžně naznačila. Ve škole tanec, hudba, kreslení by byly připouštěny k zotavení, neboť mladí zámožní lidé by v ní zůstali, až dospějí. Ti, kdož by se chopili nějakého povolání, třikrát, čtyřikrát týdně by navštěvovali tuto odbornou školu.

Co zde podávám, jsou pouhé pokyny, není to promyšlený plán. Dodávám ještě, že dle mého mínění by neměli děti a mladí lidé být souzeni a trestáni učiteli, nýbrž svými vrstevníky. (V spisku biskupa autunského je o tom rovněž zmínka).

Cit spravedlnosti by v nich sesílil podivuhodnou měrou, a vliv na povahu, kterou kazí tyranie až k zvrhlosti, by byl velmi blahodárný.

Má fantazie spěje, aby pozdravila zástupy těchto lásky a úctyhodných lidí, přes úštěpky chladných srdcí, které v mrazivé soběstačnosti vyslovují o tomto snu, jako odsouzení, slovo »romantika.« Snad se mi podaří otupiti ostří jejich výčitky těmito slovy výmluvného jednoho ethika: »Nevím, nezaslouží-li upřímné srdce, jehož vznět činí vše snadným, přednost před chladným rozumem, který bývá indifferentní pro obecné dobro, což je hlavní překážkou všeho, cokoli by mohlo být k obecnému prospěchu«.

Vím: libertinové řeknou, že žena, nabude-li tělesné a duševní síly, se stane bezpohlavním tvorem, a jemná okouzující kráska jí nebude již zdobiti.

Jsem zcela jiného mínění, myslím, že potom teprve poznáváme vznešenou krásu a pravý půvab, jež jsou výsledky součinnosti mnoha fyzických a morálních činitelů.

Pravda, nebude to smyslná kráska ani půvab slabosti, ale kráska, jež nás naučí v lidském těle viděti nádhernou nádobu, hodnou nejvznešenějšího obsahu. Bude to kráska taková, jakou mluví umělecká díla antiky.

Nezapomínám všeobecně rozšířeného mínění, že řecké sochy nebyly modelovány dle přírody. Totiž, ne dle postavy jednotlivce, — ale že tyto krásné údy a tváře byly částí různých těl, jež umělecké dílo spojilo v harmonický celek. V jistém stupni je to pravda. Ideální obraz vznícené fantazie je výš než předměty, jež umělec nalézá ve skutečnosti, a zasluhuje spíše jména: vzor lidstva, než vzor člověka. Ale výběr údů a lící není prius, nýbrž výtvar žhavé fantazie; jemné smysly a bystrý intelekt pořádají prvky, shromážděné v její výhni.

Není to žádný mechanický proces, neboť výsledkem je celek, — vzor oné veliké prostoty, oněch soustředěných energií, jež poutají naši pozornost a vyžadují naší úctu. Neboť neosobní napodobení byť i krásné skutečnosti netvoří než krásu bez života. Nehledě však k tomu, myslím, že lidská postava byla as mnohem krásnější než je nyní, protože nebylo těch příčin (jako lenost, barbarská skoro sešněrovanost), které v naší zne-mravnělé době ji hyzdí nebo zastavují ve vývoji.

Zdá se, že čistota a tělocvik jsou právě tak důležitý pro krásu jako pro zdraví. Ale to ještě nestačí. — bez působnosti mravních činitelů krása podřídí ráz, s kterým se někdy setkáváme v nevinných, zdravých obličejích venkovanů, kteří nemají vůbec vzdělání. Jen v spojení fyzické a duševní krásy je dokonalost, a v tomto spojení každá dává a přijímá. Nesídlí-li na čele duch, v oku cit a fantasie, nemluví-li z rysů šlechtnost, nepůsobí lesk nejkrásnějšího oka; i největší elegance zjevu zůstane bez účinku, nemluví-li z každého pohybu údu vděk mravnosti. Ale náhoda netvoří takového nádherného spojení, jež je odměnou různých, vzájemně se podporujících úsilí. Neboť jen přemýšlením nabýváme soudnosti; citu pak plněním povinností a humanitě soucitem se vším živoucím.

Soucit se zvířaty by měl být vštěpován, jako důležitá součást národní výchovy.

V necivilisovaném stavu společnosti je cit pro němou tvář častější než u vzdělaných lidí. Civilisace nepřipouští onoho styku, který pod nejchudším krovem dává vzniknout přítulnosti; naopak kazí mysl nevzdělaných lidí, kteří se mstí na němě tváři za všecko příkoří, jež jim je snášeti ve společnosti, v níž boháč hrdě stoupá na šíj chudiny.

Již ve škole hoši navykají této krutosti; jež jim největším požitkem, týrati ubohá zvířata, jež jim přijdou do cesty. Přejít od krutosti vůči zvířatům k barbarství vůči ženě, dětem, služebnictvu je snadný. Nemá-li spravedlnost nebo blahovůle vztah

k celému stvoření, nestává se mocným zřídlem citu. Myslím, že platí axiom: kdo bez pohnutí dovede zřít na křivdu, již páše jiný, sám se jí záhy dopustí.

Obyčejný člověk podléhá náladě okamžiku a zvykům, jež si osvojil více méně náhodou; ale na city, byť byly správné, není valně spolehnouti, neboť nesílí-li je myšlenka, slábnou zvykem, až se ztratí skoro úplně.

Sympathie, jež chováme v nitru, sílí úvahami, a hynou bezmyšlenkovitostí. — Srdce Macbethovo více ho trýznilo za první vraždu, již se dopustil, než za všechny následující, jež byly nutny, aby ji kryly.

Řekla-li jsem: »obyčejný člověk«, nechtěla jsem omezit svou poznámku na chudinu, neboť u boháčů je neúplná humanita, založená na chvilkové sensaci, právě tak podezřelá jako u chudých.

Útlocitná dáma prolévá slzy nad ptákem chyceným v oku, proklíná dábly v lidské podobě, týrající vola nebo osla, jež klesá pod přílišným břemenem; ale nechá čekat svého kočího a koně třeba celé hodiny při největším mrazu nebo plískajícím dešti, dopadajícím na pevně zavřená okna, za něž nevniká chlad, aby jí řekl, jak venku řádí vítr. Psům připravuje lůžko a stará se o ně s citlivostí, již staví na odívání; děti však dá na výchovu do nějaké opatrovny; ať tam zakrní. Mám na mysli skutečný případ, jež dokazuje moje tvrzení. Žena, o níž mluvím, byla pokládána za

překrásnou u těch, kdo nepohřešují duše, vidí-li pěknou plnou tvář. Ženským povinností ji neodcizila literatura, a vědomosti nezničily její nevinnost. Ne, byla zcela ženou, v smyslu slova, jak mu muži rozumějí. Nemilovala ani těch rozmazlených zvířat, která zajímala místo jejich dětí. — Mluvila jargonem, pomíseným z francouzských i anglických slov, aby se zalíbila mužům, již se kolem ní hrnuly. Matku, manželku, člověka, pohltila její zkaženost, jež byla výsledkem nevhodné výchovy a sobecké ješitnosti krásy.

Přiznávám se, že krásná dáma, jež místo svého dítěte běže si psa na klín, je mi právě tak protivna, jako muž, jenž nemilosrdně tluče svého koně a při tom tvrdí, že ví, jako každý dobrý křesťan, kdy se dopouští zla.

Tyto výstřednosti ukazují, že ti, kdo sice dovolují ženám, aby vyšly z harému, ale nepřipouštějí, aby se vzdělávaly a ctnosti popřály místa v svém srdci, jsou na omylu. Neboť kdyby měly rozum, oblíbily by si domácnost a milovaly by celou svou rodinu, — od manžela po domácího psa. Neurážely by příkazy lidskosti bezprávím proti služebnictvu a přílišnou péčí o němou tvář na úkor svých bližních.

Vše, co říkám o národní výchově, jsou poznámky, jak vidno. Chci jen upozornit na důležitost společné výchovy obou pohlaví pro jejich zdokonalení, dále na to, že děti mají-li domov milovati, musí doma bydlet. Aby soukromý život neoslaboval

zájem pro veřejnost, stýkají se ve škole se sobě rovnými, neboť jen takovým stykem nabýváme pravého ponětí o sobě.

Má-li být lidstvo lepší a šťastnější, je přijati oběma pohlavím stejné zásady. Ale může tak býti, smí-li jen jedno z nich pochopit jejich rozumnost?

Má-li společenská smlouva být skutečně spravedlivá, a mají-li nabýt významu principy osvěty, které jediné jsou s to, změnit osud lidský, je třeba, aby ženy založily svou ctnost na vědění. To však nebude možno, dokud nebudou vychovávány v témže duchu jako muži. Neboť nyní nevědomost a nízké chťiče je tak snižují, že nezasluhují státi s nimi v téže řadě; s hadí úlisností se přiblíží k stromu poznání, — a získají z něho právě tolik, aby muže svedly na scesti.

Z historie všech národů vyplývá, že ženy nemohou být omezovány na domácnost, neboť nebudou plniti povinnosti k rodině, dokud jejich duševní obzor se nerozšíří; dokud trvají v stavu nevědomosti, jsou touž měrou otrokyněmi rozkoše, jako otrokyněmi muže. Také nemohou být vylučovány z velikých podniků, ač mnohé jen kazí, jsouce příliš omezeny, aby pravé podstatě porozuměly.

Libertinism mužů (ba i některé ctnosti ušlechtilých mužů) některým ženám zjednáva nad nimi velikou moc. A tyto slabé ženy, podrobené dětinným choutkám a sobecké ješitnosti, rozestrou nepravé světlo po předmětech, na něž hledí oni

muži, kteří by měli jejich soudnost osvětlit svým pohledem. Muži genia a vůbec ti, kdož v první řadě jsou povoláni, aby řídili záležitosti lidstva, v společnosti žen zemdlí a zženštlí. A kdo zná jen trochu historii, jistě vzpomene četných případů, v nichž intriky favoritek vedly k neřestem a ukrutnostem, — nemluvě o zlu, jež zcela přirozeně vzniká ze zasahování pošetilosti. Je skoro lépe jednat s šibalem než s bláznem, šibal má určitý plán, a každý rozumný úmysl je snáze poznati a zachytiti než nějaký nápad pošetilosti. Je až příliš známo, jaký vliv mají nízké pošetilé ženy na nadané muže vznětlivých smyslů. Jen jeden případ uvedu.

Kdo nakreslil krásnější ženský charakter než Rousseau?, — ač celkem vždy se snaží snížit ženského pohlaví. A proč si při tom vedl tak horlivě? Jen aby ospravedlnil sám před sebou náklonnost, již cítil pro svou pošetilou Terezu.*)

Nedovedl ji pozvednout na úroveň jejich družek, proto se snažil, snížit úroveň celého pohlaví. Byla mu pokornou, poslušnou družkou, a jeho domýšlivost shledávala u bytosti, s níž se odhodlal žít, též ctnosti vyššího řádu. Ale nedokázala tato žena svým chováním za jeho života i po jeho smrti, jak se klamal, mluvě o její nebeské nevinosti? Vždyť sám nařiká, že, když pro chorobu mu ne-

*) Teréze Levasseur, — chof Rousseauova, bývalá šička, žena bez vsí jemnosti a kultury. Pozn. překl.

bylo možno pěstiti s ní tělesný styk, její láska k němu chladla. To bylo zcela přirozeno. Co pak ji mělo poutati k němu, s nímž měla tak málo společných zájmů, když pohlavní páska byla přetržena? Má-li mít trvání náklonnost, která tkví v smyslném rozechvění pro jedno pohlaví, ba pro jednoho muže, je třeba, aby city ženy vplynuly v široký proud humanity. Je mnoho žen, které nemají dost ducha, aby pojaly náklonnost k ženě nebo přátelství k muži. Ale pohlavní slabost, která činí ženu závislou na pomoci muže, dává vznik jakés kočičí lásce, a žena se lisá k svému manželovi, jak by činila s každým jiným mužem, jenž by ji živil a s ní se mazlil.

Mužům však většinou lichoťi taková láska; kdyby však byli ctnostnější, toužili by u krbu hovořiti s přítelkyní, nestačily by jim rozkoše, jež skýtá maitressa.

Mimo to je třeba rozumu, aby rozkošem smyslů dodal rozmanitosti a zajímavosti; bytost, jejíž láska nevyžadaje ani ctnosti ani ducha, stojí intelektuálně velmi nízko. Ale duch vždy bude vítězem. Nepřiblíží-li se ženy vzděláním mužům, tedy několik nadaných žen bude kolem sebe shromažďovati talentované muže, jako kdys hetéry v Řecku; bude odcizovati rodinám občany, kteří by dleli v domácím kruhu, kdyby jejich žena měla více ducha nebo onen půvab, který uděluje jen cvik rozumu a fantasie. Duchaplná žena, není-li příliš osklivá, požívá vždy veliké moci, kterou zvyšuje

ještě slabost jejího pohlaví. V téměř poměru, v němž poroste cvikem rozumu jemnocit a mravnost mužů, budou hledati tyto vlastnosti u žen; ale jinou cestou než muži jich ženy nenabudou.

Omezují se ženy ve Francii a v Itálii na domácnost? Neměly sice dosud politických práv; ale nedomáhají se lstivě veliké moci, ničíce sebe a muže, s jichž vášní pohrávají? Zkrátka, ať se na věc dívám jakkoli, rozum i zkušenost mě poučují, že jediný způsob, jak ženy přiměti k povinnosti, jest: osvoboditi je a popřáti jim úděl v právech, jež jsou zahrnuta v pojmu lidskosti.

Osvobodte je a záhy budou moudré a ctnostné, v stejné míře jako muži, neboť zdokonalování musí být vzájemné. Nespravedlnost, páchaná na jedné polovici člověčenstva, mstí se na utiskovatelích. Hmyz, jež muž drtí svým krokem, se pomstí na něm: rozhodá jeho ctnost.

Nechť muži volí. Muž a žena jsou pro sebe stvořeni, ne však, aby tvořili bytost jedinou. Nepřipustí-li, aby ženy se zušlechtovaly, budou zničeni ženami.

Mluvím o zdokonalení a emancipaci celého pohlaví, neboť vím, že některé ženy, které vědomostmi předčily své družky (ať již náhodou, ať tím, že sledovaly silný sklon své povahy), jdou v svém chování za meze. Ale vím též o jiných, které přes své vzdělání neporušovaly v ničem mravnost, a jež se také pedanticky nevyvíjaly nad nevědomost, jejíž dým hleděly rozptýlit v své

duši. Námitky, které ženy, hlavně hezké ženy, pronášejí proti ženskému studiu, pocházejí ze závidisti. Poznají-li, že lesk jejich očí a jejich kokoterie nedovede vždy je učinit středem společnosti po celý večer, a pokusí-li se žena většího vzdělání dát hovoru trochu více ducha, těší se ony obyčejně tím, že se taková žena asi sotva vdá. Pozorovala jsem často námahu zchytralých žen, flirtem přerušiti rozumný hovor, nad nímž muži zapomínali kořiti se jejich krásou.

Připustíme-li, že u mužů i u žen nevšední nadání budí domýšlivost (která je v obou případech stejně protivna), jak nízká je úroveň vzdělání u žen, když ta trocha vědění, jež zjednala některým přezdívky »učená žena«, již vyniká? Že stačí, aby se taková učená žena jí chlubila, budila jí závist vrstevnic, — a snad i některých mužů. Nedostává se nejpřísnější kritiky mnohým ženám za to, že dosvědčují jen trochu rozumu? Slyšela jsem, jak některé byly terčem vtípu a předmětem posměchu pouze proto, že s dětmi jednali, jak jim lékaři radili, a ne dle obvyklého způsobu. Ta barbarská nenávisť vůči všemu novému jde tak daleko, že žena, která, ač se všemožně starala o své děti, přes všecku péči jedno z nich ztratila nešťastnou nějakou náhodou, proti níž je marna všecka opatrnost, byla označována jako zcela nepřirozená matka. Její známí shledali, že to neštěstí bylo jen následkem jejich nových náhledů o pohodlí a čistotě.

Již z tohoto důvodu je národní výchova žen převeliké důležitosti, neboť přečetné jsou oběti, jež klesají na oltáři tohoto Molocha — předsudku. A kolikerym způsobem lehkovážnost lidská ničí děti! První stadium života pro člověka je mnohem nebezpečnější než u zvířat, právě proto, že mnohé ženy své děti tak málo milují; nevzdělanost a obdiv mužů je odcizují jejich povinnosti. Muži však nechtějí dát ženám ani takové vzdělání, jež by z nich dovedlo učinit dobré ošetřovatelky jejich malých dětí.

Jsem tak mocně přesvědčena o této pravdě, že bych vší silou rozumu ji chtěla hájit, neboť cokoli v ženě oslabuje mateřský cit, odcizuje ji jejímu nejvlastnějšímu určení.

Ale na nynější slabé generaci matek nesmíme čekat, že o tělo dítěte budou pečovat tak, aby mu daly dobrý základ konstituce (máme-li na mysli případy, v nichž dítě nepyká za hříchy otců). Také duševní jejich vliv není takový, aby dítěti, když dospívá, nebylo se zvolna zhošťovati všeho, čemu je matka, ať přímo, či nepřímo učila. A povaze, jež není zcela neobyčejné síly, po celý život zůstanou stopy ženské poštilosti. Slabost matek se mstí na dětech. Dokud ženy jsou vedeny k duševní závislosti na mužích, nebude jiných výsledků, neboť kusé zdokonalení intelektu nepomáhá, a napodobením nezískáme moudrosti v jednání; neboť každá okolnost v životě vyžaduje cos individuálního, modifikaci všeobecných pravidel. Bytost,

jež je zvyklá neustále mysliti, brzy vše ovládne intelektem; a žena, jež má dost rozumu, aby vychovávala děti, nepodrobí se, ať je v právu či v nepravu, manželu, ani zákonům, které z ní činí pouhý zlomek většího celku.

Ženy by se ve veřejných školách měly učit základům anatomie a zdravotnictví, aby se z nevědomosti nedopouštěly těžkých omylů. A to nejen proto, aby dovedly se náležitě starat o vlastní zdraví, nýbrž též o své děti, manžely a rodiče. Počet úmrtí stoupá vinou starých žen, které, ač nemají ponětí o lidském organismu, na vlastní pěst dávají tajné léky. Je právě tak nutno, — i nemáme-li nic na zřeteli než prospěch rodiny, — aby ženy nabyly znalosti anatomie ducha, — a to tím způsobem, že by společně s muži sledovali jeho postup a rozvoj v podobě věd a umění, nezapomínajíce nikdy studia morálky a politické historie lidstva.

O člověku bylo řečeno, že je mikrokosmos, — a právě tak každou rodinu možno nazvat státem. Pravda, — státy jsou většinou vedeny způsobem, jež lidské povaze nečiní čest, a nedostatek moudrých zákonův i spravedlivé konstituce tak popletly pojmy moudrých tohoto světa, že skoro nevěří v rozumovou oprávněnost boje za lidská práva. Zkažená mravnost otravuje neřestí proud politického života. Kdyby však zákony, jež jsou skutečnými vládci, (a ne ti, kdo je provádějí), vyplývaly ze sprá-

vedlivějších principů, upravil by se záhy život jednotlivců v souhlase s povinností.

Nad to by ženy cvikem těla a ducha nabyly oné aktivity mysli, která jim jako matkám je nezbytna, a která spojená s odvahou, odlišuje energickou vytrvalost od tvrdošijné slabosti. Jet nebezpečno raditi indolentním lidem, aby byli pevní, neboť ihned budou tvrdi, — a aby si uspořili námahu, trestají přísně chyby, jimž trpělivost a síla rozumu mohla předejiti.

Ale statečnost předpokládá duševní sílu, — a nabudou té, kdo jsou líní a nečinní? Kdo chtí na jiných radu, místo aby svůj rozum namáhali? Kdo poslouchají ze strachu, místo aby jiným prokazovali shovívavost, již jim samým je třeba? Je zřejmo, že které konkluzi chci dospěti. Vychovávejte z žen rozumné bytosti a svobodné občany, pak z nich budou dobré manželky a matky, ovšem, dostojí-li muži povinnostem chotě a otce.

V této črtě o pravděpodobných výsledcích spojené domácí a veřejné výchovy jsem prodlévala hlavně při vylíčení vlivu, kterým by toto zařízení působilo as na ženský svět, — neboť mám ženy za utiskované. Ale náhoda, jež vznikla útisky, se neomezuje na chorou část, nýbrž zasahuje celou společnost. Přeji-li si, aby mé pohlaví se stalo platnějším činitelem v ohledu mravním; a mé srdce plesá, požívajíc nyní již vznešený mír budoucnosti, jaký jediná ctnost dovede udělit.

Kapitola třináctá.

NĚKOLIK DOKLADŮ ŽENSKÉ POŠETILOSTI, KTERÁ KOŘENÍ V NE- VĚDOMOSTI. ZÁVĚREČNÉ ÚVAHY O MRAVNÍM POVZNESENÍ LIDSTVA, JEŽ MOŽNO ČEKAT OD Vlivu ŽEN REVOLUCIONOVANÝCH A UVĚDO- MĚLÝCH.

Některé pošetilosti jsou v určitém stupni vlastní výhradně ženám; bývají to hříchy proti rozumu, jichž se dopustí, buď že něco vykonají, nebo něco zanedbají. Ale všechny vyplývají z nevědomosti nebo z předsudku. Vytкну jen ty, jež se mi zdají zvláště zhoubný pro jejich mravní povahu. A při tom chci hlavně ukázati, že tělesná i duševní slabost, v níž muži z různých motivů * hledí ženu udržeti, jí znemožňuje plniti povinnosti, jež přísluší jejímu pohlaví. Či je snad žena v při-

rozeném, jí přiměřeném stavu, je-li příliš slába, aby kojila své děti a kazí-li svým duševním vlivem jejich povahu ?

Oddíl I.

Především jeden nápadný případ, v němž slabost pochází z nevědomosti, poutá mou pozornost a vymáhá přísnou kritiku.

V této metropoli je mnoho vyssavačů, kteří se živí tím, že »vykládají planetu«, jak zní technický výraz. Mnohé ženy, které hrdy jsou na své jmění a společenské postavení, pohlížejí s opovržením na lid, ukazují svou pověřivostí, že společenské distinkce jsou zcela libovolné, a že jejich duch nemá ani dost vzdělání, aby se vznesl nad sprosté předsudky. Žena není vedena k tomu, aby hleděla na svou povinnost jako na předmět, jenž jedině je jí znáti, ani k tomu, aby přítomnou chvíli jí vyplňovala ; proto dychtivě pátrá, co zajímavého as budoucnost přinese a čím vyplní prázdno její existence.

Budiž mi dovoleno, vyzvati ony dámy zcela vážně, aby se zodpovídaly z těchto planých smyšlenek.

Neboť dámy, paní domu, se nestydí jeti ve vlastním kočáře k domu lstivého takového vydírače*).

*) Byděl jsem jednou nedaleko takového člověka, »krásného muže« a s překvapením i rozhořčením jsem pozorovala, jak ženy, jichž celý zjev mluvil o vyšším vzdělání, se hrnou k jeho dveřím.

Bude-li některá z nich listovati v tomto díle, prosím ji, aby vlastnímu srdci zodpověděla tyto otázky, a při tom nezapomněla, že tak činí před tváří všudypřítomného Boha :

Věříš, že není než jeden Bůh, jenž je moudrý, spravedlivý a dobrý ?

Věříš, že vše bylo stvořeno Jím a na Něm závisí ?

Spoleháš na Jeho moudrost, tak zjevnou v Jeho díle, a v tvé vlastní podobě ; věříš, že všechny věci, jichž svými smysly nechápeš, spořádal v téže dokonalé harmonii, aby plnily Jeho úmysly ?

Připouštíš, že je vlastností Páně, hleděti v budoucnost a viděti věci, jež nejsou ? A koho ze svých stvoření může mít za hodna, aby jeho duši zjevil tajemství, jež nezrozena ještě leží v klíně budoucnosti ? Názory dávných věků nám zodpoví tuto otázku : jen staré, důstojné lidi, již se vyznačují zvláštní zbožností.

Tak kdysi kněži, oddáni službě boha, jenž je prý inspiroval, pronášeli věštby. Lesk světské nádhery obklopoval tyto podvodníky, chytří politikové se jim klaněli, neboť znali dobře, jak užiti tohoto prospěšného zařízení proti silným. Tajemná, posvátná rouška zakrývala jejich šalbu a lež. Řekyni nebo Římance odpustíme, obrátila-li se k orakulu, chtěla li pohlédnout do budoucnosti nebo znát pochybný výsledek nějakého podniků. Její otázky, ač se neshodují s rozumem, přece nebyly bezbožné. Jednala pod dojmem slavnostní okázalé pobožnosti.

Ale ujde křesťanka výtce bezbožnosti? Může křesťan mysliti, že vyvoleným Páně je tajně číhati a provozovati nepoctivá řemesla, aby připravili pošetilé ženy o peníze, o něž by darmo chudý žebrouil?

Neříkejte, že tyto otázky jsou proti zdravému rozumu. Vaše vlastní chování, pošetilé ženy, je hanbou vašeho pohlaví. Při těchto reflexích byste se měly zhrozit nad svou pověřčivostí a bezmyšlenkovitostí. Neboť nemyslím, že jste se všechny zřekly své víry, vstupující v ony tajuplné byty. — Ale předpokládám, že mluvím k nevzdělaným ženám, — neboť nevzdělané jste, v pravém smyslu slova, — a bylo by velmi bláhové, kdybych vám chtěla dokazovat, jak je svrchovaně pošetilé chtít vědět, co moudrost Nejvyššího ukryla.

Snad byste mi ani nerozuměly, kdybych vám dokazovala, že se to ani neshoduje se vznešeným účelem života, který je v tom, člověka učinit ctnostným a moudrým; že by to rušilo řád světa, kdyby Bůh dal k tomu svolení. A nedá-li Bůh svolení, myslíte, že se dovíte pravdy? Což možno předpovídat události, jež se ještě nevtělily, aby lidské oko mohlo je spatřit? Může je předpovídat zhýralý světák, jenž vykofistuje blázny, aby své chťiče ukojil?

Snad však věříte v dábla a máte otázku za rozřešenu, řeknete-li, že pomáhá svým vyznavačům. Ale jak pak můžete chodit do kostela, vyznáváte-li víru v bytost, jež je nepřátelská Bohu a dobru a jste-li k ní takovými závazky poutány?

Je zcela přirozeno, přejíti od těchto podvodů k těm ještě modnějším, jak je celý zástup magnetiserů praktikuje. Také tu je ženám zodpovědět několik otázek.

Rozumíte jen poněkud ustrojení lidského těla? Ne-li, tedy slyšte, co by každé dítě mělo věděti: Byla-li přirozená, podivuhodná ekonomie organismu porušena, snad nestřídmostí nebo nedbalostí (mluvím o chronických nemocech, nikoliv o akutních záchvatech), může být opět uzdraven rozumnou dietou, nebyly-li životní funkce porušeny v své podstatě. Rozumná dieta je jen jiný výraz pro střídmost, vzduch, tělocvik a několik léků, jež předpíše člověk, znalý lidského organismu. To jsou jediné, dosud známé, lidské prostředky vrátiti neocenitelné požehnání zdraví.

Věříte, že tito magnetiséři, kteří provádějí různý hokus pokus a tvrdí, že konají zázraky, jsou vysláni Bohem, — či že jim pomáhá ten, jenž vždy přichází na pomoc, aby rozřešil takové obtížné otázky, — dábel?

Jednají v shodě s rozumem, když zahánějí nemoci, které vzdorovaly všemu úsilí lékařů? Či provádějí snad ty zázračné kury s pomocí nadpřirozených bytostí?

Spojením se světem duchů, řekne adept. Vznešená privileje, nutno doznati! Za dřívějších dob se mluvilo o daemonech, kteří opatrují celé rodiny, a jakýms tajemným způsobem dávají svým chráničům zprávy o blížícím se nebezpečí. Lidé však,

kteří se honosili touto privilejí, jež vybočuje z řádu přírody, tvrdili, že jim byl udělen odměnou za nevšední zbožnost a mírnost. Ale divotvorci našich dnů nevynikají zvláštní svatostí nad své vrstevníky. Nejde jim o milost boží, nýbrž o peníze. Jsou kněží mastičkařství, — ač ovšem nemají vhodnou příležitost, aby prodávali mše za duše v očištění a v kostelích vystavovali berly a odlitky údů, jež ozdravěly pouhým dotekem nebo slovem.

Neznám technických termínů a také nejsem uvedena v ony taje, — proto se as nevhodně vyjadřuji. Ale je jasno, že lidé, kteří se nechťi podrobit zákonu rozumu a žít se počestným způsobem, jsou velmi šťastni, mohou li navázat styky s takovými ochotnými duchy. Ale nemůžeme dosvědčiti, že jsou velmi důvtipni nebo dobří, jinak by asi, kdyby chtěli lidstvu prokázat skutečné dobrodiní, volili ušlechtlejší prostředky.

Zkrátka: osobovati si takové síly, je skoro blasfemii.

Zdravý rozum poznává na základě všech zařízení Prozřetelnosti, že určité neřesti mají určité následky. Věřili-li tedy někdo, že Bůh k vůli špatným, nestřídým lidem připouští, aby se stal záznak, který vyvrací všechny zákony přírodního dění, hřeší touto vírou. »Bud' zdrav a nehřeš již!« pravil Ježíš. A mohou snad ti, kdo nejdou v jeho šlépějích, vykonati ještě větší záznaky, totiž hojiti tělo a nemluvíti k duši?

Některé čtenáře snad zarazí jméno Kristovo,

jež uvádím v této souvislosti, vedle tak nízkých podvodníků. Ctím jejich vznět. Ale nechť nezapomínají, že pachatelé těchto podvodů si vypůjčují Jeho jméno, vydávají se za žáky a vyznavače Jeho, jenž řekl: »Dle skutků jejich poznáte je, kdo jsou synové boží a kdo sluhové hřichu«.

Připouštím, že je snazší dotknout se těla nějakého svätce nebo se dát magnetisovat, než ovládati chťiče a držeti na uzdě vášně. To však jsou jediné prostředky, jak udržeti zdraví ducha a těla, jinak činíme svou vírou Nejvyššího strannickým a mstivým.

Což je člověkem, jenž se mění nebo trestá z mstivosti? On, otec nás všech, zraňuje jen, aby uzdravil; tak praví rozum. Jsme nuceni poznat podstatu neřesti následky, jež mají naše výstřednosti. Tak zkušeností dovedeme rozeznati dobro a zlo, jedno milujeme, druhé nenávidíme, dle stupně moudrosti, k němuž dospějeme. Jed má v sobě protijed; buď napravíme špatné zvyky a nehřešíme dále proti svému tělu, — řečeno výmluvnými řeči Písma, — nebo předčasná smrt, trest hřichu, přetrhá nit našeho života.

A u tohoto smutného bodu přestává všechno naše pátrání. Ale proč bych tajila své city? Uvažuji li o vlastnostech božích, zdá se mi, že, ať je trest jakýkoli, má vždy účelem, ukázati ohavnost neřesti a tak polepšiti. Positivní trest zdá se tak v neshodě s pravou povahou boží, tak se přiči zdravému rozumu, že bych spíš uvěřila, že božství

nepřikládá žádné váhy chování lidí, než že trestá, bez úmyslu polepšiti.

Je blasfemií víra, že mocná velemoudrá bytost Jeho dobroty stvoří bytosti, předpovídajíc, že za padesát, šedesát let horečného neklidu propadnou věčnému zatracení. Na čem by hlodal červ, jemuž je dáno věčně žiti? Na pošetilosti, nevědomosti, pravíte. Zarděla bych se rozhořčením, kdybych došla k takovému závěru, a přála bych si zachrániti se z dosahu svého Boha. Kdyby platil takový předpoklad, byl by Bůh jako zřravý oheň. Toužili bychom, byt marně, uniknouti Mu, kdyžtž bázeň pohlcuje lásku, a tma halí všecky Jeho záměry.

Vím, — mnoho zbožných lidí se chlubí, že se slepě podávají vůli boží, jako žezlu libovůle nebo mretle, dle týchž principů, dle nichž se Indiáni klaní ďáblu. Jinak řečeno, koří se moci, — jak činí lidé ve všedních záležitostech života, a plazí se v prachu před nohou, která by je mohla zašlápnouti. Rozumové náboženství naproti tomu je podání se vůli bytosti tak absolutně moudré, že chce jen to, co má určité motivy, jen co je rozumné.

Ctíme-li Boha tímto způsobem, můžeme pak uvěřiti tajuplným insuinačím, které porušují Jeho zákony? Můžeme věřit, že schvaluje zázraky, že dává sankci klamu? Bud' je nám připustiti tyto bezbožné konkluse nebo opovrhovati každým, kdo slibuje uzdraviti nemocné tělo nadpřirozenými prostředky, nebo předpovídati události, jež jediný Bůh může předvídati.

Oddíl druhý.

Jiný doklad slabosti ženského charakteru, který je též častým výsledkem omezování dívek, je jakýs romantický sklon duše, jemuž se říká sentimentálnost.

Ženy v své nevědomosti úplně podléhají svým dojmům; neučily se jinému, než hledat v lásce štěstí. Vypěstí u sebe velikou jemnost smyslů, přijímají až metafysické pojmy o vášni a lásce. Dávají se jimi svádět k nedbalosti vůči svým životním povinnostem, a často klesnou ze subtilit a raffinementu v skutečnou neřest.

Takové jsou ženy, které se dají upoutat sny pošetilých romanopisců, znalých povrchně lidské povahy, vymyšlejících smyslné svůdné situace. Vypravují je zvláštním, sentimentálním jargonem, který kazí vkus a odcizuje srdce jeho povinnostem. Nemluví o intelektu, neboť nikdy u nich nebyl pěstěn. Jeho energie dřímají v nečinnosti, jako skryté částičky ohnivé látky, o níž myslíme, že proniká vši hmotou.

Ženy, jimž všecka politická práva jsou odepřena, a které ani, jsou-li provdány, nemají samostatnosti než tehdy, dopustí-li se zločinů, přirozeně pozbyly zájmu pro celek veřejnosti a více se zajímají o jeho drobné části; ale soukromé povinnosti, není-li zřetele k celku, jsou jen velmi nedokonale plněny. Hlavním povoláním žen je líbiti se; z politických práv jsou vyloučeny, tím také nemají přímé účasti na vážných veřejných otázkách. City

se jim stávají důležitými událostmi, a myšlení ještě je prohlubuje, kdežto by je mělo potlačit; a také by je potlačilo, kdyby byl býval poprán duchu volnější rozvoj.

Je přirozeno, že tvoří své názory na základě jediné četby, jež jim je povolena; působí na ně dojem, na který je vypočtena. Překvapuje vás, že historie se jim zdá velmi suchou lekturou? Vždyť nic velikého je nedovede zaujati; rozumné bádání se jim zdá nekonečně nudným a skoro nerosumitelným. Tak jsou jediné zábavou odkázány na romány.

Mluvím proti románům, srovnávám-li je s oněmi díly, jež tříbí intelekt a disciplinují fantasii. Ale nějaká četba je přece lepší než docela žádná četba, neboť duch sílí uplatněním rozumových schopností. A pak, i výtvoři, jež se obracejí pouze k fantasii čtenářově, povznášejí nad hrubé chtíče massy, jíž duch ani slabým paprskem neozářuje.

Toto pozorování se zakládá na zkušenosti. Zнала jsem několik velmi úctyhodných žen, — jedna z nich zvláště byla velmi dobrá žena, — které se všemožně staraly, aby jejich dcery nedostaly vůbec román do ruky. Ona dáma byla bohatá, hrála úlohu ve společnosti, její dcery se učily u různých učitelů, nad jejich kroky bděla ponížená guvernantka. Od učitelů se dověděly, jak stoly, židle se jmenují po francouzsku a po italsku. Ale těch několik knih, které čtly, byly buď pobožné nebo přesahovaly jejich chápavost. Tak nenabyly žádných ideí, žád-

ných názorů, trávily čas toilettou a hádkami, když neopakovaly z paměti naučená slova; pokradmu se bavily se svými komornými; a to trvalo, než byly uvedeny do společnosti, aby si v ní dobyly ženicha.

Jich matka, vdova, zatím bedlivě udržovala své konnexe, jak říkávala svým četným známým, aby její dcery byly jak náleží uvedeny do světa. A tyto mladé dámy, jichž duše byla sprostá v každém ohledu, jichž povaha byla zkažena, byly naduty vědomím vlastní důležitosti, a hleděly s patra na všechny, kdo se jim v eleganci a parádě nevyrovnaly.

Rozuměly, co je láska, — totiž její fyzické stránce; příroda nebo chůvy je o ní poučily. Měly málo předmětů v hovoru a ještě méně jemnosti citění; když mluvily o manželství, nedávaly svým hrubým přáním výrazu příliš delikátního.

Mohla takovým dívkám škodit četba románů? Skoro bych zapomněla, zmíniti se ještě o stinné stránce v povaze jedné z nich. Affektovala naivitu, jež již hraničila s hloupostí, — s nejnevinnější tváří činila sprosté poznámky a kladla necudné otázky, jichž smyslu porozuměla než ještě byla uvedena do společnosti. Bála se mluvit v přítomnosti matky, která vedla přísný regiment a chlubila se, jak vzorně byly její dcery vychovány. Z rána hned čtly v Fismě svatém, — a ničemné romány vůbec prý ani do ruky nevzaly!

To je pouze jediný případ; ale znám mnohé

ženy, které ani systematicky nebyly vedeny k práci ani neměly volnost, samostatně o svém sňatku rozhodovati, a jsou jako staré děti. Jiné zase, které stykem se světem nabyly t. zv. praktického smyslu, — totiž vyznají se jakž takž v okolnostech života, vidí jich seřazení a souvislost. Ale nemůže být u nich řeči o intelektu, t. j. schopností nabývati všeobecných a abstraktních pojmů. Jejich duch je v klidu, z něhož je dovede vyrušit podráždění smyslů nebo něco podobného, jinak jsou v špatné náladě, pláčí, nebo se jim chce spát.

Radím-li svým družkám, aby nečtly tak maličerných věcí, tedy proto, že jim radím k jiné četbě. Shodují se s jistým důvtipným mužem, který, maje na starosti výchovu své dcery a neteře, u každé z obou dívek sledoval jinou metodu.

Neť, velmi nadaná dívka, než ještě přešla v jeho poručenství, zvykla povrchní četbě. Nabádal ji k lektuře historie a statí z morálky. Své dceři však, kterou rozmazlíla slabá, laskavá matka, a která si tím zprotivila práci, dovolil číst romány. A říkával, aby ospravedlnil své chování: »Kdyby si alespoň tyto knihy oblíbila, měl bych nějaký základ; klamné názory jsou lepší než zcela žádné«.

Duch ženy je v pravdě dosud tak zanedbán, že nemůže nabýt vzdělání než z tohoto rmutného pramene. Ženy vyššího nadání čtou romány tak dlouho, až se jim zhnusí.

Vysmívati se románům, toť snad nejjistější způsob, jak vyléčiti z přílišné záliby v nich.

Ovšem, ne všem bez rozdílu se vysmívati. Kdyby však osoba, nadaná humorem, předčítala několik románů mladé dívce a přívukem i vhodnými poukazy na historické děje i heroické osobnosti ukázala, jak je v oněch skreslena lidská povaha, brzy by nastoupily správné pojmy na místo romantického blouznění.

V jednom ohledu však se většina jednoho i druhého pohlaví sobě podobá a dokazuje stejný nedostatek vkusu i mravností. Nevzdělané ženy, které jsou cudny z ohledu na svou pověst, nechají hýřiti svou fantasií v svůdných nepřirozených scénách, o nichž čtli v románech; četba historických spisů je nudí. Muži osvědčují v životě též zkažený vkus, hledající požitek u kokety; u ní zapominají nelíčeného půvabu ctnosti a vážné důstojnosti rozumu.

Mimo to četba románů u žen, — hlavně u dam velkého světa, — pěstí zálibu v silných výrazech a superlativech. A ač nečinný, nepřirozený život, jenž vedou, nedá u nich vzniknouti žádné silné vášni, přece řeč vášně jim splývá se rtů v affektovaných tonech, a každá maličernost vyvolává ony fosforické zásvity, jež jen v temnu napodobují žár vášně.

Oddíl třetí.

Nevědomost a zchytralost, kterou příroda bystří ještě v slabých hlavách jako princip sebezachování, v ženách vychovávají velikou zálibu v toilettách.

a dávají vznikat vši té marnivosti, jakou taková záliba může probudit tam, kde není velikosti ducha a poctivého závodění.

Souhlasím s Rousseauem, že fysická část umění líbiti se je užívání ozdob, a právě proto bych chtěla uchránit mladé dívky té lásky k šatům, která je jako nakažlivá nemoc, již podléhají slabé ženy. Pak by se nezastavily u fysické části. Sláby jsou ženy, které myslí, že dlouho se budou líbit, jsou-li bez ducha, t. j. nerozumějí-li morální stránce umění líbiti se. Ale toto morální umění (snad neprofanuji slovo umění, užívám-li je o grácii, která je výsledkem ctnosti a uvědomělosti), se nikdy nepojí s nevědomostí. Hravost nevinnosti, která se tolik zamlouvá libertinům obou pohlaví, je v podstatě zcela různá od onoho vznešeného vděku.

Mezi barbary jeví se silná záliba v špercích a ozdobách, ale zde to jsou muži, ne ženy, kteří se zdobí. Společnost, kde jsou (co se okras týče) ženy rovnoprávný s muži, stojí již na vyšším stupni civilisace.

Přání, hezky se šatit, dle mého mínění není specificky ženskou vlastností, ač se tak všeobecně říká; myslím, že je společno všem lidem. Kdo nemá ducha dost osvíceného, aby shledával požitek v přemýšlení, pocituje rozkoš, zdobí-li své tělo. Ctižádost pak ukouje tím, že je tetovuje a okrašluje malbami.

Tato náklonnost jde tak daleko, že ani pekelné jeho otroctví nedovede umrtvit touhu po okrasách v černoších, kteří ji dostávají dědictvím po rodičích.

Všecky namáhavě vydělané úspory otrok utratí za několik blýskavých cetek. Zním jen málo služebníků mužského a ženského pohlaví, kteří by nemilovali své šaty vysokou měrou. Jejich šaty jsou jejich bohatstvím. Dovožuji ex analogia, že záliba žen v šatech má týž pramen — nedostatek duševní kultury. Muži vespolek hovoří o obchodě, o politice, o literatuře, setkají-li se, — »ale«, praví Swift, »s jakou obdivuhodnou obratností dovedou ženy vzájemně si vázati stužky a upravovat krajky!« Tot zcela přirozeno, neboť nemají zájmu v žádném povolání, politika a literatura je nudí, neboť neznají lásky k lidstvu a jeho velikým úkolům, jež povznášejí smrtelníky k vyšším stupňům a šíří všeobecné blaho.

Cesty, jimiž muži jdou za slávou a mocí, jsou rozličné, a ač mezi nimi bývají časté srážky, — muži téhož povolání zřídka kdy jsou přáteli, — přece je mezi jejich bližními mnohem více takových, s nimiž se nikdy nehádají. Ale vztah žen mezi sebou je zcela jiný, — jsou všecky rivalky.

Před svatbou je jejich povoláním líbit se mužům; a v manželství všecky, — až na malé výminky, — hrají s touževytrvalostí totéž divadlo, k němuž je povzbuzuje instinkt. I ctnostné ženy nikdy neztratí ve společnosti se zřetele své pohlaví a vždy se snaží být příjemny. Krásná žena a muž, jenž se chce blýskat svým vtípem, stejně úzkostlivě hledí k sobě upoutat pozornost společnosti; záští takových

vtipkařů, kteří chtějí být středem téže společnosti, vešlo v pořekadlo.

Prekvapuje ještě rivalství žen? Vždyť všechna jejich ctižádost se koncentruje v kráse, a ohled na vlastní prospěch sesiluje jejich marnivost. Cíl všech je týž. Kdyby však jedna na druhou nehleděla podezřívavě a závistivě, stály by mravně mnohem výše.

Neomezená záliba v šatech, touha po požitku a moci, jsou vášně divochů. Jsou to vášně bytostí zcela nevzdělaných, které nešíří vládu ducha, které nedovedou ani myslit tak, aby spojovaly abstraktní řady myšlenek a tak docházely zásad. O ženách, v nynější civilisované společnosti, při nynějším systému paedagogickém, platí totéž. Je nesmyslné i ukrutné zároveň, posmívati se jim a ironisovati pošetilost bytostí, jež se nikdy nesmí řídit světlem rozumu. Vždyť je přirozeno, že kdo je vázán slepě poslouchat autority, hledí je obelstít.

A je-li dokázáno, že jest jim neomezeně poslouchati mužů, připustím, že je jejich povinnost, hezky se strojit, aby se líbily, a pěstiti svůj sklon k Istivosti, z ohledu na zachování vlastní osoby.

Ctnosti však, jež nemají opory v rozumu, jsou nestálé; a dům na písku vystavený vichru neodolá. Je skoro zbytečno vyslovit závěr. Stanou-li se ženy rozumný tím, že poslouchají autority (to je skoro *contradictio in adiecto*), — tedy je vězněte v serailu a žárlivě je střežte. Nebojte se, že železná vůle zocelí jejich duše, — neboť duše,

jež se poddávají takovému jednání, jsou z velmi poddajné látky a mají života právě tolik, aby hýbaly tělem. »Jsou z měkké látky, která nedovede podržet trvale žádný znak. Nejlépe je rozlišovat na černovlasé, hnědovlasé a rusé«.

Je přirozeno, že se u nich brzy zhojí nejkrutější rány. Ať dál tedy zalidňují svět, ať se strojí pro rozkoš muže, — tot účel, k němuž jsou stvořeny dle názorů slavných některých spisovatelů.

Oddíl IV.

Říká se o ženách, že jsou citlivější, ba lidštvější než muži. Důvodem tohoto tvrzení bývají jejich, silné sympathie a schopnost okamžitého vznětu. Ale v přítulné lásce nevědomosti není nic vznešeného. Obvykle přechází v egoismus, jako přichylnost dětí a zvířat. Známe mnoho slabých žen, jejich cit je úplně absorbován jejich manželi; a jejich humanita není přílišná, je to vlastně jen přechodný záchvěv soucitu. »Humanita nespočívá v choulostivosti sluchu«, praví znamenitý jeden řečník. »Je stejně záležitostí srdce jako nervů«.

Ale tato exklusivnost citu, ač snižuje individuum, neměla by být uváděna za důvod pro inferioritu celého pohlaví, neboť je jen přirozeným následkem úzkého duševního horizontu. Neboť i ženy vyššího nadání, zaměstnané drobnostmi a soukromými plány, málokdy se povznesou k heroismu, — jen když je láska vzněcuje; a láska se v podobě heroické vášně zjevuje jednou za

staletí, jako genius. Shodují se s moralistou, jenž praví: »Málokdy jsou ženy tak velkomyslné jako muži«. Souhlasím, že jejich malé egoistické city, jimž často obětují humanitu a spravedlnost, zdánlivě snižují celé pohlaví, — zvláště proto, že ony city jsou obyčejně vzníceny muži.

Ale tvrdím, že srdce by nabylo expansivnosti touž měrou, v níž by sílil intelekt, kdyby ženy od kolébky nebyly utiskovány.

Vím, že trochu citu a veliká slabost stvoří silnou pohlavní lásku, — tmelem přátelství však musí být rozum. Připouštím, že je více přátelství mezi muži než mezi ženami, že muži mají vyvinutější smysl pro spravedlnost. Láska žen, pro níž vše se koncentruje v jediném bodě, skutečně je podobna Catonově nespravedlivé lásce k vlasti. Toužil po zkáze Carthaginy, ne aby zachránil Řím, ale aby zvýšil jeho pýchu. V největším množství případů humanita padá v oběť takovým a podobným zásadám, — neboť pravé povinnosti se nevyklučují, naopak vzájemně se podporují.

A jak pak mohou ženy být velkodušny nebo spravedlivy, jsou-li otrokyněmi nespravedlivosti?

Oddíl V.

Správný je názor, který vidí vlastní určení žen v tom, aby pečovaly o fyzické i duševní zdraví vzrůstající generace. Ale pak tedy je nevědomost, pro niž jsou k tomuto úkolu neschopny, hříchem proti pravému řádu a stavu věcí. Já však tvrdím,

že jejich duch může pojeti ještě mnohem, mnohem více, a že dokud se tak nestane, nebude dobrých matek. Mnozí muži dovedou pečovat o koně, řídí a vedou konírny, měli by však za ponížení, tutéž starost prokazovat dětem! Jaký to nedostatek rozumu a citu! Oh, kolik dětí zavraždí nevědomost žen, — v pravém smyslu slova zavraždí! Ale i těm, jež vyváznou životem, jež nepodlehnou ani slepé lásce ani zcela nepřirozené nedbalosti, jen zřídka kdy se dostává výchovy, jež by byla dětské povaze přiměřena. Doma má dítě nejlepší příležitost stát se špatným člověkem. Aby též duch byl zlomen, pošlou je do školy. Zde se užívá method, jež jsou s to, veliký počet dětí udržet na uzdě. A tak símě skoro všech neřestí zapadá v půdu, násilně rozervanou.

Srovnávám někdy zápas těchto ubohých dětí, (které by nikdy neměly úpěti v zajetí a jež by v něm neúpěly, kdyby je vždy byla vedla stejnoměrně klidná ruka,) — se zoufalým vzpínáním bujného hříběte, jež kdys před mýma očima po dlouhém zápase skleslo: jeho nohy vždy hloub a hloub se bořily do měkkého písku, po každé se pokoušelo shoditi jezdce, až konečně, docela jsouc ztrmáceno, povolilo.

Pozorovala jsem u koní (jsou to zvířata mně nejmilejší), velikou povolnost, a nevím, zda násilné pokusy, zkrotiti je, neškodí vážně jejich zdraví. Ale jsem úplně přesvědčena, že dítě nesmí být tak násilně kroceno po letech, v nichž požívalo

úplné volnosti. Neboť každé porušení rozumu a spravedlnosti ve výchově dětí oslabuje jejich rozum. Jejich charakter se tvoří tak záhy, že již před sedmým rokem je položen základ jejich mravní povahy (mluvím ze zkušenosti). A v této době jsou svěřeny úplně ženské péči. Přihází se později často, že třeba napravovati celou výchovu, — zbavovati charakter chyb, za něž může jen nevzdělanost a nesevědomitost matek.

Nesmím opomenout jeden zvlášť nápadný doklad ženské pošetilosti. Totiž jejich chování se vůči služkám v přítomnosti dětí. Dávají těmto domnění, že ony jim mají sloužit a řídit se jejich rozmary. Děti by vždy měly pokládat za ochotnost službu, již jim někdo, ať muž, ať žena, prokáže.

Prakticky, příkladem matky, by si měly zvyknout, nežádat, jsou-li zdravý, posluhování, které uráží lidskou důstojnost. Pocit vlastní slabosti by jim měl dát porozumění pro rovnost všech lidí, místo aby zvykaly od mládí pánovitosti. Ale přechásto jsem slyšela, jak služce se dostává rozkazu, uložiti děti do postele, — nebo ji posílají opět a opět pryč, aby počkala, protože slečinka a mladý pán se ještě mazlí s mama.

Dítě, které je tak otrocky obsluhováno jako malý idol, vyznačuje se brzy všemi těmi zlými vlastnostmi, které jsou pro zkažené děti charakteristické.

Zkrátka, většina matek přenechává děti úplně péči služebnictva. Nebo zase, protože to jsou jejich

děti, jedná s nimi jako s bůžky, ač pozorují mnohdy, že ženy, které takovým způsobem zbožňují své děti, zřídka kdy se chovají lidsky k služebnictvu; k jiným dětem než svým vlastním nejsou laskavy.

A tyto sobecké city, a zvláštní způsob vidět věci (jak jej tvoří nevzdělanost), zdržuje pokrok žen, tak že zůstávají stát na jednom bodě. Mnohé z nich obětují svůj život dětem, — oslabují však jen jejich těla, kazí jejich povahu a ničí každý rozumný plán výchovy, jež snad by otec chtěl prováděti. Neboť nepostupuje-li matka společně s otcem, který nenechává dětem ve všem zvlí, pokládají ho děti vždy za tyрана.

Zdravá žena, i když s největší svědomitostí plní povinnosti vůči dětem, má přece ještě čas dbáti vlastní osoby a pomáhati při výživě rodiny, třeba-li; nebo četbou a hovory s ženami i muži zdokonalovati svého ducha.

Příroda vše tak moudře zařídila, že ženy, kdyby samy kojily své děti, by si uchovaly zdraví. Mezi jednotlivými porody by ležela taková doba, že zřídka kdy bychom se setkali s domem plným nemluviat. Kdyby sledovaly rozumný plán a netrávily prázdny čas starostí o toalettu, neabsorbovala by je úplně domácnost a starost o děti. Měly by čas zabývat se literaturou nebo oddat se nějaké vědě s vytrvalostí, jež sílí ducha, — nebo pěstiti některé umění, které zjemňuje vkus.

Ale ženy konají návštěvy jen proto, aby uka-

zovaly své toalety; hrají karty, chodí na plesy, celé dopledne ubíjejí planými společenskými povinnostmi. Tyto malichernosti je odcizují jejich povinnosti, — stávají se bezvýznamny, aby byly příjemny (v tom smyslu, který nyní platí) každému muži, jen svému choti ne. Neboť vír zábav, které nemluví k citu, necvičí také rozum, ač se, zcela falešně ovšem, říká tomuto způsobu života: »poznávat svět«. Srdce tím chladne, povinnosti se mu zprotiví, ale tento duchaprázdný styk se stává zvykem a potřebou i tenkrát, když pozbyl zajímavosti.

Ale dokud nebude rovnost ve společnosti, nebude cituplných žen, nebude jich, dokud nezmizí stavovské rozdíly a ženy nenabudou svobody. Také ono oduševnělé rodinné štěstí, jehož vznešenost nízké povahy nechápou, dříve neužijeme.

A dokud tělo ženy má větší cenu než její duše, nemůže začít důležitý úkol výchovy. Hloupá, nevzdělaná žena nemůže být dobrou matkou, nebude jí nikdy, jako nikdy bodlák nebude plodit fíky a lolek nevydá zrna.

Oddíl VI.

Nyní, když přistupuji ke konečným konklusím, nemusím snad říci teprve důvtipnému čtenáři, že v své knize jsem hleděla ukázati jen na několik prostých principů a vybavití je z rumu, v němž byly pohřbeny. Ale všichni čtenáři se nedovtípl, — budiž mi tedy dovoleno, přičinit několik po-

známek, abych věc vysvětlila i těm mozkům, které od jiných přejímají již hotová mínění a tvrdošijně je hájí, aby si uspořily námahu mysliti.

Všichni moralisté se shodují, že bez svobody se nedaří ctnosti. Říkají to o mužích, já toto tvrzení rozšiřuji na celé člověčenstvo, — a tvrdím, že v každém případě morálka vyžaduje pevných principů. Bytost, která uznává nad sebou jinou autoritu než rozum, není ani ctnostná ani rozumná.

Mají-li být ženy platnými členy společnosti, třeba jim dát veliké vzdělání a pěstít v nich rozumnou lásku k rodnému kraji, lásku, založenou na věděni, — neboť je jasno, že čemu nerozumíme, nás nezajímá. Pokusila jsem se ukázati, že ani povinnosti rozumného života nejsou řádně plněny, když intelekt nedodává síly srdci, a ctnost veřejnosti je výslednicí ctnosti jednotlivců. Ale třídní rozdíly ve společnosti podkopávají obě, z ryzího zlata ctnosti vytepávají pozlátka zla.

Neboť dokud bohatství je ceněno výš než ctnost, lidé mu před ní dávají přednost. A lány duše leží ladem, dokud muži láskají ženy, jichž naivní smích je zcela bez ducha. Ale duch jen dovede tvořit skutečnou rozkoš. Co se vyrovná pocitům, jež vyvolává vzájemná láska, s níž se pojí úcta? Chladné nebo horečné objetí žádosti, — což je jiného než polibek smrti a hříchu, vedle čistého srdce, jež překypuje, vedle vzletu imaginace? Pravím libertinům, kteří opovrhují duchem u ženy,

že duch jediný dovede dát život a extasi vlnným záchvatům rozkoše.

Právím jim, že pouhý pohlavní vznět záhy zhasne, jako svíce, a zůstává po něm nesnesitelný hnus. Důkaz? Muži, kteří s ženami prohrýřili velikou část svého života a s šílenou žízni u nich hledali rozkoš, mají o ženském pohlaví velmi nízké pojmy. Ó ctnosti, jež očisťuješ požitek, kdyby tě pošetilci z oblasti země vyštvali, aby se mohli nerušeně oddat rozkoši, přece několik bytostí, v nichž cit a rozum nezhasl, by přichvátalo k tvému nebeskému sídlu, volalo by tě zpět, abys radosti vrátila sladkost!

Snad je nesporné, že nevědomost činí z žen pošetilá a špatná stvoření. Revolucionovat ženského duše, to jediné dovede zjednat nápravu.

Manželství bylo nazváno zřídlem oné mírné laskavosti a něhy, jež člověka odlišují od zvířete; pak však ten nemravný styk pohlaví, k němuž bohatství, lenost a hloupost vedou, je pro lidstvo větším neštěstím, než všechny jiné neřesti.

Cizoložným choutkám obětují lidé nejsvětější povinnosti, neboť před manželstvím muži intimním stykem s ženami uvykají vidět v lásce jen sobecký požitek, pouhé ukojení chutí. Tím trpí také spravedlnost a přátelství, čistý vkus, jež by nedopustil, aby muži dávali affektaci přednost před nelíčenými projevy náklonnosti, mizí. Pro hýřila nemá půvabu vznešená prostota lásky, jež má odvahu dát se bez příkras. A ta přece je nej-

pevnějším poutem manželství a dětem, zástávám vášně, zajišťuje lásku rodičů. Neboť dětem se nedostane náležité výchovy, dokud není přátelství mezi otcem a matkou. Ctnost prchá z rodiny, která sama v sobě je rozdvojena, místo ní se tu usadí celý zástup ďáblů.

Vzájemná láska manželů nemůže být čista, dokud mají tak málo společných citů, dokud nedůvěra, — nutný následek jejich zcela oddělených, nikde se nestýkajících životních sfer, — ovládá jejich duše. Intimity, z níž by měla a mohla vzniknout něha, není a nemůže jí být mezi špatnými lidmi.

Tvrdím tedy, že ty sexuální rozdíly, které mnozí muži tak vřele hájí, jsou zcela libovolně stanovené.

Mluvila jsem již s několika rozumnými muži, kteří úplně dávají za pravdu mému pozorování, že je to nedostatek čistoty mužů, který snižuje obě pohlaví. A dále, že tak zvaná cudnost žen přechasto není než rouškou prostopášnosti, nikoli přirozeným odleskem čistoty, — dokud mravnost nebude ctěna u obou pohlaví.

Myslím, že ženské pošetilosti většinou vznikají tyraníí muže. Zchytralost, — připouštím, že v přítomném stadiu, tato vlastnost je jejich charakteristikou; ale snažila jsem se dokázat, že je výsledkem útisků, jimiž jsou sevřeny.

Neříká se plným právem o dissenterech, že jsou lstiví? A nepraví tento fakt důrazně, že

kdekoli svobodný duch člověka je v poddanství jiné autority než rozumu, povstává přetvářka a celá spleť intrik? Veliká, až úzkostlivá dbalost vnějšku, to dětinské zaujetí malichernostmi a bezvýznamnými obřady, — jak ji líčí Butlerova*) karrikatura dissentera, — dává osobnosti i duchu dissentera ráz směšné minutiesnosti. Mluvím povšechně, neboť vím, že mnoho skutečných ozdobilstva je mezi sektáři. Ale tvrdím, že zaujetí pro sektu je tak jednostranné, jako je láska žen pro jejich rodinu, a to přimělo část obce, ostatně velmi úctyhodnou, k odpadnutí od církve. Táž bojácná chytrost, táž tvrdošijnost často hyzdí úsilí obou. Mnoho rysů v jejich povaze vzniklo vlivem útisků, pod nimiž žijí, — právě tak, jak tomu jest u potlačované poloviny člověčenstva. Vždyť je známo, že sektáři, právě jako ženy, rádi ve spolek uvažují, jeden na druhém chce radu, — až konečně užitím různých drobných lstí přijdou k nějakému malichernému výsledku. Táž dbalost dobré pověsti se jeví u sektářů jako u žen, a příčina tohoto úkazu je u obou táž.

Vytkla jsem práva, jež by ženy měly mít společná s muži. Ale nepokusila jsem se smazat jejich chyby. Šlo mi o to, ukázat, že tyto nedo-

*) Toto místo obsahuje as narážku na dílo básníka Butlera (žil v 17. století), jenž v satiricko-heroické básni »Hudibras«, vyličil puritány, mezi nimiž žil za svého mládí.

Pozn. překl.

statky jsou přirozeným výsledkem jejich vychování a jejich společenského postavení. Je-li tomu tak, je rozumné očekávat, že, až nabudou svobody v ohledu fysickém, morálním a právním, jejich charakter se změní a napraví všechny jejich zlé a pošetilé vlastnosti.*)

Dejte ženě podíl v právech muže, — a bude s ním závodit v ctnosti. Neboť, až bude osvobozena, buď se stane dokonalejším tvorem nebo ex post dá za pravdu autoritě, která dosud připoutává tak slabé stvoření k povinnosti. Dojde-li k tomuto resultátu, bylo by výhodno navázat obchodní spojení s Ruskem a importovat knuty.

A knutu by vždy otec měl darovat svému zeti v den svatby, aby jí udržoval disciplinu v své rodině. Aby třímal toto žezlo a v svém domě byl samovládce, neboť je jedinou bytostí, jež má rozum. Je suverénem země, neodvolatelně, po božském právu, — ustanovený Pánem všehomíra. — Když tuto položku připustíme, pak ovšem žena nemá žádných práv. Ale pak také není pro ni povinnosti, — neboť nelze oddělit povinnosti a práva.

A pak buďte spravedliví, vy rozumní muži! Nesudte pak přísněji o nedostacích žen, než o vr-

*) Byla bych obšírněji promluvila o blahodárném vlivu vzdělaných, dokonalejších žen na společnost, ale zdá se mi, že se takové reflexe hodí nejlépe za závěr posledního svazku tohoto díla.

tošich koně nebo osla, o jehož pici se staráte, dejte jim privileje hlouposti, když práva rozumu jim upíráte. Jinak byste byli horší než egyptští karabáčníci. — Neboť jak můžete čekat ctnost u těch, jimž příroda rozumu nepopřála?

— Dva díly K 7·20, skv. vázané K 10·40,5—
Román počtený první cenou České Akademie.

JURKA. Napsala Marie Gebauerová. K 1·50, váz. K 2·50.

Pěkným a cenným darem pro mládež jsou:

POVÍDKA O SVATBĚ KRÁLE JANA. Napsal V. Říha, ilustroval L. Novák. Brož. K 3·20, kart. K 3·60, váz. K 5·—.

KNÍŽKA O RŮŽENCE A BOBEŠOVI. Napsal V. Říha, ilustroval A. Scheiner. — K 2·50, váz. K 4·50, zvl. velké skv. vyd. váz. K 7·—

Nakladatelství **JANA LAICHTERA** na Král. Vinohradech.
Žižkova nl. 10.

ŽEŇ Z LITERATUR. mladým čtenářům
vydává *Jan Laichter* redakcí *V. Říhy*. Velmi úhledně
a lacině svazky.

1. MAUPASSANT. Provázek. — Na moři. — Chata. —
Láska. Za 40 h, poštou 42 h.
2. TURGENĚV. Běžin luh. — Křepelka. — Rozhovor. —
Almužna. — Za 40 h, poštou 42 h.
3. MAETERLINCK. Roj. Za 40 h, poštou 42 h. Vydání
čísla tohoto se pozdrželo, vyjde v prvních dnech
po Novém roce.
4. OSCAR WILDE. Šťastný princ. — Sobecký obr. —
Věrný přítel. — Znamení raketa. — Za 50 hal.,
poštou 52 hal.
- 5.—6. HOMÉROS. Příhody Odysseovi. Za 90 hal.
- 7.—8. ERBEN. České pohádky. Za 80 hal.

LAICHTEROVÝ VYBOR
NEJLEPŠÍCH SPISŮ POULČENÝCH

DEJINY VĚRY POLNICKÉ — NAPSAL PAVEL JANET. DÍL I. K 420.
VÁZANÉ K 540; DÍL II. K 6—; VÁZANÝ K 720.

ÚVOD DO STUDIA ČLOVĚKA A CIVILISACE — NAPSAL
E. B. TYLOR. K 560. VÁZ. 6 80.

VZNIK NÁROBNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ — NAPSAL K.
BUCHER. K 260. VÁZ. K 380.

VYCHOVATELSTÍ REFORMÁTOŘŮ — NAPSAL R. X. QUICK.
K 480. VÁZANÉ K 6—.

ŘÍM A KŘESŤANSTVÍ — NAPSAL TH. KEIM. K 8—. VÁZ. K 920.

OTÁZKA SOCIÁLNÍ — NAPSAL T. G. MASARYK. K 9—. VÁZ. K 1020.

**ZKOUŠENÍ O ZÁKLADNÍCH PRÁVNOSTI A ZKOUŠENÍ O
ROZUMU UBSKÉHO** — NAPSAL DAVID HUME. K 4—. VÁZ. K 520.

DEJINY NOVĚKÉ FLOSOFIE — NAPSAL DR. R. FALKENBERG. K 9—.
VÁZANÉ K 1020.

ZÁKLADY SOCIOLOGIE — NAPSAL F. H. CIDDINGS. K 560. VÁZ. K 680.

**UMYBY, VYBRANÉ Z LITERÁRNÍCH POULČENÝCH A NÁBOŽEN-
SKÝCH SPISŮ JOSEFA MAZZINHO** — K 550. VÁZANÉ K 660.

PŘÍRODNÍ VÝBER — NAPSAL J. B. HAYCRAFT. K 180. VÁZ. K 3—.

**PŘÍRODNÍ DEJINY NÁBOŽENSTVÍ A ROZVLIVY PŘÍROZE-
NĚNÁ NÁBOŽENSTVÍ** — NAPSAL D. HUNTE. K 240. VÁZANÉ K 360.

BEZDĚLNÍ SÁČKÁŘI A JEHO BOJ O MODERNÍ HUDBU ČESKOU —
UMYBY A VZPOMÍNKY O HOŠTINSKÉHO. K 6—. VÁZ. K 720.

MČRBEŽKA SPENCEROVA FLOSOFIE SOUBORNÁ — K 860. VÁZ. K 980.

MODERNÍ CIVILISACE PO NĚKTERÝCH STRÁNKÁCH HOSPODÁŘSKÝCH.
NAPSAL W. CUNNINGHAM. K 250. VÁZANÉ K 370.

JOHNA RUSKINA VYKLADY O UMĚNÍ — K 210. VÁZANÉ K 330.

FRANCOUZSKÝ VÝVOJ EVROPSKÉHO UMĚNÍ — NAPSAL FR. DRITINA.
K 540. VÁZ. K 660.

LITERATURA ČESKÁ BEVNICKÉHO STOLETÍ — DÍL I. NAPSAL
PROF. JOSEF HANUŠ, JAN JAKUBEC, J. NÁČAL, EN. SÁČKÁŘKA,
JAR. VÍDEK. K 12—. VÁZ. K 1320.

OTÁZKY A NÁZORY

OBRANA PRÁV ŽEN

NAPSALA M. WOLLSTONECRAFTOVA
PŘELOŽILA ANNA HOLMOVA

JAN. LAICHTER KRAL. VINOHRADY

za K 3 20